

H Á Z I
K Ö N Y V T Á R .

X.

A MAGYAR NEMZET

T Ö R T É N E T E .

ÍRTA

FRANKI VILMOS.

II. FÜZET.

BUDAPEST.

KIADJA A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT.

1873.

A MAGYAR NEMZET
TÖRTÉNETE.

ÍRTA

FRANKL VILMOS.

II. FÜZET.

M Á S O D I K K O R S Z A K .
(1301—1326.)

BUDAPEST.

KIADJA A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT.

1873.

A

MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE.

II.

Budapest, 1873. Az Athenacum nyomdájából.

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
I. A trónvillongások.....	1
II. Hébert Károly.....	15
III. Nagy Lajos olaszországi hadjáratai.....	26
IV. A magyar korona melléktartományai és a len* gyei királyság egyesülése Nagy Lajos alatt	45
Y. A nőuralom.....	61
VI. Zsigmond.....	74
VII. A török háborúk.....	89
VIII. Hutyadi János.....	102
IX. I. Mátyás király.....	136
X. Mátyás király csehországi és ausztriai hadjáratai 161	
XI. Mátyás király belpolitikai tevékenysége	178
XII. Ulászló király.....	191
XIII. Bakacs Tamás és a pórlázadás.....	205
XIV. A török háborúk II. Ulászló és II. Lajos alatt	222
XV. A kath. egyház a XIV. és XV. században	267
XVI. Állami viszonyok a második korszakban	276
XVII. Ipar- és kereskedelem.....	295
XVIII. Iskolák. Irodalom. Művészet	304

I.

(Venczel. 1301—1305. Ottó. 1305—1307.)

Az Árpádház férfiágának kihalta hazánk történetében fontos fordulópontot képez. A nemzet kebeléből származó uralkodóház helyébe idegen, olasz, cseh, német, lengyel dynastiák foglalják el a trónt. Magyarország ekként szorosabb összekötésbe jő a külfölddel, gyakrabban foly be Európa sorsára; de viszont maga is nagyobb mértékben van kitéve a külhatásoknak, mint eddig. Emelkedik politikai súlya; de növekednek a veszélyek is, melyek állami önállóságát fenyegetik.

Mindjárt a XIV. század hajnalán, midőn III. Endre figyermek nélkül sirba szállott, célpontul szolgál idegen uralkodók hatalmi vágyainak és színhelyül versengéseiknek.

A nemzet, mely az Árpáddal kötött alapszerződésben kötelezte volt magát, hogy az ő családjából fogja választani uralkodóját: most visszanyerte a királyválasztás jogát és ezt korlátlan szabadsággal

gyakorolhatta volna. De ügyelem rom éltó tény, hogy e válságos pillanatban azon eszme: a haza szülöttét, valamelyik főrangú család sarját emelni szent István trónjára, egyáltalában nem merült föl, vagy legalább nem talált pártolókra. Vajjon magasabb politikai belátásnak, vagy pusztán a személyes érdekek befolyásának tulajdonítsuk ezt, ki tudná ma eldönteni?

Midőn a kérdés fölmerült: kinek kelljen fölajánlani a koronát? a nemzet több pártra oszlott. De mindannyi találkozott két pontban: hogy valamelyik külföldi uralkodócsalád tagja legyen az, és egyúttal rokoni viszonyban álljon az Árpádokkal.

Három ily család létezett. Az Anjou ház-bó I. szarmazó II. Károlynak neje, Mária, V. István magyar király leánya volt Fiók, Martell Károly, és ennek kora halála után unokájok I. óbert Károly már III. Endre ellenében igényt emeltek a magyar trón birtokára. Sőt az utóbbi személyesen megjelent Horvátországban, és itt megkoronáztatott. VIII. Bonifác pápában hatalmas pártfogóval birt. Azonban ennek törekvései nem csupán arra szorítkoztak, hogy befolyásával az olasz herceget a magyar trónra segítse. Nála a személyi kérdéssel nagy elvi kérdés állott kapcsolatban. Maga, illetőleg a szentszék részére igénybe vette azon jogot, hogy Magyarország megürült trónjáról rendelkezessék. Igényét arra alapította, hogy szent István a római széktől nyerte királyi méltóságát, s annak ajánlotta ölországát.

Kétségtelen, hogy ezen két körülmény nem szolgálhatott megfelelő jogcímmel arra, hogy a pápa

Magyarországról rendelkezék; igényeit tehát nem tarthatjuk jogosaknak. De ezeknek magyarázataúl szolgál a pápaság helyzete, melyet Európa középkori államrendszerében elfoglalt.

VII. Gergely¹⁾ és utódjai érvényre emelték azon elvet, hogy Isten a római pápát az országok és trónok fölé rendelte; minélfogva őt illeti a bíráskodás az uralkodóknak egymás között és népeikkel fölmerült viszályaikban, és illeti a rendelkezés joga az uralkodóházak kihaltával. — Ezen elv előtt századokon át meghajolt Európa. Sőt találtak uralkodók Angliában, Aragóniában és Nápolyban, kik valóságos hűbéri viszonyba helyezkedtek a szentszékhez. VIII. Bonifác nem akart egyebet, mint megszilárdítani az elődei által kivívott politikai hatalmat, és főnhatóságát kiterjeszteni Magyarországra.

A szentszék ezen politikai törekvéseiről általában, és különösen hazánk irányában, eltérők lehetnek az ítéletek. Azonban kétségtelen, hogy a pápák, midőn benyúltak a politikai viszonyokba, a középkor állami életében Istentől nyert hat almok varázserejével pótolván a népek szabadságát és jólétét biztosító jogintézmények hiányát, a magasabb erkölcsi rend képviselőinek és az emberiség jótevőinek bizonyították magokat.

Hazánkban is, bár VIII. Bonifác kiindulási pontja kétségkívül téves volt, azáltal, hogy minden rendelkezésére álló eszközt az olasz dynasztia érde-

¹⁾ Uralkodott 1073-tól 1085-ig.

kében fölhasználta, a magyar nemzet állami és művelődési fejlődésére áldásos befolyást gyakorolt, és a hanyatlás, ne mondjam, a fölbomlás veszélyétől mentette meg, midőn távol tartott a magyar tróntól oly uralkodókat, kiknek védszárnyai alatt az önzés és fejtelenség ülte volna diadalát.

Mindamellet ne csodáljuk, hogy a nemzet nagy része a nemzeti önállóság érdekei fölött féltékenyen örködve, visszautasította a trónjelöltet, kit idegen hatalom, bárha Krisztus helytartója volt az, igyekezett uralkodójává tenni. És e párt nemcsak a világi rendek soraiban toborzotta híveit, a főpapság nagy része is hozzá csatlakozott; tanúságot téve ekként hazafias szelleméről és függetlenségéről.

Róbert Károly ellenpártja kettőre irányozta figyelmét: V e n c z e l cseh királyra, kinek anyja Kunigunda IV. Béla unokája¹⁾ volt; — és O t t ó bajor herczegre, Erzsébetnek, IV. Béla leányának fiára.

Előbb a hatalmasabb Venczel hivatott meg. Ez azonban maga helyett hasonnevű, 13 éves fiát ajánlotta, kit a magyarok annál szívesebben fogadtak el, mert III. Endre leányának Erzsébetnek jegyese volt. Hívei Székesfehérvárra kísérték, és 1301. augusztus 27-én megkoronázták. Az ifjú király ez alkalommal cseh keresztnevét letette, és a magyarok

¹⁾ IV. Béla leánya, Anna, neje volt Rasztiszlav orosz herczegnek. E házasságból született Kunigunda II. Ottokár cseh király neje, II. Venczel cseh király anyja és a magyar Venczel nagyanyja.

előtt kedvesebb hangzású László nevet vette föl. De pártja a helyett, hogy erősödött volna, mindinkább fogyott. Számosán hívei közül elhagyták őt, és a szent szék erélyes tevékenysége folytán, Róbert Károlyhoz csatlakoztak. Ez eredményt nagy mértékben megkönnyítette maga Venczel, kinek személyes tulajdonai nem voltak alkalmasak akár rokonszenvet ébreszteni, akár a jövőre nézve kedvező kilátásokat nyújtani.

Alig értesült az öregebb Yenczel ez aggasztó fordulatról, fiát nem látván biztosságban, 1304. nyarán sereget vezetett Magyarországba, s miután pusztítva és rabolva vonult végig a vidéken, melyen útja át vezette, Buda falai alatt tábort ütött. Szándékát eltitkolva, óhajtását fejezte ki, hogy fiát a koronázási díszben láthassa. Az udvarnál tartózkodó magyar urak semmi rosszat nem sejtve, készségesen bocsátották ifjú királyukat a koronázási kincsekkel atyja táborába. Ez azonban sietve visszatért vele Csehországba. Sem ő, sem fia, — ki már 1306-ban kimúlt, — nem tett kísérletet a magyar trón visszahódítására. Pártja is szomorúság nélkül látta távozni a könnyelmű gyermek-királyt.

Helyébe most a bajor Ottó hivatott meg, ki miután a cseh királyt a korona átadására bírta, 1305. december 6-án megkoronáztatott. Ennek dacára az ő uralma csak árnyékkirályság volt. Hívei alattvalóinak nevezték magokat, de valóságban megvetették őt és parancsait. Hogy támaszt biztosítson magának ezekkel, és mindinkább terjeszkedő, szerencsésebb vetélytársával szemben, Apor Lászlót

igyekezett magának megnyerni. Ez Erdély vajdája volt, s a belzavarokat fölhasználva, e tartomány független urának tekintette magát. Ottó a hatalmas főúr leányát nőül körte, és 1307. tavaszán személyesen meglátogatta Erdélyben. Azt hitte, hogy ekként hiúságának és hatalomvágyának táplálékot nyújtva, biztosan számíthat rá. Csalódott. Ünnepeyes fogadtatás helyett börtön várakozott rá. Apor mint ellenséget fogadta, őrizet alá helyezte, és a koronától, — melyet mindig magával hordozott, — megfosztotta. JVily befolyások indították őt ezen eljárásra, nem bizonyos. Ottónak sikerült ugyan megszabadulni fogságából; de ezáltal annyira elvesztette tekintélyét, hogy nem merészelt többé az országba jönni. Lengyelországon keresztül bajor földre sietett, s hazánk nem látta őt többé.

Ezen idő alatt Magyarország a legnagyobb zavarok színhelye volt. Hét év óta szünet nélkül dúlt a polgárháború. A nemzet meghasonlott fiaik mint ellenségek állottak egymással szemközt, pusztították a közös hazát. A trón birtokáért versengő uralkodóknál és híveiknél háttérbe szorult a haza java; a személyi-, vagy párt-érdek szolgált tetteik rugójául. Az oligarchiának vésteljes mértékben emelkedett hatalma. Az ország különböző vidékein egyes főurak mintegy független uralmat alapítottak, s azt zsarnoki önkényvel használták föl a gyengébbek elnyomására-, vagy kifosztására. Éjszakon Csák Máté és az Omodék, nyugaton a németújvári grófok, keleten Apor László voltak a legfőbbek. Mármár attól lehetett tartani, hogy az or-

szág, mely függetlensége érdekében a pápai beavatkozást visszautasította, szétbomlik, vagy idegen hatalom által elnyeletik.

E veszély csak úgy volt elhárítható, ha a pártok kibékülnek, és egyesülve meghódolnak Róbert Károlynak. Hazánk szerencséjére, ez csakugyan bekövetkezett. És hogy bekövetkezett, nagyrészből egy idegen főpapnak érdeme. Gentilis bíbornok ez, kit V. Kelemen pápa 1307. augusztus havában Magyarországra küldött. Megbízólevele meleg szavakban teszi kötelességévé, hogy a magyar nemzet javát buzgonelőmozdítani igyekezzék. »A nemes Magyarországnak szükségeit szemlélvén, (úgymond) éjjel nappal arról elméltünk és azon fáradtunk, hogy Isten segélyével, helyes tanács és megfelelő gyógyszer által bajait orvosoljuk. Miután az emberi nem ellensége, a békesség zavarója, a konkoly elhíntője ezen országban régtől fogva botrányokat és zavarokat idézett elő, melyek a királyi trón lealázását, a hívek birtokainak elpusztítását, az egyházak jogainak és szabadságainak elnyomatását, sokaknak lelki veszélyét, másoknak testi halálát, végre számos más hátrányokat vontak magok után, az ország ily szomorú helyzete és az ott történtek iszonyúsága lelkünk előtt lebegvén, keserű és mély fájdalmat éreztünk. Bár képesek lennénk, Isten és az egyház dicsőségének, a többi hívek lelki üdvének sérelme nélkül, személyesen foglalkozni ez ügygel De miután ezt helyzetünk nem engedi, ... tekintetbe véve a nevezett ország sürgető szükségeit, melyeken, reméljük, .hasznosan és üdvösen fogsz segíteni,

téged a követi jogok egész teljével fölruházunk.

.....Mint béke angyalát küldünk, hogy irts és ronts, szétszórj és szétszúzz, építs és plántálj, Isten nevében rendelkezve, mint hasznosnak fogod látni.«

Gentilis bíbornok a következő (1308) év tavaszán valóban mint a béke angyala jelent meg. Károly híveit megerősíteni, elleneit megnyerni igyekezett. E tekintetben nagyfotosságú vívmány volt az, hogy, Csák Mátét és Némétújvári Henriket védenczének pártjára vonta. Az utóbbi az ő kezeibe tette le a hűségi esküt, és jutalmul tótországi bánná neveztetett. Hatalmasabb és félelmesebb volt ennél Csák Máté, kit Venczel nádorrá nevezett, s ki fölhasználva a trónvillongások zavarait, az egész Vág-völgyét és a Csallóközt meghódította. A bíbornok 1308. őszén Budára hívta meg őt. Ez azonban szabadságát nem látta itt biztosságban, és a veszprémi egyházmegye Keykus nevezetű zárdáját kérte ki találkozási helyül. A bíbornok november 11-én. számos kísérettel jelent meg itt; vele volt az esztergomi érsek és a nyitrai püspök is. Csák Máté sem maradt el. A bíbornok azon kérdést intézte hozzá: vajjon hajlandó-e az ország és a király békés állapotának előmozdítására? A főúr habozott, majd visszavonult, hogy kísérőivel tanácskozzék. A válasz, melyet ezután adott, kedvező volt. A bíbornok sem fukarkodott Ígéretek- és engedményekkel. Így csakhamar létrejött az egyesség. Csák Máté ígéretet vön hogy a többi országnagyok fölé emeltetvén, »az országnak gyámjává« és egyúttal főtárnokmesterré

nevezetik. Erre kezét fogott a bíbornokkal, és hűséget esküdött Károlynak.

Gentilis ekkor elérkezettnek látta az időt, hogy művét betetőzze, védenczét a rendek ünnepélyes gyűlésében királynak elfogadtassa. November 18-ára, Budára országgyűlést hirdetett. Bár az ország közjoga és szokása ily jogot a pápai követnek nem biztosított, senki sem tiltakozott Gentilis intézkedése ellen. A nemzet annyira égett a vágytól, véget vetni az eláradott vizsály- és nyomornak, hogy szívesen üdvözölt minden e célra irányzott kísérletet. A rendek tömegesen gyülekeztek, s a budai vár szűk volt befogadásukra. A tanácskozás színhelyéül azon terjedelmes síkság jelöltetett ki, mely a Duna pesti oldalán veszi kezdetét. A Rákos mezején ütöttek tábort a nemesek. Ide jött át a bíbornok, és vele Róbert Károly is.

November 27-ik napján tartatott a döntő ülés. A bíbornok magas emelvényen foglalt helyet; jobbján a király, körülé a főpapok és főurak majdnem teljes számban. Alattok a nagy tömeg hullámozott. Siri csend állott be, midőn a bíbornok megszólalt. Az államférfiú nem szűnt meg szerzetes lenni. Prédikációszerűen kezdette beszédjét. A szentírás e szavaiból indult ki: »Uram! nemde jó magot vetetél el szántóföldedbe?« És szólott a magról, melyet az Úr magyarországi szántóföldébe elvetett, a királyokról, kik méltók voltak a szentek sorába fölvétni, a koronáról, melyet az ország első királya a pápától nyert. Azután áttér a jelen viszonyokra.

Magasztalja Károlyt és fölhívja a rendeket, hódoljanak meg neki, kit a pápa királyuknak kijelölt.

Egyszerre az elégtelenség moraja kezd nyilatkozni az urak soraiban, s gyorsan átharapózik a nemességre. Hangos fölkiáltások szakítják meg a főpap beszédét.« Nem akarjuk — ilyféle nyilatkozatok hallatszottak — s nem engedjük, hogy a római egyház és ennek nevében a követ úr országunknak királyt adjon.« »Az ország régi szabadságainak értelmében magunk kívánunk királyt választani; ám erősítse meg őt azután a római egyház nevében a követ úr . . .«

Gentilis nem látta eszélyesnek tovább ingerültségben tartani a gyülekezeti és koczázati az eddig létrehozott eredményeket. Biztosítva látván Róbert Károly megválasztását, tartózkodott a pápai jogigények további hangsúlyozása által magát és védenczét népszerűtlenne tenni, anélkül, hogy ezáltal a pápai hatalom érdekeinek szolgálatot tenne. Midőn a zaj lecsendesült, sietett az aggodalmakat eloszlatni, a rendek kívánsága értelmében mondván ki a végzést. »A főpapoknak, uraknak és nemeseknek óhajtása, kérése és nyílt megegyezése folytán, Károly urat, ki fenséges Mária asszony Magyarország és Sicilia királynéja, István király leánya által Magyarország királyaitól származik, kit a nevezett országra való örökösödési joga a római egyház által kinyilatkoztatva lévén, azon ország birtoka jogosan megillet: ünnepélyesen megerősítem, s a római egyház nevében elfogadom!« Így végzé beszédét.

Most a lelkesedés és öröm kiáltásai hangzottak föl minden ajakról. A jelenlevők Károlyt Magyarország királyává kikiáltották. És erre megható jelenet következett. Urak és nemesek szemeiben az öröm könnyei ragyogtak, és a követhet siettek, hogy kezeibe a szent keresztre a hűség esküjét letegyék. Túláradó érzelmeik által ösztönözve, csókjaikkal halmozták el a királyt és a pápai követet. Majd, régi szokás szerint, vállaikra emelték, és zajos üdvkiáltások között körülhordozták urokat. Végre ünnepélyes hálaima zárta be a szerencsés napot, mely a rend és jólét, a haladás és virágzás új korszakát volt megnyitandó.

Azonban Károly megválasztatása csak fél eredmény volt. Bölcs és erélyes törvények által vissza kellett állítani a trón megingatott tekintélyét, az ország megzavart rendjét. Míg tehát a nemesség nagy része a választás után szétoszlott, Gentilis bíbornok a főpapokkal és urakkal folytatta a tanácskozást. Egyházi és világi büntetések terhe alatt köteleztettek a rendek Károlyt királynak elismerni, és őt illő tiszteletben részesíteni. Mivel pedig törvényes királynak Magyarországon csak azt tekintették, ki a szent koronával megkoronáztatott, határozattá lön, Apor Lászlót annak kiadására fölhívni; ha pedig ez nem vezetne célra, új korona készíttessék, mely a pápa nevében megáldatván a szent korona tekintélyével és erejével bírjon. Továbbá elrendeltetett az elfoglalt királyi javak viszszaszolgáltatása, egyházi büntetésekkel sújtatván az engedetlenek.

Amitől tartottak, bekövetkezett. Apor László vonakodott visszaadni a koronát, s így új koronát kelle készíttetni. 1309. június 15-én a budavári plébániai templom fényes gyülekezetét fogadott falai közé. Tamás esztergomi érsek Károly fejére tette a Gentilis bíbornok által megáldott koronát. A pápai követ utóbb kiközösítési ítéletet hirdetett ki Apor László vajda, a szent korona letartóztatója ellen. Ez nem maradt hatás nélkül. A zord férfiú lelkét megrendítette az egyház villáma. Késznek nyilatkozván alkudozásba bocsátkozni a királylyal, 1310. ápril elején. Tamás esztergomi érsek, Omode nádor és Gentilis egyik udvari papja Enyeden találkoztak vele. Ezek előtt ünnepélyes esküvel fogadta, hogy Károlyt uralkodójának elismeri, a koronát és az erőszakosan elfoglalt királyi javakat kiszolgáltatja.

A szent korona visszaszerzése örömteljes esemény volt a királyra s az egész nemzetre nézve. És Károly, bár három ízben volt már megkoronázva, Nápolyban, Zágrábban és Budán, tisztelettel meghajolva a nemzeti kegyelet kívánatai előtt, nem ellenző, hogy augusztus végén Székesfehérváron negyedszer megkoronáztassék.

Most az egész ország hódolt neki. Egyedül Csák Máté idézett elő zavarokat. Gentilis diplomatiái ügyességének vívmánya nem volt állandó. Csák Máté úgy hitte, hogy a hódolat árán megvásárolhatja nagyterjedelmű, erőszakos foglalások által szerzett javainak biztos birtokolását. De e reménytől megfosztották a pesti országgyűlés rendelkezései. A király sem szentesíthette a törvényelle-

nes merényletek eredményét. Csák, hatalmában bizakodva, megtagadta az engedelmisséget. Gentilis sokat fáradozott, hogy őt jobb útra vezesse. Meggyőzni igyekezett őt, mennyire szükséges, hogy mindenekelőtt ő maga adja vissza a bitorolt javakat, mert példája irányadó lesz az egész országra nézve. Ígérte, hogy az egyház és a király dúsán fogja kegyeiben részesíteni. Később még tovább ment. Azon ajánlattal közeledett hozzá, hogy ha megteszi azt, mit a törvény és igazság követel, a király nagy részben visszaadományozandja az általa bírt javakat. Csák Máté válaszra sem méltatta a bíbornokot. Sőt szüntelenül fenyegette, bántalmakkal illette a királyt és híveit. Legtöbbet szenvedtek a főpapok. Pusztította fosztogatta javaikat, és súlyos adókkal terhelte jobbágyaikat.

Miután a király nem rendelkezett elég erővel, hogy a féktelen urat megfenyítse, és a törvénynek erővel is tiszteletet szerezzen, kénytelen volt engedékenységet tanúsítani. Gentilis reményié, hogy a király, ha személyesen találkozik vele, képes leend őt megnyerni. Evégből tanácsolta Károlynak, hogy a felső részeket meglátogassa; Csák Mátét pedig fölhívta, hogy kíséretéhez csatlakozzék. Ez ígérte, hogy eleget teend kívánatának; de ismét megszegte ígéretét. Nem jelent meg a király üdvözlésére. Sőt kimutatni óhajtván, mily kevésbe veszi haragját, még nagyobb mértékben folytatta hatalmaskodásait; vakmerősége annyira ment, hogy 1311. június 20-án kalandozó hadaival Budavár falai alatt megjelent, midőn a király maga ott tartózkodott.

Ily tettek kimerítették a bíbornok türelmét. Néhány nappal utóbbi merénylete után, Csák Máté és hivei ellen az egyházi átkot kihirdette, s a területet, mely birtokában volt, egyházi tilalom alá vette. Nyomban reá Károly megkezdte a háborút. Előbb sárosmegyei varait akarta megvenni, és szövetségeseit, O m o d e fiait megtörni. 1312. jún. 15-én a Tárca völgyében Rozgony mellett döntő ütközetben megverte ezeket. Csák két vezére és két Omode elesett. Hadaik megfutamodtak; mire Sáros és Lubló várak, majd Kassa is megnyitották kapuikat. 1315-ben Komárom és Visegrád szintén a király kezéire jutott. Azonban Csák Máté ezután is folytonosan veszélyeztette a közrendet. Csak halála, mely 1317. körül következett be, szüntette meg a veszélyt, és állította vissza a békét, melynek áldásait az ország három évtizeden át nélkülözte.

II.

Róbert Károly.

(1301 — 1342.)

Róbert Károly kormányának nehézségei nem szüntek meg a zsarnok urak eltűntével. Nagy föladatok váraakoztak reá, melyeknek megoldása magas államférfiú képességeket és lelkesmeretes buzgalmat követelt. Az előbbiek nem hiányoztak a műveit ifjúban, kinek szülőföldje a politika és diplomatia iskolája volt. Azonban uralkodásának kezdetén elhanyagolva az országos ügyeket, könnyelműségre és ledérségre mutatott hajlamot, mi nem kevésbé agasztotta a nemzetet.

A főpapok, kik egyébként is többféle sérelmek miatt panaszkodhattak, mint a királyi trón méltóságának és a közerkölcsiségnek őrei, kötelességüknek ismerték őt visszatartani az örvénytől, melynek szélére jutott Kalocsán zsinatot tartottak, s innen László pécsi és Ivánka váradi püspököket küldötték hozzája. Ezek apostoli nyíltsággal tolmácsolták előtte a nemzet panaszait és orvoslásokra

hívták fel őt. Károly jellemét kedvező világításba helyezi azon tény, hogy készségesen meghallgatta előterjesztéseiket, és jogos kívánataik teljesítését ígérte. Azonnal országgyűlést tartott, a nemzet szabadságait és a rendek által javaslatba hozott intézkedéseket megerősítette. Ekként kezdetét veszi kormányzati tevékenysége, melylyel a magyar korona területi épségét visszaállítani, a nemzeti jólétet fokozni és a királyi szék fényét emelni igyekezett.

A XIV. század elején a görög birodalom gyorsan közeledett hanyatlásához. A német császárságot trónvillongásai elerőtlenítették. Magyarországot kívülről egyedül Velence ambíciója fenyegette veszélylyel.

Ezen állam, mely vezetőinek ügyessége és a körülmények kedvezése által csekély kezdetből századok folytán nagy hatalomra emelkedett, a keleti kereskedelmet kezeiben öszpontosítván, a »tengerek királynéja« lett nemcsak névleg, hanem a valóságban is. Uralmát Olaszország szárazföldi területén és a görög birodalom rovására folytonosan terjesztvén, a dalmát partok is kiváló tárgyát képezték hírvágyának.

Magyarország, mióta Kálmán király, Dalmátia megszerzése által határait a tengerig kiterjesztette, Velenczében állandó ellenséggel birt. A köztársaság aggódva nézett eléje azon eshetőségnek, hogy az erőteljes magyar állam osztozni és versenyezni fog vele az Adria fölötti uralomban. Minden alkalmat megragadott tehát, hogy Dalmátiában a magyar uralmat gyengítse, és a magáét megalapítsa. Így a nagy

tatárpusztítás után Zárát és több szigetet birtokába vette. A magyar királyok nem érezték magokat elég erőseknek arra, hogy az elvesztettet visszaszerezzék.

Azonban Zára nem volt megelégedve a velencei főnhatósággal. A municipális önállást, melyet grófjának és püspökének szabad választása által birt, elvesztette. Kereskedelmi érdekei is sokat szenvedtek. Csak alkalomra várakozott, hogy visszatérjen a magyar korona uralma alá. Midőn tehát 1311-ben Brebiri Pál tengeremléki bán, a király és a maga segítségét s pártfogását kilátásba helyezte, a város polgárai elűzték a velencei tisztviselőket, és meghódoltak Károlynak. De Yelence el volt határozva fegyverhatalommal visszahelyezni magát a fontos hely birtokába, s falai alá rögtön hajóhadat küldött. Zára polgárai, magyar hadak által támogatva, vitéz ellenállást fejtettek ki. A szerencse nagy mértékben kedvezett nekik. Egy napon erős vihar keletkezett, és szétszórta a velencei gályákat. A város közelében csak kettő maradt, melyek egyikében a hajóhad parancsnoka betegen feküdt. A záraiak gyorsan fölfegyvereztek néhány bárkát, és az éj homályában meglepték a gályákat. A gondtalan álomba merült legénység csak akkor riadt föl, midőn a záraiak a fedélzeten voltak, Rövid küzdelem után a parancsnokkal együtt fogolylá tétetett. A dogé, miután a szerencse elpártolt fegyvereitől, a megvesztegetés eszközét vette igénybe. A magyar segédhad vezérért Brebiri Mladint nagy összeg pénzzel és a patriciusi méltóság adományozásával megnyerte; mire ez az ostromlott várostól megvonta további

támogatását, és befolyását arra használta föl, hogy az Velenczének hódoljon. Zára polgárai elhagyatva látván magokat, 1313. szeptember 23-án kedvező föltételek alatt visszatértek a velencei fön hatóság alá.

Károly nem látta tanácsosnak a város birtoka miatt Yelenczével háborúba bonyolódni. Azonban Uróz szerb fejedelem irányában nem tanúsított hasonló engedékenységet. Ez a hűbéri kötelezettségeket a magyar korona irányában megtagadta, sőt a magyar határszéleket ismételve háborgatta. Károly 1319-ben személyesen indult ellene, több ütközetben megverte, s fönhatóságának elismerésére kényszerítette.

Szerencsétlenebb véget ért az o l á h o r s z á g i h a d j á r a t , melyet Károly Bazarád Mihály vajda ellen 1330. nyarán indított. Legelőbb Szörény várat fogta ostrom alá. Bazarád követeket küldött ide; hogy tartományát a háború elmaradhatlan nyomoraitól megmentse, késznek nyilatkozott e várat átengedni, a hadi költségeket megtéríteni, sőt kezeseket is adni. Azonban a király nem hallgatta meg az eszélyesség és méltányosság szózatát; sértő dölyffel visszautasította a vajda ajánlatait. Bazarád ekkor, elkeseredés és boszú által ösztönöztetve, kemény ellenállásra készült. Seregeivel visszavonult tartományának belsejébe, melyet sziklás, erdőborította hegységek lakatlan vadonná tesznek. A király utána nyomult. Azonban csakhamar elfogytak élelmiszerai, melyeket magával hozott; a tartomány pedig mit sem nyújtott. A fenyegető éhség által kénysze-

rítette, most neki kellett békét kérni. Bazarád színleg engedékenynek mutatkozott. Kalauzokat küldött, kik a királyt legrövidebb úton kivezessék. Azonban parancsára a magyar sereget egy mély útba vezették, melyet mindenfelől meredek sziklafalak környeztek. Az oláhok ezalatt elfoglalták a tetőket, és midőn a magyarok alattok megjelentek, szikladarabokat hengerítettek, nyilaikkal lödöztek reájok. A nem várt támadás izonyu zavart idézett elő soraikban. Harczra, ellenállásra gondolni sem lehetett, mert az ellenség állása megközelítheílen volt. A menekülést is megnehezítette a hely természete. E kétségbeesett helyzetben négy napon át szorongott a magyar sereg. A király maga is a legnagyobb veszélyben forgott; számosán hullottak el oldala mellett. Csak S z é c h i D é n e s önfeláldozása mentette meg. Ituhát és fegyvert cserélt vele; mire a derék ifjú célpontjává lett az oláhok nyilainak, és hősi halállal múlt ki. Károly, hívei által fődve, csak nagy hajjal tudott kiszabadulni. E szerencsében csak kevesen osztoztak. Sokan ott veszték. Még kínosabb halál várakozott - azokra, kik foglyokká lettek. Bazarád vad harczosai által hosszú, válogatott kínzások után végeztettek ki.

Bazarád most függetlenné tette magát. És Károlyt annyira megrendítette iszonyú veresége, hogy kísérletet sem tett többé meghódoltatására.

Károly nem tartozik azon uralkodóink közé, kiket a harcztéren kivívott diadalok népénél tiszteltté és a külföld előtt híressé tették. Személyét és kormányát fénynyel azon vívmányok környezik,

melyeket a nemzetközi politika terén létrehozott. És ezt nemcsak családi összeköttetéseknek, hanem leginkább kiváló képességeinek és ügyességének köszönhette.

Születésénél fogva rokoni viszonyban állott Franciaország és Nápoly uralkodóival. Másokhoz három házassága által szerzett kötelékek fűzték. Első neje Katalin volt, Kázmér tescheni herceg leánya; második luxemburgi Henrik német király leánya, János cseh király testvére, Beatrix volt. Midőn pedig ez utóbbi 1319-ben meghalt, Ulászló lengyel király leányát Erzsébetet vette nőül, kitől több gyermeke született; de csak Lajos és Endre érték el a férfikort.

Ezen rokoni összeköttetések alkalmat szolgáltatottak arra, hogy nyugati Európa fontosabb ügyeibe avatkozzék. A két ellencsászár, bajor Lajos és osztrák Frigyes között vívott háborúban az utóbbit támogatta; utóbb főleg az ő közbenjárása békítette ki a vetélytársakat. Fontosabbak voltak lengyelországi politikájának eredményei. Lassan, de következetesen munkálkodott azon, hogy a magyar s lengyel korona egykor egyesítettvén, dynasztiája Európában irányítást hatalmas állam fölött uralkodjék. Károly évégből mindent megtett, hogy Lengyelország királyát és népét magának megnyerje. Ismételve küldötte hadait Ulászló segélyére, midőn akár a 'pogány lithvánokkal, akár a német lovagrenddel, — mely Pomerániát bírta, — vagy a sziléziai hercegekkel háborúskodott. És a magyar fegyvereket mindig szerencse kísérte.

Ulászló 1333. márczius 2-án meghalt. A lengyel rendek, kik, szabad királyválasztási joggal bírtak, több pártra osztottak. Károly követeket küldött az országgyűlésre, és kivitte, hogy Ulászló fia Kázmér választatott meg. Miután ez figyermekkel nem birt, Károly hathatós támogatására számíthatott terveinek kivitelében. És hogy minden akadályt előre elhárítson, azon hatalmakat is lekötelezni igyekezett, kik a lengyel birodalomra igényeket támaszthattak. Ilyenek voltak luxemburgi János cseh király, a sziléziai hercegek és a német lovagrend főnöke. Ezek már Ulászlóval is viszályban állottak, mely nem egyszer háborúra vezetett. Károly ajánlatot tőn, hogy viszályaikat kiegyenlíti, s meghívta őket, hogy nála személyesen jelenjenek meg. Ajánlatát készséggel elfogadták. És a fejedelmi találkozás 1335. végén csakugyan megtörtént.

Színhelye V i s e g r á d volt. E varázsszépségű helyen, a Duna partjain, merészen emelkedő bérez alján már a rómaiak építettek erődöt; az 1150 lábnyi magasságú csúcsot pedig utóbb e vidék szláv lakói erősítették meg. Ok voltak azok, kik a felső várat az alsó erődökkel kőfal által összeköttetésbe hozták, adván annak mai nevét, V i s e g r a d (melynek jelentése » f e l s ő b b , v a g y m a g a s v á r «). A magyarok már itt találták azt Midőn IV. Béla alatt a tatárok teljesen földúlták, elvonulásuk után Mária királyné újra fölépíttette.

Róbert Károly volt uralkodóink között az első, ki Visegrádot megkedvelte, és 1318 körül tartózkodási helyévé választotta. A hegy tövénél olasz mű-

vészek által nagyszerű palotát építtetett, s azt pazár fényvel rendezte be. Mellette pompás kert terült el, melynek mesterséges szépségeit csak a vidék bája haladta meg. A főpapok és főurak közül többen szintén építtettek itt palotákat, melyek a Duna partját szegélyezték.

A hely tehát alkalmas volt a meghívott fejedelmi vendégeket és kíséretöket nemcsak befogadni, hanem elragadni is. K á z m é r lengyel, J á n o s cseh, I s t v á n bosnya királyok, K á r o l y morva herceg — utóbb IV. Károly császár — a szász, liegnitzi és lausitzi hercegek voltak a legkitűnőbbek. A fényes ünnepek, tornák és vadászatok között, fontos tanácskozások tartottak. A lengyel és cseh királyok között főnforgó egyenlenség akként szüntettetett meg, hogy az utóbbi lemondott a Lengyelország bizonyos részeire emelt igényeiről, letette a lengyel király címét; viszont Kázmér kárpótlásul 20,000 ezüst girát ígért neki, s helyette az összeg egy részét Károly azonnal lefizette. A lengyel királyság és a német lovagrend területének határai is nehézség nélkül állapítottak meg. Néhány hét múlva a vendégek elégtelen és fényes ajándékokkal hagyták el Magyarországot.

Ily előzmények után Kázmér az 1339. májusban tartott lengyel országgyűlésen fölhívta a rendeket, jelölnék ki még életében utódját; nehogy halála után az ország belvillongások és kültámadásoknak legyen kitéve. Egyúttal a magyar király fiát, L a j o s t ajánlotta figyelmükbe, kitől az ország legbiztosabb

védelmet várhat. A rendek készségesen járultak a javaslatához, és Lajost trónörökössé jelentették ki.

Károly diplomatiájának ezen eredményével nem elégedett meg. Családjának Nápoly trónját is biztosítani kívánta. Itt a pápa rendelkezése folytán, Károlynak nagybátyja Róbert uralkodott. Azonban mind fia, mind fiunokája korán elhalt. Csak leány-unokái voltak: Johanna és Mária. A pápa közbenjárása mellett a két rokon uralkodó egyesítésre lépett olyformán, hogy Károly második fia, Endre herceg házasságra lép Johannával, s ezek együttesen fogják örökölni és bírni Nápoly trónját.

Károly diplomatiái munkássága által a magyar korona tekintélyét Európában oly magas fokra emelte, melyet még soha sem ért el. Azonban jól tudta, hogy azt megtartani csak úgy lehet, ha az ország, melynek élén áll, a belső erő és hatalom megfelelő mértékével bír. Ennekfolytán figyelme nem szorítkozott esupán külügyekre, kiterjesztette azt az ország bejviszonyaira is. A nemzeti műveltség és jólét emelése, a kormányzat és közigazgatás czélszerűbb szervezése körül lényeges javításokat vitt keresztül. Hazánk e tekintetben nagyon elmaradt vala a nyugati államok mögött. A tatárpusztítás után IV. Béla nagy érdemeket szerzett ugyan bölcs intézkedései által; de utána addig, míg Károly a trón birtokában megszilárdult, nemcsak haladás nem történt, hanem hanyatlás állott be. Annál nehezebb föladat volt most a régi mulasztást pótolni, az elévült visszaéléseket megszüntetni, a megkövesült önzés által tett akadályokon diadalmaskodni.

Legnagyobb zavarban a pénz- és hadügyet találta. Pedig ez a hatalomnak és belrendnek egyaránt föltétele volt.

A királyi jövedelmeket az oligarchia féktelensége annyira megcsökkentette, hogy a kormányzás rendes szükségleteinek fődözésére is elégtelenek voltak. Károly lelkismeretes kezelést hozott be, új adózási rendszert alapított meg, és az országnak új jövedelmi forrásokat nyitott a bányaművelés, ipar és kereskedelem fölvirágoztatása által. Így lett képessé nemcsak fényes udvart tartani, hanem midőn külpolitikájának érdekei követelték, jelentékeny áldozatokat is hozni.

Erélye hasonló eredményt hozott létre a honvédelem, a hadügy terén is. Míg uralkodásának kezdetén lázadó alattvalóját Csák Mátét sem tudta megfékezni, ős óvakodnia kellett Velenczével szembe szállani; később nagyszámú, jól szervezett seregekkel rendelkezett, melyek őt a külhatalmakkal szemben keresett szövetségessé és rettegett ellenségé tették.

Igyekezeteit ily gyors és fényes siker azért jutalmazta, mert erélylyel párosult benne tapintat, a nemzet szellemének megfigyelése, és tisztelésére, így tekintély mellett népszerűséget is vívott ki magának; és bár idegen volt, s főleg idegen befolyásnak köszönhette trónját, teljesen bírta a nemzet szeretetét. Lovagias tulajdonainak, leereszkedő nyájasságának és igazságszere tétének köszönhette azt.

Közel három évtizeden át állandó belbékének örvendett az ország. Csak egy alkalommal zavartatott

föl a királyi család nyugalma. 1330-ban Kázmér lengyel herceg, mint a királyi udvar vendége Yisegrádon mulatván, Zách Felicziánnak, a király egyik előkelő hívének, leányán erőszakot követett el. A meggyalázott atya, midőn a bűnös tettről értesült, elragadtatva szenvedélye által, nem a bűnös hercegen, ki az udvart már elhagyta, hanem a királyi családon kívánta bosszuját kitölteni. Kivont karddal rohant az ebédnél ülő királyi családra. A királyt és nejét megsebesítette; a hercegeket csak nevelői mentették meg; míg berohantak a szolgák és Felicziánt fölkonczolták. A király nem elégedett meg a bűnös halálával. Összehívta az ország-tanácsot, s előadván a történetet, előmutatva saját sebeit és a véres öltönyöket, kívánta, hogy a szerencsétlenek ártatlan családjá is bűnhődjék. A tanács nem habozott teljesíteni kívánságát. Záchnak gyermekei kivégeztettek, rokonai birtokaiktól megfosztattak és száműzettek.

A nemzet, mely a kornak kegyetlen szellemében természetesnek tarthatta ezen iszonyú boszúállást, csakhamar megfeledkezett 'erről Károly uralkodásának fényes tettei közepette. És midőn 1342. július 16-án életének ötvennegyedik évében a halál elragadta, nem kevésbé siratta és gyászolta őt, mint egykor az Árpádház legkedveltebb sarjait.

III.

Nagy Lajos olaszországi hadjáratai.

Azon végzeteljes szerencsétlenség, mely az Árpádház alatt hazánkat következetesen sújtotta» miszerint a nagy uralkodókat rendesen törpe utódok követik, lerombolva elődeik alkotásait, vagy legalább leromboltatni engedve azokat, — nem szállott át örökségképen Róbert Károlyra. Fiában oly utódot adott az országnak, ki az ő jeles tulajdonait nemcsak bírta, hanem túlszárnyalta, kinek kormánya még több áldást és nagyobb fényt árasztott országára és koronájára.

Lajos tizenhét éves volt, midőn a gondviselés atyjának sírjától a trónra vezette. De már ezen kora ifjúságában érettséget, belátást és határozottságot, nemes szívet és szeretetreméltó modort oly kiváló mértékben tanúsított, hogy a nemzet biztos számítással előlegezheté neki a tiszteletet és szeretetet, melyre utóbb annyira érdemessé tette magát.

Uralkodásának első eseményei kedvező alkalmat szolgáltatottak, teljes világításba helyezni jellemét és tulajdonait. Olaszországi hadjáratait értem. Ezek nem az ország, hanem családjának érdekeiben

bírták indokukat; de miként a nemzet dicsőségét a külföld, úgy a király tekintélyét a nemzet előtt magasra emelték.

Róbert nápolyi király 1343 elején meghalt Örökösei: Endre herceg és neje Johanna alig érték el ekkor tizenhatodik évüket. Nagykorúságokig Sancia, az özvegy királyné állott a kormány élére. Azonban a nápolyi udvarban csakhamar ármány és cselszövény kezdett uralomra emelkedni. Valoisi Katalin, tarenti hercegnő saját fiai egyikének óhajtotta a nápolyi trónt megszerezni. Évégett a fiatal házastársakat egymástól elidegeníteni és közöttük a viszályok magvait elhinteni igyekezett. Keresztülvitte, hogy a Károly életében létrejött megállapodások ellenére, csak Johanna egyedül férje nélkül koronáztatott meg. Endre nehezen tűrte a megaláztatást és a bántalmakat, melyeknek cél-táblája volt. Panaszai reábírták Lajos királyt, hogy anyját Nápolyba küldje.

Erzsébet 1343. június 8-án indult útnak. Kísérete számos és fényes volt. Gilet Miklós nádort, Nagymartom Pál országbíró, Yitus nyitrai püspököt találjuk oldala mellett. Fia oly pénzüsszeget helyezett rendelkezésére, mely azon korban mesés-nagyságú volt; mai pénzüértékünk szerint közel har-madfél millió forintot. Nápolyba érkezvén, tisztán fölismerte az ármányok czélját és a helyzet veszé-lyeit. Endrét magával akarta vinni Magyarországra. De a herceg híveinek biztató ígéretei és ellenségei-nek színlelése reábírta, hogy határozatáról lemond-jon. Mindamellet a kíséretében levő főurakat Avig-

nonba¹⁾ küldötte, hogy VI. Kelemen pápát reábirják, miszerint Endre megkoronáztatását elrendelje. Igyekezéteik eredményre vezettek. Azonban Endre ellenségeinek sikerült a pápai rendelet végrehajtását késleltetniük és utóbb gonosz merénylet által megelőzniök.

Endre ellenségei ugyanis attól tartottak, hogy az ő megkoronáztatása nemcsak terveiket végleg megghiúsítja, hanem őket a herceg boszújának is kiteszi. Összeesküvést szerveztek tehát, azon célból, hogy őt életétől megfoszszák. Yaloisi Katalin és fiai, a tarenti hercegek állottak élén, Artus Károly, Sansoverinói Roger és Terlici grófok voltak főrészesei. Johanna is be volt a tervbe avatva. Ő Lajos tarenti herceggel bűnös viszonyban élt, és ledérsége s rász környezete korán elfojtotta lelkében az erkölcsi érzetet. Nem ajánlkozott ugyan közvetlen segédkezet nyújtani a gyilkos tett végrehajtásához, de el volt határozva, hogy azt sem akadályozni, sem megboszulni nem fogja.

A királyi udvar 1345. szeptember 18-án nagy vadászatot rendezett Aversában. Kis város ez, Nápoly és Capua között, bájos vidéken, szőlők, narancsligetek és erdőségek által környezve. Kapuy kívül terjedelmes kolostorépület állott, melynek egyik szárnya királyi lakul szolgált. A vadászat befejeztével ide vonult a víg társaság, melyre fényes estebéd várakozott. Éjfél volt, midőn Endre és Jo-

¹⁾ A pápák 1305-től 1378-ig itt bírták székhelyüket..

kanna teremeikbe visszavonultak. És a nap fáradalmi után csakhamar mély álomba merült mindenki. Csak a gonoszság virrasztóit. Egy óra körül Endrét titkárának szava riasztja föl; azon ürügy alatt, hogy sürgős ügyet kell elintézni, kihívja a hálószobából. Az ifjú herceg gyorsan felöltözik, és megnyitja az ajtót. De alig lépi át küszöbét, a szomszéd teremben várakozó gyilkosok reárohannak. És mivel azon hír volt elterjedve, hogy bűvös erejű gyűrűnek van birtokában, mely méreg és tör ellen megvédi, fojtogatni kezdik. Endre, bár fegyvertelen volt, a meglepetés daczára, soká védelmezi magát. A kétségbeesés fokozza erejét. Sikerül kibontakoznia a támadók kezei közül. A szomszéd ajtóhoz siet, hogy fegyvert hozzon; de zárva találja. Segélyért kiált; Johanna a szomszéd szobában mozdulatlanul várja a tragikus jelenet végét. A gyilkosok újra megrohanják áldozatjokat, s miután az egyenlőtlen küzdelem erőit kimentette, hurkot vetnek nyakába, s hullóját a palotát környező kertbe vetik. Majd minden nyugodt lesz. Csak Endre magyar dajkája futja be az épület minden részeit. Ő hallotta segélykiáltásait. De nem férhetett hozzá. És midőn a cselédséget s a szerzeteseket felköltötte, már késő volt. Csak hült tetemeit találták föl.

Az általános rémületnek és irtózatnak közepe, Johanna nyugodtan várja be a reggelt. Érzéketlenül hallgatja a történetek részleteit, és egy könyűt sem szentelve férje emlékének, visszasiet Nápolyba. E város lakossága, mely a magyar herceget kedvelte, értesülvén az ő szomorú végéről, zajosan

követelte a gyilkosok véréért. Károly, durazzói herceg, és Montescaglioso gróf, az ország főbírája, szigorú nyomozást rendeznek. Azonban a merénylet hatalmas intézői kikerülnek a törvény sújtó karját; ez csak alárendelt végrehajtóit éri el, kik közül többen kivégeztetnek.

Ezalatt gyors futárok megviszik a gyászhirot Yisegrádra. Lajos lesújtva a fájdalom által, boszút esküszik. Nem kételkedhetik, hogy Johanna és kedvese a főbűnösök. Ezeket készülni büntetni. Mielőtt azonban fegyvereit igénybe venné, a pápához fordul. Fölkéri, hogy Johannát trónjától foszsa meg.* A pápa nem késett vizsgálatot rendelni, melynek vezetésére egy bíbornokot küldött Nápolyba; ennek befejezését óhajtotta bevárni, mielőtt Johannát elítélné. Lajos nem volt megalégedve. Előre látta, hogy a királynénak sikerülend a vizsgálatot eredménytelenné tenni.

Két év múlt el a szentszékkal folytatott tárgyalások közben. De ezen idő alatt nem hegedtek be Lajos sebei, nem aludt ki heves boszúvágya. 1347. tavaszán végre elhatározta, hogy régóta tervezett hadjáratát többé nem halasztja el. Kont Miklóst erős hadosztállyal előre küldötte. Az olasz fejedelmek, kiknek területén átvonult, meleg előzékenységgel fogadták; többen kilátásba helyezték, hogy segédcsapatokat küldenek Lajos zászlai alá. Kont zsoldosokat is fogadott. Már nápolyi területen állott, 8 több várost megszállott, midőn Lajos novemberben megindult.

Stirián és Friaulon keresztül vezetett útja. Hódolattal és részvétellel fogadták mindenütt. Vicenzában Della Scala herceg csatlakozott hozzá. A Pó folyamán átkelve, Forlin, Riminin, Urbinón át, pápai területre jutott. Itt a határon Bertrand bibornok jött táborába. Intette őt, tartózkodjék ellenségesen föllépni Nápolyban, mely a szentszék főnliatósága alatt áll, s várja be a pápai ítéletet. Lajos tiszteletteljesen, de határozottan kijelentette, hogy magát visszatartatni nem engedi.

A karácsoni ünnepeket nápolyi területen, Aquilában töltötte. S a következő (1348.) év első napjaiban Cápuanál szétverte Tarenti Lajos hadait, mire ez Johannával, — ki ekkor már neje volt, — Franciaországba menekült, Nápolyi sorsára hagyva. A király Aversa felé nyomult s január 18-án ugyanazon palotában vett szállást, mely a gyilkos ténynek színhelye volt. Durazzói Károly és Tarenti Fülöp herceg hódolattal fogadták. Barátságosan üdvözlé őket, s kérdést tett, miért nem jelentek meg a királyi család többi tagjai is. »Nápolyban készítik elő fényes fogadtatásodat,« volt a válasz. De Lajos haladéktalanul találkozni kívánt velők. Futárok küldettek a fővárosba, és mielőtt beesteledett, Tarenti Róbert, Durazzói Lajos és Róbert hercegek is a királynál voltak.

Lajos az öt herceggel estebédhez ült, mely vigan folyt késő éjjelig. Lajos derültnek mutatta magát. Egyszerre azonban nyájas arczát harag és boszű elsötétítette. Zordon tekintettel fordult Durazzói Károlyhoz, s így szólott: »Gonosz herceg! tud-

jad, hogy áruló tetteid miatt meg kell halnod. De mielőtt halálra mennél, valld be árulásodat. Mondd, miért eszközölte nagybátyád a perigordi bíbornok által testvérünk koronázásának elhalasztását, mi főökává lett halálának? Tagadni akarod? De íme ellened tanúskodnak sajátkezüleg írt leveleid...

Igaz, te hívtál meg minket Nápolyba. De csak azért tetted ezt, hogy Johannát hatalmunkkal megsemmisítsük, s azután minket megöletvén, vagy hazatérünk után kiűzvéen kormányzóinkat, magad lehess ura az országnak. Terveid hiúk valának, nem csalhattál meg minket!«

A rémület, melyet Lajos haragjának nem várt kitérése a fejedelmi körben előidézett, leírhatlan. Főleg az, kihez lángoló szavait intézte, a földig le volt sújtva. Remegő hangon tett kísérletet magát védelmezni; de árulását és gonosz czélzait teljes világításba helyezték a Lajos kezei között levő iratok. Irgalomért esdő szavai nem hatottak a király szívéig, melyet a gyászos visszaemlékezés keménynyé, és a boszú kéjének átérésére fogékonnyá tett.

A hercegek őrizet alá helyeztettek. Károly másnap törvényszék elé állíttatott, mely formaszerűen kimondta rá, rövid tárgyalás után, a halálítéletet. Ez már néhány óra múlva végrehajtatott. Ugyanazon teremben fejezték le, hol Endre megfojtattott; hulláját szintén, mint öt év előtt Endréét, a kertbe vetették. A többi hercegek, nem lévén oly mértékben bűnösök, mint szerencsétlen rokonuk, Magyarországba küldettek, hogy Visegrádon tiszteséges őrizet alatt tartassanak. Lajos ide küldötte

Martell Károlyt is Endrének és Johannának öt éves fiát, hogy nagyanyjának gondjai alatt neveltessék. Azonban a gyermek már a következő évben elhalt.

Lajos ezalatt, ellenállást nem találva, urává lett az egész országnak, s fölvette a királyi címet. Azonban vallásos érzülete és politikai érdekei által ösztönöztetve, nem akart a szentszékkal ellenséges viszonyba jönni. Tárgyalásokat kezdett tehát a pápával, avégből, hogy magát nápolyi királynak elismertesse. Miután ezen kísérlete nem vezetett célhoz, 1348. május havában a barlettai kikötőből visszavezetett Magyarországra, Apor Istvánt erős hadal Nápolyban hagyván.

Alig értesült erről a déli Franciaországban mulató Johanna, sietve zsoldos hadat toborzott és visszatért Nápolyba, hol reá nézve mindinkább kedvezőbb fordulatot nyertek a viszonyok. Az olasz urak körében és a városokban fölébredt a nemzeti önérzet, és az idegen magyar kormány élénk ellenszenv tárgyává lőn. Apor vajda, bár seregében ragályos betegségek pusztítottak, erélyes ellenállást fejtett ki. Nápoly közelében megütközött Tarenti Lajossal, s ezt véres csatában megverte. De ennek daczára sem látta czélszerűnek a hadműveletek folytatását. Csapatait némely város és erőd falai között elhelyezve, Magyarországra ment, hogy onnan erősítést hozzon magával. Visszatérvén, ismét több előnyt vívott ki. Azonban nem lévén képes ki-elégíteni a zsoldos csapatok kapzsi vezéreinek igényeit, és szigorúan fékezvén kicsapongásaikat, ezek összeesküvést szerveztek ellene, oly célból, hogy őt

elfogják és remélhető nagy árért Tarenti Lajosnak kiszolgáltassák. Apork, erről értesülvén, 1349. nyarán fegyverszünetet kötött Johannával.

Lajos nem szándékozott lemondani igényeiről a nápolyi trónra. Újabb készüléteket tett egy általa személyesen vezetendő második hadjáratra. A rokonszenv, mely személyét környező, s a fölébredt harcziasszellem eszközölték, hogy a magyar urak lelkesülten ajánlkoztak őt Olaszországba kísérni. A sereg, mely 1350. tavaszán a dalmát partokon tengerre szállott, a magyar ári stokrati a legelőkelőbb tagjait bírta sorai-ban. Aporkok, Drugethek, Giletok, Kanizsaiak, Konthok, Szécsiek neveivel találkozunk a csapatok vezérei között. A sereg mintegy 15,000 emberből állott; ezekhez csatlakozott 8000 német és 4000 olasz zsoldos.

Szerencsésen érkeztek a nápolyi partokra. Első hadi tettök Canossa ostroma volt. Lajos, hogy bátorságot öntsön vitézeibe, személyesen részt vett a rohamokban, s egy alkalommal vetőgép köve által súlyosan megsebesült. A példáján lelkesülő vitézek oly erővel folytatták az ostromot, hogy Montescaglioso Itajmund gróf kénytelen volt fölthagyni a védelemmel, és megnyitni a vár kapuit.

Lajos, megosztva katonáival a hadjárat minden fáradalmait és veszélyeit, több alkalmakkor kitüntette halált megvető bátorságát. Aversa ostrománál ismét megsebesült. Serra közelében pedig egy magyar ifjú megmentéséért tette életét kockára. Meg akarván győződni, vájjon átgázolható-e

a folyó, egy Szeredai nevű. ifjúhoz fordult. »Menj be, fiú! — monda, — hadd lássam a folyó mélységét.«

»Félek, uram király! elragad az ár,« válaszoló ez.

»Ne félj semmit, csak menj be« ismétlő Lajos. Az ifjú engedelmeskedett. De sejtelve valósult. Az ár lesodorta lováról és ragadta magával. Már fuldokolni kezdett, midőn Lajos merészen utána ugrott. Az örvény őt is kiemelte nyergéből, s csak bő köpenye tartotta fönn a víz színén.. De nem veszi el bátorságát. Eléri az ifjút, erős kézzel megragadja üstökét és szerencsésen megmenti.

Nem meglepő, ha ily tények után, vitézei előtt bámulat és szeretet tárgyává lőn, és ezek készek voltak, hegy parancsai végrehajtsák a bátorság meseszerű tetteit végrehajtani. Így a S u m m a város ellen intézett tárna dúsnál a sereg minden ostromszert, még hágcsókat is nélkülözött. De ez nem tartotta vissza. A lovasok is leszálltak lovaikról és vakmerőn rohantak a falakra. Különösen A p o r vajda fia, D é n e s tüntette ki maiit. Egy szálas német zsoldos vállaira lépve, kőzapor közepette, a falból kiálló gerendák egyikébe kapaszkodott. Innen a fal párkányzatára veti magát és a reárohanó olaszoknak mindaddig egyedül ellentáll, míg utána siető bajtársai segélyére jönnek, s az őrséget löfegyverek.

Lajos egymásután bevette az ország fontosabb helyeit, s a fővárost is. Tarenti Lajos és a királyné a gaetai várba zárkóztak.

Ekkor érkeztek a diadalkoszorús király táborába a pápai követek. Újra fölhívták, hogy a Jo-

hannával főnforgó viszály eldöntését bízta a szentszékre; egyúttal figyelmeztették, hogy a szentszék megegyezése nélkül nem számíthat az ország békés és tartós birtokolására. Lajos mérsékletének és bölcseségének kiváló jelét adta, midőn nem engedve magát a szerencse kedvezései által elragadtatni, a pápai közbenjárást elfogadta. Bebizonyította, hogy nemcsak bátor lovag és ügyes hadvezér, hanem egyszerűségi mélybelátású államférfim

A helyzetet tisztán látta. Jól tudta, hogy elenséges viszonyba lépve a szentszékkal, azon kívül, hogy Nápolyban nem tarthatja fenn magát, Magyarországon is sokféle bajok- és bonyodalmakra fog alkalmat nyújtani. Leküzdve tehát a hatalom és boszúvágy ingereit, a pápai követek útján fegyverszünetet kötött. Föltételei a következők voltak. A pápa új, szigorú vizsgálatot rendeljen; ha Johanna bűnösnek találtatik, Nápolyt Lajosnak adományozza; ellenkező esetben Lajos lemond igényeiről, és megelégszik hadi költségeinek kárpótlásával.

Lajos visszatért Magyarországra, hogy itt bevárja a pápai ítéletet. Ez Johannát fölmentette a gyilkosság vádjától. A lovagias király megnyugodott. Elvállalt kötelezettségeinek lelkesen megfelelt: seregeit visszahívta, s az őrizet alatt levő olasz hercegeket szabadon bocsátotta. Sőt azon 300,000 aranyra menő összeget is, melyet Johannának fizetnie kellett volna, visszautasította.

Így végződtek a nápolyi hadjáratok. A bőségesen ontott magyar vért és az elköltött milliókat nem jutalmazta közvetlen eredmény. De mégis e

hadjáratok nem maradtak üdvös hatás nélkül. A király személyét népe előtt, s a magyar nevet, a külföld népei előtt ragyogó fénybe helyezték. És a magyaroknak tömegesebb, hosszabb tartózkodása Olaszországban megismertette azokat az állami és társadalmi élet, az ipar, művészet és tudomány magasabb vívmányaival, melyeket nem késtek hónapokban értékesíteni.

Lajos király összeköttetése Olaszországgal ezután sem szűnt meg. Figyelmét folytonosan igénybe vette a velencei köztársaság, mely Róbert Károly utolsó éveiben, a tengerparti városok nagy részét magához vonta. Sőt általa fölbátorítva, a Brebiri grófok kísérletet tettek Horvát- s Dalmátországban független uralom megalapítására.

Lajos már 1345. nyarán húszezemi sereget vezetett a déli részekre. Megjelenése oly hatást gyakorolt, hogy nemcsak a lázadó urak, hanem az elpártolt városok, Zára is, siettek hódolatukat bejelenteni. Azonban alig hagyta el a tartományt, Zárát jelentékeny velencei haderő tengeren és szárazon ostromolni kezdte. Lajos 1346. tavaszán segélyére jött ugyan, de nem volt képes meggátolni, hogy a város Velenczének megadja magát. Sőt 1348. nyarán a köztársasággal nyolcz évre fegyverszünetet kötött, melynek lefolyása alatt az állandó béke¹ megkötése kilátásba helyeztetett. Időközben a két hatalom viszonyai mind feszültebbek lettek. Lajosnak ugyanis tudomására jött, hogy Velence Johannával titkos szövetségben áll, és minden áron meggátolni igyekszik Magyarországot és Nápoly koronájának

egyesülését. Lajos ily körülmények között szövetségeseket keresett és talált Velence régi ellenségeiben.

Ilyenek voltak Miklós aquilejai pátriárka. Carrarai Ferencz páduai herczeg, és a genuai köztársaság.

Midőn a fegyverszünet 1356. augusztus 5-én lejárt, VI. Incze pápa békítő közbenjárása sem tudta meggátolni a háború megújulását.

Lajos 1356. nyarán Csuzy János horvátországi bánt Dalmátiába küldte; maga pedig a Veleuzéhez tartozó trevisói tartományba nyomult. Miután Coneglianot, több kisebb várossal bevette, Trevisót szállotta meg, és szorosán körülzárta. Itt alkalma nyílt, magas szelleméről tanúságot tenni. Ugyanis az ostrom tartama alatt meghalt Gradenigo János dogé helyébe az ostromlott Treviso parancsnoka Delfino János választatott meg. A tanácstól most követek érkeztek Lajoshoz, esedezvén, engedje meg, hogy Delfino a várost elhagyhassa, és a kormányt átvehesse. A király, bár megtagadva e kérelmet, komoly bajokat okozhatott volna a köztársaságnak, nem habozott azt teljesíteni. Delfinót a 'maga táborán keresztül tiszteletteljesen engedte átvonulni.

Treviso soká daczolván a hosszá ostrom nélkülözéseivel, Lajos nem várta be a város bevételét. Hadainak vezetését Monoszlói Tamásra, az esztergomi érsek testvérére bízván, visszatért Budára. Itt kereste őt fel Péter, páciai püspök, kit a pápa mint követet küldött hozzá. Fölhívta őt, hogy a Velence ellen viselt háborúval fölhagyva, figyel-

mét keletre irányozza, hogy az eretnek és szakadár népeket fegyverével a római egyház kebelébe visszavezesse. A jámbor főpap, kit később szentel sorába igtatott az egyház, könnyen ért czélt. A vallásos és minden nagy eszme fölkarolására fogékony király nem volt nehéz megnyernie. Közbenjárására öt évi fegyverszünetet engedett Velenczének, és esküvel fogadta, hogy tiz év letelte alatt teljesíteni a pápa akarátát.

A fegyverszünet ideje újra letelt, anélkül, hogy azt állandó és őszinte béke követte volna, bár Lajosnak követelései ép oly szerények, mint igazságosak voltak. Miután Velence vonakodott teljesen és végképen lemondani Dalmátiáról, 1357. tavaszán a háborít Dalmátiában és Trevisó körül újra megindult. Itt Kont Miklós és Monoszlói Tamás több győzelmet vívtak ki. Amott Lajos személyesen vezérekedett; Spalato, Traw, Sebenico önként, Hóna kiéhezettve, hódolt. Zárát váratlanul intézett ostrom hozta birtokába. Rövid idő alatt egész Dalmátia kezei között volt. A súlyos csapások megalázták a büszke köztársaságot. 1357. november 28-án fényes követség jelent meg a Zárában időző Lajosnál, s békéért könyörgött. A tárgyalások rögtön kezdetüket vették, és a következő év február 18-án a béke meg volt kötve. Velence végre lemondott Dalmátiáról, s »Horvát-Dalmátország királyának« címéről, melyet a dogék viseltek. Egyúttal kötelezte magát, hogy Lajosnak, valahányszor kívánja, 25 gályát fog rendelkezésére bocsátani. Viszont Lajos mindent visszaadott, mit a köztársaság területén elfoglalt. Megállapított, hogy a két fél alattvalói szabadon közlekedhetnek a

két birodalomban. Végre azon esetre, ha valamelyik fél a békét megszegné, a szentszék bíróságának s ítéletének elfogadására kötelezték magokat

Ezen békekötés bár állandó nem, de mégis tartós vala. Tizenöt éven át tiszteletben tartattak megállapodásai. Azonban Velence csak a viszonyok kényszerűségének engedett, midőn a békét megkötötte és megtartotta. Nagyravágyó terveiről nem mondott le, csak elnapolta azokat. Ellenséges érzületét gyakran kitüntette. Megtagadá a gályákat, midőn azokat Lajos kérte. A dalmát városok kereskedelmét sokfélekép gátolta, és súlyos csapást mért arra, midőn a dalmát sónak bevitelét Olaszországba megtiltotta. Emellett a páduai herceget, kit Lajos mint szövetségesét az 1358-iki békébe befoglalt, nem szűnt meg háborgatni. A király 1372-ben egy zászlóaljat küldött a herceg segélyére. Apor István egyesülvén a páduai hadsereggel, megtámadta a Piave folyó partjainál elsánczolt velencei tábort, melyet sikerült meglepniök. Dühös küzdelem fejlődött ki. A yelencei zsoldosok megfutamodtak, és vezéröket, Giustinianit több előkelő patríciussal foglyul hagyták. A magyar vezér ekkor Treviso felé vonult, hogy Dandolo-Lénárdot nyílt csatára birja. Miután ezt erős táborából kicsalni nem tudta, rohamot intézett a sánczok ellen. Ezalatt egy török csapat, mely Velence szolgálatjába lépett, megkerülte a magyar hadat, s hátulról megtámadván, két tűz közé szorította. Kétszáz magyar vitéz esett el, Apor elfogatott, a többi futásnak eredt.

Lajos csak több év múlva, 1378-ban volt képes megboszulni e vereséget. Genua- és Páduával szövetségre lépven, tengeren és szárazon egyszerre megindult a háború. Horváthy János 5000 magyar lovasal a trevisói területen több előnyt vívott ki. De tengeren Velencének kedvezett a szerencse. Pisani tengernagy július 30-án megverte a génuai hajóhadat s egyenesen Zára alá sietett, melyet megadásra szólított föl. Miután visszautasító választ nyert, és Szécsi Miklós nagy sereg élén közeledett, Pisani Sebenico és Cattaro alá vonult, s e két helyet bevette. Azonban, midőn Traw ostromára készült, a génuai hajóhad visszavonulásra kényszerítette.

A háború még a következő (1379). évben is folyt. Lajos öcscsét, Durazzói Károlyt, 10,000 ember élén küldötte a háború színhelyére. Ez Yelence szövetségesét Yisconti Barnabót megverte, és több várost hatalmába kerített. Még nagyobb szerencsével működött Doria Lucián génuai tengernagy. Május 7-én Pola előtt ütközetre bírta Pisanit, és fényes győzelmet vívott ki; tizenöt gálya és harmadfélezer fogoly esett a génuaiak kezeibe. Azonban a diadalmas hadvezér életével fizette meg a dicsőséget. Utódja, Doria Péter, merészen folytatta a hadjáratot. Magát az ellenséges fővárost készült megtámadni. A szomszéd Chioggia szigetét véres harci után már bevette volt. A signoria kétségbeesett, s Giustiniani Pétert üres lappal küldötte Doriához, hogy bármi súlyos föltételek alatt, békét eszközölgön. Ugyanakkor Lajoshoz is küldettek követek. De ez oly követelésekkel lépett föl, melyek elfogadhat-

lanok voltak; a hadiköltségek megtérítése s évi adó fizetése mellett, kívánta, hogy a dogét ezentúl a magyar király erősítse meg méltóságában, és a magyar főnhatóság jeléül, nagy ünnepeken magyar zászló lengjen szent Márk terén.

A köztársaság most a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett elhárítani a végveszélyt. De legnagyobb szolgálatot maga az ellenséges fővezér elbizakodott gondatlansága által tett. Dória elzáratni engedte magát a szárazföldről, mire hada éhséget kezdett szenvedni, s 1380. június 22-én ötezer emberrel megadta magát.

A négy év óta dúló háború megszüntetése és a béke visszaállítása érdekében A m a d é , S a v o y á -nak köztiszteletben álló hercege, ajánlotta föl a hadakozó feleknek közbenjárását. Ez elfogadtatván, 1381 tavaszán a herceg fővárosában T u r i n b a n jöttek össze Lajosnak és Velenczének képviselői. Az előbbi Bálint pécsi és Horváthy Pál zágrábi püspököt küldötte. Augusztus 8-án a béke létrejött. Lényeges föltételei a következők. A köztársaság ép úgy, mint Lajos király visszaadja mindazt, mit a háborúban elfoglalt. Ezentúl a magyar kereskedők Velenczének és a velenceiek a magyar koronának területén szabadon közlekedhetnek. Velence évenként szent István napján 7000 aranyat fizet a magyar királynak. A békeokmányok Diósgyőrön cseréltettek ki. A velencei követek szent Pál első remete tete-meit hozták magokkal, hogy ezen ereklyével Lajosnak kedveskedjenek.

Míg Lajos Velence ellen, több dicsőséggel

mint haszonnal, háborút folytatott, figyelmét újra Nápolyra kelle irányoznia.

Mióta 1351-ben hadait innen kivezette, többé nem tett kísérletet ezen ország visszaszerzésére. Johannát, ki három évtizeden át botránkoztatta népét könnyelmű kormányával és ledér magánéletével, nem zavarta trónja birtokában. Sőt visszaállítandó az Anjouliáz olasz- és magyarországi ágai között a benső viszonyt, az Aversában kivégeztetett Durazzói Károly hercegnek hasonnevű fiát 1362. udvarába hívta, utóbb Horvát- és Dalmátország bánjává nevezte, 1380-ban pedig a Velence ellen küldött magyar sereg élére helyezte. Miután Johanna gyermektelen maradt, Lajos ezt jelölte ki nápolyi királyul. Tervét még Johanna halála előtt valósíthatta.

XI. Benedek pápának 1378-ban bekövetkezett halála után, a Romában üléselő bíbornoki gyülekezet Bertalan barii érseket választotta meg pápává, ki VI. Orbán név alatt foglalta el szent Péter székét. Azonban a francia bíbornokok elégtelnek voltak e választással, tizenöten összeesküdtek, és azt érvénytelennek nyilatkoztatták. Majd Johanna pártfogását kieszközölve, nápolyi területre vonultak, s itt Róbert cambrayi érseket kiáltották ki pápává. A kath. egyházban hosszan tartó szakadás állott be. Az uralkodók és népek megoszlottak a két pápa között. A francia VIII. Klement Francia- és Spanyolország mellett főleg Johanna támogatta. A többi hatalmak a törvényes pápához, VI. Orbánhoz ragaszkodtak. Ez fölhívta Lajost, fosztaná meg trón-

jától Johannát, és foglalná el a nápolyi trónt. A király nem érezett kedvet élte alkonyán új gondok terheit vállalni magára. Durazzói Károlyt ajánlotta a pápának, ki nem késett ezt főnhatósági jogainál fogva Nápoly koronájával megadományozni.

A turini békekötés után Károly magyar sereg élén Nápolyba sietett. Johannát saját alattvalói is elhagyták, Károly mint szabadító mindenütt lelkesedéssel fogadtatott. Johanna harmadik férjével Braunschweigi Ottóval együtt kezeibe került. Szigorú őrizet alatt tartotta egy ideig a most már öreg királynét, s 1382 május 22-én börtönében megfojtatta. Ekként elérte őt az örök igazság sújtó keze, mely bár több évtizedig késett, de nem maradt el, még a halálomban is kifejezván a megtorlást.

IV.

A magyar korona melléktartományai és a lengyel királyság egyesülése Nagy Lajos alatt.

Nagy Lajos kormányának egyik legkiválóbb érdeme gyanánt kell tekinteni azt, mit a magyar korona melléktartományainak visszaszerzése, illetőleg biztosítása körül tett.

A magyar király D a l m á t i á n kívül, melyért — mint láttuk — dicsőségteljesen küzdött Velenczével, még Bolgárország, Kumánia (a mai Moldva-Oláhország, Ráma (vagy Bosnyákország) és Szerbia fejedelmének címét viselte. Lajos nem volt hajlandó megelégedni a cízzel. Az evvel összekötött jogokat gyakorolni, a kötelességeket teljesíteni kívánta.

Az utolsó Árpádok alatt a nevezett tartományok viszonya az anyaországhoz igen laza volt. Róbert Károly ez irányban nem fejtett ki elég erőt, sőt némi bajokat idézett elő. Lajos fölfogta ezen kapcsolat fontosságát; belátta, hogy a magyar birodalomra nézve élet-kérdés kiterjeszkedni a természet által kijelölt határokig a fekete tengerig és a Balkánig.

Szerbiának, vagy mint akkor nevezték, Rác-országnak fejedelme, M i l u t i n U r ó z Károly uralkodásának kezdetén megtagadta a magyar főhatóságnak elismerését, és elfoglalta a mácsói bántóságot. Ez Szerbország nyugati szélén, Bosnia szomszédságában feküdt, nevét Mácsó várától kölcsönözte, s a mácsói, orbászi és szreberniki megyéket foglalta magában. Róbert Károly már 1319-ben Tjrózt legyőzte* visszafoglalta és fölélesztette a bántóságot. Veszélyesebb volt Uróz utódja, D u s á n I s t v á n . Ezen nagyravágyó fejedelem, fölhasználva a görög birodalom tehetetlenségét, meghódította Macedóniát, függetlennek nyilatkoztatta magát -a magyar koronától, és császári (czár) czímet vett föl. Jól tudván, hogy Lajos nem fogja ezen sérelmet boszulatlanul túrni, Velenczével szövetkezett. Ugyanakkor a pápa közbenjárását is kikérte, ígervén, hogy egész népével elhagyja a keleti egyházat és visszaállítja a megszakadt egységet Rómával. A pápa örömmel karolta föl ajánlatait. Haladéktalanul követet küldött hozzá, hogy vele a főnforgó kérdéseket tisztába hozza. Azonban a csalfa Dusán Ígérétenek teljesítéséről mit sem akart tudni; sőt gúny tárgyává tette a főpapot.

Lajos a pápa által is fölhíva, vallásos érzületei és koronájának érdekei által ösztönözötve, 1356-ban nagy hadjáratot tervezett Dusán ellen. Zágrábot tűzte ki hadainak gyűlhelyévé. Számos külföldi jött ide, hogy zászlai alatt küzdjön; mert a háború némileg keresztes hadjárat jellegével bírt. A pápa ugyanis Lajost római egyház »zászlótartójának«

czímével földíszítve, vállalatának sikeréért nyilvános imák tartását rendelte el. Lajos közel százezer emberrel rendelkezett. E sereg teljesen elégséges leendett arra, hogy megsemmisítse a szerb fejedelmet. De a politikai viszonyok követelték, hogy tervét rögtön megváltoztassa, és Dusán hatalmasabb szövetségese, a velenczi köztársaság ellen viseljen háborút. Csak midőn ezt szerencsésen befejezte, 1359-ben vette föl újra tervét. Dusán ekkor már nem volt életben. De utódja Uróz folytatta politikáját. Lajos dalmát hajókat küldött a macedóniai kikötők ostromára, maga pedig Szerbország belsejébe nyomult. A hadjárat rövid volt. Uróz, belátván az ellenállás lehetetlenségét, meghódolt Lajosnak, s elismerte főhatóságát.

Bolgárország fejedelme Szizman, hasonlólag császárnak szerette magát czimezni, és megszakította a kapcsokat, melyek elődeit a magyar koronához kötötték. Lajos 1365. elején nagy sereget vezetett ellene. Szalankeménél átkelven a Dunán, Bodont, bár parancsnoka Sztraszczimir 'vitézül' védelmezte, hatalmába kerítette. Erre Bolgárország jelentékeny részét meghódította, s abból bánságot alakított. Szizmán kísérletet tett a következő évben visszavenni azt; de újólág vereséget szenvedett.

Ugyanezen időben Vljakó oláh vajda is utánozni készült a szerb és bolgár fejedelmek példáját. Lajos 1365-ben készülteket tett, hogy hadait ellene vezeti. De a vajda megelőzte a támadást; bejelentette hódolatát.

Kevesebb gondot okozott Lajosnak B o s n y á k - ő r s z á g (Ráma). István bánnal szívélyes viszonyban állott. Sőt ez leányát a visegrádi udvarba küldötte, hol Erzsébet anyakirályné környezetében, több más fejedelmi hölgygel, neveltetett. A bájos és szelleműim Erzsébet hercegnő megnyerte az ifjú király szívét, és utóbb nejévé lön. Midőn atyja István vajda figyel mek nélkül kimúlt, öcscsének fia T v a r t k ó lett utódjává, kit Lajos király a bosnyák urak lázadása ellen megvédelmezett. Midőn pedig őt 1365-ben elragadta a halál, kiskorú fiát Ubertet is több alkalommal részesítette hatalmas támogatásában.

Ekként a magyar korona visszanyerte egy- Jkori melléktartományait. Azonban alapos volt az aggodalom, hogy az összekötő kapocs, melyet Lajos szellemi fölénye és hatalmi túlsúlya alkotott, e nagy király halála által ismét elenyészik. Ő maga is belátta annak szükségességét, hogy állandóbb és szorosabb kötelék fűzze Magyarországhoz a déli országokat. Ilyennek tartotta a v a l l á s t . . Természetes volt, hogy míg azon országok népei a keleti szakadásnak, vagy más vallásfelekezeteknek hivei, ellenszenvvel, vagy épen gyűlölettel fognak viseltetni a kath. anyaország és uralkodója iránt. A benső viszonylatok létesítésének első föltételül tekintette a v á l á s azonosságát. Bármennyire helyes volt, az adott viszonyokat tekintve, Lajos fölfogása, oly szerencsétlen volt eszméjének kivitelében.

1365-ben számos szent Ferenczrendű szerzetest küldött Bolgár-, Bosnyák-, Oláh- és Szerbországba. Ezek kezdetben nagy credménynyel működ-

tek rövid idő alatt közel kétszázezer embert térítettek meg; azonban csakhamar komoly nehézségek merültek föl. A térítők, Lajos által támogatva, gyakran erőszakos eszközöket is vettek igénybe. Vljakó 1368-ban nyíltan ellenszegült a térítési munkának; a térítőket részint megölte, részint kiűzte. Lajos Apor Miklós erdélyi vajdát küldötte megfenyítésére. Ez Dragomer oláh hadvezért nyílt csatában megverte; de a futamodót vigyázatlanul követvén a hegyszorosokba, körülvétezt és seregének nagy részével maga is agyonveretett. Ezalatt Garai M. mácsói bán a Dunán átnyomulván, Vljakót más oldalról támadta meg. Ez sietve visszavonult és kegyelmet kért. Miután megígérte, hogy a király térítői terveit előmozdítandja, és maga is a római egyházba lép, a király visszafogadta kegyelmébe.

Mindamellett a térítésnek, sem itt, sem a többi szomszéd tartományokban nem volt állandó sikere, melyet Lajos erőszakkal fegyver hatalmával igyekezett siettetni és biztosítani. A vallás, az emberi szív leggyengédebb kincse, csak a meggyőződés és érzelem hatalmának hódol; daczol az anyagi erővel, s kijátszsa azt. Lajos is kénytelen volt fájdalmasan tapasztalni, mint szenvednek nemes tervei hajótörést.

A kath. egyháznak nem nyerte meg ama népeket; s a magyar uralom iránti ellenszenvet még fokozta.

A szoros értelemben vett Magyarország területén is zavarokat idézett elő túlzott térítői buzgó-sága. Az oláhok, kik még IV. László uralkodása

alatt telepedtek meg Marmarosban, Bogdán vezérléte alatt fölkerelkedtek, és a néptelen Moldvába vonultak. A király nem állotta útjokat, és jószerivel igyekezett őket további ellenségeskedéstől visszatartani; mire meghódoltak, és évi adófizetésre kötelezték magokat. Marmarosba és a szomszéd éjszakai megyékbe rusznyákokat hívott meg, kiket a lithvánok szorítottak ki oroszországi hazájokból. Vezérük Koriatovics Tódor, Munkács várát nyerte adományul, hol az görögszertartásu híveinek püspökséget alapított.

Miként a déli tartományok a magyar korona fényét és politikai súlyát nem kevésbé emelték, L e n g y e l o r s z á g megszerzése még nagyobb fontosságot, észak-keleti Európában irányadó szerepet volt biztosítandó a magyar államnak.

Lajos, kit, mint láttuk, 1339-ben a lengyel rendek trónjuk örökösének elismertek, atyjának politikai eszméjét a legnagyobb buzgósággal karolta föl. Miután nemcsak érdekében, hanem kötelességében is állott védelmezni az országot, melynek koronáját viselni hivatva volt, fegyvereit nagybátyjának Kázmér lengyel királynak minden alkalommal kézségesen rendelkezésére bocsátotta. Legtöbbbet szenvedett Lengyelország L i t h v á n i a lakóitól, kik még mindig pogány vallásnak és barbár erkölcsöknek hódoltak. A szilaj nép gyakran látogatta meg a szomszéd lengyel földet, hol dús zsákmányt mindig, erélyes ellenállást csak ritkán talált. Lajos 1345-ben először hadakozott velők. 1351 tavaszán pedig második hadjáratát intézte ellenük. Ez alkalommal

véres csatában fényes győzedelmet aratott. Fejedelmi vezéröket Keistutot is elfogta, s csak midőn fogadást tett, hogy népével együtt elfogadja a kath. vallást, bocsátotta szabadon. Ugyanekkor G a 11 i-cziátés Lodomeriát visszacsatolta Magyarországhoz.

A hűtelen Keistut nem teljesítette ígérését; sőt a Dneszter és Don partjainál tanyázó tatárokat reávette, hogy 1352-ben Erdélybe és Podoliába csapjanak. Lajos A p o r E n d r é t küldötte ellenök, ki saját hazájokban kereste föl őket, s három napig tartó küzdelemben tönkretette. Majd kiszorította e vad hordákat a Dneszter folyón, és fejedelmöket A t h 1 a m o s t, ki fogságába került, lefejeztette.

E vereségek nem riasztották vissza újabb kísérletektől sem a tatárokat, sem a lithvánokat. Amazok megújították kalandjaikat, ezek pedig elfoglalták Lodomériát, s már Gallicziát is fenyegették. Lajos 1354 tavaszán újabb hadjáratot tervezett Számos külföldi önkéntes szaporította seregét, melynek számát — bizonyosan némi túlzással — kétszáz-ezerre teszik az egykorú emlékek. Eldöntő csapást készült mérni a pogány népekre, hogy magának és Lengyelországnak állandó nyugalmat biztosítson. Előbb a lithvánokat verte meg, és az elfoglaltak visszaadására kényszerítette. Majd átkelve a Búg folyamon, a tatárok ellen indult. Ezek nem merészelték vele szembeszállani. Követeket küldöttek táborába, hogy őt megengeszteljék. Lajos most nem szorítkozott azon követelésre, hogy a kath. vallásra térjenek; a magyar főnhatóság elismerését és évi

adó fizetését is kívánta. Föltételei elfogadtattak; mire visszatért Magyarországba.

A szolgálatok, melyeket Lajos a lengyel birodalomnak tett, és a dicsőség, melyet Lengyelország ellenségeit megalázva, kivívott, személyét a lengyel rendek körében köztisztelet tárgyává tették és útját a trónhoz előkészítették. Kázmér király 1370 őszén, vadászat alkalmával lováról lebukván, súlyosan megsérült.

Midőn e hír a magyar királyi udvarba érkezett, Erzsébet anyakirályné azonnal beteg testvéreinek látogatására sietett; bizonyára avégett is, hogy halála esetére, Lajos érdekeit biztosítsa. Kevéssel megérkezése után, november 5-én Kázmér csakugyan meghalt.

A lengyel rendek haladék nélkül útnak indítottak fényes követséget, a krakói püspök és az ország cancellárjának vezetése alatt, mely Lajost a trón elfoglalására meghívta. És már november 17-én a gnesznai érsek Krakó főegyházában fejére tette Lajosnak a lengyel koronát. A lelkesedés, melylyel új alattvalói fogadták, kísérte őt, midőn a koronázási ünnepélyek után Nagylengyelországot beutazta, és Gnesznában szent Adalbert sírjánál áhítokodott.

Lajos nem maradhatott soká Lengyelországban. Midőn ezt elhagyta, anyját Erzsébetet helyezte a kormány élére; biztosan remélvén, hogy a lengyel származású fejedelmi hölgy képes lesz a nemzetiségökre féltékeny, nyugtalan szellemű nemeségnek rokonszenvét megnyerni. Azonban csalódott.

Erzsébet kevés tapintattal fogott a kormány vezetéséhez. Mellőzte azon férfiakat, kik Kázmér[^]uralkodása alatt tekintélynek és köztiszteletnek örvendettek. Helyettük az országos főhivatalokra kegyenczeit emelte, részint t e h e t e t l e n , részint n é p s z e r ű t l e n férfiakat. Az a d ó f i z e t é s kérdése is bonyodalmakat szült. Egykorú író megjegyzi a lengyelekről, hogy »az adózást úgy gyűlölték, mint, a pestist.« Lajos, midőn trónörökössé nyilvánított, ígérte, hogy minden szokatlan, rendkívüli adót eltörlend. A lengyel rendek erre hivatkozva, követelték, hogy szüntesse meg az elődei által behozott természetnyi adót, mely minden telek után egy mérő rozs- és egy mérő zabból állott. Lajos 1374. szeptemberben Kassára hívta meg a lengyel urakat, hogy velők ezen ügy iránt értekezzenek. Sürgető kérelmeiknek engedve, eltörölte a természetnyi adót, sőt a pénzadót is leszállította. Viszont a lengyel urak hálájokat tanúsítandók, kötelezték magokat, hogy halála esetére, leányainak egyikét fogják utódjául megválasztani.

Ennek daczára a lengyelországi állapotok csakhamar aggasztó fordulatot vettek. Különösen Nagylengyelországban számosán találkoztak, kik a magyar uralommal megbarátkozni nem tudtak. Vezért keresve, figyelmüket U l á s z l ó g n i e v k o v i herczegre irányozták, ki midőn 1365-ben ifjú nejét elvesztette, lemondott a világról, herczegségét átadta Kázmérnak, és egy franciaországi kolostorba vonult. Itt keresték őt föl az elégtelen lengyel urak követei, és kilátást nyitva a lengyel koronához, reá-

bírták, hogy elhagyva szent magányát, a pártküzelmeknek zajongásai közé vesse magát. 1375-ben megjelent a gnievkovi hercegségben, több várát részint ármány-, részint erőszakkal hatalmába kerített és királyi ezimet vett föl. Azonban, midőn Lajos a gnesznai kapitányt erős hadosztály élén ellene küldötte, letette fegyvereit, és nagyravágyó terveiről lemondva, kegyelemért könyörgött. Ezt megnyerte, és Lajostól Magyarországon gazdag apátságot nyert adományul.

A következő (1376.) évben a főváros, K r a k ó véres zavaroknak színhelyévé lőn. Miklósnap táján történt, hogy Erzsébet néhány magyar testőre és lengyel katonák között, jelentéktelen okból, verekedés támadott. A nyugalom helyreállítása végett, Laszko krakói kapitány személyesen megjelent a zavargók között, és őket lecsillapítani igyekezett. Azonban, míg ő ezen fáradozott, egy magyar katonának nyila nyakába fűródött, mire lováról lebukott, és rögtön meghalt. Ennek láttára a lengyelek bosszura gyuladva, általános üldözést kezdtek a Karakóban tartózkodó magyarok ellen, s közülök mintegy százhatvanat gyilkoltak le.

Erzsébet ekkor maga is belátta, hogy az általa felköltött vihar lecsendesítésére nem bír elég erővel. Elhagyta az országot, s visszatért Budára. Lajos három lengyel urat bizott meg a kormányzói tiszttel.

Ezek helyreállították, és bölcs mérsékletük által föntartották a nyugalmat, mely Lajos életében többé nem zavartatott meg. Hogy ezt halála esetére

is biztosítsa, 1382. július 25-re Zólyomba hívta meg a lengyel urakat, elintézendő velők az örökösödés ügyét. Itt előterjeszté óhajtását, hogy a Magyar és Lengyelország között általa létrehozott kapcsolat föntartassék, és a két korona idősb leányára Máriára szálljon. A lengyel urak habozás nélkül adták megegyezésöket, hűséget fogadván az ifjú hercegnőnek s jegyesének, Zsigmond brandenburgi hercegnek.

Zsigmond Zólyomból Lengyelországba ment hogy a királyi várakat kezéhez vegye és megismer, kedjék az ország viszonyaival. Alig tartózkodott itt néhány héten át, midőn Lajos király 1382. szept. 11-én bekövetkezett halálának hire lényeges fordulatot idézett elő.

A lengyel rendek, midőn koronájokat Lajosnak följánlották, és liazájokat Magyarországgal egyesítették, ezt azon fontos előnyök reményében tették, melyekre az egyesülés kilátást nyújtott. Azonban a lengyel nemzet körében magasabb politikai belátás csak ritkán emelkedett uralomra, annál nagyobb mérvben szerepeltek a nemzeti hiúság és a személyes érdekek rúgói.

Ennekfolytán nem csekély volt azok száma, kik megaláztatást látva abban, ha egy szomszéd ország uralkodójának hódolnak, most mint az állam önállás első föltételét élénken sürgették: nemzeti fejedelem választását. Annál inkább, mert a nőuralomban sem a küllelenségekkel szemben hatályos védelmet, sem a belkormányzat terén érdekeik kellő megóvását nem reméltették.

Mindazáltal az országgyűlésen, mely 1382. november havában tartatott, sem ezen irányzat, sem azon párt, mely a z ó l y o m i megállapodások tiszteletbentartását követelte, nem birt többséggel. Közvetítő határozat hozatott, miszerint Lajos leányai közül az fog királynéul elfogadtatni, ki késznek nyilatkozik férjével együtt állandón az országban lakni. Erzsébet soká habozott; nem tudván, mire határozza magát. Egyrészről Lajos végakarója, másrészről azon veszély állott előtte, hogy családja végkép elveszti a lengyel koronát. 1383. elején azon ajánlatot tette a lengyeleknek, hogy fölmenti őket a Máriának és Zsigmondnak tett hűségi eskü alól, ha másik leányát Hedviget, ki Vilmos osztrák hercegnek volt eljegyezve, uralkodójukul elfogadják. Azonban a lengyelek most már követeléseikkel tovább mentek. Határozottan vonakodtak hazájok sorsát idegen származású fejedelem kezei közé tenni. Kijelentették, hogy Hedviget csak azon föltétel alatt fogadják el, ha kész azt férjül venni, kit ők jelölnek ki.

Erzsébet ismét soká késedelmezett elhatározásával. Végre a lengyel rendek türelmüket vesztve, 1383. márczius havában a radomszki gyűlésen abban állapodtak meg, hogy azon esetre, ha Hedvig május 8-ig nem jelenik meg Krakóban, fölmentve tekintendik magokat minden kötelezettségtől, és mást választanak királylyá. Erzsébet Zsigmondot egy sereg élén Lengyelországba küldötte, hogy kísérletet tegyen fegyverhatalommal érvényesíteni igényeit. Ezen lépés mindenekfölött eszélytelen volt, alkal-

mas lévén a lengyeleket teljesen elidegeníteni a királyi családtól. Maga Zsigmond is belátta ezt, és engedékenységet ajánlott. Erzsébet ennekfolytán 1383. őszén Hedviget, Demeter esztergomi érsek és számos főúr kíséretében Krakóba küldötte, hol október 15-én megkoronáztatott. Az ifjú királyi hölgynek, ki ekkor tizenöt éves volt, a koronát nagy áldozat árán kelle megvásárolnia. Lemondott jegyeséről, kihez atyjának végakarata és szive vonzotta, egyúttal a lengyel rendekre bízta, hogy kezéről intézkedjenek. Ezek a lithvánok pogány fejedelmét J a g e l - l ó t jelölték ki férjül, ki készen nyilatkozott a kereszténység fölvétele.

E házasság nagy előnyöket ígért. Lengyelország általa egyrésztől megmenekül félelmes szomszédjainak pusztításaitól; másrésztől a harcias néps a jelentékeny tartomány csatlakozása által hatalomban és erőben gyarapodást nyer. Hedvig kényszerítve látta magát a politika igényeinek alárendelni szive sugalmazásait. 1386 február havában összekelt Jagellóval, ki a keresztségben U l á s z l ó nevet vett föl. Míg ekként Lengyelország új dynastiát nyer, mely hivatva van utóbb hazánknak is három királyt adni; összeomlik Róbert Károly és Lajos alkotása, melyen félszázadon át a magyar vér és vagyon jelentékeny fölállóásával munkálkodtak.

Altalan Lajos király műveinek nem kedvezett a szerencse. Az eredmények, melyeket létesített, nem állanak arányban jellemének és szellemének rendkívüli hatalmával.

A történelem n a g ynak nevezi őt. E s e kitün-

tető címet, keveseknek kiváltságos tulajdonát, ki-
érdemelte fényes tehetségei, nemes szándékai és
magas céljai által.

Kortársai a hódolat hangján szólanak szemé-
lyéről. »Soha nem láttam fejedelmet, — írja 1372.
a pápai követ — ki annyi nagyság- és hatalommal,
ennyi szerénységet s alázatosságot párosítana ...
Én e királyban a jónál, az erénynél egyebet nem
tudtam észrevenni.«

Mint uralkodó lelkismeretes tevékenység és
mély belátás, mint hadvezér hősi bátorság, mint
magán ember igaz vallásosság, tiszta erkölcsök és
jó szíve által tündöklött.

Ily rendkívüli férfiúnak, — ki mint láttuk, új
alakot adott éjszaki és keleti Európának, — nagy,
eldöntő hatást kelle gyakorolnia saját országára és
népére.

A királyság tekintélyét oly magaslatra emelte,
melyet el nem ért soha, sem előbb, sem utóbb. O
úgyszólván az egyedüli magyar király' kinek nem
kellott bel-ellenséggel küzdeni, aki a belrendet egy
pillanatra sem látta megzavarva.

A féktelenséghez szokott oligarchia, melyet
atyjának vérözönben kelle megalázni, készségesen
hódolt neki, buzgón támogatta minden vállalatait. A
nemesség nagy tömege követte példáját. Pedig a
nemzet soha sem hozott nagyobb áldozatokat ural-
kodójának. Negyven éves uralkodása alatt alig ta-
lálunk egy évet, mely háború nélkül folyt volna le.
És mégis soha magyar király nem vezetett zászlai
alatt oly nagyszámú és jól szervezett, oly lelkes és

önfeláldozó seregeket. Hogy e háborúknak költségeit fődözze, nagy adókat kellett kivetnie. És ezt többször az országgyűlés összehívása nélkül, ügyedül az országtanács jóváhagyásával tette. Hogy a nemzet ebben, mit utóbb még Hunyadi Mátyásnak sem tudott megbocsátani, megnyugodék, kettőt bizonyít. Először, hogy föltétien bizalommal viseltett iránta, és másodsor, hogy a közjóit oly ma gas fokot ért el, mely képessé tette a súlyos terheknek könnyű elviselésére.

A közjóit pedig mellőzhetleu föltétel gyanánt követeli az állandó rendet és erőteljes igazságszolgáltatást, az ipar- és kereskedés virágzását. E föltételek közül egy sem hiányzott. A főurak nem nyomhatták el többé az alsó nemességet; a városok polgárai, sőt a jobbágyok is megfelelő oltalomban részesültek. A külfölddel való élénk összeköttetés, a magyar névnek tekintélye, ösztönül szolgált a magyar kereskedőnek üzletei kiterjesztésére; az emelkedő műveltség pedig lehetővé tette a természet gazdag segédforrásainak magasabb értékesítését.

A magyar király hatalma soha sem terjedett ki oly nagy birodalomra, mint Lajos alatt. Határait három tenger alkotta: a balti, a fekete és az adriai tenger.

Azonban a bámulatnál, melylyel Lajos tette eltöltének, nem csekélyebb a sajnálat, melyet annak meggondolása előidéz, hogy mindezen eredmények, miként személyes tulajdonainak voltak köszönhetők, vele együtt eltűntek. Ő sem az örvendetesen megindult belső fejlődést megfelelő intézmények által

állandósítani, sem a magyar koronának újra megnyert, vagy meghódított melléktartományokat állandó kapcsolatba hozni nem tudta.

E szerencsétlen helyzet következményei csakhamar föltűntek; annál világosabban, minél gyengébbek voltak a kezek, melyek az övéiből átvették a kormányzást.

V.

A nőuralom.

(Mária, 1382—1395, II. Károly. 1385—6.)

Az európai történelem lapjain nem ritkán találkozunk azon ténynel, hogy az örökösödési elv folyománya gyanánt, a nőket is följosítva tekintették a trón elfoglalására.

Míg Franciaországban az úgynevezett száliai törvény a nőket az örökösödésből kizárta, Spanyol- és Angolországban több nő viselte a koronát. Amott a két Izabella, itt Erzsébet, Mária, Yiktória. És fönnebb láttuk, hogy Nápolyban, a szentszék meg-egyezésével, Johanna, még Endrével és utóbb Lajos-sal szemben is föntartotta magát a trónon.

Hazánkban az Árpádok alatt nem létezett törvény, mely az örökösödési jogot szabályozta volna. De tényleg a nők képteleneknek tartattak az uralkodásra. És midőn az Árpádháznak utolsó férfisarja kimúlt, nem létezett párt, mely III. Endre leánya, Erzsébet részére igénybe vette volna a koronát. Később a szabad királyválasztás elve emelkedvén uralomra, örökösödési jogról általán nem

lehetett szó, legkevésbé pedig a nők örökösödéséről. Mindamellet a nemzet hódolata Lajos iránt oly nagy volt, hogy gyermeke nem létében, készségesen teljesítette óhajtását, és biztosította, hogy halála után leányát, Máriát fogja utódjául elismerni. És a német megtartotta ígétét. A nagy királynak 1382. szeptember 11-én bekövetkezett halála után nem emelkedett egy hang sem, mely Mária jogait kétségbevonná. A temetést követő napon, szeptember 15-én az esztergomi érsek a tizenkét éves leánynak fejére tette a szent koronát; jeléül, hogy a királyjogok rája egész teljességökben szállítottak.

Az áldozat, melyet a büszke nemzet ezen tényben hozott, nem volt csekély. Mert ez volt az első eset, midőn szent István trónját gyenge nő által látta elfoglalva. De senki sem gondolta, hogy a nemzeti kegyelet a királynénak szenvedésekkel, az országnak zavarokkal teljes uralkodást készített elő.

Mária kiskorúsága alatt a rendek nem jegyésére, a szintén még fiatal Brandenburgi Jsigmondra, hanem anyjára Erzsébetre bízták a gyámságot és a kormányzói tisztet. Ismét nőre, ki amennyire kimagaslott magánéletének erényei által, annyira gyengének bizonyult a reá várakozó nehézségekkel és bonyodalmakkal szemben. Támaszt G a r a i M i k l ő s nádorban keresett, kit családjához a hála kötelékei csatoltak; mert Lajos által emeltetett az ország első családjai sorába és első méltóságára.

De Garai épen azért, mert családja nem tartozott az ország ősi nemzetségei közé, és gazdsága, tekintélye ifjú eredettel bírt, sokak előtt irigy-

ség és ellenszenv tárgya volt. Modora, magaviseleté sem volt alkalmas őt megkedvelteim. Hatalma és befolyása, melyet a királynéra gyakorolt, elbizakodottá tette, s elég gyenge volt azt másokkal is éreztetni. Ekként az urakat nemcsak magától, hanem a királynétól is elidegenítette.

Zsigmond, Máriának jegyese, szintén nélkülözte a tulajdonokat, melyeket a nemzet joggal megkíván azoktól, kikre sorsát bízta. Erzsébet emiatt azon gondolattal kezdett foglalkozni, hogy fölbontván az eljegyzési szerződést, V. Károly francia király öcscsét, Lajos orleansi herceget fogja leányának férjül megnyerni. Eziránt alkudozások is folytak a két udvar között. 1385. tavaszán francia követek jelentek meg Budán, kik a házassági szerződést megkötötték. És Lajos már készülteket tett Magyarországra jönni. De a zavarok, melyek ekkor hazánkban kitörtek, megghiúsították e tervet, mely nemzetünk politikai és culturali fejlődésére bizonyosan áldásos hatást gyakorolt volna. A helyzet kényszerúsége az ifjú királynét Zsigmond karjaiba vezette, és 1385. őszén létrejött a házasság, mely a fejedelmi férj könnyelmúsége és önkényre hajló irányzata folytán, számtalan bajok kuforrásává lett.

Ekként azon két férfiú, kiket a viszonyok a két királyi hölgy oldala mellé helyeztek, állásuk nehézségeit még fokozták. Pedig a legnagyobb bölcseségre és népszerűsége lett volna szükség, hogy elhárítsák a vést, mely a magyar trónt fenyegette.

Míg Lengyelország, — mint fönnebb láttuk, — elszakadt, a déli melléktartományok is elválni ké-

szültek a magyar koronától, és Horváth Dalmátor-
szágban a polgárháború lángjai magasan csapkod-
tak föl.

Ennek vezérei Horváthy János a ten-
germelléki bán, testvére Pál Zágráb püspöke és
Palisnay János, egy dús horvátországi egyházi
javadalomnak, a vránai (aurániai) perjelségnek bir-
tokosa. Gyűlöletet táplálva Garai személye iránt, és
nagyravágyás által ösztönözve, Mária megbuktatá-
sára szövetkeztek, hogy helyébe Durazzói Ká-
roly nápolyi királyt emeljék a magyar trónra. És
ezen uralkodó hamar megfeledkezett a háláról, mely-
lyel Lajosnak lekötelezve volt, s az esküről, mely-
lyel fogadta vala, hogy leányait mindenkor támo-
gatni fogja.

Palisnay János már 1383. nyarán kitűzte a
lázadás zászlaját. De a királynék sietve megjelen-
tek, erős had kíséretében, a zavarok színhelyén, és
visszaállították a nyugalmat. A Horváthyak hódol-
tak. Palisnay pedig, ki nem reméllett kegyelmet,
Bosnyákországba menekült, hol T v a r t k ó fejedele-
lemnél szives fogadtatásra talált.

A királynék 1384. elején megnyugtatva vissza-
tértek Visegrádra. Azt hitték, hogy a zavart csirá-
jában elfojtották. Azonban csalódtak. Apor Ist-
v á n, kit imént magok neveztek Horvátország bán-
jává, elpártolt tőlök; Horváthy Pál pedig Nápolyba
utazott, hogy Károlyt a trón elfoglalására fölhívja.
Mire ez haladéktalanul hajóra szállott, és 1385.
szeptember 12-én Zengben kikötött.

Ezen esemény híre nagy megdöbbenést idézett elő a magyar királyi udvarban. Hogy a rendek Mária iránti hűségökben megszilárdíttassanak, országgyűlés hivatott össze Budára. Itt a királyné megerősítette a nemesség szabadalmait. Viszont a rendek sem fukarkodtak hűségöknek biztosításában, és ragaszkodásuk jeléül Zsigmondot »az ország gyámjának címével ruházták föl.

Azonban csakhamar kitűnt, hogy a könnyelmű ifjú hercegnek, — ki most érte el tizennyolczadik évét, — magának is szüksége lett volna gyámra, nemhogy ő birt volna képességgel örködni az ország érdekei fölött. Nejének védelmére segélyt eszközendő, testvéreinek Venczel cseh királynak, Józsa és Prokop morva hercegeknek a Vág és Duna között fekvő országrészt önkényűleg, a rendek megkérdezése nélkül, zálogba adta. Ezen eljárás annál inkább fölingerelte a nemzetet, mert az ország területi épségének hasonló megsértését még megkoronázott királyai részéről sem tapasztalta soha. Zsigmond ekként a legnagyobb szolgálatot tette annak, ki ellen segélyt keresett, — Károlynak. Ez az általános fölháborodás közepette, fölhasználta e kedvező időpontot, s a főváros felé indult. Örömmel fogadták, lelkesedéssel üdvözölték mindenütt, mint szabadítót, ki az országot megmentendi a nőuralom megaláztatásaitól és egy könnyelmű ifjú merényeitől.

A királynék elhagyatva állottak. Arra, hogy az előnyomuló bitorlónak ellenálljanak, nem is gondolhattak. És így szinléssel, ármánynyal óhajtottak kibontakozni kétségbeesett helyzetökből. Köve-

teket küldöttek Károlyhoz, és mintha nem ismernék szándékát, kérdést tettek, vajjon mint barát jön-e vagy ellenség? »A zavart lecsendesíteni, a királynékat a nemzettel kibékíteni, célja.« így hangzott válasza. A királynék eléje siettek, melegen fogadták, és mint vendéget, Budára, a királyi lakba vezették.

Károly kevés ideig viselte az álarczot. Pártja állal Magyarország királyává kikiáltatván, kényszerítette Máriát, hogy a trónról lemondjon. Majd 1385-nek utolsó napjaiban Székesfehérvárott magát megkoronáztatta. Kívánatára a királynék is jelen voltak az ünnepélyes cselekményen. De bánatos arcaik, könnyelt szemeik részvétet költöttek a rendek sziveiben. Ezek megemlékeztek most arról, hány-szor fogadták Lajosnak, hogy leányát a trón birtokában megvédelmezik. Megemlékeztek arról, hogy Károly is esküvel kötelezte magát erre. A hangulat, mely uralkodóvá lőn, minden inkább volt, mint emelkedett és lelkes. Midőn az esztergomi érsek, ősi szokás szerint, a jelenlevőkhöz a kérdést intézte: »Akarjátok-e fenséges Károly urat királyotokul elfogadni?« nem töltötte be a templomot, mint egyébkor, az üdvkiáltások zaja. Gyenge, elhaló »igen« emelkedett az ajkáról, szomorú előhírnöke a késülő zivatarnak.

Károly csak rövid ideig bírta a trónt, melyre neki lépcsőül esküszegés és erőszak szolgált. Erőszak fosztotta meg attól. Az özvegy királyné és mindenható tanácsosa nem voltak hajlandók Oly könnyen lemondani a hatalomról, melyet elvesztettek,

mint ezt mutatták, hogy a bitorlóban fölkeltsék a biztosság érzetét. Azon pillanattól, midőn koronázásának ünnepélyességét, mint egykor Róma vezéreinek diadalmeneteit a fogoly fejedelmek, jelenlétükkel emelni kényszerültek, lelküket betöltötte a bosszuvágy. És hogy ezt kielégítsék, nem riadtak vissza a leggonoszabb eszköztől sem.

Míg Károly, nagy Lajos trónjában, kielégített hatalomvágyának gyönyöreit élvező, feje fölött lebegett a boszu fegyvere. És már harminczkilencz nappal koronáztatása után elérte őt.

1386. február 7-én, zord téli nap esti óráiban, a budai királyi várak teremében a királyné maga köré gyűjtő legbizalmasabb híveit. Gara i Miklós mellett itt találjuk Be bek Imre gallicziai, Szentgyörgyi Tamás horvátországi bánt, Forgách Balázs főpohárnok mestert. Egy főpap, a pécsi püspök is közöttük van. Rövid értekezlet után, Erzsébet Károlyt, ki a palota másik szárnyában vett lakást, fölkerlte, jönne át hozzá, résztveendő a tanácskozmányban, mely fontos közügyekről foly. A király megjelenik és gyanútlanul foglal helyet azoknak társaságában, kiket híveinek vél, s kikben csakhamar gyilkosait ismeri föl.

A tanácskozás soká húzódik el; mialatt az olasz testőrök, kik az előszobákban várakoznak, elszélednek. Ekkor Zsigmondnak egy levelét nyújtják Károlynak, s míg ő ennek olvasásába merül, Forgách elővonja elrejtett csákányát, s ezzel több csapást mér a király fejére. De talán, mert a félelem megsibbasztja karját, csak koponyáját zúzza be Károlynak. A vérző

király látására a gyilkos lebocsátja fegyverét, az özszeesküvés részeseinek ereiben meghül a vér. Nincs bátorságuk befejezni a merényletet. Károlyt senki sem tartóztatja föl, midőn a termet elhagyja és segélyért kiáltva, saját lakosztályába vánszorog.

Ekkor elősietnek az olasz testőrök. De megjelennek Garainak a közelben elhelyezett fegyverei is. A királyi palota udvara rövid, de véres küzdelem színhelyévé lőn. A védelemre készületlen olaszok részint lemészároltatnak, részint futásban keresnek menekvést. Garai néhány óra alatt urává lesz a királyi laknak és a városnak. Károly pedig Visegrádra hurczoltatik, hol két hét múlva, miután sebei gyógyulni kezdetek, börtönében megfojtatott.

Az ellenkirály véres hulláján keresztül Mária ismét a trónra emelkedik, hogy ő, az ártatlan is osztozzék azoknak szenvedéseiben, kik gonosz merénylőkkel az országban a polgárháború viszonyait megújítják. Mert Károly párthívei, vezérük meggyilkoltatása után, fokozott gyűlölettel viseltetvén a véres tett szerzői és részesei ellen, azonnal kitűzték Horvátországban a lázadás zászlaját. A királynék, kik most, ugylátszik, hideg közönnyel találkoztak egykori híveik között is, nem voltak képesek kellő fegyveres erőt összegyűjteni. Azon hitben, hogy mint három év előtt, személyes föllépésük lefegyverzendí elleneiket, arra határozták el magokat, hogy a lázadás tűzhelyét meglátogatandják.

1386. július végén Garai Miklós és Forgách Balázs kíséretében, csekély csapatnak fedezete alatt,

útnak indultak. Azonban a tudósítások, melyeket útközben a lázadás természetéről és mérveiről vettek, meggyőzték őket, hogy elleneiknek önkéntes meghódolását többé nem remélhetik.

Megváltoztatták tehát tervöket, és szeptember elején Kapronczáról Garavarába készültek, hogy itt biztos helyen bevárják a segílyt, melyet Zsigmond külföldön keresett. Már csak alig egy órányi távolság választotta el céljuktól, midőn váratlanul ellenséges csapat utjokat állotta. Horváthy János volt vezére, ki értesülvéna királynék útitervéről, nem akarta elszalasztani a kedvező alkalmat, hogy őket hatalmába kerítse, és így a lázadás diadalát biztosítsa.

Garai és Forgách, bár a túlnyomó erővel szemben menekülésre nem volt remény, nem akarták ellenállás nélkül megadni magokat. Elszántan védelmezték a királyi hölgyeket. Garai lováról leszállván, a kocsinak támasztotta hátát, s így harczolt az őt környező Ilonáttal. Több nyíl fúródott testébe; de ő nádszálakként törte szét azokat. Az egyenetlen küzdelemnek csak akkor lett vége, midőn a támadók egyike a kocsi alá bújván, a vitéz férfiút lábairól lerántotta. Ekkor Forgáchcsal együtt, a királynék láttára lefejeztetett. Így bűnhődtek ők, kik a Károly elleni merényletben főbűnösök valának. De véreik nem elégitette ki a Horváthyak boszuvágyát. Ez fejedelmi áldozatokat kívánt.

Erzsébet és Mária, miután az iszonyú jelenetnek tanúi voltak, Horváthy János által, testvéreinek a zágrábi püspöknek gomnechi várába, innen pedig

a tengerparton emelkedő Novigradba hurczol-
tattak, hol sokféle megaláztatásoknak kitéve, szigorít
örizet alatt tartattak. Erzsébet a következő (1387)
év első napjaiban börtönében megfojtatott. Máriát
megkímélték; de soká kellett a fogság iszonyait szen-
vednie.

A sorsnak ennél meglepőbb fordulatát ritkán
mutatja föl a történelem. Hat év előtt Lajos király
Európának leghatalmasabb és legünnepeltebb ural-
kodója, kiért nemzete minden áldozatra kész. És
most özvegye, leányánaktrónját megmentendő, gyil-
kos tetthez kénytelen fordulni, hogy kevéssel utóbb
maga is gyilkosok kezei által végeztessék ki. A nagy
király leánya pedig, kiért Lajos egy hosszú életpá-
lyán keresztül szellemének és hatalmának minden
segélyforrásait kimentette, börtönben senyved.

És a nemzet néma tanúja e gyászos esemé-
nyeknek. Nem emelkedik egyetlen kar sem, mely a
fejedelmi foglyok megszabadítására fegyvert ra-
gadna. Zsigmond, Máriának férje, csak lassan
és ezerféle nehézségekkel küzdve, tud oly hade-
rőt összegyűjteni, melylyel a lázadókkal szembe-
szállhat; bár a magyar rendek, megfélemlítve köny-
nyelműségéről, Mária mellé királyul választják és
(1387 márczius 31-én) megkoronáztatják. Végre
azon hatalomnál kényszerül segélyért könyörögni,
mely eddig ellensége volt hazánknak, s csak imént
súlyos csapásokat szenvedett Lajostól. Velenczét
értem. A köztársaság szívesen teljesítette Zsigmond
kívánatát. Nem annyira részvét, mint számítás ve-
zette. Miként Lajos életében megakadályozni igye-

kezett, hogy a magyar király Nápoly trónjára emelkedjék, most készségesen közreműködött azon törekvések meghiúsítására, melyeknek czélja volt: a nápolyi királyt Magyarország trónjára emelni. Csak a körülmények változtak; Velencepolitikája ugyanaz maradt.

Már 1387. elején néhány velencei hajó jelent meg Novigrad alatt, megakadályozandó, hogy Mária Nápolyba szállíttassák, mit Károlynak özvegye, hogy férje meggyilkoltatása miatt az ártatlanon boszut álljon, sürgetett. Majd több hónappal utóbb Zsigmond is küldött Novigrad ostromára hadakat. Párlisnay János egyideig vitézül védelmezte az erősséget. Utóbb, belátván, hogy nem tarthatja magát soká alkuba bocsátkozott, és június 4-én, biztosítván, hogy maga és hívei bántatlanul elvonulhatnak Bosnyákországba, megnyitotta a kapukat. Mária ekkor, nyolcz hónapig tartó fogság után, visszanyerte szabadságát, és velencei hajókon Zengbe vitorlázott. Innen Budára sietett. Az átszenvedett kínos események sötét emléke nem hagyta el soha. Könnyelmű férje oldala mellett sem talált lelke örömet és enyhülést. Gyermekeket megtagadott tőle a Gondviselés. Elvonulva élt, s távol tartotta magát a kormány ügyeitől, örömtelen életének 1395. május havában kora halál vetett végét.

Ezalatt tovább folyt az ország déli részein a háború. Garai Miklós, a hasonló nevű szerencsétlen nádornak fia, 1387. tavaszán Újlakot bevette és Laczfy Imrét több előkelő pártossal foglyul ejtette. Horváthy János is vereséget szenvedett tőle. A kö-

vetkező évben, Kanizsay Jánossal egyesülvén, szerencsével hadakozott; a Szerémségben és Horvátországban több várat ostrommal megvívta. Azonban a lázadást vépkép elfojtani nem voltak képesek. Ugyanis Tvartkó bosnya fejedelem megnyitotta országát a lázadóknak, és ezeket hathatósan támogatván, lehetővé tette, hogy Horváthy János újra támadólag föllépjen. Zsigmond 1388. őszén személyesen vezette ellene seregét, s megverte őt; de ismét sikerült Bosnyába menekülnie.

Tvartkó nem szorítkozott a lázadók segélyezésére. A zavarokat fölhasználta, hogy tartományának határait a magyar korona rovására kiterjessze. 1387-ben a tengerparton Cattaro és Kiissa urává lőn. 1387-ben a többi dalmát városokat fenyegette, s azok, miután Zsigmondtól nem nyertek segítyt, Zára kivételével, mindannyian meghódoltak neki, mire »a tengervidék királyának« czimét vette föl. E félelmes ellenségtől 1491. elején a halál mentette meg Magyarországot. Utódja Dabissa megvonta támogatását a lázadóktól, sőt maga is visszatért a király hűségére, é? Dalmátiát visszabocsátotta.

Most, miután már egy év előtt (1390. februárban) Palisnay János is kimúlt, a béke helyreállt volna, ha a lázadás László nápolyi királyban, Károly fiában, nem talál új pártfogót Zsigmond 1393. tavaszán Dobor várát vette ostrom alá, s azt bevette. Horváthy megmenekült ugyan; de utóbb bujdosás közben elfogatott és társaival Pécsre vitétt. A kornak kegyetlen szelleme és a király boszú-

vágya nem elégedett meg azzal, hogy őt életétől megfoszsza. A halált kegyetlen kínzás előzte meg; tüzes fogókkal csipdesték testét, azután lófarkához kötve hurczták keresztül a város utcáin, s hulláját fölnyelve a város kapuira tüzték. Kevéssel utóbb Kont István, a vitézségéről híres Hédervári Kont Miklós nádornak fia, ki szintén a lázadáshoz csatlakozott volt, és harminczkét ifjú hajtársal a Száva vidékén bujdosott, fogolylyá lett, és Budára vitetett. Zsigmond maga elé vezettette őket; de néma daczczal annyira földézték haragját, hogy kihallgatás és ítélet nélkül, azonnal fejüket vétette.

VI.

Zsigmond.

(1395—1437).

Zsigmond Mária kezét s általa Magyarország koronáját Lajos választásának köszönhette. Természetes, hogy nem személyes tulajdonai, — mert hisz ekkor csak gyermek volt, — hanem politikai érdekek, dynasztikus tekintetek voltak a nagy király elhatározásának rugói. Fia volt IV. Károly császárnak, ki Cseh- és Morvaország mellett, a mai Poroszországnak nagy részét bírta. Mind a magyar, mind a lengyel korona biztosságának szempontjából, hasznosnak látszott a rokoni összeköttetés a brandenburgi házzal.

Zsigmond azonban nem igazolta a hozzája kapcsolt reményeket. Lengyelországban gyűlölet tárgyává tette magát, és ekként siettetett ezen országnak a magyar koronától való elszakadását, mely egyébként elháríthatlan volt. Magyarországon sem tudott rokonszenvet kelteni személye iránt, s megkönnyítette Károly ügyének diadalát Tehetetlensége, melyet a királynék fogsága

idejében kitüntetett, még inkább megingatta tekintélyét. Ezt teljesen elvesztette, midőn a kormány vezetését maga átvette. Az ország bent meg nem szűnő zavarok által zaklattatott. Melléktartományai pedig egymásután elvesztek.

A nemzet hosszú ideig türelmet tanúsított. Csak, midőn Máriát betegeskedése a sir szélére vitte, ekkor kezdetek a főurak arról tanácskozni, mint szabadíthatnák meg Zsigmondtól hazájokat. Némelyek nagy Lajos ifjabb leányára, Hedvigre irányozták figyelmüket, mint ki a lengyel trónon bölcsesége és férfias erélye által kitűnt. A déli részeken pedig nápolyi Lászlónak pártja mindinkább növekedett. Mária halála után a pártok nyíltan fölléptek. Azt hirdették, hogy Zsigmond, bár megkoronáztatott, csak kormánytársa volt nejeinek, s ennek halála által a trón megürült.

Zsigmond hívei között Kanizsai János esztergomi érsek volt a leghatalmasabb. Ennek buzgó és ügyes tevékenysége meghiúsította az ellenséges törekvéseket és kiengesztelte a rendek nagy részét Zsigmonddal; annál inkább, mert a polgárháború földidézésétől a legtöbben irtóztak. Ha Zsigmond most az ország törvényei iránt kellő tiszteletet, a súlyos viszonyoknak megfelelő komolyságot tanúsít, rövid idő alatt megszilárdítva láthatja trónját. Azonban csakhamar maga adott fegyvert ellenségei kezébe. 1396. elején Prágába utazott, s itt testvérével, Venczel királylyal oly szerződésre lépett, hogy ha egyikök fiörökös nélkül hal el, országát a másik örökölje. Ezen intézkedése, valamint

egyéb törvénytelen tettei, közelégületlenséget idéztek elő. Hogy azt megszüntesse, 1397. sz Mihály napjára Temesvárt országgyűlést tartott. A renddek, mielőtt előterjesztéseinek tárgyalásába bocsátkoznának, erélyesen sürgették, hogy az aranybullát s nagy Lajosnak törvényeit megerősítse, az ország jogainak tiszteletben tartását fogadja. Egyúttal követelték, hogy az idegen urakat, kiket az országba hívott és hivatalokra alkalmazott, három hónap alatt elbocsássa, ezentúl pedig az országos hivatalokat csak honfiaknak adományozza. Zsigmond készségesen engedett az országgyűlés kívánatainak.

Azonban amily könnyen tette, oly könnyen felejtette Ígéreteit. A temesvári gyűlés után az maradt, aki előbb volt, sőt kormányzata még nagyobb mérvben birt az önkény jellegével. A külföldieket nem bocsátotta el, sőt újakat hívott be; a királyi javakat könnyelműen pazarolta; gyakrabban és hosszabb ideig tartózkodván Csehországban, az ország ügyeit elhanyagolta. Az elégületlenség és ingerültség mind nagyobb és komolyabb alakot vett föl. A főpapok és urak aggódva hazájok javáért, ismételve találkoztak, és titkon tanácskozásokat tartottak, hogy az elhaltalmasodott bajok megszüntetésére módot találjanak.

Senki sem remélte többé, hogy Zsigmond megváltozzék, és lelkismeretes, buzgó, gondos királylyá váljék; általános volt azon aggodalom, hogy ha könnyelmű, lelkismeretlen kormányzatát folytatja, az országot a török támadás, vagy a belső föloszlás veszélye fogja elérni. A haza megmentése

végezt tehát rendkívüli eszközöket kelle igénybe venni: megfosztani a királyt trónjától és arra méltóbbat emelni. Oly elhatározás, melyre az ország törvényei által nem voltak ugyan föl jogosítva, de a végszükség által utasítottak. Egyébkor bizonyára a pápához fordult volna a nemzet. De most gyászos szakadás zaklatta az egyházat; két pápa állott egymással szemben, és küzdelmeik megsemmisítették a szentszék tekintélyét.

1401. ápril 28-án a legelőkelőbb egyházi és világi urak összegyülekeztek a budai várban. A követendő eljárás iránt nehézség nélkül jött létre megállapodás.- Még azok is, kiknek Zsigmond trónját köszönhette, Kanizsay esztergomi érsek és Garai Miklós megnyugodtak, belátván, hogy sem az országot, sem a királyt megmenteni nem képesek. Ünnepestélyes okmányt állítottak ki, melyben kijelentették és indokolták abbeli határozatukat, hogy Zsigmondot őrizet alatt fogják tartani, míg a közelebbi pünkösdi ünnepein új királyt választanak, s akkor őt szabadon engedik elvonulni. Az iratot, mely e végzést tartalmazza, és egyrészt a nemzeti souverainitás legmagasabb nyilvánulását, másrészt a királyság legmélyebb megaláztatását jelezi, mai napig megőrizte az egykori magyar kamarának Budán létező levéltára.

Az urak nem összeesküvést szerveztek, nem merényletre készültek; mint bírák, nyíltan és ünnepestélyesen léptek föl. Megjelentek a királyi palotában és kihallgatást kértek Zsigmondtól. Ez, nem sejtve szándékukat, azonnal fogadta őket.

Szónokuk komoly és erőteljes szavakkal jellemezte a király eddigi kormányának törvénytelen tetteit és vésteljes következményeit. Majd közölte határozatukat: foglyuknak nyilvánította őt. Zsigmond meglepetve e váratlan tény által, ellenállásra képtelen, meghajolt az Ítélet előtt. Az urak Visegrádra kísérték, hol őrizet alá helyezték; anélkül, hogy egyéb megaláztatásnak, vagy bántalomnak kitéve lett volna. A külföldiek, kik környezetében voltak, fölhevítették, hogy az országot haladéktalanul elhagyják.

Az első lépés ekként szerencsésen sikerült; de nehezebb volt a további eljárás. Az urak, kiket a Zsigmond személye ellen uralkodó ellenszenv egyesített, midőn azon kérdés merült föl, kit válaszszeretnek helyébe, több pártra osztottak. Az éjszakai részek rendei U l á s z l ó lengyel királyt, az 1399-ben kimúlt Hedvig férjét, a déliek nápolyi L á s z l ó t, a nyugatiak V i l m o s osztrák herceget óhajtották a trónon látni. Meghiúsult minden kísérlet, a pártok kiegyenlítésére.

Ez Zsigmond régi híveiben fölébresztette a reményt, hogy a koronát részére visszaszerezhetik. Buzgalommal ritka ügyességet párosítva, mindent megtettek, hogy czéljokat elérjék. Első vívmányuk az volt, hogy a király őrizete Garai Miklóstra bízott, s ennek megengedtetett, hogy a magas foglyot Visegrádról saját várába Siklósba vitethesse át, hol nemcsak élete biztosítva volt, hanem azon helyzetbe is jött, hogy párthíveivel folytonosan érintkezhessek. Majd, néhány hét múlva az urak többsége, hogy el-

hárítsa a polgárháborút, megegyezett Zsigmond visszahelyezésében.

Ezt Garai Miklós mellett leginkább két idegen származású, főúrnak köszönhette. Az egyik a Lengyelországból bevándorolt Stiboriczi Stibor vajda, ki 1389-ben pozsonyi főispánná, 1396. erdélyi vajdává neveztetett, és Beczkó, Bolondócz s Trencsin várának s uradalmainak birtokával adományoztatott meg. A másik Cillei Hermán. Ennek családja, mely ezentúl félszázadon át nagy és gyászos szerepet játszik hazánk történelmében, Stíriának legrégebb nemzetségeihez tartozott, hol a XIV. század óta bírta a cillei grófságot. Hermann gróf ifjú kora óta benső viszonyban állott Zsigmondhoz. Ez hő ragaszkodását és jó szolgálatait 1397-ben Varasd város, Vinicha, Orbach várak és a hozzá tartozó, 53 helységre terjedő uradalom adományozásával jutalmazta. Utóbb az egész Dráva- és Muraközt 48,000 aranyon eladta neki. Ekként Tótország leggazdagabb birtokosává tette. Uralkodójának és jötevőjének kiszabadítása végett nem kiméit áldozatokat. Zsigmond annyira méltányolta azokat, hogy háláját bebizonyítandó, — és hihetőleg szívének vonzalmát is követve, — Siklósról egyenesen Ciliibe sietett, hogy Hermann gróf leányát, a szép Borbálát magának eljegyezze.

Innen, október végén, Pápara ment, hol maga köré gyűjtötte az ország rendéit. Ezek előtt ünnepeyes esküvel fogadta, hogy elfogatása miatt senkin boszút nem áll, és ezentúl törvényesen fog kormányozni.

Bár a nemzet kiengesztelődött királyával, nápolyi Lászlónak pártja nem mondott le a reményről hogy jelöltjét a trónra segítheti. László már 1397. Laczfy István és Simontornyay Istvánt nevezte helytartóivá. Zsigmond, hogy ezen veszélyes ellenfeleitől megszabaduljon, az 1398. február végén Körös-Udvarhelyt tartandó tartományi gyűlésre meghívta őket, s biztosító leveleket állított ki részökre. Midőn azonban megjelentek, hűtlenül elfogatta és megölette őket. Ezután több évi szünet állott be a belmozgalmakban. László, párthívei által folytonosan sürgetve, csak a Zsigmond elfogatását követő évben (1402.) kezdett nagyobb tevékenységet kifejteni. Hat hajót küldött Dalmátiába, és a tengerparti városokat megadásra szólította föl. Zára, Traw, Spalato, Sebenico csakhamar meghódoltak. Ugyanakkor az ország belsejében is gyarapodott pártja. Azon szomorú tapasztalás, hogy Zsigmondot a fogság sem javította meg, az ellenkirály zászlai alá vezette a rendek nagy részét. Maga az esztergomi érsek és több püspök is csatlakozott hozzá. Ekkor ünnepélyes követség ment Nápolyba, hogy öt személyes megjelenésre hívja föl.

László valóban útnak indult és szeptember 5-én Zárában Kanizsay érsek által megkoronáztatott. Majd folytatta útját Győr felé, lelkesedéssel fogadtatva mindenütt.

Míg ezek történtek, Zsigmond Csehországban volt. Sietve visszatért és ostrom alá vette Esztergomot, melyet az érsek hadnagyai vitézül védelmeztek. Azonban Kanizsay már kevéssel utóbb vissza-

tért Zsigmond hűségére. Példáját sokan követték. Ezalatt Garai Miklós és Stibor vajda bevették Gyórt, Ó-Budát, s László hadait Pápa vidékén megsemmisítették. Zsigmondnak más vezérei, Perényi Péter és Rozgonyi Simon a Tisza mellett, Maróthy János pedig Slavoniában hasonló szerencsével harcoltak. Lászlónak leghatalmasabb hívei, Ludányi Tamás egri püspök és Bebek Imre menekülni kényszerültek; amaz Erdélybe, ez Bosniába szorítottatott.

Zsigmond ügyesen fölhasználta ezen kedvező fordulatot, hogy László pártjának teljes fölösztatását eszközölje. Bocsanatot biztosított mindazoknak, kik meghódnak. László hívei, letűnni látván urok szerencsecsillagát, tömegesen hagyták el őt; mire maga is november végén Apáliába hajózott, hogy soha többé vissza ne térjen. Csak a dalmát városok ragaszkodtak még hozzá. Ő azonban hálátlansággal viszonzta hűségöket. Tárgyalásokat kezdett a velencei köztársasággal, melynek azokat áruba bocsátani akarta. És 1409-ben százezer aranyért Zárát s birtokjogait, melyeket Dalmátiára bírnival vélt, Yelenczének átengedte.

Velence komolyan vette e birtokjog átengedését. Pénzt, ármányt, erőszakot nem kiméivé, érvényesíteni igyekezett azt. És nem minden eredmény nélkül. Zsigmond emiatt 1411 végén Ozorai Pipó temesi főispánt, tizezer emberrel a köztársaság szárazföldi birtokai ellen küldötte. Már hetvenkét várost és várat bevett vala, midőn a velenceieknek sikerült őt megvesztegetni; mire visszavonult és

kardcsapás nélkül hagyta elveszni mindazt, mit elfoglalt. Zsigmond ekkor Marczaly Miklós erdélyi vajdát új sereggel küldötte oda. Ez Mottánál nagy ütközetet vívott; bár maga elesett, a magyaroké lett a diadal, és közel kilenczezer velencei zsoldos hullája borította a csatát. Majd Ozorai is jóvá tenni igyekezett hibáját, és Belluno táján győzelmet aratott.

A köztársaság ekkor békét kért. Követei megjelentek Budán és tárgyalásokat kezdtek. Azonban Zsigmond föltételeit, bár szerények és méltányosak voltak, el nem fogadták. Zárát is vonakodtak visszabocsátani; csak azt ígérték, hogy Velence elismerendi a magyar főnhatóságot e város fölött, és ennek jeléül a dogé bíborral fődött fehér lovat fog évenként a királynak küldeni. Zsigmond ezen ajánlatot gúnynak tartotta, és annyira megboszankodott, hogy a velencei zászlókat, melyeket az utóbbi hadjárat alatt a magyar vezérek zsákmányul ejtettek, Budavár utczáin körülhurczoltatta és a velencei követek ablakai alatt összetapostatta.

Ez oly gyalázat volt, melyet nem lehetett visszatolás nélkül hagyni.

Velence tehát rögtön megújította a háborút. Malatesta Károly megtámadta Ozorait és megverte. Zsigmond, ennek hírére szövetséget kötött Genuával, és 1412 végén 40,000 ember élén Priaulba nyomult. A szerencse nem kedvezett vállalatának. Padua- és Vicenzánál visszanyomatott. Bassano és Verona ostroma sem sikerült.

Ugyanakkor ragályos betegségek pusztítottak seregében. Ennek folytán 1413. ápril 17-én, a tényleges területi viszonyok fõntartása alapján, öt évre fegyverszünetet kötött; úgy, bogy tartama alatt állandó béke fog köttetni. Az öt év letelt, és a béke nem jött létre. Zsigmond ugyanis következetesen sürgette a dalmát városok visszaadását,-mit a köztársaság megtagadott A háború tehát1418. megújult. A köztársaság rövid idõ alatt majdnem egész Dalmátiát elfoglalta. Zsigmond nem tudta ezt meggátolni. Békét kötött, s Dalmátiát Velence kezei között hagyta. Sok évvel késõbb, 1431-ben a genuai köztársasággal, a milánói és savojai fejedelmekkel szövetkezve, kísérletet tett az elvesztett tartományt kiragadni Velence kezeibõl. A háború nagy elkeseredéssel folyt. De Zsigmond nem érte el célját. 1432. ápril 7-én, a pápa közbenjárására, békét kötöttek a hadakozó felek. És Zsigmond kénytelen volt lemondani Dalmátia birtokáról.

A magyar korona többi melléktartományai szintén sokat foglalkoztatták Zsigmondot. B o l g á r - és S z e r b o r s z á g birtoka miatt — mint alább látni fogjuk — ismételve harczolt a törökkel.

M i r c s e oláh- és I s t v á n moldvaországi vajdák még Mária életében széttépték a húbéri kapcsolat, melyek tartományaikat Magyarország-hoz kötötték; Lengyelországgal léptek szövetségre. Zsigmond 1390-ben hadjáratra készült ellenök. A magyar korona tekintélye forogván veszélyben, az urak buzgó készséggel gyülekeztek zászlai alá. Ennek hírére Mircse megalázta magát, és letette a

hűségi esküt. A moldvai vajda azonban el volt határozva ellenállani, s eltorlaszolta a szorosokat, melyek tartományát Erdélylyel összekötik. Zsigmond, miután Kanizsay István a székelyek ispánja által a torlaszokat széthányatta, több csatában megverte a moldvai hadakat, és István székhelyét, Szucsavát ostrommal bevette. Erre a vajda hűséget fogadva kegyelemért esedezett, melyet Zsigmondtól könnyen megnyert.

Bosnyákország fejedelme T v a r t k ó a déli lázadás támogatása által történelmünk lapjain gyászos emléket hagyott. Halála után utódja, D a b i s s a meghódolt és visszaállította a régi viszonyt Magyarországhoz. Azonban a XIV. század elején a tartomány három részre oszlott, mindegyiknek külön ura volt. O s z t o j a fejedelem hű maradt Zsigmondhoz, ellenben T v a r t k ó és H e r v ó j a nemcsak Osztóját, hanem a magyar határszéleket is gyakran háborgatták. Zsigmond 1408-ban hadjáratot indított ellenük. Tvarkót megverte és őt magát mint foglyot Budára hurcolta. Ekként a magyar főnhatóságot újjal megzilárdította.

Zsigmondnak buzgó foglalkozása a magyar melléktartományok érdekeivel, a becsületteljes, gyakran dicsőséges hadjáratok, melyeket azoknak lázadó fejedelmei és a hatalmas Velence ellenében viselt, — lassankint elfeledtették a nemzettel az ő korábbi bűneit, és a megaláztatást, melyet azok miatt szenvednie kelle. Azonban bár ekként kién-

gesztelődött a nemzet királyával, a szívélyes viszony és a király személye iránti hódolat csak akkor szilárdult meg teljesen, midőn Zsigmond a német császári méltóság elnyerése által új fényt nyert, s a nemzeti önérzet dús táplálékot talált azon gondolatban, hogy uralkodója a keresztény világ nagyfontosságú ügyeire eldöntő befolyást gyakorol.

IV. Károly német császár halála után, 1378-ban legidősebb fia Venczel, Zsigmondnak testvérbátyja, lőn utódjává. Azonban tehetetlensége és zsarnoki hajlamai által rövid idő alatt megvetés és gyűlölet tárgya lett. A választófejedelmek már 1400-ban, rensei gyűlésökön letették, és Ruprecht pfalzi választófejedelmet emelték helyébe. Zsigmond lat Venczel helytartójává nevezett és Csehországban örökösévé rendelt, Ruprecht ellen háborút indított. Utóbb azonban megváltoztatta eljárását. Elejtette bátyjának ügyét, hogy előkészítse magának az utat a császári trónra. És nem eredmény nélkül. Midőp Ruprecht meghalt, bár Venczel még életben volt, 1410 szeptember 20-án a választófejedelmek többsége őt választotta meg császárrá. A német koronát 1414-ben Aachenben a kölni érsek, a császári koronát tizenhét évvel utóbb a pápa tette fejére.

Zsigmond hazánk királyai között az első, ki egyúttal a német birodalom koronáját viselte. Ez annál hízelgőbb volt a magyarokra nézve, mert ő minden alkalmat fölhasználta a magyar királyság tekintélyének emelésére. Magyar urak képezték köreinek legnagyobb részét, s azoknak befolyást

engedett a német birodalom és Európa nagy kérdéseinek eldöntésére. Az 1414-ben tartott constanzi egyetemes egyházi zsinaton, mely hivatva volt az egyházban délő szakadást megszüntetni és a husszita eretnokség terjedését meggátolni, a magyar főpapok és fő urak jelentékeny szerepet játszottak. A fény által, melyet föllépésökben kifejtettek, elhomályosították a többi nemzeteket. Garai Miklós nádor háromszáz, Cillei Hermann ugyanannyi, Ozorai Fülöp másfélszáz díszes lovassal jelentek meg. A budai egyetem és az előkelőbb királyi városok is küldöttek ide képviselőket. Azon közel viszonynál fogva, melyben a császár személyéhez állottak, természetesen a tárgyalásokra is nagy befolyással kelle birniok.

Tizenöt évvel utóbb történt, hogy Zsigmond (1429 november elsejére) Becsbe birodalmi gyűlést hirdetett.

Miután betegeskedése visszatartotta Pozsonyban, ide hívta a német fejedelmeket és rendeket. Sőt a tanácskozások vezetésével Albert osztrák herceg mellett Garai nádort és János zágrábi püspököt rendelte biztosainak.

Azonban Zsigmond császárságának nem hiányoztak árnyoldalai sem. A főnforgó egyházi és politikai bonyodalmak kényszerítették őt gyakran és hosszabb időre távozni Magyarországból. 1414 és 1419 között állandóan külföldön tartózkodott, részint Németországban, részint meglátogatva Spanyol-, Francia és Angolországot. Ezalatt nevére Ciliéi Borbálára bízta az ország kormányát. A könnyelmű királyi hölgy sem képességgel, sem hajlandósággal nem bírt arra, hogy a kormányzás komoly ügyeivel foglalkozék,

sőt ledér viseletével megbotránkozta a nemzetet. Zsigmo'nd, midőn az országba visszatért, kímélet nélkül járt el irányában. Előbb Nagyváradon, utóbb Holicson kilencz hónapon át fogva tartotta.

Ezalatt Venczelnek 1419 nyarán bekövetkezett halála Zsigmondot Csehország királyává tette.

A nemességnek nagy része, mely a huszszita eretnekséghez szított, vonakodott őt elismerni; minélfogva több éven át kelle küzdenie, hogy jogait érvényesítse. E háborúban, bár a magyar főurak is buzgón segélyezték, nem kedvezett neki a szerencse. És midőn a vakbuzgóság által vezetett hussziták 1431-ben. a birodalmi haderőt is szétverték, pusztító csapataik Magyarországot is látogatni kezdették.

1431. szeptember végén L i k a v a várának megvétele volt első haditettök magyar földön. Majd N y i t r a , N a g y - S z o m b a t és L é v a vidékén zsákmányoltak. November 9-én R o z g o n y i Miklós súlyos csapást mért reájok. Illava mellett véres csatában nagy vereséget szenvedtek; mintegy 5000-re ment halottaik és az elfogottak száma.

A következő év tavaszán a hussziták megújították támadásukat, s most már foglalásokat is tettek, Nagyszombatot és Szokolczát megvették; innen bekalandozták az egész Csallóközt. 1433-ban pedig a Szcpességet és a bányavárosokat prédálták föl.

Csak midőn a hussziták magok között meghasonlottak és véres pártharcokban meggyengültek, akkor lehetett megtörni félelmes hatalmokat, a mérsékeltet) irányzattal pedig egyes ségrclépni. Így hazánk

egy időre megszabadult dúlásaiktól, Zsigmond pedig végre békésen bírhatta Csehországot. Itt töltötte életének végnapjait, melyeket nejének ármányai elkeserítettek és talán megrövidítették.

Zsigmondnak első nejétől, Máriától nem volt gyermeke. Borbálától egy leánya, Erzsébet született. Ennek kívánta biztosítani a magyar- és csehországi koronát, s már gyermekkorában eljegyezte Albert osztrák hercegnek. Borbála nem volt megelégedve ezen rendelkezéssel. Férjének halála esetére Csehországot magának akarta föntartani. Evégből titkon alkudozásba bocsátkozott a husszitákkal, és ajánlatot tett az ifjú lengyel királynak, Ulászlónak, hogy nejévé lesz. Zsigmond még idejekorán értesült Borbála ármányairól. Hogy azokat megghiúsítsa, Magyarországra sietett. De útközben, Znaimban rendkívüli bágyadság lepte meg, s nem volt képes útját folytatni. Innen rendeletet bocsátott ki Borbálának elfogatására. És maga köré gyűjtve a magyar és cseh urakat, buzgón kérte őket, hogy leányának jogait védelmezzék.

Néhány nappal utóbb, 1437 december 8-án életének 69-ik, magyar királyságának 51-dik évében, kimúlt. Hült tetemeit Magyarországra hozták, s Nagyváradon első neje mellett helyezték örök nyugalomra. A nemzet, mely ellenszenvvel fogadta mint ifjút, a trónról börtönbe vitte, mint férfit, az őszinte fájdalom könnyeivel kísérte sírjába az aggastyánt.

VII.

A török háborúk.

Ama veszély, mely hazánk politikai önállósát kelet felől, a görög birodalom részéről a XII. században fenyegette, rég eltűnt. A keletrómai császárság gyors hanyatlásnak indult. Teljes felbomlása elháríthatlan volt, mihelyt egy életerős és nagyratörő hatalom annak megdöntésére vállalkozik. Ilyen volt az o z m a n-t örök nép. De ez hatalomvágyát akkor sem érezte kielégítve, midőn Konstantinápoly tornyain a félhold tündöklőit. Sóvár szemeit, majd hódító fegyvereit hazánkra is irányozta.

A török törzsek legrégebb hazája, közép Ázsia O h o r o s a n nevű tartománya, honnan Dzingisz-khán mongol vezér által 1224-ben Armeniába szorítottak. Egyik főnökük E r t o g h r u l Kis-Ázsiában kezdett terjeszkedni. Fia Ozmán (1288-1326) a görögök kis-ázsiai birtokaiban tett foglalásokat. Orkhán (1326—1360) már egész Kis-Ázsiának ura volt és az összes török törzseket egyesítette uralma alatt. Nemcsak mint

hódító, hanem mint szervező is kitüntette magát. A török hadsereg neki köszönhette azon jeles szervezetet, mely annak, az európai seregekkel szemben, hátrázott főlényt biztosított.

E hadei'ő legfontosabb elemét a keresztény szülőknek, erőszakkal elragadott gyermekeiből alakított jancsárok hadosztálya képezte. A törökök azon tartományokban, melyeket meghódítottak, vagy hadjárataik alkalmával meglátogattak, a testi erő, vagy szellemi tehetségek által kitűnő gyermekeket kimélet nélkül kiragadták szülők karjai közül. Török kéz- és földművesek gondjaira bízták, hogy egyrésztől török vallásban és szokásokban neveltesenek, másrésztől munkához és nélkülözésekhez korán hozzászokjanak. Midőn a kellő kort elérték, katonai ismeretekben oktatást nyertek. Végre beosztattak a jancsárok hadtestébe. Itt a legszigorúbb fegyelem és a legszorosabb összetartás szelleme uralkodott. Egymást testvéreiknek, a szultánt atyjoknak tekintették. Házasodniuk nem volt megengedve. A dicsvágy és vallásos lelkesedés töltötte be teljesen lelköket. Számok kezdetben csak ezer volt, utóbb tízezerre, végre negyvenezerre emelkedett.

Orkhán a jancsárok segélyével küzdötte ki diadalait. Egyébként ezeket nem kevésbé könnyítette a görög birodalom erőtlensége, mely oly nagy fokot ért el, hogy K a n t a k u z e n o s császár, a féltelmes szomszédot kiméletre bírandó, saját leányát adta neki nőül. Ez azonban nem szolgált akadályul neki, hogy a görög birodalom meghódítását előkészítse. Midőn 1357-ben erős földrégés a thrák

partokon számos várost és helységet romba döntött, Orkhán fölhasználta az alkalmat, és az elpusztult helyeket megszállotta. Ezek voltak a törökök első birtokai Európában.

Utódját I. Muradot (1360—89) hősi vitézség és fáradhatlan tevékenység jellemzi. Ez tovább haladt az előde által kijelölt irányban. 1361-ben bevette Drinápolyt és székhelyül választotta. Majd egymásután ejtette hatalmába a közelfekvő városokat és erődöket. Rövid idő múlva egész Thraczia és Macedónia őt uralta. Innen már a szomszéd Bolgárországot is fenyegette, melynek fedelme Szizmán megelőzendő a veszélyt, Muráddal szövetségre lépett. S így, miután Bolgárország a magyar korona bűbére volt, ekkor jött a török hatalom először érintkezésbe hazánkkal.

Nagy Lajos király uralkodott ekkor Magyarországon; az ő mély belátása és messze elható tekintete korán fölismerte a veszélyt, mely a török elem részéről hazánkat fenyegeti, és annak szükségét, hogy előhaladásában föltartóztassék, mielőtt Magyarország határáig terjeszkedik. Palaeolog János görög császár is, maga képtelen lévén ellenállani a félelmes szomszédnak, mindent megtett, hogy Lajos támogatását kieszközölje. Előbb követeket küldött hozzá; 1366-ban pedig személyesen megjelent Budán. Ismervén a király vallási buzgalmát, és egyúttal biztosítani kívánván magának a szentszék pártfogását, esküvel fogadta, hogy azon esetre, ha a kath. uralkodók részéről segílyt nyer, maga népével együtt a római egyházzal egyesül.

Lajos örömmel karolta föl ügyét. Elhatározva haladék nélkül hadjáratot intézni a törökök ellen, a nyitrai püspököt a pápához küldötte, fölkérven, hogy búcsút engedélyezzen mindazok számára, kik a hitetlenek elleni harcban részt vesznek. Ugyanakkor a velencei köztársaságtól hajókat kért, hogy szárazon és vízen intézhessen támadást. A pápa készségesen teljesítette, de a köztársaság megtagadta kérelmét.

Hajók hiányában Lajos nem volt képes oly módon és azon terjedelemben, mint óhajtotta, keresztül vinni a hadjáratot. Mégis erős hadat küldött, mely a törökökön fényes győzelmeket aratott. Hálából a b. Szűz tiszteletére Stiriában, az úgynevezett máriacelli kegyhelyen, fényes szentegyházat épített. Ez a későbbi kor változott műirányának áldozatul esett ugyan, de a nagy király által adományozott drága egyházi öltönyök és ékszerek mai napig megőriztettek.

Néhány évvel utóbb Lajost ismét foglalkoztatja a törökök ellen indítandó nagyobb szerű hadjárat eszméje. Célja nem volt csekélyebb, mint őket visszaszorítani Ázsiába.

1373 elején ajánlatot tett a pápának, hogy egy év letelte alatt egész hatalmával megtámadja a törököt, ha a pápa keresztes háborút hirdet, a tengeri hatalmakat közreműködésre bírja és a hadjárat költségeire a magyar egyházi jövedelmek tizedrészét átengedi. XI. Benedek rögtön intézkedett a keresztes háború kihirdetése iránt, s fölhívást intézett a sicíliai és cyprusi királyokhoz, a genuai köztársasá-

sághoz és a jánosvitézek nagymesteréhez, hogy hájónhadaikat mielőbb Lajos rendelkezésére helyezték; csak a magyar egyházi javak megadóztatására nézve tett nehézségeket.

Lajost ezen utóbbi körülmény nem kevésbé lehangolta. És midőn meggyőződött, hogy a tengeri hatalmak közönnysel fogadják tervét, lemondott a reményről, hogy azt valósíthatja. Miután pedig nem tartotta czélszerűnek kisebb vállalat által maga ellen ingerelni a törököt, fölhagyott készületeivel.

Némely történetírók szigorúan megróják Lajost, hogy nem méltányolta kellően a török veszély horderejét, s a látliatáron feltűnő felhőcskében nem ismerte föl a romboló vihar előjelét; hogy a családi politika kicsinyes törekvéseire pazarolta erejét, s elhanyagolta azon föladatot, melynek megoldásától Magyarország jövője függött. Azonban Lajos ismételve tett kísérleteket az európai hatalmakat nagyobb mérvű erő kifejtésre birni.

Azokat, kik fölhívásait mellőzték, és őt támogatni vonakodtak, a felelősség bizonyára nagyobb mértékben terheli, mint őt. Egyébként, ha hozzá hasonló uralkodók követik őt a magyar trónon, a törökök soha nem lettek volna képesek a hatalom oly magas fokára emelkedni, és hazánk irányában oly végzeteljes állást elfoglalni Lajos nem láthatta előre, hogy az általa megalapított hatalom oly gyorsan és gyászosan fog sülyedésnek indulni.

Miként Szizmán, úgy később Lázár szerb fejedelem is kényszerítve látta magát arra, hogy elismerje a szultán főnhatóságát. Azonban

mindkettő csak alkalomra várakozott, hogy lerázhassa a gyűlölt igát. Midőn Murád 1386-ban a kisázsiai lázadás elnyomásával volt elfoglalva, fölmondták az engedelmességet, és megverték a török hadat, mely ollenök küldetett. Murád, 1389-ben nagy sereggel sietett megfenyítésökre. Egy hadosztály Szizmánt Nikápolyban ostrom alá vette, és kényszerítette, hogy kegyelmet kérjen és újra meghódoljon. Murád ezalatt Szerbiába nyomult. Lázár fejedelem roppant tevékenységet fejtett ki és jelentékeny sereget állított össze, melylyel Kossova (liigómező) mellett megütközött. A csata nagy elkeseredéssel folyt mindkét részről.

A törököké maradt a győzelem, és foglyaik között volt Lázár is. Azonban Murád szintén életét vesztette itt. Midőn a csatátért megszemlélé, az elesettek hullái közül fölemelkedett egy megsebesült szerb hadfi, és törét a szultán mellébe mártotta. A seb halálos volt. Murádnak alig maradt ideje, hogy boszuját kielégítendő, a fogoly Lázárt maga elé vezettesse, és szemei előtt megfojtassá. Néhány óra múlva ő is halott volt.

Hódító szellemét örökölte fia B a j a z e d, ki a rigómezei csataterén ragadta kezeibe a török birodalom kormányát. Első tette volt Bolgárország meghódoltatását befejezni, és Lázár utódját I s t v á n szerb fejedelmet adófizetőjévé tenni. A következő évben (1390) már a S z e r e m s é g pusztítására küldött hadakat, de ezeket Maróthy István és Losonczy István visszaszorították. Ezóta gyakran jelentek meg török csapatok magyar területen.

Zsigmond király, Mánuel görög császár által is buzdíttatván, 1395. kísérletet tett Európa uralkodóit közös fellépésre bírni. Kanizsay Miklós főtárnokmester bejárta az udvarokat. Azonban Zsigmond nem várta be küldetésének eredményét, és miután M i r c s e oláh vajdával szövetségre lépett, magyar hadaival Bolgárországba nyomult és Nikápolyt ostrommal bevette. A szerencsésen megkezdett hadiműveletek folytatásában mngakadályozta őt Mária királyné halála, melynek híre visszahívta Magyarországra.

Ekkor azonban Mircse vajda elpártolt tőle, és árulóvá lőn. A szorosokat, melyeken a királynak átvonulni kelle, eltorlaszolta, és a magaslatokat megvakta fegyvereseivel, kik az alattok elvonuló magyarokra méregbe mártott nyilakkal lődöztek. Ezek nagyrészt itt veszttek, s a királyt is csak övéinek önfeláldozása mentette meg.

Ezalatt az európai uralkodóktól kedvező jelentések érkeztek. Többen jelentékeny adókat vetettek ki, töröksegély czime alatt; a csekély kiterjedésű, de gazdag Flandria közel egy millió forinttal járult a költségekhez. A franczia, burgundi és német fejedelmek segédhadakat ígértek. És ez alkalommal gyorsan teljesítették ígéretöket. A franczia keresztcsapat 1396 tavaszán indult meg, mintegy 12,000 ember. Élén a burgundi hercegnek elsőszülött fia, rettenthetlen János állott, kit számos főrangú úr és a harczokban jártas hadvezér környezett. Ruprecht pfalzi választófejedelem és Frigyes nürnbergi örgróf több ezer német fegyverest

vezettek hazánkba. A jánosvitézek és a német lovagrend nagymesterei személyesen jelentek meg. Sőt Európának legtávolibb országaiból. Angol-, Orosz-, Lengyelországból is számosan érkeztek, hogy Zsigmond zászlai alatt a kereszténység ellenségeivel harcoljanak.

Midőn a külföldi csapatok Magyarországra érkeztek, a magyar sereg már készen állott. A nyár végén Zsigmond 80,000 emberrel rendelkezett. Oly erő, melynél sokkal jelentékenyebbek voltak ugyan a Lajos által kiállított seregek, de elég nagy volt, hogy a legszebb reményekre jogosítson.

Zsigmond haladéktalanul megindult a Duna mentében. Miután Orsovát és Yiddint megívta szeptember végén Bolgárországba érkezett. Ismét Nikápolyt kezdte ostromolni. Bajazed roppant haddal sietett a vár fölmentésére. E hírt örömmel üdvözölte a keresztény sereg, mely égett a vágytól, nyílt csatában megütközni a pogánnyal. De a lelkesedés elbizakodottsággá fajult, s ennek -kíséretében gondatlanság és fegyelmetlenség kezdett a táborban lábra kapni. Megvetéssel szólották a törökökről, kiknek hatalmát kicsinyelték. Maga Zsigmond is, egy szemle után így kiáltott volna föl: »Ily sereggel nincs mitől félni, e lándzsaerdő még a leroskadó eget is föltartóztatná.« Sokan azt hitték, hogy Bajazed nem merészel megütközni velők. És midőn hírnök érkezett, ki közeledését jelentette, mint álhírek terjesztőjének, fülét akarta levágtatni egy francia vezér.

A hírt nyomban követte a tény. Szeptember

28-án Bajazed mintegy 160,000 fegyverest a niká-polyi sikon liarczrendbe állított, míg 40,000-ret egy közeli domb mögött rejtett el.

Ekkor a keresztény tábor is fölkészült. De a baditerv megállapítása körül nehézségek merültek föl. A francziák zajosan követelték, hogy ők képez-zék az előhadat; magoknak kívánták biztosítani a diadal dicsőségét, melyet — úgy vélték — könnyen, a magyar derékhad közreműködése nélkül fognak kivívni. Zsigmond, komoly zavaroktól tartva, engedett.

A francziák, alighogy megpillantották a török előhadat, rohamos gyorsasággal megtámadták és megszalasztották. Majd könnyű lovaikon utánok száguldottak, és a derékhadban elhelyezett jancsárookra vetették magokat. Az erő és bátorság csodáit művelték itt. Rövid idő alatt mintegy 10,000 jancsár esett el, a többi visszavonulni kezdett. A francziák most azon hiedelemben voltak, hogy a csata sorsa eldöntve s a győzelem kezeikben van. És csakugyan úgy lett volna, ha mérséklék hevüket, és bevárják a magyar hadosztályok csatlakozását. Ok azonban erre nem gondoltak. Űzőbe veszik a futamlókat, s elérnek a síkságot szegélyző dombok te-tejére. Itt megdöbbenve látják az elrejtett tartalék-hadat, mely most ellenök vonul; A diadalmámort csüggedés követi, mely megzsibbasztja erőiket.

Zsigmond távol van, s gyalogságával nem követhette a könnyű lovaikon nagy sebességgel száguldó francziákat. A válság gyorsan bekövetkezett. Rövid, vére s küzdelem után részben elestek, részben fog-

lyökká lettek. És ezáltal a csata sorsa is el volt döntve. A fölbátorodott törökök Zsigmond dandárait rohanták meg és szétszórták.

Mintegy hat ezeren találták sírjokat a csatamezőn. Sok ezerre ment'a foglyok száma. A szultán ezeket fölkoncizoltatta; csak az előkelőbbeket kímélte meg, kiket utóbb nagy váltságdíj lefizetése után, szabadon bocsátott. Ezek között volt János herczeg is, a francia had vezére. Zsigmond a csata hevében maga is veszélyben forgott. De környezete kiragadta. A Kanizsayak, Garai Miklós, Ciliéi Hermann kíséretében szerencsésen eljutott a Duna partjára, honnan gyenge hajócskán Konstantinápolyba eveztek.

E szerencsétlen ütközet után nagy rettegés szállotta meg a keresztény világot. Attól lehetete tartani, hogy Bajazed kizsákmányolja győzelmét és a zavart, mely annak nyomában hazánkat elárasztotta. Ha ez valósul, a török hódítás másfél századdal előbb következik be. Mert a nemzet ép oly kevésbé birt volna ellenállani, mint utóbb II. Lajos alatt, a többi hatalmak pedig nem fejtettek volna ki nagyobb tevékenységet, mint a XVI. században.

Szerencsére keletről, Ázsia belsejéből iszonyú ellenség közeledett a nikápolyi győző megsemmisítésére, s így közvetve a nyugat megmentésére. Ez Timur mongol fejedelem volt, ki miután Közép-Azsiát meghódította, Bajazeddal készült megmérkőzni. Ennek figyelmét tehát több éven lekötötte a veszély, mely ezen oldalról fenyegette. Végre 1402. júliusban egymással szemben állott a világ két leg-

harcziasabb serege. Az angorai síkon világtörténelmi jelentőségű csatát vívtak. A török had szétszóratott; Bajazed maga Timur foglyává, s a törökök alattvalóivá lőnek. Timur már 1404-ben meghalt ugyan, s a törökök ekkor lerázták a mongol jármát, de Bajazed fiai között véres pártküzdelem támadott. Csak több év után sikerült I. Mohammednek leküzdeni testvéreit, és magát a törökök szultánjának elismertetni.

Ekkor újra fölkarolta elődjeinek hódító irányát és harcziassal szellemmel egyesítve politikai ügyességet, szövetségek által előkészítve terveinek sikerét. A s z e r b és b o s n y a fejedelmek csatlakozása által erősödve, 1413 óta gyakrabban háborgatta a magyar birodalmat. Két évvel utóbb három magyar főúr, Maróthy János, Garai János és Csupor Pál, megtámadtak egy török-bosnya hadosztályt. De megverette-k és mindhárman török fogságba kerültek. Garatnak sikerült megszökni, Maróthy négyezer arannyal vásárolta meg szabadságát. Azonban Csupor magánboszúnak áldozatul esett. Több év előtt Hervoja bosnya fejedelemlen neheztelését vonta magára azáltal, hogy őt ökörnek gúnyolta. Ez nem felejtette el a bántalmat. Most, midőn kezeibe került, ökörbőrbe varratván, folyóba süllyesztette.

1419-ben Zsigmond szerencsésebb volt, mint vezérei. Jelentékeny győzelmet vívott ki; mire török követek jelentek meg nála Nagyváradon és b é k é t kértek, mely őt évre köttetett meg, utóbb pedig két évvel meghosszabbítatott. Ekkor már Magyarország összes délkeleti melléktartományai török

főnhatóság alatt állottak, és csak rövid időre állítatott vissza egyik vagy másik fölött a magyar uralom.

Így 1427-ben Maróthy János visszahelyezte Oláhország fejedelemségére, Dá n t, kit testvére R á d u l török segélylyel elűzött vala. Ugyanezen évben megjelent Zsigmond udvarában L a z a r e - v i c s István szerb fejedelem unokaöcscsével B r a n k o v i c s Györggyel, kit a magyar király pártfogása alatt, utódjává kívánt tenni. Brankovics kötelezte magát, hogy a magyar főnhatóságot elismeri, több fontos határszéli várakat, N á n d o r f e h é r v á r t, M á c s ó t, G a l a m b ó c z o t stb. Zsigmondnak átad, és őt a törökök ellen egész hatalmával segitendi. Viszont a király biztosította arról, hogy ha a török-által megtámadtatnék, hathatósan fogja segíteni, és ha fejedelemségéből elűzetnék, Magyarországnak kárpótolandja.

Lazarevics már néhány hónappal utóbb meghalt. Zsigmond, hogy utódját, Brankovicsot teljesen megnyerje, nagyterjedelmű uradalmakkal adományozta meg; többi között Szalánkemén, Becse, Tokaj, Regécz, Tályá várakat, Szatmár, Debreczen, Böszörmény városokat és a hozzátartozó birtokokat engedte át részére. Viszont Brankovics is sietett eleget tenni kötelezettségeinek és átadta az Ígért határszéli erődöket.

Azonban mielőtt a magyar hadak G a l a m b ó c z átvételére megérkeztek volna, e vár szerb parancsnoka alkuba bocsátkozott a törökökkel, és 12,000 aranyért megnyitotta nekik a gondjaira bi-

zott erősséget. Zsigmond el volt határozva kiűzni
 ijmen a törököt.

A következő év (1428) kora tavaszán hu-
 szonötezer embert vezetett Galambócz alá. Míg
 R o z g o n y i István ágyúival a falakat törette, neje
 S z e n t g y ö r g y i Cecília még nagyobb károkat
 okozott az ellenségnek. Ezen hőslelkű hölgy kegye-
 lem gyanánt kérte ki magának, hogy a magyar gá-
 lyák élére állhasson. Ezekkel megtámadta a sokkal
 erősebb török hajóhadat, s azt részben felgyújtotta,
 részben elsüllyesztette. A merész hölgy nem elége-
 dett meg ez eredményyel. Többízben közvetlenül a
 falakig nyomult s ágyúiból a vár belsejébe lődözött.

Azonban ezalatt megérkezett M u r á d szultán
 a vár fölmentésére. Zsigmond nem érezvén magát
 elég erősnek, hogy vele megütközzék, fegyverszü-
 netre lépett, és seregeivel Szerbországból kivonult.
 B r a n k o v i c s 50,000 arany évi adót ígérve, utóbb
 leányát a szultánnak nőül adva, biztosított magának
 kíméletet. Mind ő, mint Dán oláh vajda kénytele-
 nek voltak megszakítani összeköttetésüket Magyar-
 országgal. Galambócz a törökök kezeiben maradt,
 kik ekként tőszomszédjaivá lettek hazánknak.

VIII.

Hunyadi János.

(Albert. 1437—1439. — X. Ulászló. 1440—1444. —
T. László. 1445—1457.)

Zsigmond halála után leánya, Erzsébet és ennek férje, Albert, osztrák herceg, foglalták el a magyar trónt. A nemzet osztatlanul hódolt nekik, midőn 1438 első napjaiban Székesfehérvárott megkoronáztattak. Csehország rendei szintén elismerték a fejedelmi pár örökösödési jogait. Borbála, az özvegy királyné, elhagyatva állott. A'polgárháború veszélye, mely Zsigmond végnapjaiban a nemzetet fenyegette, elhárítták; — azonban csak rövid időre.

Albert, — kit a német birodalom fejedelmei is császárrá választottak, — alig két évig bírta a magyar trónt. 1439 nyarán az alvidéken táborozott, hogy a török ellen vezesse seregeit. Itt megbetegedvén, Becsbe utazott, hogy szülőföldjén kereszen gyógyulást. Útközben elhatalmasodott baja Heszmélyen megállapodni kényszerítő. És itt október 27-én elérte a halál az ifjá, derék fejedelmet.

Özvegyét áldott állapotban hagyta hátra. És ez csak a következő év február 22-én szülte a későbbi V. László királyt.

Albert kora halála után újra föllobogott a pártviszályok lángja. A nemzet két részre oszolt. Az egyik Erzsébetet és gyermekét óhajtotta a trónon megtartani. A másik mind a gyenge nő, mind a gyermek uralmában veszélyt látott a török által fenyegetett országra; ez nagy Lajos leányának, Hedvignek fiára, a tizenhat éves Ulászló lengyel királyra vetette szemait. Egy pillanatig remélni lehetett a békés kiegyenlítést; mert Erzsébet megnyugodott Ulászló meghívásában, oly föltétel alatt, hogy az őt nőül vegye. Azonban fia születése után megváltoztatta elhatározását. Fiát Székesfehérvárra vitte, hol a három hónapos csecsemőnek Széchy Dénes esztergomi érsek fejére tette a szent koronát. Majd, midőn az ellenpárt ezen ünnepélyes cselekmény érvényét és fiának jogait elismerni vonakodott, ezeket fegyverrel készült megvédeni; szövetségest találva F r i d r i k német császárban, kinek fiát és utóbb a szent koronát is átadta.

Ezalatt U l á s z l ó 1440 elején elfogadta az eléje terjesztett föltételeket. Kötelezte magát, hogy az ország jogait és törvényeit tiszteletben tartandja, a szepesi városokat visszabocsátja, Magyarország védelmére a lengyel haderőt is igénybe veendi; végre, hogy azon kérdés eldöntését, vajjon Gallícia a magyar, vagy pedig a lengyel koronát illeti-e, egy, magyar és lengyel urakból összeállítandó bizottságra fogja bízni. Ezután hívei által Budára vezetettvén,

itt június közepén országgyűlést tartott. Az urak és rendek nagyrésze megjelent; Ulászlót királynak kiáltották ki és László koronáztatását érvénytelennek nyilatkoztatták. Innen Székesfehérvárra vonultak Ulászló megkoronázására. Mivel azonban a szent korona Erzsébet kezei között volt, azt egy mássikkal pótolták, melyet a vallásos és hazafiúi kegyelet szintén ereklyének tekintett. Leszállottak az egyház sírboltjába, és fölhozták azon koronát, mely szent Istvánnak koporsóban nyugvó fejét ékesítő, hogy azt július 19-én Ulászló fejére tegyék.

A polgárháború már előbb kezdetét vette. De Ulászló, bár a nemzet többségét pártján látta, mindent megtett, hogy békés kiegyenlítést hozzon létre.

Első kísérletei hajótörést szenvedtek Erzsébet makacsságán. 1447. tavaszon Caesari ni Julián bíbornok, mint IV. Eugén pápa követe, lépett föl közvetítő gyanánt. Ez mindenekelőtt fegyverszünetet hozott létre, majd rábírta Erzsébet és Ulászlót, hogy személyesen találkozzanak. Az utóbbi november 25-én Győrött látogatta meg a királynét, kinek bizalmát őszinte lovagias föllépése által csakhamar megnyerte. Három hetet töltöttek együtt, s megállapodásra jutottak a béke föltételei iránt. Ulászló megnyugtatta távozott. Azonban már néhány nap múlva vette a gyász hírt, hogy Erzsébet 1442. december 19-én meghalt.

És ezzel ismét eltűnt a remény, hogy a béke megszilárdulhat. Erzsébet pártja nem szűnt meg; László ügyében élénk tevékenységet kifejtenie

Ennek gyámja Fridrik fenyegető állást foglalt el, és csak nehezen volt rábírható, hogy két évig tartó fegyverszünetet kössön.

Mialatt azonban a pártvillongások zaklatták hazánkat, másfelől dicső események szokatlan fény-nyel környezik, és az egész keresztény világ tisztelet-tárgyává emelik. És ezt egy férfiúnak köszöni, ki másfél évtizeden át elhomályosítja magát a trónt is, hogy személyére és tetteire irányozza nemcsak nemzetének, hanem egész Európának figyelmét; kit a legválságosabb pillanatban Isten különös gondviselése küldött honának megmentésére.

H u n y a d i J á n o s r ó l szölok.

E rendkívüli férfiú, ki tehetségei és erényei, nagy áldozatai és fényes szolgálatai által a hir és politikai jelentőség legmagasabb fokára küzdötte föl magát, szerény homályból emelkedik ide, melyet teljesen megvilágítani ma már alig vagyunk képesek. Róla, ki az ország kormányzója, szabadítója volt, alig tudjuk elmondani, hol és mikor született, kik voltak szülői, mikép töltötte gyermekkorának éveit, s mily befolyásoknak köszönhetette azon magasztos szellemi erő kifejlesztését, melyet kitüntetett.

Utóbb, midőn az ország élén állott és fiának hallántékait szent István koronája környező, hízalgő udvaroncok regényes meséket gondoltak ki családi származásáról. Hihetetlennek látszott, hogy korának leghatalmasabb alakja a nagy tömegeből vált legyen ki. És ezért majd Róma patríciusaitól származtatták,, majd Olaszország fejedelmi házaival hozták rokoni.

kapcsolatba; sőt találkoztak, kik Zsigmond magyar király fiának tartották.

Az újabb nyomozások kétségtelen tény gyanánt hirdetik, hogy Erdélynek régi magyar nemes családjai egyikéből származik. Atyja Hunyadi Vuk (Vojk), kinek már elei bírták volt Hnnyadot.

Anyja Morzsina Erzsébet a magyar alföldön birtokos, több előkelő nemzetséggel rokonságban álló családnak volt sarja. János valószínűleg Hunyadon, 1387 körül született. Voltak-e fivérei, nem tudjuk. Nővérei előkelő családokba házasodtak; általok jött rokonságba a Székelyekkel és Pongráczokkal. Hihetőleg ezek pártfogása vezette őt kora ifjúságában Zsigmond király hadi szolgálatába, kinek kíséretében találjuk, midőn császári koronáztatására Aachenbe utazott. Utóbb részt vett a liusszi-ták ellen viselt csehországi hadjáratokban. Csakhamar kitüntette magát vitézsége által, és hű ragaszkodása megnyerte részére uralkodójának kegyeit. A király végső éveiben már a királyi tanácsnak tagja, és a hadseregben, mely 1437-ben a török által ostromlott Szendrő főimentésére küldetett, egy erdélyi dandár vezére volt Hunyadi. Az ostromló török had fölött kiküzdött győzelem főleg ő neki volt köszönhető.

Albert király fölismervén Hunyadi János ritka képességeit és hivatását, 1438-ban Szörényi bánna nevezte, s így az ország határszéleinek védelmét tette föladatává. És ő teljesen megfelelt a reményeknek, melyeket személyéhez kapcsoltak. Albert halála után Ulászlóhoz csatlakozott, kinek fon-

tos szolgálatokat tett, nemcsak emelkedő befolyásával, hanem fegyverével is. Jutalmul Erdély egyik vajdájává nevezetett; vajdatársa Ujlaky Miklós volt.

E tartomány vala ez időben leginkább kitéve a török támadásoknak. 1442 márczius havában Mezdibég 80,000 emberrel árasztotta el és széliében dúlta azt. Hunyadi gyorsan összeszedte vitézeit és Lépes György erdélyi püspökkel egyesülve, a török ellen indult. Szent-Imrénél megtámadott egy kisebb csapatot. Azonban az ütközet alatt megjelent Mezdibég roppant hadával. Hunyadi, nehogy a túlnyomó erő által megsemmisíttessék, idejekorán visszavonult. A püspök nem volt ily szerencsés. Minden oldalról körülfogták a törökök, és harczosainak legnagyobb részével együtt levágták. Hunyadi ezalatt nagyobb sereget igyekezett összegyűjteni, hogy biztosabban mérhessen csapást az ellenségre. Mihelyt Ujlakynak és több erdélyi úrnak csatlakozása által serege kellően meggyarapodott, Szeben alá indult, melyet Mezdibég ostromolt.

A török vezér értesülvén a magyarok közeledéséről, fölhagyott az ostrommal, hogy nyílt csatában mérkőzzék meg Hunyadival. Ennek már is oly nagy és félelmes jelentőséget tulajdonítottak a törökök, hogy Mezdibég külön utasította hadait, igyekeznének leginkább a magyar vezért élve vagy halva kézrekeríteni; leírta nekik részletesen fegyverzetét, ruháját, és fényes jutalmat biztosított annak, ki az izlomot megszabadítja e hatalmas ellenségtől. Hunyadi kémei az ütközet előestéjén arról, hírt hoztak a

magyar táborba. Es a vezérek azonnal tanácskozmányra gyűltek, hogy módot találjanak a veszélyes terv meghiúsítására. Határozattá lőn, hogy Hunyadi leteszi szokott fegyverzetét és öltönyeit. Azonban Kemény Simon nem elégedett meg ezzel. Azon nemes ajánlattal lépett föl, hogy ő fogja fölvenni a vezér fegyvereit, miszerint magára vonja a törökök figyelmét és támadásait; mialatt Hunyadi másfelől döntő csapást mérjen a török hadseregére. Hunyadi csak nehezen volt rábírható, hogy elfogadja e tervet, mely nemcsak személyének megmenetését, hanem a győzedelmet is biztosította.

Ugyanis az ütközetben, mely néhány óra múlva bekövetkezett, a török sereg támadásainak célpontját azon csapat képezte, melynek élén Kemény Simon állott Hunyadi fegyverzetében. A dicsvágy és a kitűzött jutalom által föltüzelt törökök oly hévvel vetették magokat reá, hogy hosszú elkeseredett küzdelem után az egész magyar csapat, 500 válogatottnak vitéz, hőseik ü vezérével együtt leváगतott. Azon hírre, hogy a magyar sereg rettegett vezére elesett, zajos örömkialtás vonult végig a török hadsorokon. Azt hitték, hogy most már a csatát is megnyerték, és a magyarok, vezérük eleste után, rendetlen futásnak erednek. De csakhamar kiábrándította őket a valóság. Hunyadi fölhasználta a pillanatot, midőn az ellenség figyelme és ereje egy pontra irányult; néhány dandárral oldalba fogta és heves rohamot intézve, e nem várt erő kifejtés által csakhamar megingatta azt. Ugyanakkor a szebeni őrség is kitört és hátulról intézett támadást. Erre-

mérhetlen zavar állott be a török seregben. Húsz-ezerén estek el részint a csatatéren, részint a futásban, mert Hunyadi az oláborzági havasokig üzte a megvert ellenséget. A győzelmet nemcsak gazdag zsákmány, de több ezer keresztény fogoly megszabadítása is jutalmazta. Oláh- és Moldvaprszág vajdái pedig újra elismerték a magyar korona fonhatóságát.

Hunyadi nem soká pihenhette ki a hadjárat fáradalmait. Murád szultán Szehabedin pasát 80,000 emberrel küldötte, hogy megboszulja a szebeni vereséget. Hunyadi eléje sietett. Alig rendelkezett 15,000 vitézzel, de a csekély hadnak erejét fokozta a lelkesedés, és a föltétien bizalom diadalkozorus vezére iránt. A vaskapunál várta be az ellenséget. Itt újabb győzelmet vívott ki, mely nem kevésbbé vala fényes, mint az előbbi. A pasa maga is a halottak között volt, kik több ezeren borították a csatatért. A török foglyok száma meghaladta az 5000-et.

Ezen diadalok Ilire általános lelkesedést költött az egész keresztény világban. Újra fölélesztették a már-már csüggedő fejedelmekben és népekben a reményt, hogy ily vezér alatt nem lehetetlen a pogány ellenséget kiszorítani Európából. IV. Eugen pápa élénk érdeklődéssel foglalkozott egy nagy hadjárat eszméjével. Egyességre lépett a görög császárral is, ki a keleti szakadás megszüntetését Ígérte jutalmul a segélyért, melybenji nyugati egyház részésítendő 1443 elején keresztes hadjáratot hirdetett. Caesarini Julián bíbornokot pedig azon megbi-

zással küldötte Magyarországra, hogy a belviszályokat megszüntetvén, a királyt és rendeket megfelelő-áldozatkészségre buzdítsa.

Az ifjú, alig húsz éves király égett a vágytól, hogy a török elleni harcban, babérokat küzdjön ki, és szolgálatot tehessen a kereszténységnek. 1443 tavaszán Budára országgyűlést hirdetett. Julián bibernok is megjelent itt, és ékesszólással fejtegette az áldásokat, melyek e hadjáratból az egyházra és mindazokra háromolni fognak, kik abban részt vesznek. Brankovics György szerb fejedelem is részt vett a tárgyalásokban. Elő'adta, mennyire alkalmas, a jelen időpont a török hatalom megsemmisítésére., midőn a Kis-Ázsiában, Moreában és Epirusban támadott lázadások foglalják el a szultánt. A hadjárat megindítása elhatározott, és 24,000-nyi zsoldos had fogadására jelentékeny adó ajánlatott meg.

Hunyadi buzgó tevékenységet fejtett ki a zsoldos sereg fogadása és szervezése körül. Szerencse-
sebb volt, mint Julián, ki tapasztalni kényszerült, hogy a pápai szózat nem bir többé azon varázshatalommal, mely három évszázad előtt milliókat indított meg a szentföld visszaszerzésére. Most alig néhány ezer ember vette föl a k resztet.

A magyar sereg július végén indult meg. A király személyesen állott élén. Szendrőnél a Dunán átkelvén, Brankovics szerb, és Drakul oláh fejedelem csatlakozása által 40,000-rc szaporodott. Miután a Morava folyón az átmeneteit kieroszakolták, Ulászló a túlparton tábort ütött. Hunyadi mintegy 12,000 lovassal előre ment. November 3-án tu-

dúsították kémei, hogy a közelben egy húszezernyi török sereg táboroz. Ezt sikerült az éj homályában meglepnie, és rövid küzdelem után szétszórnia. Innen N i s s a alá vonult, és a várost ostrommal, vette be. Három török sereg jelent meg itt Hunyadi visszaszorítására; de ő mind a hármat egymásután megverte. Míg a futamlókat Sophiáig űzve, a fáradalomban gazdag napok után pihenni készülne, értésére esett, hogy egy nagyobb török sereg, őt elkerülvén, a Morava mellett táborozó királyi had ellen indul. Hunyadi rögtön fölszedte sátrait, és az ellenség után sietett. Alig haladott néhány óráig, midőn egy magaslatra érve, az alatta elterülő síkságon megpillantotta a törökök nagy tömeget. »Ekkor magunk is egy kissé megdöbbszünk ... « Írja ő maga vajdatársának Újlaky Miklósnak. De lelkesítő szavai csakhamar fölébresztették vitézeiben az önbizalmat és harczkedvet. Haladék nélkül támadásra vezette azokat. A szerencse most sem hagyta el. Lovasai nagy erővel rohantak az ellenségre, és azt csakhamar szétszórták. Tizenkét pasa vett részt az ütközetben; ezek közül többen elestek, egy fogolylyá lón. Hunyadi e dicső győzelem után seregével együtt térdreborulva adott hálát Istennek. »Áldjuk őt — írja ekkor Ujlakynak — hogy oly nagy irgalmasságot tanúsít keresztény népe irányában.«

Hunyadi ezután egyesült a királylyal, hogy az egész keresztény hadat a Philippopolis mellett táborozó szultán ellen vezesse. Azonban Murád nem volt hajlandó a győzelmei által föllelkesült magya-

rokkal nyílt csatában megmérkőzni. Az eltorlaszolt szorosok mögött védelmi állást foglalt el. Hunyadi nem riadt vissza a legnagyobb akadályoktól sem. Az egyik szorost kezdette ostromolni. A környező bérezek tetőiről sűrű kő- és nyílzápor fogadta. Belátván, hogy rohammal célzott nem ér, hadicselt használt, hogy a törököt kicsalja a szorosokból. Egy roham alkalmával, parancsára, a magyar liadak rögtön fölhagytak a harcmező, rendetlen futást színlelve. Midőn azonban a törökök üzőbe veszik, egyszerre visszafordulnak, s más csapatok is előtörnek rejtékhelyeikből. Későn vették észre a törökök; hogy törbe kerültek. Üldözőkből magok lettek üldözöttekké, és nagyszámú halottakat s foglyokat hagyva, súlyos veszteséggel tértek vissza.

Hunyadit és a királyt is kielégítették ezen eredmények. A beköszöntött zord téli idő, az eleség és takarmány hiánya folytán fölhagyni kényszerültek a hadjárat folytatásával. Visszatérésük az országba folytonos diadalmenet volt. A lelkesedés, melylyel mindenütt fogadtattak, a fővárosban érte el tetőpontját, midőn előkelő foglyokkal, zászlókkal, dús zsákmánnyal, ünnepélyes bevonulását tartották. Majd Európa uralkodóitól üdvözlő követségek érkeztek a királyhoz, szerencsét kívánva, s egyúttal buzdítva őt a hadjárat folytatására. Segélyigéretnek sem hiányoztak. A pápa biztosította támogatásáról. Velence és Genua hajlandóknak nyilatkoztak hajóhadaikat rendelkezésére bocsátani.

És valóban a körülmények mindenképp kedvezők voltak arra, hogy a keresztény világ egy

végő erőfeszítéssel örökre megszabaduljon az izlam fenyegető hatalmától. Mert ez időtájt Kisázsziában a karamáni fejedelem által megindított függetlenségi harcz oly mérvet öltött, hogy a szultán egész erejét igénybe vette. Európai birodalmában is ellensége támadott, kit személyes tulajdonai tettek félelmissé. Ez Hunyadi dicsőségének méltó osztályosa K a s t r i ó t a György volt.

Ennek atyja, J á n o s Epirus fejedelme vala. Sokáig harczolt a törökök ellen, kik végre előzönlötték országát, leküzdötték seregeit, bevették várait, és őt kivégezték. Ugyanezen sorsra jutottak nyolcz fia közül heten. Csak a legifjabbat kímélték meg, egy a halálnál kínosabb életnek. Töröknek nevelték és a jancsárhadba sorozták, hogy hitsorsosai és honfiai ellen harczoljon. Azonban az ifjú György lelkében magasan föllobogott a boszú lángja. Fölhasználta az első alkalmát, hogy megszabaduljon. Szerencsésen eljutott Epirusba. Megjelenése nagy mozgalmat költött a harczias nép körében. Fölhívására nagyszámmal gyülekeztek körébe a vitézek. Az erős Krója várát hatalmába kerítette, és irtó háborút kezdett a törökök ellen, kiknek réme lön. A szerencse kedvezett neki. Rövid idő alatt Epirus nagyrésze őt uralta. Ő szintén küldött követeket Magyarországra, föl híván a királyt és Hunyadit, hogy mielőbb kezdjék meg a háborút.

Ulászló nem volt ettől idegen. És eldöntő hatást gyakorolt reá a pápa azon jelentése, miszerint közelebb az olasz hajóhadak egyesülve a Hellespontba fognak evezni, hogy a Kis-Azsiában hada-

kozó szultán elől a visszatérés útját Európába elzárják. Ennek folytán 1444 tavaszán nagymérvű előkészületek kezdtek Magyarországon. És követek küldettek a külföldre, hogy a segély-ígéretet beváltását siettesék.

A király, Julián bíbornok, Hunyadi és számos főurak kíséretében, a nyár kezdetén Szegedre vonult, hová a zsoldos hadak és az urak dandárai gyülekeztek. Egyszerre azonban fényes török követtség jelent meg itt. A szultán, ki a tervezett hadjáratról értesült, megelőzni kívánta azt, és kész volt nagy áldozatok árán is biztosítani a békét. Követei azon ajánlatot tették, hogy Magyarország több mellékterületét: Szerbországot, Chulmiát, Hercegovinát visszaadja, és az országot többé megtámadni nem fogja. Ezen ajánlat kétségkívül igen előnyös volt. Sokan voltak a király környezetében, kik nem osztották a pápai követ élénk reményeit, és a háború bizonytalan kimenetelével szemben, habozás nélkül elfogadhatónak vélték a török békét. És midőn a külhatalmak lassú készülleteiről kedvezőtlen hírek érkeztek, a békepárt naponként szaporodott. Sőt Hunyadi is hozzácsatlakozott. A király ekkor túltette magát Julián tiltakozásán, és az országgyűlés megegyezésével, augusztus első napján tíz évre békét kötött a törökökkel, melyet maga is, a szultán követi is ünnepélyes esküvel megerősítettek.

Azonban alig távozott el a török követtség, nagy fordulat állott be a királyt környező urak hangulatában. Azon hiteles tudósítás idézte elő azt, hogy az olasz hajóhad már elfoglalta állomását

a Hellespont vizein, és így a szultán Ázsiába van elzárva. A háborút sürgető párt élénken hangsúlyozta, hogy ily kedvező alkalom soha sem tér vissza, hogy azt elszalasztani árulás lenne a kereszténységben. Néhány nap múlva a harczikiedv általánosan elterjedt. A török béke fölbontását most már azok is sürgették, kik imént legmelegebb szószólói valának. Azokat, kiknek lelkismerete fölszóalt a törökkel kötött szerződés és a királyi eskü megszegése ellen, megnyugtatta Julián. Kiemelte, hogy miután a király magát kötelezte volt a török háborúra, s eziránt a keresztény hatalmakkal megállapodásra jutott, nem állott többé szabadságában egyoldalúlag békét kötni, ezt tehát érvénytelennek kell tekinteni.

A bíbornok oly erővel és melegséggel küzdött fölfogása mellett, hogy magával ragadta az országtanácsot, Hunyadit és a királyt is. Határozattá lőn a hadjáratot haladéktalanul megindítani.

A készülétek nagy sietséggel tétettek meg, és Ulászló, mihelyt 12,000 ember állott zászlai alatt, szeptember végén megindult. Hunyadi 5000-nyi, Diákul havasalföldi vajda 4000-nyi haddal csatlakozott hozzá. De még így is meglepő a seregnek csekély száma. Vezéreit a könnyelműség vádjától csak az menti föl, hogy biztosan számítottak Brankovics Györgynek és Kastriótának nagyobb mérvű támogatására, valamint bíztak abban, hogy miután a szultán seregének legnagyobb részével Ázsiában van, csak csekély török őrsegekkel kell megmérkőzniük.

Azonban minden reményeik meghiúsulának,

Brankovics, nem helyeslélvén a szegedi békekötés megszegését, elpártolt szövetségeseitől; sőt alapos volt azon gyanú is, hogy ő volt az, ki Ázsiába küldött futárok által a szultánt értesíteni sietett a magyarok készülétei és megindulások felől. Annyi bizonyos, hogy Murád idejekorán vett tudósítást a magyarországi eseményekről. Ezek arra határozták őt, hogy ázsiai ellenségeivel megbéküljön és Európába visszatérjen. A Hellespontuson állomásozó olasz hajóhad hivatva és képesítve volt ezt meggátolni. Azonban a szultánnak sikerült a velencei gályák pénzsóvár parancsnokait megvesztegetni és az árulás oly tényére birni, mely a kereszténység történetében elszigetelve áll. Épen azon hajók szállították át Európába az ellenséget, melyeknek rendeltetésük vala innen elzárni.

Ezalatt Ulászló Bolgárországba nyomult, és jelentéktelen ellenállással találkozott. Több várat ostrommal bevett, és őrségeit kardélre hányatta. Október végső napjaiban Tárnáról Galliopoli felé vezette seregeit. Ekkor vette a megdöbbenő hirt a velenceiek árulásáról és egyidőben arról, hogy Murád százezernyi haddal siet eléje. Ulászló visszavonult, hogy a várnai téren várja be az ellenséget, inely elől menekülni többé nem lehetett.

November 10-én ütköztek meg. Hunyadi, a lángeszű vezér és a tapasztalt hadfi ügyességével állította föl a harcrendet. A csatát a török sereg ázsiai lovassága nyitotta meg, a magyar hadnak Rozgonyi Simon és Tallóczy Ferenc által vezényelt jobb szárnyára vetvén magát. Ez vitézül

felfogta és kétszer visszaverte a rohamot. Sőt Kozgonyi a futamlókat üzőbe vette és oly messzire távozott, hogy a magyar hadtól elvágott. A magára hagyatott Tallóczy ekkor nem volt képes ellenállani egy harmadik rohamnak. Azonban segítségére siet Hunyadi, és még egyszer futásra kényszeríti az ellenséget.

A magyar halszárny ezalatt János váradi püspök vezérlete alatt támadólag lépett föl, és a törökök európai lovasságát támadja meg; de ezáltal visszavették. A legválásosabb pillanatban jelent meg itt Hunyadi, és visszaszorította az ellenséget. A király látván, hogy mindkét szárnyon a szerencse kedvez, ifjú heve és környezetének buzdításai által elragadtatva, Hunyadi figyelmeztetése daczára, nem tudta magát tovább visszatartani, és szintén belevegült a csatába. A jancsárokra intézte rohanását, hogy az általok földött szultánt keresse föl. A jancsárok sorait megingatta a heves támadás, és a szultán már futni készült. Azonban egyszerre fordult a koczka. Míg a király vitézül harczolt, lova megsebesítettén, ezzel együtt maga is földre terül, és mielőtt környezete segélyére siethetne, egy jancsár által lefejeztetik. Mire ez lándzsára tűzi a királyi főt, és míg ezáltal a jancsárokba új lelkesedést önt, a király elestének híre csüggedést idéz elő a magyarok sorai-ban. Ezek rendetlen futásnak erednek, magokkal ragadva Hunyadi is, ki eredménytelenül igyekszik őket föltartóztatni, és a harcz folytatására bírni. Egyrésze a szekérvárrá alakított táborba zárkózott, a többiek folytatták menekülésüket.

Midőn az éj homálya elborította a vértől ázó csatatért, s Murád szultán magát annak urául látta, cselt gyanított. Azon roppant veszteség után, melyet szenvedett, azon előnyök után, melyeket az ellenség kiküzdött, nem merete magát győztesnek tekinteni. Újabb támadástól tartott, s ébren töltötte seregével az éjt. Csak másnap győződött meg, hogy a diadal csakugyan az övé! Ekkor megtámadta a magyar tábort és fölkoncolta az oda menekülteket. Julián bíbornok is ezek között volt. Sokan őt teszik a csata-vesztésért felelőssé; mert ő volt az, ki a szegedi békekötés megtörését leghatályosabban sürgette. Azonban valóságban a velencei hajók parancsnokait kell okozni e csapásért. Árulásuk nélkül Hunyadi fősza- badította volna a görög birodalmat a török járom alól, és visszaállította volna a magyar koronának nagy Lajos által megalapított hatalmát.

A várnai csatavesztés, annyi dicső győzelem után, és oly fényes reményeket meghiúsítva, gyászba borította a magyar nemzetet és az egész keresztény Európát. De hazánkra nézve nagyszámú vitézeinek elesténél nagyobb veszteség volt a lelkes, ifjú király halála, kinek kiváló tulajdonai dicső és szerencsés kormányt ígértek, és kilátásba helyezték, hogy a nemzet ezentúl állandóan fogja élvezni a belbéke áldásait. Ehelyett ijesztő rém gyanánt a trónvillongások és polgárharcok fenyegették.

Alig tértek vissza az országba a magyar sereg romjai, meghozva a vereség és a király elestének híré: az ármány és cselszövény megkezdette vész-

teljes művét. A főurak közül többen, hogy a királyi trón betöltését késleltessék, és időt nyerjenek célzataik valósítására, azon hírt terjesztették, hogy Ulászló nem halt meg, hanem megsebesülve Lengyelországba menekült. E hír hiteltre talált. Ennekfolytán az 1445 tavaszán tartott országgyűlés csak ideiglenes intézkedéseket tett az ország kormánya iránt, melyet Hédervári Lőrinez nádor és hét főkapitány kezeire bízott. Egyébiránt követség küldetett Lengyelországba, végleg tisztába hozni, vajjon Ulászló életben van-e? Megállapították, hogy ha Szentháromság vasárnapjáig életben maradásáról nem jöb biztos tudósítás, a nemzet V. Lászlót fogja királyául elismerni, Albert királynak és Erzsébetnek öt éves fiát, ki már 1441-ben megkoronázott.

A kitűzött határnap elérkezett, anélkül, hogy Ulászlóról hír jött volna. Ekkor fényes követség indított Ausztriába Friderik császárhoz, az ifjú király gyámjához, azon fölhívással, hogy Lászlót Magyarországra bocsássa, itt fogván neveltetését nyerni. Azonban a hatalomvágyé császár kizsákmányolni kívánván ezen alkalmat, oly merész és túlzó föltételekkel lépett föl, melyeket a magyar követek el nem fogadhattak.

A követség jelentéstétele az 1446-ki júniusban, a Rákos mezején, tartott országgyűlés rendei között nagy ingerültséget támasztott. Ezt fölhasználták azon hatalmas oligarchák, kik Önző nagyravagyásükban a trón megszerzésére törekedtek. Híveik új királyválasztást sürgettek. Azonban a többség,

élén Hunyadi Jánossal, megghiúsította terveiket. Határozattá lón, hogy László újra elismertetik királynak; nagykorúságáig pedig kormányzó választatik. És e magas tisztre az választatott, ki arra legtöbb-jogczímmel és kétségtelen hivatottsággal hirt; kinek magasztos hazafisága és fényes tehetségei teljes biztosítékot nyújtottak. Egy pillanatra elnémultak a törpe nagyravágyás fondorlatai, és szünetet tartott az ármány. Az országgyűlés egyhangúlag Hunyadi kiáltotta ki az ország kormányzójává. A hatalom, mely reá Hibáztatott,, úgyszólván azonos volt a királyival. Az országtanács,, mely oldala mellé helyeztetett, egy főpap-, egy főúr- és két nemesből állíttatott össze.

Hunyadi bölcseséget és erőt bizonyított új tiszteben; a közrend föntartása, az igazság kiszolgáltatása, a nemzet honvédelmi erejének kifejlesztése körül buzgó és sikeres tevékenységet fejtett ki. A köztisztelet, mely a szerencsés hadvezért környező^ az államférfiút is jutalmazta.

Az 1446-iki országgyűlés határozatából Hunyadi ismételve lépéseket tón Fridiiknél, hogy őt László kiszolgáltatására bírja. Azonban ezek nem vezettek eredményre. Végre 1450. őszén kényszerítve látta magát egyességre lépni a császárral, olyformán, hogy László tizenhét éves koráig fölügyelete alatt maradjon, és addig túrhasa azon dunántúli városokat is, melyek kezei között voltak. Viszont Fridrik elismerte Hunyadi Magyarországot kormányzójának.

Azonban már a következő évben E i z i n g e r

Pirik osztrák főúr hatalmas ellenzéket szervezett Fridrik ellen, és fölhívta a magyar rendeket, hogy László kiszabadítására vele szövetkezzenek. 1452 márczius elején Ausztria, Magyarország, Morva és Csehország küldöttei Bécsben találkoztak, és szövetségre léptek avégből, hogy Fridriket fegyver hatalmával kényszerítsék László kiadására. És csakugyan, néhány hónappal utóbb, a szövetséges rendek hadai Bécsújhely városát ostrom alá vették. Fridrik rövid ellenállás után, szeptember 4-én Lászlót anyai nagybátyjának Ciliéi Tjirik grófnak átadta.

Hunyadi e tényt nem üdvözlé oly örömmel, mint várni lehetett. Ismervén Ciliéit, aggódott,, hogy e romlott jellemű férfiú veszélyes hatást fog gyakorolni a királyi gyermekekre. És nem csalódott. Ciliéinek legfőbb gondja az volt, hogy magának korlátlan uralmat biztosítson a király és majdan az ország fölött. Míg egyrésztől akként nevelte Lászlót, hogy a komoly foglalkozás iránt ellenszenv ébredjen benne, és könnyelmű szórakozásokban találja egyedül kedvét; másrésztől gonosz számítással eltávolítani iparkodott tőle mindazokat, kiktől oka volt tartani, hogy megghiúsítják gonosz terveit. Leginkább Hunyadi iránt gerjesztett bizalmatlanságot a királyban; úgy tüntetvén föl a nagy férfiút, mint ki maga törekedvén a korona elnyerésére, legveszélyesebb ellensége.

Hunyadi ezalatt, mihelyt László Fridrik kezeiből kiszabadulva Pozsonyban vett lakást, kormányzóit tisztéről lemondott. A király jutalmul, az;

erdélyi szászok beszücczei grófságát adományozta neki örökös családi tulajdonul, az ország jövedelmeinek kezelését reábizta, főkapitánynya nevezte, és utóbb fiát, a 20 éves derék Hunyadi Lászlót Horvát- s Dalmátország bánjává rendelte. Azonban minélinkább megszilárdította Ciliéi befolyását a királyra, annálinkább megkidegült ez Hunyadi iránt. És Ciliéi elég merész volt nemcsak akadályokat gördíteni Hunyadinak hazafias törekvései elé, hanem életét is fenyegette ármányaival, melyeknek veszélyeitől csak nehezen tudott szabadulni.

Pedig Hunyadi ezalatt nem szűnt meg a legfontosabb szolgálatokat tenni hazájának és a kereszténységnek.

A várnai vereség óta minden erővel azon fáradozott, hogy visszatörölja azt, és lemossa a nemzet harci dicsőségén ejtett szégyenfoltot. A pápát és a keresztény fejedelmeket segélyadásra szólítja föl, késznek nyilatkozván bármikor részt venni egy nagyobb szerű hadjáratban. A pápa. többféle képen kitüntette tiszteletét Hunyadi személye iránt. Arany lánczot küldött neki, és hercegi címmel tüntette ki. Azonban a szerény férfit soha sem használta e címet.

Bár a külföldről várt segély ismét elmaradt, Hunyadi értesülván, hogy a szultán K a s t r i ó t a Györgyöt Krója várában hevesen ostromolja, 1448 szeptember elején 16,000 emberrel megindult. A szultán rögtön fölhagyott az ostrommal, . és másfél százezernyi hadát a magyar vezér ellen vezette. Október 18-áú a kossovai, vagy r i g ó m e z e i téren

{Szerországban) találkoztak. A véres ütközet két napig tartott; a magyar sereg az ellenség roppant száma daczára, hősies bátorsággal küzdött, Hunyadi mesteri ügyességgel intézte mozdulatait. Azonban Dán oláh vajda árulása, ki a csata közepette alkar dozásba bocsátkozott a szultánnal, és hadosztályával hozzája átpártolt^ általános csüggedést idézett elő a magyarok soraiban. Az éj beálltával futásnak eredtek, kilenczezer halottat hagyva a csatatéren. A törökök harmincz ezer ember árán vásárolták meg a drága győzelmet.

Hunyadi szerencsésen megmenekült a csatából, de ütközben több veszély fenyegette életét. Bujdosva két rab kezeibe esett. Midőn azonban ezek között a nyakán függő arany láncz birtoka fölött czivakodás támadott, az egyiknek kardját megragadván, a rablókat megszalasztotta. Megszabadulva, egy szerb paraszt a magyar határ helyett, Szendrőbe, Brankovics székhelyére vezette őt. A szerb fejedelem egy ideig őrizet alatt tartotta, hogy nagy áron a szultánnak kiszolgáltassa; de ez megvetéssel utasította vissza az aljas ajánlatot, mire súlyos föltételek alatt szabadon bocsátotta.

Hunyadi lelkét nem törte meg a szerencsétlenség. Erőt és bátorságot érezett magában újabb vállalatokra. Azonban az ország rendei nem voltak hajlandók áldozatokra. És Ciliéi is befolyásával a béke létesítésén fáradozott. Murád szultánnal alkudozások kezdettek. Ezek nem vezettek eredményre. Csak utódjával II. M o h a m m e d d e l köttetett három évi fegyverszünet. Hunyadi nem bírta azt meg-

akadályozni. Jól tudta ő, hogy a hatalmas szellemű szultán csak addig fogja kímélni hazánkat, míg a görög birodalom meghódítását befejezi. Úgy történt. 1453. május 29-én a főváros, Konstantinápoly is el-esett, anélkül, hogy Magyarország segítségére sietett volna a haldokló görög császárságnak.

És most hazánkra került a sor. II. Mohammed 1454 tavaszán Szerbországra tört, s Szendrőt kezdte ostromolni. Brankovics személyesen jött Magyarországra, hogy segínyt eszközöljön ki. Hunyadi elfelejtve a szenvedett méltatlanságot, rögtön fölkészült. Közeledtének hírére a szultán fölhagyott az ostrommal és visszavonult, Firuzbeget 30,000-nyi haddal hagyva Szerbországba. Hunyadi megütközött ezzel, seregét szétszórta, és őt magát is foglyul ejtette. Majd Bolgárországba is átcsapott, és Bodonig nyomult elő.

Ezután V. M i k l ó s pápa a keresztény fejedelmekkel tárgyalásokat kezdett a török elleni közös és nagyobb mérvű föllépés tárgyában. Azonban, mint előbb, úgy most sem sikerült a magasztos eszmének fölkarolására birni az önző és rövidlátó politikával foglalkozó udvarokat. Még egy út volt nyitva: a népekhez fordulni. A pápa megkísértette ezt is. Keresztes hadjáratot hirdetett. És ezzel egy oly férfiút bízott meg, ki rendkívüli tulajdonainál és sikeres tevékenységénél fogva megérdemli, hogy hazánk történelmének lapjain kegyelettel őrizzük emlékét..

E z K a p i s z t r á n J á n o s volt. A nápolyi Abruzzo-hegységek Capistrano nevű városában, melytől nevét kölcsönzvé, előkelő nemes szülöktől 1386-

június 24-én született. A perugiai híres főiskolán kitűnő jogi képzettséget tőn sajátjává, s ennek köszönhető, hogy László nápolyi király által magas hivatalokra, majd az országbírói tisztre emeltették. Kapisztrán igazságszeretete által köztiszteletet vívott ki. Azonban Lászlónak 1316-ban bekövetkezett halála után, a polgárharcok idejében, magára vonta az uralomra emelkedett párt haragját, és börtönbe vettetett. Itt e magányban ébredt föl lelkében a vágy, megválni a világtól, és Istennek szentelni életét. Kiszabadulása után szent Fereucz rendébe lépett. Szónoki képessége által csakhamar föltűnt a durva szerzetesi mezben is. Bejárva Olaszország különböző tájait, mindenütt nagy tömegek gyűltek körébe, melyeket elragadott szónoklataival. IY. E u g é n és V. M i k l ó s pápák fontos megbízásokban részesítették őt. Hatalmas ékesszólásának Ilire a külföldön is elterjedt. 1451-ben Bécsben tartott szónoklatokat; majd Morvaországba ment, hol a hussziták közül több ezeret térített meg. Utóbb Németország főbb városait meglátogatta és 1454 nyarán a Frankfurtban gyűlésező birodalmi rendeket főleg az ő beszédei bírták reá, hogy a török ellen jelentékeny segílyt ajánljanak meg.

Innen hazánkba jött Kapisztrán, elhatározva egész tevékenységét és befolyását a török ellen indítandó háború érdekében használni. A pápához és több fejedelemhez intézett levelei tanúskodnak azon megleg rokonszenvről, melylyel nemzetünk iránt viseltetett, és azon buzgóságról, melylyel érdekeit fölkarolta. »Siess — írja a burgundi fejedelemnek — a

magyarok segítségére, mert ők voltak azok, kik a elmúlt években saját vérüket ontották, hogy megkíméljék a mienket.« Másfél év alatt hazánknak nagy részét bejárta; a királyt, főurakat, nemeseket és a népet lelkesítve a török elleni háborúra. Az 1556 nyarán tartott budai országgyűlésen is résztvett, hol megjelenése jótékony hatással hirt az elhatalmasodott egyenletlenségek lecsillapítására; azonban a körülményekkel öszhangzó áldozatokra ő sem volt képes reábirni a rendeket.

Önfeláldozó munkásságában Kapisztránnal osztozott C a r v a j a l János bíbornok is, kit III. Calixt pápa követül küldött Magyarországra. Ez az 1556 február elejére Budára összehívott országgyűlésen előterjesztette, hogy az olasz hajóhad már megkezdette készületeit, és a Hellespontuson fogja támogatni a szárazföldi sereg hadimunkálatait; hogy továbbá az aragóniai s burgundiai fejedelmek jelentékeny segélyhadakat fognak küldeni. Hunyadi ekkor, hogy a hazafias áldozatkészség egy nagy ténye által példájának követésére bírja a rendeket, ajánlatot tett, hogy hétezer lovast fog saját költségén fölfegyverezni. Azonban a lelkesedés, melylyel ezen közleményét fogadták, csak pillanatnyi fellobbanás volt, s hatás nélkül maradt. Az országgyűlés elhatározá ugyan, hogy aratás után a hadjárat megindíttassék; de nem gondoskodott arról, hogy oly sereg állíttassék ki, mely a nagy cél keresztülvitelére elég erővel bírjon. A kereszteshadra és az urak által önkényt kiálltandó dandárokra hagyta a török elleni, küzdelem föladatát.

A szultán nem várta be a keresztény fejedelmek támadását. Márczius végső napjaiban roppant sereggel megindult, hogy Nándorfehérvár ostrommal bevegye, és azután Magyarország meghódítására tegyen kísérletet. Midőn ennek hire hazánkba eljutott, az elbizakodott oligarchia nem ismerte föl a veszély nagyságát, semmit sem tett annak elhárítására. Sőt Ciliéi nem tartózkodott a királyt arra bírni, hogy vadászat ürügye alatt az országból távozzék. Az egész hadjárat tartama alatt Becsben mulattak, a haza megmentését könnyelműen másokra hagyván.

Ennek daczára Hunyadi tettereje a veszély-nagyságával és az ország elhagyatottságával arányban növekedni látszott. E válságos napokban bámulatos tevékenységet fejtett ki. Gondjait mindenekelőtt Nándorfehérvárra irányozta, melyet az ország kulcsául lehetett tekinteni. Sógorát Szilágyi Mihályt és saját fiát Lászlót bízta meg a fontos erősségnek védelmi állapotba helyezésével. Ezalatt maga zsoldosokat gyűjtött és hajóhadat szervezett, mely a Dunán védelmezze Nándorfehérvárt,

A magyar főurak közül csak kevesen támogatták őt. Többnyire tétlenül, megfoghatlan közöny nyél nézték Hunyadi erőfeszítését. Mint tiszteletreméltó kivételeket megnevezhetjük Országh Mihályt, Kanizsai Lászlót, Korogh Jánost mácsói bánt, és a Rozgonyiakat. Még nagyobb é9 hathatósabb volt két idegen papnak közreműködése. Az egyik Carvajal bíbornok, a másik Ka-

p i s z t r á n János, kik zsoldosakat fogadtak és kereszteseket gyűjtöttek. Az utóbbiak többnyire a köznép soraiból gyülekeztek, és roszul voltak fegyverkezve; azonban a vezérok által ébren tartott lelkesedés és Istenbe vetett bizalom pótolta a hiányokat.

Ezalatt július első napjaiban Moliammed 150,000 emberrel és 200 gályával körültáborolta Nándorfehérvárt, és 300 ágyúval kezdette töretni falait. A vár őrségére és lakóira iszonyú napok következtek. Az ostromló sereg lövegei nagy károkat idéztek elő mind a falakban, mind az épületekben. Majd éhség és ragályos betegségek is kezdtek dúlni a körülzárt városban. Szilágyi Mihály azonban bízva a közeledő segélyben, törhetlen bátorsággal intézte a védelmet.

Hunyadi az ostromlott vártól négy mérföld - nyi távolságban. Karim nevű városkában táborozott, várakozva az urak dandárait. Miután azonban ezek elmaradtak, csüggedni kezdett. Vakmerőségnek látszott, csekély, gyakorlatlan hadát a törökök roppant tömegei, nagyszámú ágyúi elé vezetni. Csak Kapisztrán János buzdításai ébresztették föl benne ismét az önbizalmat. Haladéktalanul segélyére sietett a szorongatott várnak.

Az első teendő volt a magyar sereg és az ostromlott erősség között összeköttetést hozni létre. Ez pedig csak a Duna felől volt eszközölhető, hol a oőrök hajóhad állomásozott. Hunyadi július 14-én támadta meg azt. Kétszáz kisebb bárkát gyűjtött fölt össze, s ezek válogatott vitézeivel megrakva

Szalankemenről ereszkedtek le a Dunán. Ugyanekkor Hunyadi lovasaival a jobb parton, Kapisztrán kereszteseivel a balparton nyomultak előre. Zimony közelében találkoztak a török hajókkal, melyek lánccokkal voltak egymáshoz csatolva. Öt órai heves harcz fejlődött ki. Hunyadi is a vezénylő hajóra lépett, és jelenlétével fokozta a magyar vitézek bátor elszántságát; mialatt Kapisztrán, a szent szerzetes, a közel parton kereszteseivel térdre borulva esdette le a keresztény harezosokra Isten segélyét. A csata kimenetele soká kétes volt. Azonban midőn a Szilágyi Mihály által Nándorfehérvárból kiküldött negyven naszád megjelent a küzdelem színhelyén, és hátulról támadtak a török hajóhadra, ez nem volt képes többé ellenállani. Három nagy gálya a fegyveresekkel együtt elsülyedt, négy elfogatott, a többi megrongálva elmenekült.

Ezen vízi győzelemnek kettős eredménye volt. Egyrésztől nagyobb bátorságot és bizalmat öntött a keresztény vitézekbe. Másrésztől lehetővé tette, hogy Hunyadi a maga fegyvereseivel és a keresztések egy részével a városba vonulhatott. A kereszteshad zöme, közel 50,000 ember, mely naponkint szaporodott, a zimonyi táborban maradt, bevárva az alkalmas pillanatot a török tábor megtámadására. Buzgó áhítat, szigorú fegyelem, föltétien engedelmesség jellemezte a tömeget, mely nagyrészt soha sem látott még ellenséget. A hetvenéves ősz Kapisztrán ifjú erővel és kitartással teljesítette a vezérnek kötelességeit. Mindenütt ott volt, mindenről gondoskodott.

Ezalatt Mohammed türelmetlensége és dühe,

a nem várt hosszú ellenállás és hajóhadának veresége következtében, tetőpontját élte el. A legnagyobb erővel folytatta a vár lövetését. Hunyadi és Szilágyi éjjelnappal azon voltak ugyan, hogy az ágyúgolyók által megrongált falakat kijavíttassák, a réseket kitöltésék. Azonban e munka mindinkább nehezebb lett. Néhány nap alatt a bástyák és tornyok úgyszólván földig leromboltattak. Július 20-án elnémultak a török ágyúk; végleges ruhámra készültek, mely a következő napra volt kitűzve. Hunyadi értesült e tervről. Reménytelenül nézett a küszöbön álló küzdelem elé. Az éj homályában találkozott Kapisztránnal, és föltárta előtte aggodalmait. »Nefélj, nagyságos Uram! — vigasztalta ez — hatalmas az Isten arra, hogy minket megvédjen.« Azonban a hős újra fölsóhajt: »Holnap a vár nem lesz többé a mienk.« Mire a szerzetes derült arczczal jóslatszerű biztossággal viszonozza: »Ne félj, a vár a mienk marad, bizonyosan a mienk marad. Isten ügyében fáradunk, ő védeni fogja saját ügyét.«

Július 21-én délután a török tábor, iszonyú lármával tette meg végső készülteit. A magyar tábor ájtatos énekeket zengve, és »Jézus« nevének hangoztatása közt várta be a rohamot, mely az est-órákban vette kezdetét. A szultán fényes jutalmakat Ígért a vitézeknek, halállal fenyegette a gyávákat, és az így fölgyulasztott török csapatok szokatlan erővel intézték a támadást. De hasonló elszántsággal harczoltak a magyar vitézek, és kétszer szorították vissza a városba nyomuló ellenséget. Midőn azonban mindig új pihent hadak váltanak föl a fá-

radt csapatokat, a magyarok az egyenlőtlen harcban kimerültek, és a városból a belső várba vonultak vissza. Ennek bástyáit is hevesen rohanták meg a törökök, egyik már fölkapaszzkodott és zászlaját készült diadalmi jelül föltűzni ormaira; ekkor viadalra kelt vele egy magyar vitéz, és másként leküzdeni nem bírván, átölelve magával rántotta a mélységbe, hol mindkettő sírját találta. Dugovics Titusza magyar hős neve.

Az egész éjen át reggelig folyt a véres küzdelem. Azonban Hunyadi vitézeinek és a keresztieseknek hősiesség ellenállása nem soká tarthatott volna. Egy szerencsés gondolat mentette meg őket. A város külső falain állomásozó keresztiesek a rések kitöltésére összehordott nagymennyiségű rőzsekötegeket vették elő, s azokat meggyújtván, a falak alatt sűrű, tömegekben hullámzó törökökre hányták. A tűz ruháikba kap, s nagy sebességgel terjed közöttök. Mire vad rémület szállja meg őket, és elhányva fegyvereiket, rendetlen futásban sietnek vissza táborukba, magokkal ragadva a többi csapatokat is.

Ekkor néhány órai szünet állott be. Hunyadi attól tartván, hogy a roham csakhamar megújul szigorú parancsot adott, hogy mindenki állomásán maradjon. Azonban ennek daczára számosan a keresztiesek közül, elbizakodva szerencséjükben, a város előtti térre vonultak, s itt egy török csapatot megtámadtak. Amazoknak mindtöbben siettek segítségükre, a közel táborból is nagyobb hadosztályok jöttek elő. Ennek láttára Kapisztrán megragadta a keresztet, és kereszteseivel szintén a haretérre vonul. A csata,

mely ekként kifejlődik, mind nagyobb mérveket vesz föl. Majd Hunyadi is, bár nem helyeselte kezdetben a támadó föllépést, a körüle nyilatkozó harcúgyban a győzelem biztosítékát látva, kivezeti seregeit, és a török táborra veti magát. A szultán személyesen áll élére hadainak. Azonban nem bírta föltartóztatni a magyarok diadalmas előnyomulását és csapatainak megfutamodását. Mohammed maga is megsebesült, és csak Sophiánál volt képes összeszedni ropant seregének romjait. Táborát gazdag készleteivel, ágyúit, lőszerait hátrahagyta zsákmányul a keresztény seregnek. Halottainak számát némelyek 24,000-re, mások ötvenezerre teszik.

Július 22-én vívta ki Hunyadi e dicső győzelmét, melyhez hasonlót alig találunk a történelem lapjain. És e győzelemmel megállította a török hatalmat nyugati terjeszkedésében, megmentette hazánkat ama sorstól, mely Görögországot elérte.

Hunyadi János szebb tettel nem zárhatta be fényes pályáját. Mert ez volt negyedszázados hadvezérségének zárköve. Ezen hadjárat óriási fáradalmi megtörték a közel hetven éves aggastyán erejét. És midőn a táborban dülő ragályos betegség őt is elérte, nem volt képes dacolni hatalmával. Zimonyba szállította magát. És miként életében, úgy halálában is egy keresztény hős példány képe vala. Vallásos és hazafias erényeit a végső órákban még egyszer egész fényökben ragyogtatta. Hazáját Istennek ajánlván, magasztos intelmeket rebegtek ajkai a haldokló ágyát környező urakhoz. Augusztus 17-én arra

kérte barátait, hogy őt a Boldogságos Szűznek általa épített kápolnájába vigyék az Úr asztalához, méltatlannak tartván magát arra, hogy az Úr fáradjon szolgálójához. Kívánsága teljesült; a kápolnában hű barátja Kapisztrán kezeiből vette föl a haldoklók szentségeit, s néhány perez múlva Hunyadi János nagy lelke elhagyván porhüvelyét, átlépte az örökkévalóság küszöbét.

Tetemeit néhány nappal utóbb az általa emelt gyulafehérvári székesegyház sirboltjába kísérte a gyászoló nemzet, mely benne egyik legnemesebb és legnagyobb fiát veszttette el.

A gyászban, melyet e haláleset hazánkban előidézett, osztozott az egész keresztény világ. Oalixtus pápa könyekre fakadt, midőn híret vette, és szent Péter templomában fényes gyászajtatossággal tisztelte meg a kereszténység egyik legdicőbb bajnokának emlékét.

Sőt kortársak tanúsága szerint, maga Mohamed szultán is megindulva fogadta ezen, reá nézve örömteljes tudósítást.

Kapisztrán, miként társa volt hős barátjának a győzelemben, társa lett csakhamar a halálban is. A kórnak elemeit a tábor megmérgezett levegőjével szíttá be. Hunyadi halála után betegen hagyta el Zimonyt, és Újlakra vonult, hol végső napjait élte. Itt fogadta kétszer László király látogatását, fölhasználva ez alkalmat, hogy őt erényes életre, gondos kormányzásra és a hit védelmére buzdítsa. Sokat foglalkoztatta őt hazánk jövő sorsa. Előre mondotta, hogy az ország nagy része török iga alá fog jutni.

Sajgó fájdalommal sóhajtott föl gyakran: »Jaj Magyarország! jaj Magyarországnak!«

1456. október 23-án adta vissza lelkét Teremtőjének. Az újlaki ferencziek templomában temették el. A buzgó szerzetesek utóbb, a török elől ugo-csamegyei nagyszőlősi zárdájókba vitették át. VIII. Sándor pápa 1690-ben a szentek sorába iktatta; ünnepét halála napján üli meg az anyaszentegyház.

IX.

I. Mátyás király.

(1458—1490).

Míg Hunyadi János és szentéletű társa, Kapisztrán, a haza megmentése körül önfeláldozó buzgalommal fáradoztak, a király Ciliéi Ulrik gróftól, az ő gonosz szellemétől vezetettve, Bécsben tartózkodott. Csak a fényes diadal hírére tért vissza. Azonban Ciliéi, miként a nagy férfiú érdemei előtt nem hajolt meg, sírjánál sem engesztelődött ki vele. Gyűlöletét átruházta az elhunytnek két fiára: L á s z l ó r a és M á t y á s r a . Bár amaz a trónnak és hazának egyik támasza, atyja kiváló tulajdonainak örököse, ez pedig még gyermek vala: bizalmas barátai előtt durva cinismussal tárta föl elhatározását, hogy őket meg fogja semmisíteni. Elbizakodottsága nem ismert határt, főleg mióta az 1456 őszén tartott futaki országgyűlés királyi helytartóvá nevezte. A gyenge királylyal elhitette, hogy a Hunyadiak az ő életére törnek, s ez megfélemlítve, megegyezett abban, hogy az őt állítólag fenyegető veszély elhárítására a Hunyadiak kivégeztessenek. Ciliéi magára vállalta ennek keresztülvitelét.

Azonban a megtorlás órája nem késett sokáig.

Hunyadi László Cilleinek elfogott leveleiből biztos tudomást nyert az ő gonosz terveiről. Midőn tehát ez a király kíséretében Nándorfehérvárra jött, egy napon (november 11-ikén, szent Márton napján) országos ügyek közlésének ürügye alatt magához kérlette őt. Itt keserű szavakban szemére lobban-totta gonosz ármányait, melyeknek előbb atyja, s most ő maga célpontja, és előmutatta a szerb Bran-kovicshoz intézett leveleit, melyek bűnét kétségte-lenné tették. Erre heves szóváltás támadott közöt-tük. Cillei árulónak czímezte a hős ifjút. Mire ez kardjához kapott. De megelőzte őt Cillei, és kard-jával csapást készült mérni fejére. László e csapást kardjának markolatával szerencsésen fölfogta, s csak könnyű sebet vett fején és kezén. A zajra bero-hantak a melléktermekből László barátai, kik most a gyűlölt férfúra rohantak, és összevagdalták.

Ezután a királyhoz siettek. Bejelentették a véres tényt, s föltárták Cilleinek gonoszságát, mely egyaránt veszélyeztette a hazát és a trónt. László belátta ezt, és biztosította a Hunyadiakat, hogy nagybátyjának halála miatt nem fog rajtok boszút állani. Ezen ígétét néhány nappal utóbb a temes-vári székesegyházban ünnepélyes esküvel megerősí-tette. Egyúttal Lászlót tárnokmesterré, Szilágyi Mihályt nándorfehérvári főkapitánynyá nevezte, a tizenhárom éves Mátyást pedig udvarába vette.

Úgy látszott, hogy a Hunyadiak befolyása a királyi udvarban teljesen megszilárdult. És e párt hazafias szellemétől minden jót lehetett remélni.

Azonban a Hunyadi-háznak, Cillei mellett, voltak más ellenségei is, kik gyors emelkedését, hatalmát és gazdagságát irigy szemmel nézték. Garai László és Ujlaki Miklós voltak a legelőkelőbbek. Ezeknek sikerült a gyenge király lelkében föleleveníteni a Ciliéi által fölébrestett gyanút és bizalmatlanságot. A Hunyadiakban ismét ellenségeit kezdette látni, kik a trónra vágnak, és ha egyébként nem lehet, királygyilkosság árán sem haboznak kielégíteni nagyravágyásukat.

Ilyes sugalmazások, melyek szüntelenül, tervszerűen zaklatták László lelkét, végre kierőszakolták hozzájárulását egy iszonyú tervhez, melynek főadata volt egy csapással megsemmisíteni a Hunyadiházat.

E terv részesei titokban tudták tartani szándékaikat. Hunyadi László 1457. márczius havában gyanútlanul élt Budavárban; elfoglalva egy harczi játék előkészületével, melyet a király tiszteletére rendezett. Márczius 14-én este a király is megtekintette az ünnepély színhelyét. Midőn őt Hunyadi László a királyi palotába vissza kísérmé, a cseh Giskra kivont karddal rohant a meglepett ifjúra, ki ellenállás nélkül adta meg magát. Ugyanakkor öcscse Mátyás is őrizet alá helyeztetett, és velők házoknak számos barátai, mint Vitéz János váradi püspök, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László és mások.

A király rendkívüli törvényszéket nevezett ki mely a Hunyadiak nyílt ellenségeiből volt összeállítva. Ezek magok elé idézték Hunyadi Lászlót. A vád az volt, hogy a király élete ellen összeesküvést

szervezett. Azonban Hunyadi László nem igazságos bírakkal, bakóival állott szemben. Lelkes szavai, melyekkel ártatlanságát bizonyította, hatás nélkül maradtak a gyűlölet által vezetett tanácsban, mely a törvényes formák teljes mellőzésével, haladéktalanul kimondotta a halálítéletet, és gondoskodott rögtöni végrehajtásáról; attól tartván, hogy a király megbánhatja és visszavonhatja elhatározását.

Március 16-án az esti órákban a budai várnak szent Györgyről nevezett terére vezették ki a huszonegy éves deli ifjút. Biztos léptekkel ment Hunyadi László a vesztőhelyre. Ártatlanságának tudata és vallásos szelleme magasztos bátorsággal és keresztény megnyugvással töltötték el lelkét. Rövid beszéde, melyet a jelenlevőkhez intézett, nemes érzelmeinek volt tolmácsa. A haza és király iránti hűségét hangsúlyozta, ellenségeinek megbocsátott. Mire térdre ereszkedett, hogy elfogadja a halálos csapást. Azonban a hóhér reszkető, bizonytalan kézzel mérte ezt a nagy atyának hős fiára. Harmadik vágása után is még életben volt; sőt elég erővel birt fölegyenesedni és hivatkozni a törvényre és szokásra, mely a gonosztevőnek is kegyelmet biztosít, ha három kardcsapás nem oltja ki életét. Azonban midőn néhány lépést tett, megbotlott, s ekkor a bírák által adott jelre, a hóhér negyedik csapása befejezte a gonosz tettet.

A fölháborodás, mely a történetek hírére a fővárosban és a vidéken támadott, oly nagy volt, hogy a király szükségesnek látta nyílt levélben igazolni eljárását. Különösen két tényre hivatkozott. Először, hogy nagybátyjának gyilkosait, kik bocsánatát a

tett után kieroszakolták, megbüntetnie kelle. Másodszor, hogy Hunyadi László és társai elhatározva voltak őt, a királyt kivégezni; mit másként megghiúsítani nem lehetett, mint az összeesküvés fejének rögtöni kivégeztetése által. Azonban a királyi okmányoknak kevesen adtak hitelt.

Míg Hunyadi János gyászbaborult özvegye és Szilágyi Mihály körül mind számosabban gyülekezett a nemesség, hogy őket a gyilkosság megboszulásában támogassa: László király, Hunyadi Mátyást is magával vivén, 1457 szeptember végén Prágába utazott, itt jegyesét VII. Károly francia király leányát bevárando, és az ünnepélyes menyegzőre előkészüeteket teendő. Azonban november 21-én éjjel rögtön megbetegedett; kínos gyomorfájdalmak lepték meg. Az orvosok eredmény nélkül kísérlettek meg mindent, hogy azokat enyhítsék. Harminczhat órai szenvedés után kimúlt. Halálát sokan méregnek tulajdonították. Mások a tizennyolca éves, virágzó ifjúnak rögtöni kimúltában Isten boszúoló ujját látták.

A serdülő ifjúkorban sírba szállott László királyt egy másik serdülő ifjú követte a magyar trónon. Azonban a két uralkodó csak ezen egy közös tulajdonsággal bír.

Hunyadi János fiát a gondviselés hódító külsővel és hatalmas szellemmel áldotta meg. A nagy atyának és egy erőszellemű anyának gondjai mellett a gyermek jellemét és tehetségeit V i t é z J á n o s, a kiváló műveltségű főpap fejlesztette ki. Nem nélkülözött ő egyet sem azon kellékek közül, melyek nagygyá teszik a fejedelmet és dicsóvé országlását.

És emellett magyar volt; szülöttje a nemzetnek, mely másfél század óta idegeneket uralt, kik nagyrészt nyelvét nem ismerték, szellemét nem értették, kiknek érdekei gyakran különbözők, nem egyszer ellenkezők voltak a nemzet érdekeivel.

A nemzet minden rétegeiben élt és kifejezést talált az óhajtás: szakítani a múlt gyászos hagyományaival, új mederbe vezetni a haza sorsát.

És a nemzet fiai között ki birt több jogcímmel a koronára; ki birt fényesebb névvel, nagyobb tekintéllyel mint Hunyadi Mátyás? Ifjú kora is inkább előnyül szolgált, mint hátrányul. Biztosítékot nyújtott arra nézve, hogy kívül állván eddig a pártok küzdelmein, könnyebben fog azok fölé emelkedni, mint bárki más.

Az ő nevét hangoztatták országszerte, és a főváros minden téréin már akkor, midőn 1458 első napjaiban a királyválasztó országgyűlésre az urak és rendek a Rákosra siettek. Szilágyi Mihály húszezer fegyveresét nem a végből vezette ide, hogy Mátyás megválasztását kierőszakolja; erre nem volt szükség. Csak azon esetre tartotta fönnt a fegyveres erőt, ha a Hunyadiház ellenségei használnának erőszakos eszközöket. Mert ezek nem nyugodtak. És hozzájok, kik egykor Hunyadi János ellen ármánykodva, Hunyadi László halálát okozva, a fiú és testvér boszujától rettegetek, mások is csatlakoztak: mindazok, kik gyenge, tehetetlen uralkodót kívántak, hogy büntetlenül folytathassák féktelenségöket.

A Garaiak és Újlakiak talán úgy vélekedtek. hogy családfők régi fénye, vagyoni hatalmuk

és személyes összeköttetések folytán több joguk van a trónra, mint a gyermek Mátyásnak, kinek családja ismeretlen volt félszázad előtt, és testvére, mint felségsértő hóhérpallos alatt végezte nem rég életét. Vagy ha magok nem valósíthatják nagyra-
 ravágyó czélzataikat, készebbek voltak az osztrák F r i d r i k e t, vagy a lengyel K á z m é r t támogatni.

Azonban cselszövényeik hajótörést szenvedtek a föl ébredt hazafias szellem hatalmán. A párt, mely körülök csoportosult, csekély volt, minélfogva nem mertek nyíltan és határozottan föllépni.

A nemesség és az urak között természetes közve-títők gyanánt működtek a magyar fő p a p o k . III. Calixt pápának követe C a r v a j a l bíbornok is oly utasítással küldetett Pestre, hogy egész befolyását a Hunyadiház érdekében használja föl.

Az urak, kik Budán tanácskoztak, a párttak-tika megszokott törpe eszközeit használták. Az el-döntést késleltetni iparkodtak, hogy kifárasztásuk és eloszlásra bírják a nemességet. A zajló Duna ürügyül szolgált, hogy átvonulásukat Pestre elnapolják. Végre befagyott a folyam, és nem látván többé módot a ren-dek kijátszására, átjöttek a köznemesség körébe. Ja-nuár 23-án tartatott meg a fontos ülés.

Legelőbb kihallgatták azon idegen uralkodók követeit, kik magokat a magyar trónra ajánlották. Az első Fridrik császár volt. De a méltatlanságok bosszú sora által, melyeket Albert királyunk halála óta hazánk irányában elkövetett, a nemzet megszok-ta ellenségét látni benne. K á z m é r lengyel király

irányában nem uralkodott ily ellenszenv; azonban barátainak száma csekély volt.

A követek előadásai hidegen hagyták a gyülekezetét. Végre felszólalt Szilágyi Mihály. Az ékes-szólás minden szabályai szerint kidolgozott ama beszédet, melyet későbbi irók az ő szájába adnak, alig mondotta el. Azonban nagyobb és biztosabb hatású volt az ősz hadvezérnek őszinte melegsége, melylyel Hunyadi Jánosnak érdemeit és az ezekért viszonzásul nyert hálátlanságot ecsetelvén, az ő fiát ajánlotta királynak. Lelkes üdvkiáltások szakították félbe és követték szavait.

A választási ténynek csak másnap kelle megtörténni. Azonban a Pest utczáin és a Rákoson hullámzó néptömegek, és Szilágyinak a Duna jegén fölállított vitézei nem tudták átlátni ezen halasztás célját; rögtön teljesülve szerették volna látni hő óhajtásukat. Udvkiáltásaik, melyek Mátyást magyar királynak hangoztatták, nem szűntek meg, sőt oly zajosak és tartósak valának, hogy magokkal ragadták az országgyűlést is. Az urak meggyőződtek, hogy képtelenek föltartóztatni a nemzeti akarat érvényesülését; meghódoltak hatalma előtt. És az országgyűlés Mátyást egyhangúlag Magyarország királynak kikiáltotta. Leírhatlan a lelkesedés, melyet ez esemény a fővárosban, és midőn Ilire elterjedett, országserte előidézett. A nemzet elfelejteni látszott a gyászos múltat, a fenyegető veszélyeket; lélekemelő biztos kilátás nyílt meg előtte egy jobb jövőbe.

Ezen lelkesedés fenséges nyilatkozatai fogad-

ták az ifjú Mátyást, midőn C s e h o r s z á g b ó l, hol V. László halála óta Podjebrad György kormányzó-
nak foglya volt, az ország határait átlépte, és Buda-
várába vonult. A nemzet örömeiben a külföldön alig
vett részt őszintebben valaki, mint III. C a l i x t
pápa, ki meleg szavakkal üdvözölte az ifjú királyt,
atyja példájának követésére buzdítván őt.

Mátyás ekkor tizenötödik évét haladta meg.
De egyike volt azon kiváltságos egyéneknek, kiknél
a szellem megelőzi fejlődésében a rendes és szokásos
menetet. Még félig gyermek, s már a férfiú igényei-
vel a férfiú komolyságát egyesíti. Már képes volt
felfogni magas állásának minden föladatait. Esz-
mékkel bírt, s türelmetlen hévvel készült azokat
valósítani. Azonban az országgyűlés, mely a trónra
emelte, gyermeknek tekintette. Huszadik évének
eléréseig nagybátyját, S z i l á g y i Mihályt rendelte
az ország kormányzójává. És ez is úgy hitte, hogy
Mátyást koránál fogva még nem illeti meg részt
venni a kormányzás ügyeiben. Ellenben Mátyás
tettvágyó és önálló lelke megalázónak, elviselhet-
lenek tartotta e helyzetet; annál inkább, mert csak-
hamar meggyőződött, hogy nagybátyja nélkülözi
azon tulajdonokat, melyek a kormányon mellőzhet-
lennek. Csak alkalomra várákozott tehát, hogy me-
neküljön a gyámságtól. És megválasztatása óta
még nem telt le egy év sem, midőn épen nagybátyja
irányában tanúsított eljárása bebizonyította, hogy
ifjú kezei elég erősek a kormány vezetésére.

Mátyás a besztercei grófságot, melyet atyja
birt vola, nagybátyjának adományozta. Azonban Szi-

lági, a helyett, hogy megnyerni igyekeznek a művelt és szorgalmas szász nép rokonszenvét, a boszú tényeivel kezdette meg tevékenységét. Haragot táplálván Besztercze polgárai ellen, kik a múlt évben vonakodtak megnyitni előtte városuk kapuit, erős hadat vezetett megfényítésökre. A várost fölgyújtotta, az előkelőbb polgárok közül többeket kivégeztetett. Ezen erőszakos föllépése következtében az egész szász nép zavarogni kezdett.

Mátyás értesülvén a történekről, el volt határozva kimélet nélkül járni el Szilágyi irányában. Maga elé idézte, és szigorú megrovás után Világos várába fogságba küldötte, hol egy éven át őrizet alatt tartatott.

Ezen tettében teljes hü előrajzát adta jövő uralkodásának, melyet igazságosság önkény, nyel párosulva jellemez. Mátyás, az országgyűlés által gyámság alá helyezett fejedelem, nem lehetett feljogosítva bíraskodni gyámja, az ország kormányzója fölött. Azonban, miként Szilágyi ellenállás nélkül hajolt meg ítélete előtt; a nemzet részéről sem emelkedett tiltakozó hang, midőn a kormányzói tisztet tényleg eltörölte, és tizenhat éves korában maga vette át a kormányt. És Szilágyi, midőn szabadságát visszanyerte, nem tett kísérletet elvesztett hatalmának visszaszerzésére. A török ellen harczolva igyekezett szolgálni hazájának; míg 1460. őszén egy ütközetben az ellenség kezeibe került, és Konstantinápolyba hurczoltatván, a szultán parancsára lefejeztetett.

Ezalatt Mátyás erélyét másfelől is próbára tét-

ték az események. Házának régi ellenségei Szilágyi esetében látták, mit várhatnak magok is tőle. Megelőzni kívánván a csapást, melyet ez reájok mérhet, összeesküvést szerveztek megbuktatására. Ennek Garai László, Újlaki Miklós, Bánfy Pál a Szentgyörgyi grófok, a Kanizsayak, a Frangepánok voltak főreszesei. Kivált a Dunántúli nemesség körében toborzottak híveiket. Fridrik német császárt kívánták a magyar trónra emelni, s őt németujvári gyűlésükön királylyá kikiáltották, sőt 1459. márczius 4-én a szent koronával — mely Albert halála óta a császár birtokában volt, — megkoronázták.

Mátyás, mihelyt ezen összeesküvés szervezéséről értesült, részeseit megfosztotta hivatalaiktól. Garai helyébe Országh Mihályt nádornak, Újlaki helyébe Rozgonyi Sebestyént erdélyi vajdának nevezte. Majd fegyveres erőt küldött a lázadó urak ellen. Ezek ápril 7-én megverték ugyan Nagy Simont; de néhány nappal utóbb ugyanettől súlyos vereséget szenvedtek.

E győzelem után a pártosok közül többen, elhagyatva látván magokat Fridrik által, visszatértek Mátyás hűségére. A Kanizsay-testvérek voltak az elsők. És miután Mátyás nemcsak bűnfeledést biztosított a mégtérőknek, hanem méltóságaik visszaadását is kilátásba helyezte, követték őket Újlaki és Garai. Az utóbbi azonban már nem vehette el jutalmát néhány nap múlva meghalt. Ily előzmények után Fridrik is hajlandó lett a békére; főleg midőn

azon remények sem valósultak, melyeket a pápai széken bekövetkezett változáshoz csatolt.

III. Calixt pápa, a Hunyadiak lelkes barátja, 1458. augusztus 6-án kimúlt. Utódjává Aeneas Sylvius Piccolomini bíbornok választott, ki II. Pius név alatt foglalta el szent Péter székét. Ezen nagyszellemű, magas műveltségű férfiú, korának egyik legjelesebb tudósa, Fridriknek több éven át meghitt titkára és tanácsosa volt. És így ez feljogosítva hitte magát azon reményre, hogy a pápa magas állásának egész hatalmával fogja érdekeit fölkarolni. Azonban II. Pius, ki maga is többször megfordult hazánkban, és több magyar főpappal baráti viszonyban állott, teljesen ismerte a helyzetet. Jól tudta, hogy Fridrik nem számíthat a magyar nemzet meghódolására; s így támogatni őt annyit tesz, mint állandósítani a zavarokat Magyarországon, és gyengíteni a védfalat, melyet hazánkban a kereszténység a török ellenében bir. »Eddig — így ír egyik levelében — Magyarország az egész kereszténységnek pajzsul szolgált, melynek oltalma alatt kényelmes bátorságban élheténk. Nagy szerencsétlenség lenne, ha most a pártoskodások miatt török hatalom alá jutna, vagy ha ifjú királya kényszerítve látná magát a törökkel békére lépni. És emiatt nem Mátyást terhelné a felelőség, hanem azokat, kik őt erre kényszerítenék.« A pápa magasabb álláspontra emelkedve, oda hatott, hogy Fridriket és Mátyást kibékítse. Ez irányban kelle kövétének, Carvajal bíbornoknak működni. Mátyás készségesen karolta föl a pápa jószándékú igye-

kezeteit. Azonban Fridrik soká meghúsitotta azokat.

Csak 1462-ben sikerült létrehozni az egyességct mely főleg V i t é z J á n o s nagyváradi püspök diplomatiái ügyességének eredménye. A lényeges föltételek a következők: Fridrik visszaadja a szent koronát és Soprony városát, 60,000 arany váltságdíj fejében; holtig viselheti a magyar királyi czímet és megtartja a többi, kezeiben levő magyarországi városokat, melyek halála után 40,000 aranyon fognak risszaváltatni. Ha Mátyás fiörökös nélkül hal el, a magyar korona Fridrikre és ennek utódaira száll.

Mátyás, hogy visszeszerezze a szent koronát, és Fridrik ármányaitól szabaduljon, elfogadta e kedvezőtlen föltételeket. A szent korona, mely 24 év óta volt az ország határain kívül, 1463. szeptember elején, nagy ünnepélyességgel hozatott vissza Budára és S z é c h y D é n e s, Esztergom őszbehorult érseke 1464. virágvasárnapján tette a húsz éves királynak diadal-koszorúzott fejére.

Ugyanis Mátyás ekkor már nagy eredményekkel és fényes győzelmekkel dicsekedhetett, melyeket török hadakon kivívott. Emellett a c s e h r a b l ó k t ó l végleg megmentette hazánkat.

Albert király halála után Erzsébet az Ulászló ellen folytatott háborúban leginkább a Csehországból behívott, többnyire Hussz felekezetéhez szító zsoldosokra támaszkodott. Kapitányuk G i s k r a volt, kinek hű szolgálataiért Zólyom várát adományozta. Ez és hadnagyai fölhasználván az elhatalmasodott zavarokat, számos várakat és városokat ha-

talmokba ejtettek, főleg az ország felső vidékein. Giskra a bányavárosokban, Axamith a Szepességben, Talafuz Kassán fészkelte meg magát. Majd Bártfát, Eperjest és Lőcsét is magokhoz ragadták.. Ugyanakkor számos favarakat építettek, melyekből mint megannyi rablófészkekből éveken át raboltak és pusztítottak; minek következtében a közel vidékek egészen elnéptelenedtek, lakóik más tájakra költöztek. Ulászló ismételve küldött ellenük hadakat; de nem volt képes őket megfékezni. 1442 tavaszán Rozgonyi Simon egri püspöknek sikerült ugyan több előnyt kivívni, Talaiúzt fogságba ejtette és Selmecket megvívta; azonban Giskra kényszerítette őt, hogy vele egyességre lépjen, sőt a püspök unokahugát is nőül adta a félelmes cseh vezérnek. Giskra Erzsébet halála után folytatta, mint Lászlónak pártosa, a háborút; míg 1443 szeptemberben itozgonyi Simon egy évi fegyverszünet megkötésére bírta. A várnai ütközet után, az 1445 elején tartott országgyűlés hét kapitányra bízván az ország kormányát, ezeknek egyike Giskra volt. A magyar főurak ily módon akarták őt megnyerni. Azonban a cseh vezér még akkor is bitorolta a főkapitányi hatalmat, midőn Hunyadi János kormányzóvá választatott, és a főkapitányságok eltöröltettek. A kormányzónak rendeletét, a törvényeket semmibe sem vette; zarnoki önkény színhelyévé tette az ország felső részeit.

Hunyadi János túrta ezt, miután egész figyelmét és hatalmát a török háborúk vették igénybe. Végre 1449. nyarán Székely Tamást erős hadal küldötte Giskra megtörésére. Miután pedig ez

szeptember 5-én Kassa közelében megverte a magyar hadat, Hunyadi személyesen indult ellene. Giskra tartózkodott nyílt csatában mérkőzni meg a kormányzóval. Mire ez erősségeit szándékozott egymásután ostrom alá venni. Legelőbb Abaőjban S z e p s i várát vívta meg, és az elfogott őrséget megcsónkítva bocsátotta szét, hogy rémületet terjesszen társai között. Innét a Szepességbe ment, hogy hadi munkálatait folytassa. Ekkor Giskra békét kért. Hosszú alkudozások után 1450. márcziusban M e z ő k ö v e s d e n jött létre az egyesség. Giskra kötelezte magát, hogy a kormányzónak engedelmeskedni, a törvényeknek hódolni fog. Viszont az országtanács megegyezett abban, hogy Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Körmöcz, Selmecz, Zólyom városok ezentúl is birtokában maradjanak.

Azonban Giskra csakhamar megszegte a béke föltételeit; a hatalma alatt levő részeken bitorolta a főhatalmat, és folytatta dúlásait. Különösen L o s o n c z mellett egy kolostort elfoglalván és megerősítvén, onnan a közel vidéket zsákmányolni kezdte. Hunyadi 1451 nyarán tizenhat ezernyi sereggel táborolta körül a rablófészket. Az ostrom alatt megjelent annak fölmentésére Giskra. Hunyadi eléje sietett, és megütközött vele. De a kormányzó táborában több főúr volt, kik ellenségeinek sorába tartozván, megragadták ezen alkalmat, hogy őt elárulják és vesztét okozzák. A csata kezdetén dandáraikkal együtt futásnak eredtek. A kormányzó és hivei folytatták ugyan egy ideig a harcot; azonban az ellenség túlnyomó száma visszavonulni kényszeríté.

Hunyadi sietett megboszúlni a szenvedett vere-

ségét. Maga köré gyűjtván az alföldön hagyott zsoldos-csapatokat Giskra számos erősségeit, Rozsnyót, Derenqsényt, Szepsit megívta. A cseh vezér ekkor az országtanácshoz fordult béke-ajánlatokkal, melyek elfogadtattak. Hunyadi megtartotta az elfoglalt várakat, egyébként megerősített a mezőkövesdi szerződés.

Giskra több éven át nem zavarta meg a békét. Azonban Mátyás megválasztatása után, megújította zavargásait a fölvidéken. Már 1458 tavaszán Rozgonyi Sebestyén, Magyar Balázs és Hédervári László egri püspök vezérlete alatt jelentékeny sereg küldetett ellene. A felsővidék népo tömegesen csatlakozott hozzájuk, hogy a gyűlölt idegen zsarnokok megsemmisítésében közreműködjenek. Borsod megyében kezdték meg a hadjáratot. Itt Giskra várait hatalmukba ejtették, vezéreit megverték. Majd Mislyét és Gálszécsét vívták meg, és Sárospatak mellett vérescsatában két félelmes vezért, Axamítot és Talafúzt legyőzték. Am^zt hatszáz cseh vitéz hullája között a csataterén találták. A többi foglyul esett, vagy futás közben a föld népe által agyonveretett. Mire Jászó és Berzevicze megadta magát, Giskra pedig fegyverszünetért esedezett.

A következő évben megújult a háború. Rozgonyi-Sebestyén, Palóczy László, Zudar Simon Hevesmegyébe vezették dandáraikat, és Pata várát kezdték ostromolni. A cseh őrség makacs ellenállást fejtett ki. Csak midőn Mátyás személyesen megjelent a táborban, voltak képesek az

általa fölleskített magyar hadak a vár uraivá lenni. A többi hevesmegyei erősségek könnyebben jutottak a magyar vezérek hatalmába. Ugyanekkor Szapolyay Imre Sárosban hadakozott. De a szerencse nem kedvezett neki; Kis-Szebennél vereséget szenvedett. Mátyás ekkor maga vette át a vezérletet. Sárospatak és Újvárt éhség által kényszerítette megadásra. Richnau-, Szepesvár- és Keszmárk boly Szapolyay verte ki a cseheket.

Giskra ekként minden ponton veszteségét szenvedett. Újra békét kért. Mátyás, hogy a vitéz férfiúnak és hadainak szolgálatait a török ellen magának biztosítsa, kegyelmébe észsoldjába fogadta. Giskra a kezein levő várakat átadta; miért a király Lippa és Sólmos várak adományozása és 25,000 arany lefizetése által kárpótolta. A csehek ezóta Mátyás zászlai alatt, szigorú hadi fegyelemben, vitézségek által jóvá tették azon súlyos csapásokat, melyeket két évtizeden át hazánkra mértek.

Miként a cseh rablóknak megfékezése által Mátyás hazánknak nagy szolgálatokat tett, még jelentékenyebbek és az egész kereszténységre kihatók érdemei, melyeket a török ellen küzdve szerzett. Atyjának nagy emléke biztosan kijelölte az irányt, melyen dicsőséget és áldást biztosíthat nevének. Új fölismerte hivatását és kötelességét. Életcélul tűzt ki magának a török elleni küzdelmet. Sajnos, hogy az események erősebbek voltak elhatározásánál, és letérítették a pályáról, melyre kormánya kezdetén lépett.

Mióta Mohammed szultán Szerbországot biro-

dalmába kebelezte, hazánk területén gyakran jelentek meg pusztító török csapatok, melyek többször Csanádig és Aradig kalandoztak. Mátyás nemcsak ezeket akarta elriasztani országától. Magas szelleme előtt nem volt ismeretlen azon veszély, mely hazánkat és a keresztény nyugatot a török részéről fenyegeti, ha azt megtörnie nem sikerül. Korán fölkarolta azon eszmét, melyet atyja oly hévvel ápolt, hogy a keresztény hatalmak egyesüljenek a közös ellenség leküzdésére. Ezirányban már 1459-ben tárgyalásokat kezdett a szentszékkal.

II. P i u s az említett év őszén M a n t u á b a tanácskozmányra hívta meg az európai fejedelmeket. Számosán küldötték ide követeiket, és segílyt igéi tek a török háborúra. Azonban mint egyébkor, úgy most is teljesületlenül maradtak ígéreteik. Csak a pápa fizette meg az általa ajánlott 40,000 aranyat. Mátyás ennek 'következtében magára hagyatva, védelmi állást kényszerült elfoglalni. Egyúttal oda irányozta törekvéseit, hogy befolyását a magyar korona egykori melléktartományaiban megalapítsa.

Több év múlt el anélkül, hogy Mátyás és a szultán között nagyobbmévű háború folyt volna. A két hatalmas uralkodó, úgy látszik, kölcsönösen tisztelettel viseltetett egymás iránt; tartózkodtak megmérkőzni egymással. Végre 1463 tavaszán híre jött, hogy Mohammed 150,000-nyi sereggel készül hazánk megtámadására. Mátyás mindent megtett, hogy fölkészülve találja. A külföldről Ígért segíly elmaradt. Csak V e l e n c z e küldött 20,000 aranyat, a pápa pedig ezer lovas egy évi zsoldjának fizetésére vállalkozott.

A szultán Bosnyákországot özönlötte el hadaival, melynek fejedelme Tomassevick István azáltal vonta magára haragját, hogy Mátyással szövetségre lépett. Kliuts várát, hova a fejedelem elzárkózott, keményen kezdette ostromolni. Tomassevich csak néhány napig tartotta magát. Alkudozásba bocsátkozott a szultánnal, és miután magának báuatlanságot biztosított, megnyitá az erősség kapuit. Azonban a török hűtelenül megszegte Ígéretét, s Tomassevich a szultán parancsára lefejeztetett.

Ugyanekkor Alibég erős haddal a Száva balpartjára nyomult, s itt Mátyás vezerei által megverte. Ezek Szerboszágra törtek, több török csapatot megsemmisítettek, és tizenöt ezer keresztény fogolynak visszaadták szabadságát.

A király ezalatt, az egész nyáron át megfeszített erővel folytatta hadikészületeit. Hogy ezeket személyesen vezesse, több hónapot töltött az alvidéken. Itt fogadta Velence követeit is, kikkel szoros szövetséget kötött. Megállapított, hogy a két állam haladéktalanul, öszhangzó terv szerint megindítja a háborút; Velence a Peleponnésusba, Mátyás Bosnyákországba küldi hadait.

A magyar király már szeptember végén J a i c z a alatt állott. A városnak könnyen urává lőn. De Harambég az őrséggel a belső várba vonult, s itt kétségbeesett védelmet fejtett ki. Csak akkor adta meg magát, midőn három hónapi ostrom után, a bétezernyi őrség négyszázra olvadt le, élelmi- s lőszerrei pedig teljesen kifogytak. Mátyás ezután még több erődöt ejtett hatalmába; míg a tél rendkívüli

zordonsága kényszerítette, hogy diadalmas hadjáratát befejezze.

A következő év (1464) tavaszán Mohammed személyesen indult meg Bosnyákország visszahódítására. A lelkes II. Pius pápa azonnal fölhívta az olasz hatalmakat, hogy hajóhadaikat közös támadásra egyesítsék. Anconai kikötőjét jelölte ki gyülekezeti helyül. Maga is, betegeskedése daczára, idejött, hogy a készületeket siettesse. Azonban fölhívását nem követte a várt eredmény. A boszúság, mely emiatt éltől, tötte, még súlyosbítá haját. Augusztus 14-én elragadta a halál. Yégperceiben sem feledkezett meg a magyarok hős királyáról; meghagyta a bíbornokoknak, hogy 40,000 aranyat küldjenek neki.

Mátyás, bár ismét magára hagyatott Európa fejedelmei által, augusztus végen Bosnyákországba vezette hadait, hol a szultán J a i c z á t ostromolta. Azonban közeledtének hírére megmagyarázhatlan félelem szállotta meg Mohammedet; sietve fölhagyott az ostrommal, még ágyúinak és podgyászának nagy részét is hátrahagyta. Mátyás ekkor Szrebernik várát rohammal bevette, és Zvornikot táborolta körül. Itt nem kedvezett neki a szerencse. Az ostrom két hónapon át húzódott el, anélkül, hogy kilátást nyújtott volna eredményre. Ezen körülmény és a táborozás sokféle nélkülözései csüggedést, kedvetlenséget idéztek elő a magyar seregben, szét tépve a a katonai fegyelem és alattvalói hűség kötelékeit. Midőn a vár fölmentésére egy török sereg közeledett, a magyar csapatok vonakodtak az ostro-

mot folytatni, és Mátyás parancsára nem hallgatva, nagy rendetlenségben visszavonultak.

Ezalatt a török birodalomban az eddigieknél még nagyobb mérvű készüléteket tettek egy újabb hadjáratra. Mátyás kémei hírül hozták, hogy Moammed, szégyennel eltelve Jaicza ostromának eredménytelensége miatt, a prófétára megesküdött, hogy nem nyugszik, míg Jaicza és Nándorfehérvár tornyaira a félholdat föltűzi. Azonban ekkor saját birodalmában belzavarok támadtak, melyek egész figyelmét igénybe vették. És hazánk több éven át ezen részről zavartalan békének örvendett. Sőt 1468-ban a szultán követei jelentek meg Mátyásnál ajánlatokkal állandó béke biztosítása iránt. A király, ki ekkor már a Podjebrad cseh király elleni háborúra készült,*) oly válaszszal bocsátotta el őket, hogy kész a békét megtartani, míg a törökök őt és birodalmát nem háborgatják.

Azonban, midőn Mohammed a Peloponnesus meghódítását befejezte, -1470 nyarán ismét fölkeresték rabló török csapatok a magyar területet. Egy alkalommal Z á g r á b i g kalandoztak; csak a káptalan tagjainak vitézsége mentette meg a várost. Ugyanekkor a Száva jobb partján S z a b á c s várát építették, oly czélból, hogy támpontul szolgáljon a Magyarország ellen intézendő hadjáratokban.

Azonban a következő években Mohammed Ázsiában volt elfoglalva. U z o n - H a s s z á n a turkómán törzsek fejedelme hatalmas birodalmat alkotott

*) Erről egy más fejezet szól.

és a törököket is fenyegette. A szultán háborút üzent neki; 1473-ban súlyos veszteségeket szenvedett tőle, de utóbb döntő győzelmet aratott fölötte. Ennek hatását szegény hazánk csakhamar érezte.

1474 elején B a l i - O g h l i szendrői pasa átkelt a Dunán és Maroson, kegyetlenül dúlt az alföldön, és Nagyváradot is két napon át fosztogatta. Ugyanezen év végén a szultán Szulejman ruméliai pasát 20,000 emberrel B o g d a n o v i c s I s t v á n moldvai vajda ellen küldötte, ki megtagadván az eddig fizetett adót, magára vonta haragját. A vajda Mátyástól kért segílyt. S e z M a g y a r B a l á z s t küldötte Moldvába. Itt egyesülvén Bogdanovics hadaival, kedvező helyen, hegyek és erdők között várta he az ellenséget. Véres csata fejlődött ki, mely a török sereg teljes megsemmisítésével végződött.

Mátyás föllelkesítve e győzelem híre által, elhárta, hogy a következő évben személyesen fog nagyobb haderőt a török ellen indítani. És csakugyan 1475 őszén tízezer emberrel S z a b a c s alatt találjuk, melynek őrsége hosszú és vitéz ellenállás után, 1476. februárban adta meg magát. Mátyás ezután a hadjárat legközelebbi céljául S z e n d r ő ostromát tűzte ki; a szentszéktől és a velencei köztársaságtól is jelentékeny összegekkel támogattván. A nyár nagy készülétek közt telt el. Szendrő közelében várdaikat épített, ostromgépeket készítetett, és hajóhadat is gyűjtött. Azonban közbejött fontos események kényszerítették, hogy az ostrom megnyitását elhalasztassa. A törökök fölhasználták az időpontot, midőn

a király figyelme másfelé fordult, és az általa emelt várdákat szétdúlták. De ezen előnyt tovább nem zsákmányolták ki.

Csak 1479-ben lettek ismét sűrűbbek a török becsapások. Midőn egy sereg Zala- és Vas megyéket pusztította, Mátyás király Szapolyay Istvánt és Geréb Pétert küldötte ellene. Ezeknek közeledtére sietve elvonult. Csak egy 3000-nyi csapat maradt hátra, melyet könnyen sikerült szétverniük; alig menekült 200 ember belőle. Kevéssel utóbb Mátyás Bosnyákországba tört. E tartomány nagy részét földülta, sőt egy hadosztálya Verbáczig nyomult, honnan gazdag zsákmánnyal és számos foglyokkal tért meg. Azonban állandó eredményekkel a hadjárat nem birt.

Míg ő a Száva partjain táborozott, egy ötvenezernyi török had, élén tizenkét pasával, Erdélybe tört, s itt roppant pusztítást vitt véghez. Báthory István vajda rögtön összegyűjtötte dandárát, és Szászvárosnál a kenyérmezői síkon várta be a kivonuló ellenséget. Október 13-án ütközött meg vele. Miután a csata előtt a vallás magasztos szertartásaival emelkedett bátorságot ébresztett föl vitézeiben, ezek föllekesülve esküvel fogadták, hogy győznek, vagy vitéz halállal halnak meg. Fogadásukat híven teljesítették. Azonban a küzdelem egyenlőtlen volt. A sokszorta számosabb török had mindig pihent csapatokat küld a viadalba, míg a magyar vitézek a véres tusában elhullanak és kimerülnek. Báthory is hat sebből vérezve már-már csüggedni kezd. Ekkor a legváltóságosabb pillanatban segélyére érke-

cik Mátyás óriási erejű vezére, Kinizsy Pál. Jeleltékeny dandár élén rohan alá a közel hegyekről. Szokása szerint két karddal küzdve, utat tör magának a megrémült török sorokon keresztül. Megjelenése Báthory vitézeiben is új erőt kelt, és néhány óra alatt eldől a csata sorsa. A törökök, kik már biztosítottak vélték a diadalt, nem állják ki a megújult támadást. Rendetlen futásban hagyják el a csatatér, melyet 30,000 török és 8000 magyar vitéz hullája borít.

Mátyást nagy mértékben megörvendeztette a győzelem. És ez által föllelkesítve, egész hévvel kiróija föl újra a török ellen indítandó nagy hadjárat eszméjét. Bár gyakran meggyőződött, hogy az európai fejedelmek részéről nem várhat oly támogatást, mely a föladat nagyságával öszhangzó volna: még egy végső kísérletet tőn ezt megnyerni. Követei jelentek a pápánál, a velencei köztársaság előtt, a német birodalom gyűlésén. Azonban hideg fogadtatásra találtak mindenütt. Sőt Velence a törökkel külön békére lépett. És IV. S i x t u s, szövetségi viszonyban állván a köztársasággal, nem fejtett ki oly nagy tevékenységet a velencei politika irányának megváltoztatására, mint azt Mátyás óhajtotta. E miatt elkeseredésében éles szemrehányásokat tett a pápának.

Azonban a következő évben (1480.) nagy rémület szállotta (meg az olasz fejedelmeket. Velence, mely ellenségeskedésben állott Nápoly királyával, reábirta a szultánt, hogy ennek országa ellen támadást intézzen. Augusztus első napjaiban váratlanul egy

török hajóhad kötött ki az apuliai partokon, mely 20,000 embert szállított szárazföldre. Ezen se-reg megvívta Otrantót, és széliében pusztította a gazdag tartományt.

Ezóta Olaszország jobban kezdette méltányolni Mátyás törekvéseit. A pápa ötvenezer, a többi olasz fejedelmek kétszázezer aranyat ajánlottak neki avégből, hogy a törököt mielőbb megtámadhassa. Mátyás azonnal Z á g r á b b a sietett, hogy személyesen föl-ügyeljen a hadikészületekre. Azonban az Ígért pénz-segély elmaradt, s így ő is fölhagyni kényszerült a támadó hadjárat tervével.

Mindazáltal e terv 1481-ben újra foglalkoztatja Mátyást. Ugyanis II. Mohammed szultán halála (1481. május 3-án) nemcsak egy hatalmas szellemű uralkodótól fosztotta meg a török birodalmat, hanem azt másként is gyengítette. Belviszályok, majd véres polgárháborúk támadtak, miután fiai B a j a z e t és D z s e m versengettek a főhataloméért. Mátyás meg akarta ragadni ezen kedvező alkalmat, de nem talált támogatásra; sőt Fridrik császár ellenségeskedése kényszerítette, hogy erőit a nyugaton pazarolja el eredménytelen küzdelemben.

Bajazet legyőzván öccsét és megszilárdítván trónját, az atyja által kijelölt politikát karolta föl, melynek egyik célja volt, Magyarország gyengítése és meghódításának előkészítése. A török csapatok ellen, melyek 1481. és 1482-ben a magyar határszéle-ken ismételve megjelentek, K i n i z s y P á l harczolt, többször diadallal környezve a magyar zászlókat.

1483-ban a Bajazet által legyőzött Dzsemnek egy-

előkelő híve jelent meg Mátyásnál, fölhíva őt, hogy segélyt adjon az elűzött szultánfinak bátyja megbuktatására; jutalmul Bolgár-, Bosnyák- és Szerbország visszaadását Ígérvén. A király hajlandó volt ezen ajánlat elfogadására. Azonban a pápa nem helyeselte a tervet, mely szerint a keresztény uralkodók pogány fejedelemmel szövetkeznének. Mátyás ennek folytán Bajazet követivel, kik udvarába jöttek, öt év tartamára fegyver szünetet kötött, és a békét haláláig föntartotta.

Ekként meghiusulának a remények, melyeket a keresztény világ Hunyadi János fiának trónraléptéhez kötöttek. Számos fényes tetteket vitt ugyan véghez a török ellen vívott háborúban; de halálakor a török birodalom hatalmasabb volt, és fenyegetőbb állást foglalt el, mint trónralépte idejében. Pedig Mátyás nagyobb erővel rendelkezett, mint atyja. A viszonyok is kedvezőbbek voltak, mint bármikor. Es mégis kevesebbet tett.

Igaz, a felelősség terhe nem egyedül ő reá nehezedik. Az európai hatalmak sem teljesítették kötelességüket. Nemcsak megvonták közreműködésüket és többször cserben hagyták; hanem Fridrik császár ellenségeskedéseivel egyenesen elvonta őt tulajdonképeni föladatától. Valószínű, hogy Csehország és Ausztria meghódítására is csak azért vállalkozott, hogy magának nagyobb hatalmat biztosítson a török-elleni háborúkra. Azonban mindez bár mentségül szolgál, nem igazolja azon irány elhanyagolását, melyet atyjának emléke és hazánk természetes érdeke eléje tűzött

Mátyás csehországi és ausztriai hadjáratai.

(1468 — 1490.)

Azon események között, melyek Mátyást a török elleni háborútól elvonták, első sorban a csehországi és ausztriai hadjáratok állanak.

Cse h o r s z á g, Zsigmond magyar és cseh király halála után, leánya Erzsébet által, ki Albert ausztriai lierczegnek volt neje, a brandenburgi házról a H a b s b u r g-családra szállott át. Ez azonban csak rövid ideig birta; már V. L á s z l ó kora halála után (1457.) elvesztette. Ekkor a Hussz felkezet éhez szító rendek emelkedtek túlsúlyra, és László helytartóját a hatalmas P o d j e b r á d G y ö r g y ő t választották meg királylyá (1458. márczius 2.). Ez azonban, hogy a katolikusok megnyerésével magát a trón birtokában megszilárdítsa, a pápának ígéretet tön, hogy a római egyházba lép. És a koronázási szertartás végrehajtására, Rokiczana husszita érsek mellőzésével, két m a g y a r főpapot hívott meg, Á g o s t o n győri, és V i n c z e váczi püspököket.

Mátyás szoros viszonyban állott Podjebrádhhoz. V. László halála után, a cseh kormányzó foglya volt, ki csak jelentékeny váltságdíj lefizetése után bocsátotta szabadon; emellett megígértette vele, hogy le-

anyát, Katalint fogja nőül venni. A lovagias király megtartotta ígétét. 1461. tavaszán nagy fénnyel ülte meg menyegzőjét. Azonban Katalin folytonosan betegeskedett, és már 1464 elején aszkóban, gyermektelenül kimúlt.

Ezen rokoni kapcsolatok dacára, a két uralkodónak viszonya sóba sem birt az őszinte szívéllyesség jellemével. Az álnok cseh király Tejének ellenségeivel, az elégületlen magyar urakkal összeköttetésben állott. Ezek azzal biztatták, hogy fiát V i k t o r i n t fogják magyar királylává választani. Evégből a cseh herczegnek Újlaki Miklós leánya eljegyeztetett. Azonban Mátyás megghiúsította e terveket, midőn Fridiik császárral megbékült, s ekként az elégületleneket főtámaszuktól megfosztotta. De Podjebrád ellen nem szűnt meg boszút táplálni. És csakhamar alkalmá nyílt azt kitölteni.

Podjebrád folytonosan feszült viszonyban állott a szentszékkal, mert nem teljesítette azon fogadását, hogy a husszita felekezetet elhagyja; sőt kath. alattvalóinak vallásos érzületét és érdekeit többféleképen sértette. II. P i u s pápa ismételve fölhívta a sérelmek orvoslásai a, majd 1464. tavaszán Rómába idézte. Miután pedig a cseh király e fölhívásokat semmibe sem vette, II. Pál pápa őt trónvesztettnek nyilatkoztatta; az ítélet végrehajtását Fridiik császárra és Mátyás királyra bízván.

A pápa már előlegesen, 1465 nyarán kérdést tett Mátyásnál, vajjon számíthat-e fegyvereire? Ez megleg készséggel ajánlotta föl szolgálatait. »Miután — úgymond — magamat és országomat Szentséged-

nek és a római egyháznak följánlottam, miként Isten, úgy földi helytartója sem parancsolhat nekem oly nehezet vagy veszélyeset, mit mint szentet és üdvösét el ne vállalnék, és félelem nélkül meg ne kísérlenék; főleg pedig midőn a kath. hit megszilárdításáról és a hitetlenek árulásának megfenyítéséről van szó. .. Szentségednek és elődeinek ösztönzésére, a cseheknél erősebb ellenségekkel szállottam már szembe. Akár a csehek, akár a törökök ellen van reám szükség, Mátyás és vele Magyarország kétszen áll.«

Közel három év telt el alkudozások és kiegyenlítési kísérletek között. A teljes szakadás 1467-ben következett' be. 1468 elején Mátyás Egerben fogadta Iloborella Lőrincz ferrárai püspököt, ki őt a pápa nevében a háború megindítására fölhívta, s a háború költségeire 50,000 aranyat azonnal lefizetett. A császár követei is megjelentek. Miután Podjebrád a támadást megelőzván, Viktorint erős haddal Ausztriába küldötte, Fridrik is haladéktalan segílyt sürgetett; biztosítván Mátyást, hogy Csehországot birodalmi hűbérül neki adományozza, ezer lovast küld zászlai alá, és Ausztria egy évi jövedelmét rendelkezésére bocsátja. Ugyanakkor Cseh- és Morvaország kath. rendéinek küldöttsége is tisztelkedett Mátyásnál; készeknek nyilatkozván őt királylyá választani, ha segílyével Podjebrádtól megszabadulnak.

Igy minden oldalról ostromoltatván, és az országtanács megegyezését is kinyervén, elhatározá, hogy a háborút rögtön megindítja.

Kétségtelen, hogy elhatározásában nem egye-

dül vallásos hódolata, melylyel a szentszék iránt viseltetett, s nem egyedül ellenséges érzülete, melyet Podjebrád ellen táplált, volt mérvadó. Első sorban politikai tekintetek vezették. Biztosítani kívánta magának a szentszék támogatását, mely nélkül dynasztiáját a magyar trónon megszilárdítani, a török ellen sikeresen föllépni alig volt képes. Emellett miként a nagyszellemű uralkodók általán, Mátyás sem tudott ellenállani a hatalomvágy ingereinek. Cseh-, Morvaország koronájának megszerzése nemcsak hatalomvágyát ébresztette föl, hanem egyúttal azon reményre jogosította, hogy ezen gazdag tartományok csatlakozása által emelkedő hatalma képessé teendi nagyobb erőt fejteni ki a török ellen. Minden oda mutat, hogy Mátyást is azon meggyőződés vezette, mely utóbb a magyar politika vezérelve lón, hogy Magyarország elszigetelve sem az európai államrendszerben kellő súlylyal nem bírhat, sem a török hatalom támadásaival nem daczolhat.

Mátyás 1468, ápril 8-án küldötte meg h a d-
 ü z e n e t é t Podjebrádnak. Néhány nappal utóbb, 16,000 válogatott magyar vitézzel átkelt a Morva folyón, s Laa városka mellett táborba szállott. Podjebrád szintén ide vezette seregét. Több héten át szemközt állottak egymással. Azonban egyik sem mert támadólag föllépni. Utóbb személyesen találkoztak és békealkudozásokat kezdtek. Midőn ezek nem vezettek eredményre, Mátyás egész erővel megkezdette a hadimunkálatokat. Viktorin cseh herceget T r e b i t s várában ostromolta s a várat bevette. Innen B r ü n n alá vonult, és a s p i e l b e r g i szik-

lavarat fogta ostrom alá. Azonban ismételt rohamai sikertelenek maradtak. Csak a következő év február 11-én volt képes az őrséget megadásra kényszeríteni. És ezen nevezetes erősség birtoka által Morvaország nagy részének urává lőn.

Most Csehországba helyezte át a háboró színhelyét. Itt kevésbé kedvezett neki a szerencse. Sőt egy alkalommal komoly veszély fenyegette. Midőn seregét Kutna felé vezette, arról értesült, hogy Podjebrád és Viktorin két ellenkező irányban közelednek, őt két tűz közé szorítandók. E tervet megghiúsítani kívánván, más irányt vett és Willamov felé fordult. Azonban Podjebrád kémei által erről értesítettvén, eléje fordult, és útját állotta oly ponton, hol a magyar sereg erejét kifejtteni nem volt képes. Mátyás vakmerőségnek látta ütközetet kísérleni meg, és fegyverszünetet ajánlott. A cseh király mindenck-főiött óhajtván a békét, nem zsákmányolta ki előnyös helyzetét. Megállapodásuk következtében ápril elején O l m ü c z b e n találkoztak meghatalmazottaik.

Podjebrád kedvező föltételeket ajánlott. Késznek nyilatkozott, saját gyermekeinek mellőzésével Csehországban az örökösödést Mátyásnak biztosítani. Azonban a pápai követ tiltakozott az alkudozások ellen, és hogy Mátyást a békétől elvonja, reábirta a Podjebrád ellen szövetekezett cseh- morva kath. rendeket, hogy Mátyást királylyá válaszsák. Ez ekkor megszakította a tárgyalásokat. Podjebrád pedig boszúból, és azért is, hogy szövetségest szerezzen, liivei által Kázmér lengyel király fiát, U l á s z l ó t választatta meg utódjává.

A háború újra kitört. Viktória herceg Morvába nyomult. De Mátyás két véres ütközetben, Hulinnál és Weszele közelében megverte, sőt az utóbbi helyen magát Viktorint is foglyul ejtette; ezt Visegrádra küldötte, hol a háború végéig tisztességes őrizet alatt tartatott.

A cseh hadak vezérletét Podjebrád ifjabb fia Henrik herceg vette át. Ez Mátyást kényszerítette, hogy Hradistye ostromával fölhagyjon; majd nyílt csatában is megverte, melyben ezernél több magyar vitéz esett el. Emellett Mátyást más-nemű kellemetlenségek is érték. Fridrik császár elvállalt kötelezettségeinek nem felelt meg; sőt irigységgel eltelve Mátyás hadidicsősége miatt, és féltékeny lévén emelkedő hatalmára, fondorkodni kezdett, utóbb pedig Kázmér lengyel királylal szövetkezett ellene. Végre a pápa sem fejtett ki oly buzgalmat Mátyás támogatásában, miként ezt megvárni joga vala.

Ennek folytán Mátyás el volt határozva a háborúval fölhagyni, és újabb békealkudzásokat kezdett. De ezeknek tartama alatt Podjebrád 1471, márczius 21-én váratlanul meghalt.

A csehországi rendek ekkor Prágában együtt voltak, s haladéktalanul tárgyalás alá vették a királyválasztás ügyét. Mátyás visszautasította azon tanácsot, hogy megválasztatás át kierőszakolja. Beckensloer Jánost, a morvaszármazású egri püspököt, és Csopor Mihályt fényes kísérettel küldötte oda, hogy érdekében működjenek. Az országgyűlésen több párt állott egymással szemben. A

kelyhesek Ulászló lengyel herceg, Albert szász herceg és Podjebrád Henrik között oszlottak meg. Mátyás joggal remélhette, hogy a kath. rendek, kik őt a háborúra fölhívták volt, mindannyian körülé fognak csoportosulni. A császári követekben is bízott, kiktől ígéretet vett, hogy befolyásukat az ő érdekében fogják fölhasználni.

Míg azonban Mátyás ellenfelei minden erejüket megfeszítették, hogy megválasztatását akadályozzák, barátai túlzott és helytelen buzgalmukkal többet ártottak, mint használtak. Ugyanis a pápai követ egyházi átokkal fenyegette azokat, kik nem Mátyásra adják szavazatukat. A választás szabadsága ellen intézett ezen merénylet általános elégtelenséget keltett. Ezt ápolták a császár követei is, kik titokban hűtelenül Mátyás ellen izgattak. Így történt, hogy 1471 májusban Ulászló választatott meg Csehország királyává.

Mátyásra annál kínosabb hatást gyakorolt ezen eredmény, minél kevésbé volt reá elkészülve. Most fegyverrel kívánta érvényesíteni igényeit, melyeket oly nagy áldozatok árán vásárolt meg. De a Magyarországon támadott bonyodalmak — melyekről alább szólunk — kényszerítették, hogy a háború folytatását elhalaszssa.

Ezalatt IV. Sixtus pápa, — ki 1471-ben II. Pált szent Péter székén követte — buzgón fölka-xolá a magyar király érdekeit. Csehországot Mátyás törvényes birtokának nyilatkoztatta: majd a császárt és a lengyel királyt fölhívta, hogy Ulászló pártolásával fölhagyjanak. Kázmér lengyel király, ennek kö-

vetkezőben Mátyással, egy évre fegyverszünetet kötött, s késznek nyilatkozott az állandó béke létrehozása végett tárgyalásokat kezdeni. Mátyás meg-egyezett. 1473. februárban Neisse sziléziai városban, a pápai követ közvetítése mellett, a két fél biztosai megkezdték alkudozásait. A pápai követ, hogy az érdekeket kiegyeztesse, Podjebrád örökségének földarabolását javasolta. Eszerint Mátyás Morvát, Ulászló Csehországot Kázmér Sziléziát nyerné; az utóbbi viszont a szepesi városokat váltságdíj nélkül visszabocsátaná, és leányát Hedviget Mátyásnak nőül adná. Azonban e terv nem fogadtatott el.

Szeptember közepén Oppelnben újra összejöttek a békebiztosok. Mátyás késznek nyilatkozott Ulászlót cseh királyul elismerni, ha ez Morvát, Sziléziát, Lausitzot neki engedi, és Kázmértól leányának kezét s a szepesi városokat elnyeri. A pápai követ hathatósan támogatta ezen kiválítókat. Azonban a lengyel király, kit a császár ellenállásra buzdított, megtagadta hozzájárulását.

Most a háború megújult. Mátyás a lengyel király ellen fordult. Tarczy Istvánt erős haddal Gallíciába küldötte, melyet tűzzel vassal pusztított; míg Kázmér 1474 elején Budára küldött követei által fegyverszünetet eszközölt ki. Ez csak rövid ideig tartott. Az említett év október havában hatvanezer emberrel a Mátyás által birt Sziléziába nyomult. Utóbb Ulászló is csatlakozott hozzá, 20,000-nyi sereggel. Mátyás Boroszló melletti táborában várta be ellenségeit. Azonban alig rendelkezvén 12,000 vitézzel, nem látta tanácsosnak nyílt csatára kelni. A várost si-

ctve megerősítette és érlelmi szerekekkel gazdagon ellátta, ugyanakkor a tartomány többi erősségeit is fölszerezte; Szapolyay Istvánt és Kinizsy Pált pedig Lengyelország pusztítására küldötte.

Kázmér, miután Opelnt és Brieket sikertelenül ostromolta, Boroszló alá vezette roppant badát. Mátyás ez alkalommal nem egyedül saját hadvezér! ügyességébe és harcosainak vitézségébe bízott. Hatalmas szövetségessel bírt a közeledő télben és az éhségben, mely — jól tudta—csakhamar fenyegetni fogja az ellenséget. Egy napon parasztruhába öltözve bejárta a lengyel tábort, és örömmel győződött meg, hogy itt nemcsak érlelmi szerekekben, hanem rend- és fegyelemben is nagy hiány van. Észleleteit csakhamar igazolta a tapasztalás. Kázmér október 27-én intézte az első rohamot. Azonban alig jöttek az ostromlók a magyar ágyúk lőtávolaiba, ezek tüzelése elöl rendetlen futásnak eredtek. Három nap múlva ugyanez történt.

Kázzrúér ezután csellel és kihívó modorral Mátyást kicsalni, nyílt csatára bírni igyekezett. Azonban ez csak kisebb kitörésekre szorítkozott. Többször sikerült meglepnie az ellenség egyes hadosztályait, s ezekből számosakat foglyul ejteni. Csakhamar a város minden helyiségei megteltek elfogott lengyelekkel. Ezután csak az előkelőbbeket tartották meg, a többieket szabadon bocsátották, gyenge kardvágással jelölvén meg arcukat, hogy emléket bírják azon napnak, melyen Mátyás seregével találkozott.

Ezalatt a lengyel sereg érlelmi szerek hiányában kezdett szenvedni. A Lengyelországból megindított szállítmányokat részint Szapolyay és Kinizsy, részint

sziléziai erődökből kitörő őrségek lefoglalták. Ehhez járult, hogy az őszi esőzések, a szokottnál korábban és nagyobb hideggel beköszöntött tél nyomain ragályos nyavalyák kezdtek dúlni a lengyel táborban. Kázmér kényszerítve látta magát békét kérni. Mát)')ás nem volt ettől idegen. De hogy teljesen megalázza ellenségeit, föltételül tűzte ki, hogy a két uralkodó, atya és fiú, személyesen jelenjék előtte, s adja elő kérelmét. Úgy történt. A város és az ellenség tábora között elterülő síkságon fényes sátor vonatott föl. November 15-én itt találkozott a három uralkodó. Mátyás egyszerű öltönye által tűnt ki; míg a kíséretében levő magyar urak ruházatának és fegyvereinek gazdagsága bámulatra ragadta az idegeneket. Mátyás megadta a fegyverszünetet, szabad elvonulást biztosított az ellenségnek, sőt élelmi szerekkel is ellátta az éhező hadat.

Mátyás Morvában és Sziléziában töltötte a telet; itt kívánta bevárni a Kázmérral és Ulászlóval Prágában tartott alkudozások eredményét. Hosszas tárgyalások után a következő föltételekben történt megállapodás: Ulászló birja Csehországot, Lausitzot, Sziléziából a schweidnitzi és jauemi herczegségeket. Mátyás Sziléziának többi részeit és Morvát. Ha Ulászló előbb hal el, mint Mátyás, és fiörökösöket nem hágy, tartományai a magyar királyra szállanak. Ha pedig Mátyás előbb hal el, mint Ulászló, ez kétszáz-ezer arany lefizetése után birtokába veheti Morvát és a sziléziai herczegségeket.

Mátyás elfogadta e föltételeket. És így végződött a csehországi háború, mely Mátyás

uralkodásának nyolcz évét vette igénybe. A költséget, melyet főlemesztett, megközelítőleg föltünteti azon körülmény, hogy a király már 1471-ben, az iglói gyűlésen, karmadfél millió forintra tette azt. Mondanunk sem kell, hogy az eredmény egyáltalában nem áll arányban az erőfeszítés és az áldozat nagyságával.

A keresztény világ most biztosan remélte, hogy Mátyás ezentúl egész erejét a török ellen fogja irányozni. Ő maga is liőn óhajtotta ezt tehetni. Azonban a cseh háborút, nyomban követte az ausztriai háború. Ennek okait azon személyes ellenségeskedésben kell keresnünk, melyet. Fridrik császár Mátyás király ellen- folytatott, mióta ez a magyar trónt elfoglalta. 1463-ban megbékült ugyan vele; de nem szűnt meg minden alkalmat fölhasználni, hogy neki árthasson. Roszakaratú igyekezetei leginkább a cseh háború idejében mutatkoztak. Egyike volt azoknak, kik Mátyást Podjebrád megtámadására ösztönözték. De az ígért segílyt megtagadta, sőt Kázmér lengyel királylyal szövetkezett ellene; a prágai királyválasztó gyűlésen Ulászló mellett buzgólkodott, és 1474-ben a regensburgi birodalmi gyűlésen Csehországot, mint birodalmi hűbért ünnepélyesen Ulászlónak adományozta.

Mátyás a sérelmeket, melyeket évek hosszú során át Fridriktől szenvedett, soká megtorlás nélkül tűrte. Elég önuralommal bírt, hogy indulatait a közérdeknek alárendelje. Végre azonban dynasziájának jövője és országának érdeke követelni látszott, hogy Fridriket megtörje. Az üszköt, mely régóta hamu alatt

lappangott, lángra lobbantotta egy esemény, mely gyászos helyet foglalt hazai egyháztörténelmünk lapjain.

Mátyás 1473-ban az esztergomi érsekségre a morva származású Beckensloer János egri püspököt emelte; miután odaadó hűsége, államférfiül ügyessége és jó szolgálatai által bizalmát és kegyeit teljesen megnyerte. Azonban már három évvel később (1476.) árulója lőn királyának és egyházának. Azon ürügy alatt, hogy Aachenbe Nagy Károly sírjához zarándokol, elhagyta az országot, és kincseivel Fridrik császárhoz szökött, ki szívesen fogadta és a salzburgi érsekséggel megadományozta. Mátyás a szökevény kiadatását követelte, mit a császár megtagadott. Ez éles levélváltásra szolgáltatott alkalmat. Sőt Fridrik elbizakodva a lengyel és cseh királyok szövetségében, a magyar határszéleket háborgatni kezdte.

Mátyás ennek folytán 1477. június 12-én hadat üzent, és seregét rögtön Ausztriába vezette. A császár készületlen volt; és miután szövetségeseinek ígért segélyhadai sem érkeztek meg, Bécsből Linzbe menekült. Mátyás csak gyenge ellenállással találkozott. Az erős Hainburgot három napi ostrom után megvívta, és rövid idő múlva Alsó-Ausztria jelentékeny részének ura volt. Augusztus közepén Bécsbe szállotta meg, s éhség által kívánta megadásra bírni-

Fridrik ekkor békét kért. Mátyás nem vonakodott alkudozásokba bocsátkozni, és Gmundenbe küldött követeinek oly utasításokat adott, melyek mérsékletéről tanúskodtak. Ekként már december első napján létrejött az egyesség. Ennek pontjai ér-

telmében Fridrik és Mátyás között ezentúl oly viszony fog fönállani, milyen atya és fiú között szokott lenni. A császár Ulászlót megfosztja Csehországtól, és ennek birtokát Mátyásra ruházza, kinek ezenkívül hadiköltségei kárpótlásául 100,000 aranyat fog fizetni.

A császár Csehországot csakugyan Mátyásra ruházta. Ez azonban most már nem volt hajlandó igényeit fegyverrel érvényesíteni. Vetélytársával a következő föltételek alatt kötött békét (1479. december 7.): A cseh király címét mindketten viselik. Csehországot Ulászló; Morvát, egész Sziléziát és Lausitzot Mátyás bírja. Ha Ulászló előbb hal meg, mint a magyar király, ez Csehországot is elnyeri. Ha ellenben Mátyás hal meg előbb, Ulászló csak 400,000 arany lefizetése után veheti birtokába a három tartományt,

A béke nem volt tartós. A császár, azon megáláztatás után, melyet szenvedett, még hevesebb gyűlöletet táplált Mátyás ellen, kinek hatalmát és dicsőségét azon irigységgel szemlélte, melyre csak a nagyra vágyással frigyessült tehetetlenség képes. Újabb sérelmekkel magára vonta Mátyás haragját. Míg ez Bosnyákországban a török ellen hadakozott, Fridrik egy hadosztályt küldött hazánk nyugati részeire, mely Győrig pusztított. Mátyás ezt visszatörlandó, 1480. tavaszán Szapolyay Istvánt és Székely Jakabot Stíriába küldötte, hol Pettaut, Radkersburgot s több más várost hatalmokba ejtettek.

A pápa értesülvén ezen eseményekről, attól tartott, hogy az ellenségeskedések megújulása Má-

tyást a megkezdett török háborútól elvonandja. C a f f a r e l l i ascoli püspököt küldötte tehát a két uralkodóhoz, hogy őket kibékítse. Mátyást hajlandónak találta az engedékenységre. Azonban igyekezetei hajótörést szenvedtek a császár makacsságán és állnokságán. Utóbb a német birodalmi rendek közbenjárására fegyverszünetjött ugyan létre; de az állandó béke létrehozására irányult kísérletek meghiúsultak.

Mátyás ily körülmények között mielőbb véget vetni kívánt a feszült helyzetnek. 1482 tavaszán háborút üzent a császárnak; mire ismét H a i n b u r g o t vette ostrom alá. Innen Szapolyay Istvánt a fontos hely fölmentésére közeledő császár elé küldötte. De Szapolyay jelentékeny vereséget szenvedett, minek folytán a hainburgi táborban is oly nagy zavar keletkezett, hogy Mátyásnak fölthagyni kelle az ostrommal. Seregét megszorítván, augusztusban újjólág megjelent Hainburg alatt, s oly érvő! ostromolta azt, hogy már szeptember utolsó napján megnyitotta kapuit. Feldkirch, S a n t-Yeit, és a közelfekvő helyek bevétele csekélyebb erőfeszítést igényelt. Csak a tél beálltával szakította félbe hadiműveleteit, melyeket a tavasz megnyíltával folytatott. A szerencse állandón kedvezett neki. Míg Geréb Péter Karinthyában és Krainban tett foglalásokat, D á v i d - h á z y Istvána Lajta melletti B r u c k o t, K l o s - t e r n e u b u r g o t és K o r n e n b u r g o t vívta meg, és 1484. június 16-án véres csatában megvert egy osztrák hadat.

Mátyás ekkor elérkezettnek látta az időt, Ausztria fővárosának, a már akkor is virágzó, 50,000 la-

kost számító Bécsnek megtámadására. Ezt a magyar hadak 1484. őszén szállották meg. A következő érelején Mátyás személyesen megjelent a táborban. Miután azonban az őrség vitéz ellenállást fejtett ki, és ostrommal bevenni csak nagy áldozatok árán lehetett volna, éhség által tervezte megadásra kényszeríteni. E végből szorosan körülzárta. Már néhány hét múlva roppant drágaság állott be, s gyors léptekkel közeledett az éhség, melynek a szegényebb néposztályokból számosan lőnek áldozataivá. A gazdagok is undort keltő, egészségtelen eledelekkel táplálkoztak. Általánosan sürgették tehát a parancsnokot, hogy a város megadása által vessen véget ezen iszonyú állapotnak. És ez, miután május végéig hiába várta a császár fölmentő hadait, méltányos föltételeket kötven ki, megnyitotta a város kapuit. Június 1-én Mátyás király 8000, fényes fegyverzetű vitéz élén tartotta Bécsbe ünnepélyes bevonulását, s országgyűlést hirdetett Ausztria rendéinek. Ezek a császár tilalma, daczára megjelentek, és szent István nagyszerű egyházában ünnepélyesen meghódoltak neki. Viszont ő is megerősítette jogaikat és szabadságaikat. Általán oly kíméletes, tapintatos modorban járt el irányokban, hogy csakhamar megnyerte bizalmokat és tiszteletüket. Sokan örömmel látták, hogy a lovagias, nagylelkű fejedelem, a fukar és tehetetlen császár helyét elfoglalja.

Mátyás ezalatt seregének egyik részét Felső-Ausztriába küldötte, a másikkal B é c s ú j h e l y e t szállotta meg. Ezen erős város ostroma másfél évnél tovább húzódott el. A külvárosok bevétele után, az őrség

a belvárosban vitézül folytatta a védelmet. Végre 1487 július elején a parancsnok, miután élelmi- és lőszerai fogyatékán voltak, fegyverszünetet kért, kijelentvén, hogy ha augusztus 16-ikáig segítséget nem kap, fölhagy az ellenállással. Mátyás elfogadta az ajánlatot; átkelt a Simmering-hegyen, és Stiria egy részételfoglalta. Augusztus közepén ismét Bécsújhely alatt volt, mely e hó 17-én megnyitotta előtte kapuit.

Fridrik tehetetlensége ekkor nyilvánult legvilágosabban. Míg várainak őrségei és parancsnokai vitézül harcoltak: ő segélyt koldulva járta be Németország fejedelmeit és városait, anélkül, hogy képes lett volna részvétüket fölébreszteni, támogatásukat kieszközölni. E tény a császári méltóság legmélyebb sülyedését jelezi. Végre **Albert**, Szászország harcziás fejedelme megkönyörült a császáron. 1487 augusztus végén Ausztriába nyomult. Azonban kerülvén az eldöntő ütközetet, kisebb csatározásokra szorítkozott. És miután a segély, melyet neki a császár **Ígért**, elmaradt, már december közepén alkudozni kezdett Mátyással. Abban állapotok meg, hogy a fenforgó ügy eldöntésére a pápát fogják bíróül elismerni, kinek ítélete előtt meghajol mindkét fél; addig fegyverszünet köttetett. Azonban Fridrik megtagadta ezen egyesség megerősítését.

A birodalmi rendek 1489 nyarán, 6000 embert ajánlottak föl Fridriknek; de csak azon föltétel alatt, ha Mátyás vonakodnék méltányos föltételek alatt, békét kötni. E végből **Ottó** bajor herczeg Mátyáshoz küldetett, és azon megállapodásra jutott vele» hogy szeptember 13-án Linzben személyesen talál-

kozzék Fridrikkel. Mátyást súlyosbodó köszvénybaja gátolta megjelenni s P r u i s z János váradi püspököt küldötte Linzbe. Késznek nyilatkozott az elfoglalt tartományokat, Ausztriát, Stíriát, Karinthiát visszaadni. Csak hadiköltségeinek kárpótlását követelte. Azonban a fukar császár iszonyodva hallá, a nagy összeget (700,000 arany), melyet a magyar király követelt. Nem volt reábirható, hogy ezen előyös alkura reá álljon. Mátyás hanyatló egészsége azon reményt keltette föl benne, hogy nemsokára áldozat nélkül fogja visszanyerhetni elveszett tartományait A linzi találkozásnak összes eredménye hat, hónapi fegyverszünet volt.

És mielőtt ez letelt, Fridrik reményei teljességbe mentek. Mátyás 1490 ápril 6-án meghalt.

A nagy király elhunytát követő trónvillongások idejében, foglalásai elvesztek. Szapolyay István, kit Mátyás Ausztria kormányzójává rendelt, elhagyta a gondjaira bízott tartományt; csak csekély őrcsapatokat hagyott a fontosabb helyeken. Fridrik császár fia, M i k s a sietve összegyűjtve némi hadat, Stiriába és innen Ausztriába nyomult Alig talált ellenállásra; augusztus 10-én Bécsújhely is megnyitotta kapuit Bécsben A p o r László 400 emberrel a megerősített fejedelmi lakba vonult, s itt vitézül tartotta magát. De augusztus végén szabad elvonulást biztosítva, föl hagyott a sikertelen ellenállással.

1490 végén Ausztria egészen Fridrik kezeiben volt És így Mátyásnak nagy erőfeszítésbe került vívmányai füstbe mentek.

XI.

Dltyas király belpolitikai tevekenysege.

Mátyás király kulugi tevekenysege sok tekintetben hasonló Nagy Lajoshoz. Mindkettő hatalomvágyának kielgtest nyugaton kereste, nem keleten. Mindkettő melléktartományok szerzesetal ohajtotta emelni a magyar korona tekintélyét. Mindkettő oly erdekekert eső czelokert küzdött, melyek tulajdonképen idegenek voltak hazánkra nézve. Végre onfelaldozo igyekezeteik eredményei egyikét sem érték túl; velok egyutt sírba szállottak.

Azonban a két nagy uralkodó belső kormányzása teljesen eltérő természettel bír. Nagy Lajoshoz, bár idegen család sarja volt, osztatlanul ragaszkodott a nemzet. Mátyásnak, bár a nemzet szülöttje volt, tronraleptetol ugyszólván halalalig, küzdeni kellett belellensegekkel.

Láttuk, miként armanykodtak, s ragadtak fegyvert ellene a Fridrikhez szító magyar urak. Néhány évvel a császárral kottt béke után, 1467-ben Erdély volt veszélyes lázadásnak színhelye. E tartomány rendei, az új adórendszerrel elégületlenek, vajdajokat Szentgyörgyi János grófot független fejedelemmé kiáltották ki. Mátyás, mihelyt erről értesült, személyesen sietett a mozgalmak

színhelyére, s meglepte a lázadókat, mielőtt teljesen fölkészültek. A nemesség letette a fegyvert, és vezérei is kegyelmet kértek. Ezekután rövid idő alatt visszaállította a rendet és nyugalmat.

Komolyabb veszélylyel fenyegette őt a magyarországi urak összeesküvése. Ezt számos okok összemunkálása idézte elő. Első helyen meg kell említenünk Mátyás király önállóságát, mely gyakran az önkény nyel rokon volt, úgy hogy nem ritkán a legfontosabb kormányügyeket az országtanács megkérdezése nélkül intézte el. Hozzájárult szigorú, mely tekinteteket nem ismerve, egyaránt sújtotta a hatalmas főurat, mint az igénytelen polgárt. Végre a súlyos terhek, melyeket folytonos hadakozásai az országra róttak; s ezeket könnyebben elviselte volna a nemzet, ha nem oly vállalat veszi igénybe, mely kezdettől fogva népszerűtlen vala, és gyűlöltté lőn, midőn hosszúra nyúlva, a király figyelmét egészen elvonta az ország belügyeitől és a török háborútól.

Az elégtelenségnek ezen általános okai mellett a magyar főpapságnak különös okai is voltak. Ennek tagjai kiváló buzgalmat fejtettek ki Mátyás megválasztatása érdekében; s közöttök leginkább egykori nevelője, Vitéz János nagyváradi püspök. Midőn Széchy Dénes 1465-ben meghalálozott, őt emelte Mátyás a primási székre. Nemcsak hű szolgálatait kívánta jutalmazni; Vitéz kitűnő műveltségében és főpapi erényeiben megfelelő jogczímet bírt e magas kitüntetésre. Azonban a benső viszony a primás és a király között csakhamar

megváltozott. Mátyás ugyanis a pápa ösztönzésére, a magyar főpapok buzdításaira, és pedig a kath. egyház érdekében indítván meg a csehországi hadjáratot, feljogosítva hitte magát arra, hogy a főpapokra rendkívüli terheket rójon. Megadóztatta, az egyházi javadalmakat; névszerint az esztergomi érsektől elvonta a pénzverdékből járó jövedelmeket-Felszólalásaikon túltette magát; de ezóta elhanyagolta őket; mi különösen Vitéznek nem kevésbé fájt.

Ily körülmények között, midőn Mátyás régi ellenségei a közéletlenséget kizsákmányolni kívánván, a király ellen összeesküvést szerveztek, nem nagy nehézségbe került megnyerniük Vitézt s több magyar főpapot is, meggyőzve őket afelől, hogy az ország és az egyház érdeke, személyes ellenszenvükkel öszhangzásban, Mátyás megbuktatásai követeli. Tervüket oly meglepő ügyességgel készítették elő és terjesztették ki az egész országra, hogy a főpapok és főurak nagy többsége, úgyszintén a köznemesség — kilencz megye kivételével — kész volt Mátyástól elpártolni.

Az összeesküvés vezérei, Újlaki Miklós és Vitéz János, 1471 elején érkezettnek hitték az időpontot nyílt föllépésre. A magyar koronát, a lengyel király második fiának, Kázmér hercegnek ajánlották föl, s ettől ígéretet vettek, hogy csakhamar lengyel had élén megjelenik az országban.

E pontig fejlődtek az események, midőn Mátyás-ki ekkor Csehországban tartózkodott, az esztergomi káptalan néhány kanonokjától Kázmér meghívása

felől értesítést nyert. Már előbb is figyelmeztették hívei az elégtelenség terjedésére és ellenségeinek özelmeire; de ő kicsinyelte azok fontosságát. Most azonban nem késett megtenni trónja védelmére a szükséges intézkedéseket. C s u p o r vajdát Magyar, ország felső részeibe küldötte, maga pedig váratla-
uul Budán termett. És itt államférfiúi magas képes-
ségeknek fényes bizonyítékát adta.

Nem engedte magát elragadtatni a boszúvágytól. Nem nyúlt erőszakos eszközökhöz. Ezek valószínűleg megbuktatták volna. Ismervén a könnyen fellobbanó, de könnyen lecsillapítható magyar természetet, kiengesztelni igyekezett az elidegenedett kedélyeket, ügy viselte magát, mintha az összeesküvés részeseit nem ismerné, és teljes bizalmat színlelt a pártos urak iránt. Szeptemberben országgyűlést hívott össze, melyre a rendek úgyszólván teljes számmal jelentek meg. Mátyás következetesen folytatta politikáját. Az urakat előzékenység és adományozások által lekötelezte. A nemességnek panaszait kihallgatta, sérelmeiket orvosolta. Ígéretet tett, hogy a rendek megegyezése nélkül jövőre nem fog adót kivetni; a főpapságot nem fogja terhelni; senkit törvénytelen ítélet nélkül el nem fogat stb. Ezen eljárása oly kedvező hatást gyakorolt, hogy a rendek többféle jeleit adák ragaszkodásuknak, s mielőtt eloszoltak, jelentékeny adót ajánlottak meg.

Ezalatt október havában K á z m é r 16,000 emberrel átlépte hazánk határait. Nem bírván tudomással a fordulatról, melyet Mátyás megjelenése maga után vont, egyenesen Pest felé sietett; azon

reményben, hogy itt párthívei fogják várni. Csak Hatvannál értesült, hogy Mátyás erős sereggel készsül őt fogadni. Ennek folytán N y i t r a felé fordult, s itt elzárkózott; majd 4000-nyi őrséget hagyván hátra, visszatért Lengyelországba. Az őrség nem tartotta magát soká; 1472 elején szabad elvonulás föltétele alatt, föladta a várat. Mire Kázmér követeiket küldött Budára, és békét kért. Mátyás egyelőre csak egy évig tartó fegyverszünetet engedett, melyet utóbb állandó béke követett.

Az összeesküvésnek ekként nem lett nagyobb eredménye. Áldozatja is csak kettő volt. Mátyás boszúja megkimélvén többi ellenségeit, egyedül V i t é z J á n o s t sújtotta. Érseki birtokait lefoglalta, és midőn ez esztergomi várában ellenállásra készült, ostrom alá vette. Utóbb az urak reábirták, hogy kiengesztelődjék az agg főpappal. Az érsek újra hűséget esküdött, és erősségeibe királyi őrséget fogadott, Mátyás pedig visszaadta lefoglalt birtokait. Azonban 1472 tavaszán Vitéz ismét magára vonta a király gyanúját, mire elfogatott és Visegrádon őrizet alá helyeztetett. Néhány hét múlva, a pápai követ közbenjárására, visszabocsátotta Esztergomba; de Beckensloer János egri püspök fölügyeletére bizul, ki az érsekség kormányát is átvette. Vitéz megtörve a megaláztatások által, már néhány hónap múlva sírba szállott. Ugyanazon évben halt el unokaöccse, C e s i n g e J á n o s pécsi püspök, ki J a n u s P a n n o n i u s név alatt korának, legjelesebb latin költői között foglal helyet. Előkelő részese lévén az összeesküvésnek, Mátyás által püspökségétől meg-

fosztatott, és Kázmér elvonulása után, a király boszujától tartván, Horvátországban egy barátjának házánál lappangott, hol kora halál ragadta el.

Mátyás ezóta föltűnő bizalmatlanságot tanúsított a magyar főpapok iránt. A püspöki székeket ezentúl idegenekkel szerette betölteni, oly férfiakkal, kikre föltétlenül számíthatott uralkodói és családi terveinek keresztülvitelében. A morva Beckenslóért esztergomi érsekké, a német Ernuszt Jánost pécsi, az olasz Rangoni Gábort erdélyi, a morva Pruisz Jánost váradi püspökké nevezte. Midőn pedig Beckensloer, mint láttuk, rútul megcsalta, négy éven át (1476—1480.) üresedésben hagyta az esztergomi érseki széket, hogy azt ismét egy idegennek adományozza, és pedig Arragoniai János bíbomoknak, a nápolyi király fiának. Ez azonban nem érezte magát otthonosan Magyarországon. 1485-ben engedélyt nyert Mátyástól a Nápolyban támadott bonyodalmak kiegyenlítése végett hazájába utazni. Többé nem tért vissza érseki székére; hátralevő éveit, mint a bíbornoki testület egyik nagybefolyású tagja, Rómában töltötte.

Mátyás a bíbornok elvonulása által nyújtott alkalmat nem használta föl arra, hogy a primási székre hazafit ültessen, olyat, ki válságos perczekben a trónnak és az országnak egyaránt támasza lehet. A nápolyi király leányának, a ferrarai hercegnőnek fiát Észtei Hippolit herceget nevezte ki, annak daczára, hogy ez alig öt éves gyermek volt. 1486 tavaszán két magyar főpapot küldött Rómába, hogy e szokatlan és méltatlan tényhez

a szentszék megerősítését kieszközöljék. VIII. Incze pápa megtagadta ezt, és komoly szavakban figyelmeztette Mátyást kérelmének helytelenségére. »Valóban — írja többi között — igen nagy képtelenség. és semmiféle szabadkozással nem védelmezhető dolog, ezen egyházat, vagy bármely másikat is gyermekekre, sőt csecsemőre bízni, holott azok csak elv férfiakra ruházandók, kik minden kifogáson föliil állanak.« Mátyás ennek daczára oly hatályosan sürgette Hippolit megerősítését, hogy a pápa 1487-beri beleegyezett a gyermek kinevezésébe. Ez Magyarországra jött, s Esztergomban R a n z a n u s tudós olasz püspök fölügyelete alatt neveltetett. Az érseki székhelytartójául I b a f a l v i T a m á s esztergomi prépost neveztetett.

Mind Arragoniai Jánosnak, mind Hippolitnak esztergomi érsekké nereztetése Mátyás második nejének tulajdonítandó, ki az előbbeninek testvéröecse, az utóbbinak pedig nagynénje volt. Ez Beatrix nápolyi hercegnő.

Mátyás első nejének, a cseh Katalinnak halála után (1463.) sokáig halasztotta második nősülését. Midőn pedig magát erre elhatározta, előbb Fridrik császárnál, majd Kázmér lengyel királynál tett lépéseket, hogy leányaik közül egyiknek kezét elnyerje. Azonban ezek ellenséges indulattal viseltetvén iránta, és vetélytársai lévén, vonakodtak vele rokoni összekötetésbe lépni. Kedvezőbb fogadtatásra talált F e r d i n á n d n á l, S i c i l i a és A r r a g o n i a királyánál, ki meleg készséggel ajánlotta neki leánya, B e a t r i x kezét. 1476-ban a nápolyi udvarhoz ünnepélyes kö-

vétségét küldött, melynek fénye még az olaszokat is bámulatra ragadta. Beatrix testvérei Ferdinánd herceg s János bíbornok, és számos olasz főúr kíséretében, december 10-én Székesfehérvárra vezettetett, hová Mátyás a magyar rendeket és a külföldi uralkodókat meghívta. Itt fényes gyülekezet előtt megtörtént a királyné koronázása. Mire Budára vonultak, hol december 22-én tartatott meg a meueykező, fényes ünnepélyek által kísérve és követve.

A művelt, tudománykedvelő olasz hölgy több tekintetben jótékony befolyást gyakorolt a királyra és az udvarra. Mátyás ezóta még lelkesebben, mint eddig, fölkarolta a tudományt és művészetet, melynek számos jeleseit bőkezűsége hazánkba gyűjtötte.

Azonban a házasság által nem teljesültek Mátyásnak és a nemzetnek óhajtásai. Beatrix gyermektelen volt. Mátyásra nagy mértékben fájdalmasan hatott e körülmény. Elkeseredéssel töltötte el lelkét azon gondolat, hogy családjá, melyet a trónra emelt, vele sírba szálland; hogy halála után ellensége, Fridrik vagy valamelyik lengyel herceg, emelkedik trónjára.

Ezt megakadályozni kívánta. Midőn végkép lemondott a reményről, hogy neje gyermekkel megajándékozza, 1486-ban azon tervvel kezd foglalkozni, hogy Beatrix egyik unokaöccsét, Ferdinánd ferrára kerczeget fogja fiává fogadni; már udvarát is berendezte részére, és minden előkészületeket megtett elfogadására. Azonban a herceg nem jött hazánkba. Mátyás megváltoztatta szándékát. Merészebb gondolatot karolt föl.

Mátyásnak volt egy természetes fia. Anyjának nevét, a gyermek születésének évét és helyét homály borítja. A király őt atyjának nevére Jánosnak kereszteltette, és négyéves korában udvarába hozatta, hol jeles olasz tudósok által a legnagyobb gonddal neveltette. A gyermek föltűnően hasonlított atyjához, és ennek kitűnő szellemi tehetségeit is örökölni látszott. Ekként Mátyás az atyai szeretet egész hevével csüggött rajta. Ezen érzelem és hazafiúi aggodalmai fölébresztették benne azon vágyat, hogy Jánost utódjává tegye. E gondolat ama korban nem volt oly vakmerő, mint ma látszik. Olaszországban, mely ezidőben, irányadó befolyást gyakorolt a magyar szellemre, napirenden volt, hogy a fejedelmek törvénytelen gyermekei atyjok trónját örökölték.

Mátyás régóta előkészítette fiának a trónhoz vezető utat. Az ország leggazdagabb urává tette midőn a kihalt Garai, Maróthy, Szilágyi családok birtokaival megadományozta. 1481-ben Hunyadi gróffá, utóbb lipthói herczeggé nevezte, és Sziléziában több herczegséget szerzett részére. Ünnepeles alkalmakkor, külföldi követek fogadtatásánál, jobbjára ültette őt, és ha maga akadályozva volt megjelenni, általa helyettesítette magát. A magyar főurak közül többeket megnyert tervének. És midőn legbizalmasabb hívét, Országh Mihályt nevezvén nádorrá? az 1486-iki országgyűlésen a nádori méltóságnak lehető széles hatáskört biztosított, úgy látszik, az lebegett szeme előtt, hogy a nádort képessé tegye fia trónraemelésének biztosítására. Végre fejedelmi házból igyekezett Jánosnak nőt szerezni. A milánói

herceg hűgát, Galazzo Bianca hercegnő kezét kérte meg részére, és el is nyerte. A házassági szerződés 1487 november 25-én kötött meg, s a menyekzőnek egy év alatt kelle végrehajtani. Azonban a milánói herceg utóbb azt követelte, hogy János a menyekző előtt a magyar rendek által trónörökössé nyilváníttassék.

Mátyás is hön óhajtotta ezt. Mindazáltal terve komoly akadályokkal találkozott épen saját családi körében. A hatalomravágyó Beatrix mindenképen igyekezett azt megghiúsítani. Előbb unokaöccsét, Ferdinándot pártolta, később pedig, férje halála esetére, magának óhajtotta biztosítani a trónt, vagy legalább azt, hogy a trón betöltésének kérdése mellőztetvén, majdan azt segíthesse trónra, kinek nevéé lehet. Míg a magyar urak közöl magának többeket megnyert, minden módon arra iparkodott birni Mátyást, hogy öt jelölje ki, és fogadtassa el utódjává. Folytonosan ostromolta kérelmeivel, midőn pedig ezekkel czélt nem ért, kényeivel és szemre-, hányásaival. Mátyás kimerítette türelmét és meggyőző erejét, hogy kívánatainak helytelenségét és kivihetlenségét kimutassa. Előadta, hogy a nemzet soha sem fog egy idegen nőt uralkodójául elfogadni: hogy ha János herceget nem sikerül a trónra emelni, idegen fejedelem fog erre meghivatni, mi az országra és Beatrixra nézve is hátrányos leend*. Miután pedig maga czélt nem ért, Beatrix atyját s testvérét kérte föl, hogy ezek hassanak reá. Azonban a királyné makacsul ragaszkodott eszméjéhez.

Főleg ő volt az, ki fondorlataival megghiúsította

János hercegnek trónörökössé elfogadtatását. Mátyás ezt kieszközlendő, 1489 tavaszán Bécsből Budára jött. Több megye, város és fővár egyenkint ígérték ugyan, hogy halála után fiát fogják megválasztani; de az összegyülekezett rendektől nem volt képes oly nyilatkozatot kieszközölni, mely törvényes erővel birt, és őt teljesen megnyugtadni képes lett volna. Emiatt másként igyekezett János érdekeit biztosítani. Visegrádot a koronával, és a többi királyi várakat gondjaira bizta. 1490 elején pedig Becsbe ment vissza, hogy személyesen találkozzék Pridrik császárral; kibékülni óhajtott vele, és őt megnyerni fiának. Azonban szándékát nem valósíthatta.

Április 4-én, virágvasárnapján, midőn a reggeli isteni tiszteletről visszatért, rosszul lett. Fejszédülés fogta el, majd szélhűdés fosztotta meg szavától és eszméletétől. Két napig tartott ezen állapot, mialatt élénk fájdalmak kínozták. Halálos ágyát Beatrix és János környezték. A haldokló király szemlélete, ki elérékenyülve látszott szemeit nejére és fiára vetni, mintha kiengesztelődésre hívná föl őket, nagy hatást gyakorolt reájok. János Beatrix lábaihoz borult, és zokogva kérte őt, tanúsítana iránta anyai szeretetet. A körülálló urak, meghatva e szomorít jelenet által, a királynét és a herceget együttesen biztosították hűségük felől.

Április 6-ikán reggel vetett véget a halál Mátyás király életének. Tetemeit hajón Budára, s innen Székesfehérvárra szállították, hol a koronázási egyház sírboltjában helyezték el örök nyugalomra.

Csak 47 esztendő volt, midőn 32 évi uralko-

dás után sírba szállott. És vele sírba szállott hosszú századokra a magyar nemzet nagysága és jóléte!

Mert Mátyás volt az utolsó uralkodóink között, ki a magyar névnek Európában tiszteletet és dicsőséget küzdött ki, nagyszábású uralkodói tevékenysége és fegyvereinek sikere által egyaránt. Alatta Magyarország elsőrangú hatalom volt, mely túlszárnyalta a német császárságot, s melyet még nem volt képes túlszárnyalni az ozmán. Boroszlótól Otrantóig diadal koszorúzta Mátyás zászlóit.

Belkormányzatát erő és rend jellemezik. Bár belzavaroktól nem volt ment, hatalmas karjával gyorsan meg tudta szüntetni azokat. Az oligarchia, mely előtte és utána féktelenségével komoly veszélyekbe döntötte az országot, kényszerítve látta magát meghajolni fölénye előtt.

Ő igazi király volt — mondja egyik jelesünk*). — Hatalmas a hatalmasok ellen, a gyengék és nyomottak pajzsa, aki országok hódításának válságai között meghallá és meghallgatá a jajkiáltást s a néma könyüt; mindent látott, mindent tudott; szeme a főlészín csillámai, vagy kérge a latt meglátta a valót; nem ámittatá magát; rendezett diadalmenetek helyett, ismeretlenül járta be a nép kunyhóit, mik oly lenn rejtekeznek, hogy a kegyelem napsugara elhalaváryodik, mielőtt aláérne.

És bizonyára a legszebb, legmagasztosabb jutalomban részesítő őt a magyar nép, midőn századok múlva is hangoztatta: »Meghalt Mátyás király, oda az

* Kazinczy Gábor)

igazság!« És Mátyás hazai uralkodóink közül az egyedüli, kinek nevét nemcsak a történelem tartja fenn, hanem az élő emlékezet.

Mátyás hatalmával és népszerűségével egyenlő magaslaton állott a fény, mely személyét és trónját környezé. A mit a tudomány és művészet, a legpazarabb bőkezűség által megtermékenyítve nyújtani képes, Mátyás udvara mindazt egyesítette. Babylon és Róma uralkodóinak fényét látszott megújítani. A külföld legműveltebb 'országainak fiai bámulva szemlélték alkotásait. És egy pápai követ Rómába írt levelét így fejezte be »Kelt Visegrádon, a földi paradicsomban.«*)

A nap még egyszer előnté sugárainak vakító árjával hazánkat; és azután lenyúgodott — hosszú századokra.

*) A tudományok és művészetek állapotáról Mátyás alatt, más helyen szólunk.

XII.

Ulászló király.

(1490—1516.)

Az erő és fény, mely a magyar hazát és koronáját három évtizeden át környezé, eltűnt azzal együtt, kinek az kisugárzása vala. Tehetetlenség és homály jellemzik a három évtizedet, mely reá következik.

A gyászos korszaknak nyitányát képezi a diadal, melyet a nagy király sírja fölött ült a hazafiatlan önzés, meghiúsítva végső óhajtását, melyen nemcsak az atyai szeretet hevével, hanem egyúttal a bölcs államférfiú előrelátásával csüggött.

A húsz éves János herceg a leghatalmasabb urak soraiban számos ellenségekkel bírt. Nem anynyira törvénytelen származása volt az idegenség kútforrása, mint inkább azon aggodalom, hogy örökölni fogja atyjának vaskezét, melylyel fékezni tudta önkényöket. Az oligarchia nem akarta magát alávetni ily erős kormánynak. Amit Bátor István cynikus őszinteséggel kimondott: »Oly királyt kívánunk, kinek üstökét markunkban tarthassuk .....« jelentékeny pártnak hangulatát s kívánatait tolmácsolta.

Ily körülmények között a szomszéd hatalmak fölbátorítva érezték magokat, hogy mint trónkövete-

lök jelentkezzenek. Ilyenek voltak. Miksa római király, Fridrik császárnak fia; Ulászló cseh király, és ennek öccse Albert lengyel herceg. Az utóbbiak arra alapították igényeiket, hogy anvjok Erzsébet, Albert magyar királynak leánya volt. Legnagyobb párttal Ulászló birt. Beatrix is őt támogatta, miután kilátásba helyezte, hogy nőül veendi. Szapolyay István pedig titkos szerző* ződésre lépett vele; kikötötte magának, hogy ha Ulászló királylyá vá laszta tik, a lengyelektől kiváltandó 13 szepesi várost, a lublói és podolini uradalmakat, végre Morvában Kremsiert fogja neki adományozni.

A pártok fondorlatai már teljes működésben voltak, midőn május második felében a király vá lasztó országgyűlés a Rákos mezején megnyitott. Miután a nemesség nagy tömege János herceghez ragaszkodott, az ellenséges főurak különféle ürügyek alatt mindaddig halasztották a választás napját, inig a nemesség költségéből kifogyán. június közepe felé szétoszlott, teljhatalmú képviselőket hagyván Pesten. Mindamellet Ulászló híveinek nem sikerült a többséget teljesen biztosítani. Hetek múltak el eredménytelen tanácskozások- és alkudozásokkal. Végre egy sajátyszerű határozatban történt megállapodás. Követek küldettek Szapolyay Istvánhoz azon fölhívással, ajánljon ő királyt a nemzetnek; a gyűlés kötelezte magát elfogadni azt, kit ő javasolni fog. Oly tény ez, melyhez hasonlót a történelem lapjain hiába keresnénk. A nemzet képviselőnőmön-

danak legfontosabb joguknak gyakorlásáról, és e g y férfiúra bízzák az ország sorsát.

Szapolyay, mint láttuk, már lekötelezve volt Ulászlónak. Ezt ajánlotta tehát. És július 15-én a pesti gyűlés Ulászlót kiáltotta ki Magyarország királyának. A föltételek^ melyeket eléje terjesztett, a következők voltak: Állandón Magyarországnak lakjék. Az adót, mely Mátyás alatt szokásba jött, minden telek után egy arany forint, nem fogja kivetni. A pénzügyben az országgyűlés hozzájárulása nélkül nöm teend változást. Morva és Szilézia a váltásdíj lefizetéséig Magyarországhoz fog tartozni.

Szapolyay István vezérlete alatt fényes küldöttség vitte meg a választás híret Ulászlónak, ki 15,000-nyi sereg élén az ország határainál várta azt. Készségesen megerősítvén a választási föltételeket, folytatta útját Budára. És már szeptember 18-án Székesfehérvárott ünnepélyesen megkoronáztatott.

Vetélytársak között, kik fölött ekként diadal-maskodott, épen azt engesztelte meg legkönnyebben, kinek igényei legtöbb alappal bírtak. János lierczeg nem akarta polgárháború színhelyévé tenni az országot. Elismerte Ulászlót, kiszolgáltatta a koronát, sőt jelenlétével emelte a koronázási ünnepélyt.

Albert herczeg, bár Ulászlónak öccse, nem volt ily könnyen reábírható, hogy igényeiről lemondjon. Párthíveinek sorában Magyar Balázs, Mátyás királynak kedvelt hadvezére, Perényi Imre és Rozgonyi István voltak a leghatalmasabbak. Ezek által buzdítva és támogatva, a fölvidékre tört, azt széliében pusztította és Kassát megszállotta.

Ulászló 1491 elején Szapolyay Istvánt küldötte ellene. Ez több csatában megverte őt, s kényszerít ötté, hogy békét kérjen. Az egyesség február 20-án kötött meg. Albert lemondott igényeiről; kárpótlásul Szilézia egy részét nyerte, és biztosított, hogy Ulászló magtalan halála esetére a magyar korona reá fog szállítani. Azonban Albert néhány hónappal utóbb még egy kísérletet tett a trónt fegyver erejével kivívni. Seregeivel megjelent az ország felső részein. Szapolyay István haladéktalanul ott termett, és 1491 karácsony estéjén megtámadván, véres csatában megverte; mire Albert seregének romjaival az országot elhagyta.

Albertnál hatalmasabb és veszélyesebb ellenfél volt Miksa, kihez János herceg párthívei közül is sokan csatlakoztak. Székely Jakab, a Kanizsaiak, Bánfiak, Thallóczyak körüli csoportosultak. Már Ulászló koronáztatása idejében átlépte az ország nyugati határait, Sopronyt, Kőszegét, Szombathelyt, majd Zágrábot is elfoglalta. Ifjabb Vitéz János püspök székhelyét, Vespémet nyitotta meg neki. Mire Székességhérvárt vette ostrom alá, és november 16-án megvívta. Azonban, bár Ulászló részéről ellenállással nem találkozott, miután seregét fizetni nem volt képes, december végén visszavonulni kényszerült, csak csekély őrséget hagyván a bevett erősségekben. Szándéka volt a következő év tavaszán folytatni a hadjáratot. De sem a birodalmi rendektől, sem fukar atyjától nem tudott segílyt kieszközölni. Ennek következtében lemondott tervéről, sőt az általa megszállott

helyeket is egymásután elvesztette. A fehérvári német őrség már (1491.) július végén, a veszprémi októberben adta meg magát az ostromló magyar vezéreknek. Zágrábot, melyet 600 német védelmezett, János herczeg vette ostrom alá. Székely Jakabot, ki az őrség segítségére jött, megverte; mire Zágráb kapui megnyíltak előtte.

Miksa ezen veszteségek után késznek nyilatkozott békére lépni. 1491 őszén Pozsonyban folytak az alkudozások, és már november 7-én létrejött az egyesség. Ennek lényeges föltételei a következők: Miksa visszaadja, a mit Magyarországon birt, Ulászló azt, mit Mátyás Ausztriában és Stíriában elfoglalt. Ulászló lemond azon 100,000 arany követeléséről, melyet Fridrik Mátyásnak fizetni tartozott, és Miksának hadi költségei fejében 200,000 arany forintot fizet. Ha Ulászló figyermek nélkül hal el, a magyar korona Miksára száll.

Ezen föltételek hazánkra nézve hátrányosak és gyalázatteljesek voltak. Nem lehet tehát csodálni, hogy az országtanácsban nagy fölháborodást idéztek elő. Többen elkeseredve fölkiáltottak: »Inkább ezerszer meghalunk, mintsem a németek szolgásgába essünk.« Mindazáltal Ulászló, bár csak 15 urat tudott megnyerni a szerződés aláírására, nem habozott azt megerősíteni, és Miksa kívánatára, az 1492. február 2-án Budán megnyitott országgyűlés elé terjeszteni. Itt is, mint előrelátható volt, kínos hatást szült. A rendek zajosan félbeszakították az okmány felolvasását. Hazaárulóknak bélyegezték a magyar biztosokat, s követelték, hogy büntetésüket vegyék.

A nemzeti önérzet fölébredt. Le Ikes nyilatkozatokat jehete hallani. »Inkább fegyverhez nyúlunk, és szabad nemzethez illő harcban veszszünk el, mintsem ily káros és gyalázatos békét elfogadjunk.«

A király csak azon ígéret által tudta a vihart lecsillapítani, hogy a békefeltételek módosítását fogja kieszközölni. Azonban nem volt szándéka Ígéretét teljesíteni. Sőt ellenkezőleg azon volt, hogy titokban az urakat a békeokmány aláírására bírja. Számosán engedtek sürgetéseinek. Így János herceg, Szapolyay István, az Újlakiak, Frangepánok.

A kedvezőtlen hangulat, melyet a rendek körében a békekötés fölkellett, visszahatott az országgyűlés egyéb tárgyalásaira is. A királyi hatalom köre többféle megszorításoknak lett alávetve. Megállapítottatott, hogy a király 400 teleknél nagyobb birtokokat ne adományozhasson; hogy az ország fegyveres erejét a király csak akkor szólíthatja fölkelésre ha a királyi és tiszti bandériumok elégtelenek az' ellenség visszaverésére; hogy az urak nem tartoznak az ország határain kívül táborozni. Végre eltöröltettek Mátyás adótörvényei, és visszaállítottak azok melyek előtte voltak alkalmazásban.

Ezen határozatok szembetűnően elének állítják a királyi hatalom hanyatlását. Ezt leginkább Ulászló egyéniségének kell tulajdonítanunk. Bár a férfikor delén állott, nyugalom utáni vágy, közöny, gondatlanság jellemvonásai. Teljesen megfelelt a reményeknek, melyeket azok csatoltak hozzá, kik trónra emelték. Az ország ügyei iránt igen csekély érdeklődést tanúsított; azoknak vezetését egészen a kör-

nyezetében levő főurakra és főpapokra bizta. Midőn a legfontosabb ügyeket eléje terjesztették, érzéketlenül, gyakran figyelem nélkül hallgatta azokat. Rendesen egy [szóval fejezte ki elhatározását. Cseh uyelven, melyet legszívesebben használt, mondá: »Dobzse« vagyis »Jól van.« Ez alkalmat adott, hogy őt »Dobzse Lászlónak« gúnyolják ellenségei

A királyi canceltár B a k a c s T a m á s győri, utóbb egri püspök, S z a p o l y a y I s t v á n nádor, B á t h o r y I s t v á n országbíró, osztottak bizalmában, és féltékenyek lévén befolyásukra és hatalmukra, versengettek egymásközött. Ezalatt pártzajlongások töltöttékbe azországot, mely ismét zsákmányul látszott átengedve lenni a hatalmas oligarchia féktelenségének.

Az 1493 őszén tartott országgyűlésen komoly, sőt kíméletlen vádak emeltettek a király személye ellen, hogy az ország ügyeit elhanyagolja, idejét tétlenségben tölti, az ország veszedelmét idézi elő, a közjövendelmeket haszontalan czélokra fordítja. Ulászló ellenben a felelősséget az urakra hárította, kik egymással viszálnak, csak a korona hatalmának és jövendelmeinek bitorlásában értenek egyet. Keserűen adta elő, hogy mióta a magyar koronát viseli, alig folyt be 40,000 arany kincstárába, minélfogva az ország védelmének és udvarának költségeit csehországi jövendelmeiből kell fődöznie.

Azonban az országgyűlés nem orvosolta az elhatalmasodott bajokat, sőt ezután teljes fejtelenség állott be. Főleg Ú j l a k i F e r e n c z végképen túltette magát a törvényeken; a királyi és az egyházi javakat pusztította és megvetését Ulászló személye.

íránt nem tartózkodott minden alkalommal nyilvánosságra hozni. Számos panaszok érkeztek az udvarba és végre kimerítették Ulászlónak hosszú türelmét. Maga elé idézte a hatalmas főurat; midőn pedig meg nem jelent, Drágfy Jánost küldötte ellene, hogy fegyveres erővel megfélemezze. Azonban Újlaki szövetségesre talált magában a nádorban, Szapolyay István fölhívta a kiYályt, hagyjon föl Újlaki üldözéseivel, és bízza az ügy eldöntését a rendes törvényszékre. Miután pedig felszólalására a király nem hallgatott, segítséget küldött Drágfy által szorongatott barátjának, sőt több megyét is rábirt, hogy Újlakit támogassák. Ekként nyílt háborút viseltek a király ellen saját alattvalói, főtisztviselői. És ő kényszerítve látta magát engedékenységet tanúsítani. Pécssett maga elé bocsátotta Újlakit és megkegyelmezett neki.

A zavarok, melyek országszerte elterjedtek, az országgyűlésen is folytattattak. Ezek rendszerint színhelyei voltak az oligarchia és az alsó nemesség szenvedélyes küzdelmeinek. 1495-ben a megyék követei zajosan felszólaltak a főurak hatalmaskodásai ellen, kik birtokaikon magok számára szedik jobbágyaiktól a közadót, a királyi jövedelmeket lefoglalják, az alsó nemességet elnyomják. Midőn pedig a király azon kívánatát terjesztette elő, hogy minden telek után egy arany forintnyi adót ajánljának meg, csak a régi adót (öt telek után egy arany forint) szavazták meg.

A következő évben tartott országgyűlésen Zsigmond pécsi püspök, mint királyi kincstárnok, elő-

adta, hogy ama csekély adó elégtelen a közszükségletek fődözésére, és lemondott tisztéről. Azonban az alsó nemesség a pénzügy zavart viszonyainak okául a hanyag és hűtelen kezelést tüntette föl. A számadások megvizsgálására bizottságot küldöttek ki. És midőn ez mintegy 10,000 aranyra menő hiányt talált, Zsigmond püspök Dombay Imre alkincstárnokkal együtt elfogott. Amaz 400,000 arany lefizetésére íteltetett, az utóbbi pedig Temesvárra börtönbe küldetett. A nemesség ezután szétoszlott, és az urak megajánlottak minden telek után az egy forintnyi adót.

Az 1498-dik évi országgyűlésen Szapolyay István nádor állott a köznemesség élére, és több törvényt vitt keresztül, melyeknek élé' a főnemesség ellen volt irányozva. A következő négy év alatt minden évben hivassék össze az országgyűlés, mely 15 napig tartson; a birtokos nemesség személyesen jelenjék meg, az egytelkes nemesek tizen magok közül egyet küldjenek. Az országtanácsba, midőn nagyobb fontosságú ügyek tárgyaltnak, nyolcz köznemes hivassék meg. Az ország főtörvényszékén is, a rendes birákon, két főpapon és két főúron kívül tizenhat nemes alkalmaztassák. Ezen, úgy a következő országgyűléseken is a közigazgatás-, honvédelem- és pénzügyre vonatkozó számos czélszerű törvény alkottatott. De a király gyengesége és az oligarchia önzése meghiúsította végrehajtásukat.

A király elvonult életében némi változás állott be 1501-ben, házassága alkalmával. Ulászló, trónra lépte előtt, ígéretet tett Beatrixnak, hogy őt nőül

veszi. És ez nem mulasztotta el az ígéret teljesítését ismételve sürgetni. Azonban a király állhatatosan vonakodott az uralomravágyó, nyugtalan szellemű és emellett koros hölgyet nejjé tenni. Beatrix emiatt nem tartózkodott panaszaival a magyar országgyűlést és a pápát is ostromolni, míg az utóbbi 1500-ban fölmenté Ulászlót a házassági Ígérete által elvállalt kötelezettségtől. Beatrix elhagyta hazánkat, visszatért hazájába, és Nápoly közelében^ bájos fekvésű Ischia szigetén fejezte be életét.

Ulászló ezután a francia udvarnál keresett házastársat. XII. Lajos király közel rokonának Anna hercegnőnek kezét kérte és nyerte meg. Ez 1502. nyarán érkezett meg Magyarországba. Augustus 10-én megkoronáztatott Fehérvárott. És néhány nappal utóbb Budán megtartott a menyekző. A művelt és élénk szellemű királyné képes volt ugyan férjében a legbensőbb ragaszkodást maga iránt fölkelteni; de nem tudta őt nagyobb tevékenységre, uralkodói kötelességeinek buzgóbb teljesítésére fölvilványozni. Csak rövid ideig élt Ulászló oldala mellett. 1503-ban egy leánygyermeknek, Annának, majdan I. Ferdinánd magyar király nejjének, és 1506. július 1-én egy fiúnak, Lajosnak adott életet. Azonban ez utóbbinak születése az ő halálát okozta. Ez súlyos csapás volt Ulászlóra. Búskomorság vett rajta erőt, és még inkább visszavonult, mint eddig. Tevékenységet egyedül azon irányban fejtett ki, hogy fiának a magyar trónt biztosítsa. És 1508-ban sikerült az ország rendéit arra bírnia, hogy Lajost

utódjává elismerjék, mire augusztus 10-én a kétéves gyermeknek fejére tették a szent koronát.

Ezalatt a királyi udvar és az ország állapota mindegyre szomorúbb lett. Különösen a pénzügyi viszonyok képzelhetlen zavarba sülyedtek. Ennek egyik oka a tisztviselők hanyagsága és hűtelenség mellett az is volt, hogy a király az urakat egymásután felhatalmazta jobbágyaiktól magok számára szedni az adót. Ennek folytán a kincstár gyakran annyira szegény volt, hogy a király időnkint asztalának költségeit sem volt képes fődözni. Emiatt kényszerült egyrészt a főpapok- és főuraktól kölcsönöket venni, másrészt törvénytelen úton a megyéket egyenkint oly adók megajánlására fölhívni, melyeket az országgyűlés nem szavazott meg.

Az 1504-ben, szent György napján Budán megnyílt országgyűlésen a rendek hevesen tiltakoztak a törvénytelen adók kivétele ellen. Sőt törvényt alkottak, mely hitszegőknek és becsteléneknek nyilvánította azokat, kik jövőben az országgyűlés meg-egyezése nélkül kivetett adókat, megajánlani, s fizetni fognának. Azonban a pénzügy zavarainak megszüntetése iránt semmit sem tettek. És midőn B o r n e m i s s z a J á n o s kincstárnok kimutatta hogy a rendes jövedelmek a végvárok őrsegeinek fizetésére is elégtelenek, a nemesség azt válaszolta, hogy az ország békében^élvén a törökkel, a zsoldsokat el lehet bocsátani.

Ezen bajokat tetézték a pártküzdelmek, melyeknek tüzet újra lángra lobbantotta a Szapolyay-ház egy kiváló tagja.

Szapolyay István nádor, kinek Ulászló a magyar trón köszönhető, 1499. karácsony napján kimúlt; három kiskorú gyermeket hagyva maga után: Jánost, Györgyöt és Borbálai Özvegye Hedvig tescheni hercegnő nagyravágyó, cselszövő asszony volt. Azon jelentékeny politikai állás, melyet férje elfoglalt, s a roppant gazdagság, melyet reá hagyott, merész tervekre ragadta őt. Házát a trón magaslatára emelni föl, ez volt gondjainak és álmainak kedvencz tárgya. A terv sikerét előkészíteni és biztosítani akként óhajtotta, hogy idősebb fiának Jánosnak eljegyeztetnék a király leánya Anna. Hívei már 1505-ben fölléptek ezen javaslattal. Midőn Ulászló súlyos betegségben szenvedett, és fölgyógyulása kétséges volt, előadták neki, hogy fiörököse nem lévén, leánya részére legjobban ügy biztosíthatja a koronát, ha őt Szapolyay Jánosnak eljegyzi, kik halála után együtt követnék a trónon. Meggyőzni igyekeztek őt arról is, hogy a nemzet soha sem fogja elismerni a Miksával kötött örökösödési szerződést, és soha sem fogja ezt királyául elfogadni. Azonban Ulászló nem voltreábirható azon javaslatok elfogadására.

Midőn Ulászló felgyógyult, a Szapolyayak nem hagytak föl igyekezeteikkel. És az 1505 őszén tartott országgyűlésen ezirányban fontos lépést tettek. Keresztülvitték egy nagyjelentőségű törvénynek megalkotását, melyben határozta tót t, hogy azon esetre, ha Ulászló fiörökös nélkül hal el, a nemzet saját fiai közül fogja uralkodóját megválasztani, és az idegen fejedelmek igényeit nemveenditekintetben. Ezen

megállapodás indokolására pedig fölhozták, hogy »az ország rémséges szétrongyolásának, gyengülésének és jelen csúfságos pusztulásra jutásának főokát azon idegen, külföldi urakban és királyokban találják, kik azt többízben kormányozták, s kik magánügyeikkel foglalkodva, nem hogy megtanulták volna a magyar népnek erkölcsseit és szokásait, örömebb dologtalanságra és nyugalomra, mint fegyverforgatásra adták magokat.«

Ezen törvény legélesebb megrovása volt Ulászló személyének és kormányának. De a király, bár a Miksával kötött szerződéshez ragaszkodott, nem birt elég erővel, hogy a törvény megerősítését megtagadja.

Miksa nem volt hajlandó föláldozni igényeit.

506. ápril 8-án a magyar rendekhez intézett nyílt levelében tiltakozván múlt évi végzősök ellen, kinyilatkoztatta, hogy föntartja jogait a magyar koronára; és azokat nemcsak az Ulászlóval kötött egyességekre alapítja, hanem arra is, hogy anyai ágon a magyar királyoktól származik, s miután Bécsújhelyben az úgynevezett »magyar toronyban« született, magát valószínű magyarnak tartja. Ugyanakkor felszólalásának nagyobb súlyt kölcsönzendő, Magyarországra tört, Sopronyt, Pozsonyt megvívta, és az egész Csallóközt elfoglalta. Ulászló követeket küldött hozzá, hogy visszavonulásra bírja. Ez sikerült is. Mert időközben lényeges változás állott be a helyzetben azáltal, hogy Ulászlónak fia született.

Ezen események daczára a Szapolyayak nem mondtak le nagyratörő célzataikról. J á n o s her-

czeg 1510-ben formasierően megkérte Anna herczegnőkezét. Tj. lászlónem merte egyenes visszautasítás által elidegeníteni a hatalmas főurat; kitérő választ adott. Sőt lekötelezni kívánván őt, erdélyi vajdává nevezte, és megegyezett, hogy testvére, Zsigmond lengyel király, Jánosnak nővérét Borbálát nőül vegye; miáltal a Szapolyay-ház tekintélye még inkább emelkedett.

1513-ban Szapolyay János még egy kísérletet tőn Anna kezének elnyerésére. Midőn azonban fegyveres csapat élén a királyhoz készült, ez elzáratta előtte Budavár kapuit. Ekkor erőszakosan utat tört magának a királyi palotába. A megrémült király hízelgő szavakkal halmozta el a tolakodó kérőt; de tagadó válaszsral bocsátotta el.

XIII.

Bakacs Tamás és a pórlázadás.

Bármennyire gyászos a kor, mely Mátyás király halálát követte, és bármennyire gazdag oly eseményekben, melyek a trónt és a nemzetet megalázták: a legszomorúbb és legiszonyúbb mégis a p ó r l á z a d á s .

Ezen pórlázadás elválaszthatlanul van összekapcsolva egy férfiú emlékével, ki az ország legelső egyházi hivatalának magaslatán több évtizeden keresztül lényeges befolyást gyakorolt a haza sorsára.

Ez B a k a c s T a m á s . Daczára fényes szereplésének, mely kortársait élénken foglalkoztatta, származása és születése fölött homály borong. Valószínű, hogy régi nemes, de a török háborúk alatt elszegényedett szerémségi családnak sarja, s a szerémvármegyei Erdődön, melytől előnevét kölcsönözte, 1440—45 között született. Tudományos kiképeztetését Olaszország híres főiskoláiban nyerte, hol alapos ismeretek mellett elsajátítá azon politikai ügyességet és a művészet iránti előszeretetet is, mely által kortársait messze túlszárnyalandó volt. Midőn hazájába visszatért, egyházi pályára lépett, és Rangoni Gábor egri püspök udvarában mint titkár nyert alkalmaztatást. Főpapjának bizalmát megnyerve, kíséretében

volt mindenkor, midőn ez Mátyás királyt, kinek kedvelt tanácsosa vala, külföldi táborozásaiban követte. Így történt ez 1474-ben is, a sziléziai hadjárat alatt. Ekkor alkalma volt Bakácsnak a király figyelmét magára vonni. A lángeszű fejedelem fölismerte a fiatal papban a lángész jeleit. Azonnal a maga udvarába vette őt, titkárává nevezte és a titeli prépostsággal adományozta meg. Több éven át szerényen, föltűnés nélkül munkálkodott Mátyás oldala mellett. 148fi-ban Rangoni halála után Dóczy Orbán győri püspököt az egri püspöki székre helyezte át Mátyás király, s az ekként megürült győri püspökségre Bakácsot nevezte ki. Ezután is majdnem folytonosan Mátyás udvarában tartózkodott, ki már nem tudta nélkülözni az ügyes főpapot. Bonfin, a nagy király udvari történésze, ki Bakacshoz hosszú időn át közel viszonyban állott, úgy jellemzi őt, mint heves és komor férfiút, ki azonban az országos ügyek vezetése körül ritka belátást és jügységét tanúsított, a munkában fáradhatlan, kitartó volt, s egyúttal tiszta, szeplőtlen jellemmel birt.

A nagy király halála után Bakacs, követte meggyőződését és a hála sugalmazását, egyike volt azoknak, kik János herczeg érdekében a legbuzgóbb tevékenységet fejtették ki; később azonban, midőn az urak túlnyomó többsége a lelkes ifjú helyett a tehetetlen Ulászló körül csoportosult, belátván a maga és pártja törekvéseinek eredménytelenségét, a polgárháború elhárítása végett arra használta föl befolyását, hogy János herczeg lemondjon igényeiről, és meghódoljon Ulászlónak. Sokan árulót látnak

benne, ki alacsony önzés által vezetettve, lett hűtelenné királyi jótevőjének gyermeke iránt. Merész állítás, melyre a tények nem jogosítják föl a történetíró; legkevésbé pedig az, hogy Ulászló Bakácsot nevezte cancellárjává. Vájjon e magas és befolyásos tisztre találhatott-e alkalmasabb egyént, mint azon kiváló tehetségű főpapot, ki a közügyek minden titkos szárait ismerte, és szorgalma, tevékenysége által képes volt pótolni, elpalástolni az ő tétlenségét.

Bakács megtett mindent, mit tenni lehetett oly viszonyok között, midőn két trónkövetelő uralomvágya, a főurak féltelensége, s a török hatalom terjeszkedése egyidőben fenyegette az országot. Nagy erő kifejtésre bármely irányban nem lehetett gondolni. Ezt egyaránt lehetetlenné tette a király gyengesége és a pártok ép oly önző, mint rövidlátó politikája. Emiatt oda kelle törekednie, hogy a trónkövetelőket bár nagy áldozatok árán, visszalépésre készítse; miután ezt nemcsak a király, hanem a nemzet érdeke is sürgetően követelte. A nagyváradi püspök társágában ő vezette a tárgyalásokat Albert lengyel herczeggel, s 1491. február 20-án létrehozta az egyetiséget. Majd a Miksa német királylyal kezdett alkudozást is ő vezette, és 1491. november 7-én aláíratott a békeszerződés. A föltételek Magyarországra nézve kedvezőtlenek voltak; a főurak s a nemesség a Budára visszatérő főpapot társaival együtt árulónak bélyegezték. Azonban ő bátran jelent meg a zajlongó gyülekezetben, s tüzetesen indokolta a maga és társainak eljárását.

1493-ban Bakács az előkelőbb és gazdagabb

egri püspökségre nyert előléptetést. Új székhelyén a következő évben, vendégül fogadta Ulászlót, ki a lengyel királylal találkozandó, Lócsére utazott. Maga is ki séretéhez csatlakozott; és a főurak csapatai között az övé volt a legfényesebb. Egykorit írók nem győzik magasztalni apródjainak és vértés lovasainak gyöngyökkel kirakott, aranylánczokkal ékesített és dúsan hímzett öltözetét, a lovaknak gazdag fölszerelését. A fényűzési hajlam egyik jellemző tulajdonsága Bakácsnak, bár homályból emelkedett föl, vagy talán épen azért, hogy ezt elfeledtesse a büszke magyar oligarchiával. De fényűzésével egyenlő áldozatkészsége. Egyike ő azon [keveseknek, kik e korban is mindig híven megfeleltek honvédelmi kötelezettségöknek; teljes számban tartott, válogatott vitézekből álló dandárainak rendszerint jelentékeny részök volt a belzavarok leküzdésében éo a török elleni háborúban.

Míg Bakacs az egri püspöki széket elfoglalta, az esztergomi érsekséget esztei Hipolit, Beatrix testvére bírta. Az ifjú olasz herczeg szelíd lelkületű és kitűnő műveltsége daczára, ifjúkora és idegen származása miatt, nem volt képes a, nemzet rokonszenvét kinyerni. Fölismerve állásának tarthatlanságát, késznek nyilatkozott érsekségét az egri püspökséggel fölcserélni. A pápa és a király megegyezésökkel járultak e cseréhez. És így Bakács 1497-ben az ország p r í m á s á v á lett.

Magas állását és gyarapodott politikai befolyását az egyház emelésére és a haza biztosítására használta föl. 1498-ban Ulászló és Velence között

szövetséget hozott létre és a tervezett török hadjárat költségeire maga részéről 20,000 aranyat ajánlott föl. 1506-ban a király megtisztelő bizalma őt választá fiának, Lajosnak kericsztatyjává, kit már. 1507. június 4-én megkoronázott. Viszonya Ulászlóhoz mindinkább szívélyesebb lett. Ez nemcsak tanácsát és erkölcsi támogatását, hanem gyakori pénzzavarai-ban erszényét is igénybe vette. Az esztergomi káptalan gazdag levéltára maiglan örzi a király sajátkezü leveleit, melyekben a gazdag főpaptól kölcsönököt kér. És Bakacs szívesen helyezte vagyonát a megszorult királyi kincstár rendelkezésére.

Bakacs magas állásánál s fontos politikai szereplésénél fogva magára vonta a szentszék figyelmét is. VI. Sándor már 1500-ban a bíbornoki méltósággal díszítette föl. II. Gyula pápa pedig 1508-ban a konstantinápolyi pátriárka czimét adományozta neki, mely által az egyház feje után az első rangot nyerte el. Midőn ugyanezen pápa 1511. július 16-ára Rómába egyetemes zsinatot hívott össze, Bakacs az elsőközzöttvölt, kik a meghívást követve, az örök városban megjelentek. Nemcsak egyházi állása készítette őt, a király megoizottja is volt. Ugyanis utasítást nyert, hogy a pápát a török ellenintézendő nagy hadjárat eszméjének megnyerje, evégből közvetlen segílyt eszközöljön és az európai hatalmak között, egyesség és szövetség létesítését sürgesse.

Nagy és fényes kísérettel hagyta el a hazát. Útját Velence felé vette. Itt a köztársaság által nagy tisztelettel fogadtatott, és a följánlott gályán,

tengeren folytatta útját. Anconában lépett ismét szárazföldre. Innen kirándulást tett a közel L ó r é t - t ó b a , hol a szent Szűz világhírű kegyhelyénél imádkozott hazája és egyháza javáért. Kómában szokatlan fényvel lépett föl. Kíséretének dús öltöneyei, gazdag fogatjai elragadták Róma lakóit; első pillanattól kezdve a figyelem kiváló tárgyává lőn. A zsinaton is állásánál és tehetségeinél fogva nagy befolyást vívott ki magának. A z s i n a t csak 1512 május 3-án nyitattat meg a pápa által. És ezalkalommal Bakacs tartotta az ünnepélyes isteni tiszteletet. A tanácskozások lassan haladtak előre, midőn azokat egy gyászos esemény megakasztotta. II. Gyula pápa 1513. február 20-án meghalálozott. Azok között, kiket a római közvélemény utódjává kijelölt, a hatalmas magyar prímás neve is előfordul. Valószínű,—ezen nem lehet csodálkozni, annál kevésbbé megütközni — hogy az ő vágya tán szent Péter székéig terjedett. Azonban a bíbornokok többsége a fejedelmi Medici-ház sarját X. L e ó t választotta meg pápává. Bakacs megnyugodott, és ezután is Kómában maradt, hogy a zsinat újra megnyílt tárgyalásaiban részt vegyen, és befolyását az új pápánál a török elleni hadjárat érdekében fölhasználja.

X. Leó fölkarolta ugyan az eszmét, melyet Bakacs hangsúlyozott; de valószínűsítésére az európai fejedelmek viszállyai folytán kevés kilátás volt. Arra kelle szorítkoznia, hogy Ulászlónak pénzsegélyt ígért, és Bakácsot, fölhatalmazta, miszerint Európa népeit a kereszt jele alatt a török elleni harcra föl hívja. És hogy nagyobb tekintélyvel léphessen föl,

a pápai követ címével és jogaival ruházta föl, nemcsak Magyarországon, hanem Cseh-, Lengyel-, Orosz-, Porosz-, Dán- és Svédország területére is. Bakacs megelégedett ez eredményekkel, és visszasietett, hogy azokat értékesítse.

1514 tavaszán Magyarországon találjuk őt, hol a hosszú távoliút után a király, a főurak és a nemzet lelkes örömmel üdvözölték. Közvetlenül megérkezése után a király maga köré gyűjté tanácsosait. Bakacs bemutatta itt a Kómából hozott bullát. És most aziránt tanácskoztak, mikép kelljen a keresztess hadjárat szervezése körüi eljárni? Bakacs kifejezést adott azon reményének, hogy miként Kapisztrán szavaira, úgy az ő fölhívására is tömegesen fog gyülekezni a nép, s ha a nemesség is csatlakozik hozzá, jelentékeny haderőt lehet kiállítani. A tanácsosok mindannyian osztozkodtak nézeteiben. Csak egy találkozott, ki ellenkező felfogását nem habozott kimondani. Ez Telegdy István volt, a királyi kincstartó, tisztajellemű, mélybelátású hazafi, ki ismerte az ország helyzetét s a különböző néposztályok érzelmeit. »Több oknál fogva — így szólott — nem osztozkodhatom Nagyságtok véleményében. Hiszem, ha a bulla kihirdetetik, sok ember fog összegyülekezni. De kik lesznek ezek? koldusok, csavargók, földönfutókká vált gonosztevők, kik vállakra tűzik a kereszt jelét, hogy azután új gazságokat kövessenek el. Földművelők, parasztok is lesznek közöttök szép számmal; de csak olyanok, kik egyedül a munka elkerülése végett fognak táborba szállani, vagy pedig avégből, hogy uraikon bo-

szilt álljanak. S ha majd a nemesség őket visszatartóztatja, vagy visszaköveteli, hiszitek-e, hogy ezt a fölfegyverzett sokaság túrni fogja? hogy nem fogja a nemességet megrohanni és rajta boszuját kitölteni? Hiszitek-e, hogy engedelmeskedni fognak' nektek, vagy bármely vezérnek, s hogy nem fognak ellenünk, a magunk s véreink vesztére szövetkezni? Az én tanácsom a következő: »Ne hirdessük ki jelenleg a bullát; vagy ha kihirdetjük, módosítsuk akkép, hogy a búcsú malasztjaiban ne azok részesüljenek, kik keresztet tűznek ruhájokra, hanem azok, kik aranyat, ezüstöt, pénzt ajánlanak zsoldosok gyűjtésére.«

Telegdy szavainak igazságát a bekövetkezett események teljesen igazolták. Nem csalódott, midőn előrelátta, hogy az önzésébe elmerült nemesség nemcsak maga fog távol maradni a keresztes hadjárat-tól, hanem jobbágyait is visszatartandja. És nem csalódott, midőn a jobbágyosztálynak urai iránt ellenséges érzületet tulajdonított, mely csak alkalomra várakozik, hogy a boszú véres tetteiben nyilvánuljon. Ugyanis a jobbágyokra nemcsak súlyos szolgaság és sokféle adók terhe nehezedett, hanem az eláradott belzavarok korában a törvény sem védelmezte többé azokat uraik önkényével szemben, melynek teljesen áldozataivá lettek. Es míg állapotjuk soha nem volt oly szerencsétlen, mint a XVI. század elején, épen ekkor kezdett az újkor napsugara azon sötét éjbe is áthatolni, mely a föld göröngyéhez bilincselte jobbágyosztályt környezé. A szomszéd Németország egyes tartományaiban épen ezidőben tett ez kísérleteket fegyverrel kezében jobb sorsot küz-

deni ki magának. És nálunk sem hiányoztak merész férfiak, kik készek valának hasonló mozgalmaknak élére állani.

Mindazáltal külsőleg minden a nyugalom és biztosság jellegével bírt. A kitörés közelségét semmi sem árulta el. És így nem lehet csodálnunk, hogy Telegdy vészajtósó nézeteit a királyi tanács alaptalanoknak ítélte, és a bulla kihirdetését, a keresztes hadjárat szervezését elhatározta.

1514. április 16-án húsvét vasárnapján, a budavári plébániaegyházban Bakacs nagy ünnepélyességgel személyesen hirdette ki a bullát. Majd biztosokat küldött szét az ország minden részeibe, kik az ő nevében a keresztes hadjáratot kihirdették. Az egyház malasztjai, melyek azoknak, kik a török ellen fegyvert fognak, kilátásba helyeztettek, miként közönyös fogadtatásra találtak a nemesség körében annyira föllekesítették a jobbágyok tömegeit. Lelkészeik fölhívására tömegesen gyülekeztek a templomokba, hogy fölvegyék a [kereszt jelét, és ők, kiknek nem volt mit veszteniük, készséggel elhagyták lakaikat, hol elnyomás és nyomor volt osztályrészük. Pest, Kalocsa, Fehérvár, Szeged, Nagyvárad rövid idő alatt megteltek a keresztesekkel, kik majdnem kizárólag a pórosztályhoz tartoztak. Most vezért kelle adni a napról-napra szaporodó hadnak.

A főnemességből senki sem vállalkozott e tisztre. És ez kétségkívül nagy hiba, mondhatnók bűn volt. Mert ha egy főrangú vezér, környezve az előkelő családok sarjai által, élére áll a keresztes hadnak, ezt nemcsak a kihágásoktól visszatartani, hanem

azzal jelentékeny eredményeket is képes lett volna kivívni.

Most a véletlen adott vezért a tömegnek. Epen azon időben, midőn a keresztesek gyülekeztek, egy alacsony származású székely vitéz Dózsa György mulatott Budán. Ez a török hadjáratban a szendrői béget párbajban megölvén, a királyi udvarba hivatott, hogy vitéz tettének jutalmát vegye. A király nemes-séggel s földbirtokkal adományozta meg. Bakacs azon nézetben volt, hogy czélszerű lesz a nép alsó osztályaihoz tartozó seregnek ezen osztály szülöttjét rendelni vezérül; remélte, hogy ezen eljárás lelke-sítő hatással fog bírni. Ez azonban nagy tévedés volt, és egyik kútforrása a következő bajoknak.

A személyes vitézség nem főkélléke a vezérnek. Szervező képesség és erély legfontosabb tulajdonai. Ezekkel nem birt Dózsa. Homályos múltja, melyből Bakacs kegye kiragadta, nem nyújtott neki alkalmat hogy megtanuljon parancsolni. Erős karral, de gyenge jellemmel birt. S a helyett, hogy maga adna irányt a vezetésére bízott seregnek, egy vészteljes mozgalom árja csakhamar magával sodorta őt.

A pórok, kik nagy tömegekben siettek a kitűzött gyülekezési helyekre, egy ideig nyugodtan várták a parancsszót, mely előttök megnyitandó volt a dicső-ség és az égi üdv kiküzdésének pályaterét. Több ok közreműködött, hogy őket e .békés hangulatból kiza-varja. Az urak nem szívesen látták, hogy jobbagyaik épen a legnagyobb munka idején, a tavasz megnyíl-tával, hagyják el őket; többen erőszakos eszközökkel igyekeztek meggátolni, hogy a papság fölhívását

kövessék. Ennek híre fölkelte a keresztesek táborában az ingerültséget az urak ellen, kik — így gondolkodtak — nem elégedvén meg azzal, hogy őket egész életükön át elnyomják, most még megfosztják az alkalomtól érdemeiket szerezhetni Isten előtt. Midőn utóbb hiányos intézkedések folytán, az öszszegyülekezett pórok élelmi szerekben szűkölködni kezdettek, hajlandók voltak ebben is a roszakarat jelét látni. Végre, mint mindenkor, ez alkalommal sem hiányoztak a tömegekben férfiak, kik részint magánérdek vagy személyes gyűlölet által sugalmazva, részint magasabb indokok által is vezéreltetve, földadatukká tették a zavarok előidézését. Bagoly Férchez, Hosszú Antal, Kecskés Tamás, Száleres Ambrus és Mészáros Lőrincz a czeplédi pap, legjelentékenyebbek az izgatók között, kik szenvedélyes beszédek által, sötét színekkel festvén a nép szenvedéseit, a nemesség dobzódásait, az urak kegyetlenségét, lángra lobbantották az elégtelenség és gyűlölet szikráját, melyet a pórok magokkal hoztak, keblökben elrejtve. Dózsa György maga is ezen izgatók befolyása alatt állott és féktelen 'nagyravágyás lett uralkodóvá lelkében. Higgadtabb és józanabb testvéreinek, Dózsa Gergelynek intő szavai hatás nélkül hangzottakból; miként Bakacs parancsa is, hogy a keresztes had azonnal Horvátországba siessen a pusztító törökök visszaverésére.

Legelőbb a Pest közelében táborozó, mintegy 40,000 emberből álló keresztes had kezdte meg dúlásait. Kisebb csapatokra oszolva megtámadta, lángbaborította a nemesek lakait, és kegyetlen

kínzások után legyilkolta azokat, kik megmenekülni nem tudtak. Majd az ország egyéb vidékei is hasonló pusztításoknak színhelyeivé lettek. A király és a prímás siettek ugyan rendeleteket kibocsátani, melyekben a keresztes hadat feloszlottnak és Dózsát lázadónak nyilatkoztatták. De már későn volt. Nem maradt egyéb hátra, mint fegyverre szólítani az urakat és vármegyéket, erőhatalommal fékezni meg a kereszteseket. Azonban ez sem volt könnyű föladat. Dózsa György, elragadtatva a siker által, mely első merényleteit koronázta, a nemesség teljes kiirtását, az ország átalakítását tűzte föladatává, és örült nagyravágyásában »királynak« kezdé magát czímezni. Az alvidóket tartotta legalkalmasabbnak arra, hogy ott uralmát megalapítsa, és összeköttetésbe helyezkedjék az Erdélyben is föllázadt pórokkal. Előbb Szegedet igyekezett hatalmába keríteni, de a lakosok vitézül védelmezték városukat és visszavonulni kényszerítették. Ekkor átkelt a Tiszán, és Csanádot vette ostrom alá. Báthory István temesi gróf és Csáky Miklós Csanádi püspök gyorsan összeszedvén a magok hadait és a vidék nemességét, megütköztek Dózsával. Azonban a vad dühvel küzdő keresztesek általlegyőzettek; a vitéz püspök fogolylyá lett és iszonyú halállal végeztetett ki; főpapi diszöltöneiben nyársra vonatott. Erre Csanád megnyitotta kapuit a győzőknek.

Dózsa innen Temesvár alá vezette diadalittas seregét. Míg ezen fontos erősségnek őrsége vitézül ellenállott, Báthory fölhívására, Szapolyay

János erdélyi vajda erős sereggel fölmentésére jött. Dózsa azonnal támadásra vezette hadait; de az, bár számra nézve nagyobb volt, a jól vezérelt és fegyelmezett erdélyi sereg által, makacs küzdelem után meg veretett. Több ezer a csatatéren esett el; sokan a Temes és Béga medrében találták sirjokat. A foglyok száma is jelentékeny volt; ezek között találatott Dózsa György is, kit Szapolyay kegyetlen kínzás után kivégeztetett.

Ezen fényes és fontos győzelem hire fölbátorította a nemességet, mely a fenyegető végveszély pillanatában sem emelkedett ki lelkismeretlen hanyagságából. A királynak ismételve kelle a megyéket fölkelésre szólítani, és egy rendeletében a következő fenyegetéssel találkozunk: »Ha — úgymond — nem siettek rögtön táborunkba, hűteleneknek tekintvén titeket, javaitokat, örökségeket másoknak adományozzuk, és ingóságaitokat lefoglalván, azok között fogjuk szétszítani, kik parancsainknak engedelmeskednek. «Szomorít tanúsága annak, hogy a nemességet még saját érdeke sem volt képes megfelelő áldozatkészségre bírni.

Dózsának megveretése és kivégeztetése megfosztotta a keresztes csapatokat az egyesítő kapcsolattól. Egymásután szétszórtak a királynak és a főuraknak dandárai által. A nyár végén helyreállítva volt a rend és nyugalom. De az ország nagy része pusztasággá változott, számos városok és falvak romjaikban heverték, sok ezer nemes és még több legyilkolt pór vére áztatta a hon földjét.

A felelősségben, ezen súlyos csapásokért sokan osztoznak. Ettől Bakácsot sem lehet teljesen fölmenteni. Azonban állítani, hogy a primás az aristocratia elnyomásának titkos szándékából hirdette ki a keresztes hadat; vagy Dózsát úgy tüntetni föl, mint társadalmi reformokért öntudatosan küzdő hőst, egyaránt nagy történelmi botlás.

A pórlázadás elfojtása után az ország rendei október közepén Budára hivattak országgyűlésre. A gyűlölet és bosszú, mely a nemességet jobbágysággal ellen elűztötte, kegyetlen törvényeknek volt szülője. Bár — így szólnak — az urak ellen fölkelt valamennyi paraszt megérdemelné a halált, nehogy mégis annyi vér ontassék, s az egész parasztosztály kiirtassék, mely nélkül keveset ér a nemesség, csak a főbb czinkosok végeztessenek ki. ... S hogy a parasztok árulásának emléke és büntetése utódaikat is érje, s hogy a jövő századok is tudhassák, mily iszonyú gonosz tett az urak elleni lázadás, ezentúl az országban lakozó parasztok valamennyien .. . ezen hűtlenségi vétek miatt elvesztvén költözködési jogukat, földes uraiknak teljes és örökös szolgaságban legyenek alávetve.«

Ugyanekkor, ezen hangulat uralma alatt, megállapított részletesen a jobbágyság viszonya és kötelezettsége uraik irányában, mely — csekély módosítással legújabb időkig érvényben volt. Minden nő paraszt tartozott évenként egy arany forintot készpénzben és kilenczedet minden földi termékből adózni; hetenkint egy napot ura szolgálatában tölteni, hónaponként egy csibét, pünkösdkor egy libát, sz. Márton nap-

ján egy ludat adni; karácsonkor pedig tíz házhely együtt egy hizott sertést szolgáltatni.

Ulászló nem soká élte túl ezen viharos évet. Hanyatló kora és egészsége még fokozta tétlenségét; ezt csak egyszer hagyta el, hogy családjának jövőjét biztosítsa. 1515. márczius 18-án, gyermekei és számos főúr kíséretében Pozsonyba érkezett. Miksa német császár Ígérte, hogy itt személyesen fog találkozni vele. A németországi ügyek által visszatartva, Láng Mátyás gurki bíbornok-püspök által képviseltette magát; míg a következő hónapban Ulászló ment látogatására Pécsbe. Ezen találkozásnak célja volt a magyar és osztrák ház között szoros családi és örökösödési viszonyt létesíteni. Ez sikerült. Lajos magyar királynak Miksa unokája, Mária — Fülöp spanyol király leánya — eljegyeztetett, és megállapított, hogy Ulászló magyar király leánya Anna, Miksa két unokája közül egyiknek, Károlynak vagy Ferdinándnak fog nőül adatni. Ha a két uralkodóház közül az egyik kihal, koronáit a másik fogja örökölni.

A házassági szerződés ellen a magyar rendeknek nem lehetett kifogásuk; de az örökösödési jog átengedése, az ország megegyezése nélkül, érvénytelen volt; minélfogva Perényi Imre nádor, a rendek nevében, tiltakozott az ellen. Ulászló ezen óvásnak nem tulajdonított nagy súlyt. Megnyugtatta tért vissza budai királyi lakába, hol már a következő év elején, 1516. márczius 13-án, hatvanegy éves korában kimúlt; koronázott fiára a tízéves Lajosra hagyva Magyar- és Csehország trónját.

Bakacs Tamás, bár a pórlázadás után, a nemesség gyanúsításainak és vádjainak kitéve volt, befolyását Ulászlóra föntartotta ennek holtáig. A pozsonyi és bécsi alkudozásokban nagy része volt. És Ulászló végrendeletében öt jelölte ki Lajos egyik gyámjává; társaiul György b r a n d e n b u r g i örgrófot és Bornemissza János királyi kincstartót rendelte. Azonban az ifjú király nevelésének vezetését egészen György örgróf ragadta kezébe.

A primás nem volt képes ellensúlyozni azon átkos befolyást, melyet e könnyelmű, romlott férfiú a király lelkére gyakorolt, sem útját állani azon tevékenységnek, melyet Szapolyay János a királyi hatalom meggyengítésére kifejtett. Mindamellet Bakacs még bírta a nemzet tiszteletét és bizalmát. Az 1518-ban tartott bácsi országgyűlés őt nevezte elnökévé azon országos bizottnánynak, mely hivatta volt a király nevelésére és oktatására fölügyelni, a királyi udvart jó rendben tartani, és a közügyeket a törvényekkel öszhangzóan vezetni. Azonban a főurak féktelensége és egyenetlensége oly fokot ért el, hogy Bakacs még ezen bizottság körében sem bírta a rendet föntartani, sőt ennek tagjai egy alkalommal az ő jelenlétében kardot rántottak egymásra. Ily körülmények között mindinkább visszavonult a közügyektől, hogy gondoskodását az egyház érdekeinek emelésére, és magán vagyoni viszonyainak [rendezésére irányozza.

Bakacs gondos takarékosága és a viszonyok szerencsés fölhasználása által nagyterjedelmű birtokokat szerzett magának. Már 1500-ban kieszközlé

Ulászlótól azon kiváltságot, hogy szerzeményeiről végrendeletileg intézkedhessék. Ennek folytán roppant vagyonának legnagyobb részét testvéreinek hagyományozta, kik két, máig virágzó, főrangú nemzetségnek, az E r d ő d y- és P á l f f y-családoknak alapítóivá lettek. Vagyonának másik, szintén jelentékeny részét még életében az esztergomi és egri káptalanoknak adományozta, midőn e két székesegyház mellett a b. Szűz tiszteletére fényes kápolnákat emelt; itt 1502-ben, amott 1507-ben. Az esztergomi csodálatosan túlélte a török pusztítást, és eredeti helyéről, Budnay primás kívánatára egy geniális építész vezetése mellett, az új bazilikába helyeztetett át, melynek ma legnevezetesebb alkatrésze, hirdetve alapítójának vallásos bőkezűségét és nemes ízlését.

B a k a c s 1521. június 11-én halt meg, és esztergomi székesegyházában temettetett el.

XIV.

A török háborúk II. Ulászló és II. Lajos alatt.

(1492—1526.)

Ulászló, minden inkább volt, mint harczias szellemű; emellett uralkodása kezdetén versenytársai által is zaklattatván, a törökkel békés viszonylatokat óhajtott fõntartani. Már 1490 végén Czobor Mártont Baj az ed szultánhoz küldötte, hosszabb fegyverszünet kieszközlése végett. Azonban a fogadtatás, melyben részésült, nem volt kedvezõ; eredmény nélkül tért vissza. A határszéleken csakhamar megújultak a csatározások, melyekben a Mátyás iskolájában nevelt hadvezérek többször babérokat szereztek magoknak. 1492 elején Mór é Fülöp Szörényi bán egy kalandozó török csapatot megvervén, gyõzelmi jelül két szekér török fejet küldött Budára. Néhány hónappal utóbb Kinizsi Pál a Szörényi ostromló török hadat nagy veszteséggel űzte el. E diadalt Mátyás jeles gyaloghadával, az úgynevezett fekete sereggel vívta ki, mely azonban kevéssel utóbb felbomlott. Szeged tájára szállíttatván, itt elmaradt zsoldjáért pusztítások által igyekezett magát kárpótolni. A fegyelmetlenség, mely lábra kapott, oly nagy volt, hogy a király kényszerítve látta magát, Kinizsit küldeni megfenyítésére. Ez Halas mellett támadta

meg, hol valóságos csata fejlődött ki, melyben a lázadó hadból mintegy hétszázan elesetek; a többi megadta magát. A fekete sereg ezután feloszlatatok És így az ország megfosztott azon haderőtől, mely erős kéz vezérlete alatt, lényeges szolgálatokat tehetett volna.

A következő (1493.) év nyarán Jakup bosnya bég Horvátországon keresztül Karintbiába nyomult zsákmányolás végett. Midőn visszatért, Dérensényi Imre és Lábathlan János bánok útját állották. Azonban súlyos vereséget szenvedtek. Mintegy ötezer emberök elesett, Derencsényi és Frangepán János török fogságba hurczoltattak. Mátyás király fia, János berczeg is kiváló gondosságot tanúsított a török elleni örködésben, és többször visszaverte a becsapkodó martalócz csapatokat. Thúz Oswald zágrábi püspök hasonló érdemeket szerzett magának; ezenfelül végrendeletében 32,000 aranyat hagyományozott a végvárak megerősítésére.

Ezalatt Ulászló 1498-ban a lengyel királylyal és a moldvai vajdával, 1500-ban pedig a velencei köztársasággal szoros szövetségre lépett a török ellen; a pápa, a spanyol és francia királyok is csatlakoztak hozzájuk. Velence évenként 100,000 aranyat ajánlott föl Ulászlónak a háború költségeire. Ez 1500 nyarán személyesen készült hadjáratot indítani. Azonban a szultán megelőzte a szövetségeseket. Az őszi elején erős hadat küldött Jajcza ostromára. Csakhamar itt termett Corvin János herczeg, és elűzte az ellenséget. Ugyanő, több magyar főúr dán-

dáraival egyesülvén, 1503-ban Bolgárországra tört, Bociont, Kladovát és több kisebb erősséget megvívott, sőt Nikápoly külvárosait is fölgyújtotta; mire gazdag zsákmánnyal tért vissza. Sajnos, a vitéz horczeg nem soká élte túl e dicsteljes hadjáratot. Alig volt 35 éves, midőn 1504. október 12-én a halál elragadta. Neje F r a n g e p án Beatrix volt. Ettől két gyermeke született: Kristóf és Erzsébet. Amaz már 1505-ben követte atyját a sirba. Nővére, Szapolyay Györgynek jegyese, szintén mint gyermek halt el. A család gazdag birtokainak egy részét Ulászló a magyar korona nevében lefoglalta; másik részét az özvegy Beatrix második férjének, György brandenburgi örgrófnak hozta nászajándéknak.

Ezalatt Ulászló a pápa sürgetései és pénzáldozatai daczára, sem volt rábírható a török elleni támadó föllépésre. 1503. augusztus 20-án a szultánnal hetévi fegyverszünetre lépett, s ezt, utóbb még bárom évvel meghosszabbította.

Mielőtt a fegyverszünet lejárt, Bajazed 1512 tavaszán legidősebb fia S z e l i m által megfosztatott trónjától. Ez nem tartotta kötelezőnek az atyja által létrehozott egyességet. A török hadak azonnal megkezdették az ellenségeskedéseket. Szapolyay János, a békeszerető király ellenzése daczára, visszatartotta pusztításaikat; sőt 1513 nyarán betörést intézett török területre, honnan foglyokkal és zsákmánnyal tért vissza. A következő esztendőben (1514) a Bakacs által hirdetett keresztes hadjáratnak leen-

dett föladata a török ellen indulni. Láttuk, mint hiúsült meg az.

Szelim, belellenségek által igénybe véve, majd az egyiptomi szultánnal háborúskodva, mind Szapolyay betörését, mind a kereszteshad hirdetését bosszúlatlanul tűrte, és elmulasztotta a pórlázadás idejében fölhasználni a legkedvezőbb alkalmat Magyarország leigázására; sőt 1515-ben követeket küldött Budára állandó béke létrehozása végett. Ulászló erre hajlandó volt; de a pápa ellenzése folytán függőben hagyta az ügy eldöntését.

Ulászló halála után, 1516 tavaszán a szultán megújította békeajánlatait. A kormánytanács, mely Lajos kiskorúsága alatt az ország ügyeit vezette, a pápa tanácsát kérte ki. Ez oda irányúit, hogy miután kilátás van az európai fejedelmek nagyobb mérvű segélyezésének kieszközlésére, hosszabb időre terjedő béke megkötését nem tartja czélszerűnek. Ennek következtében a kormánytanács csak egy évre terjedő fegyverszünetet kötött, s midőn ez letelt, vonakodott újabb békcalkudozásokat kezdeni.

A szultán türelmét teljesei! kimerítette a magyar kormánytanács ezen eljárása, mely az ország állapotával és érdekeivel épen nem állott öszhangzásban. Musztafa béget J a j c z a ostromára küldötte. A kormányzók, kik a béke éveit nem használták föl a honvédelem ügyének rendezésére, 1516 május elejére országgyűlést hívtak össze, hogy azt a szükséges áldozatokra bírják. Azonban a gyűlés eredmény nélkül oszlott szét. A kormányzók ekkor a városokra vetettek ki adót, és némely koronajavakat elzalogo-

sítottak. Beriszló Péter horvát bán, az összetoborzott zsoldosok élén, szerencsésen harczolt. A Jajcza körül táborozó török liadat megverte; ennek vezére is elesett a csatában.

1518-ban nagyobb veszély fenyegette hazánkat. Szelim Egyiptom- és Szíriában diadalmasan befejezván a háborút, Magyarországra irányozta egész figyelmét. Újra Jajcza ostromát tűzte ki hadimunkálatainak nyitányául.

Ennek hírére a kormányzók szent György napjára ismét összehívták az ország rendéit. Ezeknek körében megjelent a pápa követe, Schönberger Miklós domonkosi szerzetes és Miksa császár egy követe. A kormányzók a háború költségeire minden jobbágytelek után egy arany forintot kívántak. A nemesség, hivatkozván a jobbágyság szegénységére, vonakodott megszavazni ezen adót, és mint a múlt évben, most is eredmény nélkül, és zajongva oszlott szét. Az országtanács akkor önhatalmúlag kivetette az adót, és elrendelte, hogy az urak dandáraikat haladék nélkül a véghelyek oltalmára küldjék. Azonban az adót nem lehetett behajtani; az urak sem állították ki dandáraikat.

Az ország elhagyatott helyzetében újra a külföldtől nyerendő segély eszméjét ragadták meg, mint végső mentődeszkát; nem okulva a múlt idők tapasztalatain, szomorú csalódásain. Verböczy István királyi személynök, egy ép oly tudós mint ékeszóló férfiú, ki a nemesség bizalmát bírta, 1519 elején az európai uralkodókhoz küldetett. Azonban követsége nem termette meg a várt gyümölcsöket. Épen ezen

időtájt halt el Miksa császár, és a megüresedett császári trónért versengő spanyol és francia uralkodók között a háború kitörése küszöbön állván, a török ellen intézendő hadjárat eszméje az európai udvaroknál nem talált viszhangra. A magyar kormánytanács ekkor alkudozásokat kezdett Szclimmel, és három évre békét kötött.

A török birodalomban ezen béke tartama alatt nagy horderejű változás állott be. Szeli m nek 1520. szeptember 21-én bekövetkezett halála után, fia II. Szoliman lett utódjává. Az itjú uralkodó kiváló tehetségekkel határtalan uralomvágyat egyesített. Ezt nem elégítette ki a roppant terjedelmű birodalom, melyet elődeitől örökölt. Hón óhajtotta az izlam uralmát kiterjeszteni Európa nyugati részeire. A belviszályok által és fiainak önzése folytán meggyengült Magyarország mintegy kínálkozni látszott zsákmányöl. A szultán leplezetlenül föltárta terveit. Midőn II. Lajos követe, B é l á i B a r n a b á s a béke megerősítését és meghosszabbítását kérelmezte, kijelentette, hogy erre csak azon föltétel alatt fog reáállani, ha a magyar király a d ó f i z e t é s r e kötelezi magát. Ez üzenettel futárt küldött Budára.

Bármennyire alászállott hazánkban a korona tekintélye és a hazafiúi lelkesedés, a szultán kívánátát a nemzeti becsület ellen intézett merényletnek tekintették. A török futárt börtönbe vetették, s utóbboly válaszszal bocsátották vissza, melyet a méltó felháborodás sugalt. Miután pedig előrelátható volt hogy a szultán nem késendik ellenséges szándékaival föllépni, sietve követek küldettek szét a pápához, a

Wormsban gyülesező német rendekhez, és a lengyel királyhoz, hogy ezeket segélyadásra fölhívják. Azonban csak ígéretek érkeztek, segély sehonnan.

A kormányzók ugyan megtettek mindent, hogy az országot védelmi állapotba helyezték; de minden lépten nyomon leküzdhetlen akadályokat gördített utjukba az önzés és pártoskodás, megghiúsította üdvös szándékaikat a kincstár szegénysége. Így történt, hogy Nándorfehérvár és Szabács, az országnak legfontosabb két végvára, csak hiányosan volt fölszerelve, midőn azokat 1521 június elején ropant török tábor vette körül. Sőt Szabácsnak parancsnokai Sulyok István és Balázs ekkor távol voltak a gondjaikra bízott erősségtől; Logodi Simon és Torma Károly vezették helyettök a védelmet. Tizenöt napon át vitézül ellenállottak a heves ostromnak. Az őrség el volt határozva inkább hősi halállal meghalni, mint gyáván menekülni. Lőszereik teljesen elfogytak, a falakon nagy rések tátongtak; de a lelkes férfiak nem gondoltak megadásra. Július 7-én, midőn már csak hatvanan voltak életben, a minden oldalról benyorauló ellenséget a vár piacznán várták be, s dicső liarczban mindannyian elesetek.

A hősiesség hasonló ténycivel találkozunk Nándorfehérváron, melyet ugyanekkor Piri basa ostromolt; míg augusztus elején a szultán egész hadseregével csatlakozott hozzá. Oláh Balázs és Bóth. János, bár alig 700 fegyveressel rendelkeztek, több héten át daczoltak a százszorta számosabb ellenséggel. Végre Szolimán türelmét vesztve, általános rohamot rendelt. Reggeltől estig tartott az; a

kifáradt török csapatokat mindig pihentek váltották föl. Mindazáltal az őrség által visszaverettek. A véres nap áldozatai gyanánt ötezer török hullája szegélyezte a várfalakat. De az őrség is 400-ra apadt. Ezek tarthatlannak látván a várost, a felső várba zárkóztak, s itt folytatták a védelmet. Több rohamot szerencsésen kiállottak, midőn soraikban áruló találkozott. M ó r é M i h á l y a török táborba szökött, és itt elárulta a vár leggyengébb pontját. Azután megjelent a falak alatt, és az őrséget földadásra igyekezett csábítani. De Oláh Balázs, bár löpóra kifogyott, ajánlatait, melyeket a szultán nevében tett megvetéssel-utasította el. Még két rohamot állott ki, és el volt határozva utolsó lehelletig megfelelni hazafiúi kötelességének. .Azonban a legénység nem osztozott magasztos elszántságában, és kényszerítette hogy szabad elvonulás biztosítása mellett a várat földadja. A szultán elfogadta a föltételt. Augusztus 29-én, az ostrom hatvanadik napján Oláh 72 emberrel kivonúlt a rommá lett várból. Azonban alig hagyták magok után a török tábor, a hűtelen ellenség néhány csapatot küldött utánok, melyek által megtámadtatván, rövid küzdelem után mindannyian elestek

Ezalatt Zimony és több kisebb erősség is török kézre került! Szolimán az elfoglalt helyeket megerősítette, ágyúkkal és erős őrségekkel ellátta, hogy újabb hadjáratainak támpontjaiul szolgáljanak. Mire, kielégítve az eredmény által, szeptember végén visszatért Konstantinápolyba.

Míg az ország végvárai egymásután elestek,

anélkül, hogy fölmentésökre kísérlet tétetett volna: a királyi udvar nem maradt tétlenül. Lajos király csekély dandáraival személyesen megindult a Duna mentében, remélvén, hogy ennek hírére az urak és megyék dandárai nagyobb készséggel fognak zászlai alatt megjeleni. Azonban reménye meghiúsult. Ezen körülmény és betegeskedése Mohácsnál megállapodni kényszerítõ. Báthory István nádor 18,000 emberrel Péterváradig haladt. Szapolyai János pedig az erdélyi hadakkal Lippa mellett táborozott. Ha e két fõúr egyesül, és Nándorfehérvár alá siet, talán megmentheti ezt. Azonban magánviszályaik meggátolták õszhangzó mûködésüket. Anélkül, hogy a törökkel megütköztek volna, visszavonultak Mohácsra.

Itt a király elnöklete alatt tanácskozmányok folytak az iránt, mikép kelljen elejét venni a további szerencsétlenségeknek. Az urak körében nagy ingerültség nyilatkozott azok ellen, kik az oltalmokra bizott várakat, a török közeledtekor, gyáván és lelkesmeretlenül magokra hagyták. Ilyenek valának Hédervary Ferencz és Török Bálint Nándorfehérvárnak, a Sulyo k-testvérek Szakácsnak parancsnokai. A nádor utasított, hogy õket maga elé idézze, és a törvény egész szigorát alkalmazza. Ez megtörtént. A nevezettek honárulóknak nyilvánítottak, és birtokaiktól megfosztattak.

Lajos király a mohácsi tanácskozmány határozatából, 1521 november 19-ére országgyûlést hirdetett Budára, mely hivatva volt a török elleni védelem tárgyában intézkedni. A súlyos csapás, mc-

lyet az ország szenvedett, nagy hatást gyakorolt a kedélyekre, annál inkább, mert a közel jövőben még nagyobb veszélyektől lehetne tartani. A rendek tehát ez alkalommal a viszonyoknak megfelelő áldozatkészséget tanúsítottak. Többféle jelentékeny adókat ajánlottak meg. Az országnak minden saját kenyeren élő nemnemes lakosa egy arany forintot fizet; ezenkívül a kézművesek minden műhely, a molnárok minden kerék, a halászok minden nagyobb háló után, a zsidók fejenkint egy arany forintot; a kereskedők áruik értékének huszadrészét, az alsó papság arany és ezüst szerei értékének tizedrészét. Az urak és nemesek fölmentetvén a személyes fölkelés kötelességétől, melynek a közelmúltban igen hanyagúl feleltek meg, ehelyett önmagokat adóztatták meg; zsoldos had kiállítására egyévi jövedelmeik felét ajánlották föl. Végre behozatott a f o g y a s z t á s i a d ó * [Minden hordó bor nagysága szerint, 25 dénártól egy forintig, minden hordó sör 10 dénárral adóztatott meg, a nagyobbmarhákra 5, a kisebbekre 2 dénár adó vettett; minden az országból kihajtandó szarvasmarha, vagy ló darabjéért az eddigi 25 dénár helyett 50 denárnyi illeték határozottatott. Az országgyűlés intézkedett a bőkezűleg megajánlott adók behajtása és kezelése iránt. Miután a kincstár igazgatóinak és tiszteinek lelkismeretlensége folytán, eddig a közjövödelmeknek csak csekély része jutott el rendeltetési helyére, a további visszaélések megelőzése végett két főár és két nemes bizatott meg, hogy a begytilendő pénzeket az ország közepén erős várban őrizték, és a hon védelmére fordítsák.

Ha a hazafias lelkesedés, mely ezen pénzügyi Örvényekben nyilatkozott, állandó lett volna, és e törvények végrehajtását eszközlő: gyorsan orvosolva leendettek a pénzügyi bajok, melyek főokai valának a korona gyengeségének és a honvédelem elhagyatott állapotának. Azonban alig távoztak a rendek Budáról, alig szabadultak meg a réműlettől, melyet a nagy csapások és veszélyek első pillanatban előidéztek: minden ismét visszatért a régi kerékvágásba. Az önzés tényleg visszavonta, mit a hazafiság szóval megajánlott.

A nemesség és a papság, ősi szabadalmaira és a veszély elmúltára hivatkozva, vonakodott megfelelni elvállalt kötelezettségeinek. Az adószedők szétmentek ugyan a megyékbe és városokba; de még nagyobb botrányokat követtek el, még lelkismeretlenebb önkénnyel jártak el tisztükben, mint elődeik. Így történt, hogy a nagy összegek helyett, melyekkel a hazát megmenteni kellett, csekélység folyt be a királyi kincstárba, mely a közszükségletek tengerében egy csepp gyanánt elenyészett.

Zsoldos had fogadásáról szó sem lehetett. A nádor alig volt képes négy, öt várat védelmi állapotba helyezni. És az ország kénytelen azon megaláztatást tűrni, hogy a király sógorának, F e r d i n á n d, ausztriai főhercegnek védelmére bízza több horvátországi várait, melyeket ez német őrsgel látván el, a laibachi főkapitány iörlügyelete alá helyez. Az ország szerencséjére, Szolimán 1522-ben R h o d u s ostromával volt elfoglalva.

A veszély el volt napolva, de nem eltávolítva. Ezt jól tudták Budán, és mivel belátták, hogy a nem-

zet nem leend képes önmagát megoltalmazni, újra a külföldön kerestek segélyt. Legtöbbet a hatalmas V. károly császártól lehetett várni. Ez azonban I. Ferencz francia királylyal háborúskodván, csak jelentéktelen pénzüsszeggel segélyezte sógorát. Az 1522 végén N ü r n b e r g b e n tartott birodalmi gyűlésen is megjelent egy magyar követség, melynek tagjai: Gosztonyi János nyitrai püspök, Drágy János és Verböczy István. Ezek kieszközölték, hogy a német fejedelmek 4000 gyalogot és 100 mázsa lőport ajánlottak föl. Azonban nem találjuk nyomát, hogy az ígélet teljesedésbe ment volna.

Hazánk ismét magára volt hagyatva. Az 1523. év tavaszán tartott országgyűlésen nagy ingerültség uralkodott amiatt, hogy a múlt évben följánlott nagy áldozatok eredmény nélkül maradtak. Szigorú vizsgálat rendeltetett azok ellen, kik az adók behajtásával meg voltak bizva. Egyúttal új adó ajánltattott meg, az eddigieknél még nagyobb, minden országlakos után 2 forint. Az országgyűlés lemondott azon kísérletről, hogy a nemességet megadóztassa; ehelyett honvédelmi kötelezettségeit igyekezett szabályozni. Megállapított, hogy a király és zászlós urak dandáraikat azonnal a végekre küldjék; a nemesek pedig készen álljanak, hogy az első fölhívásra jól fölfegyverkezve, lóháton megjelenjenek a kitűzött helyen; ezenkívül a nagyobb birtokosok tíz jobbágytelek után egy vitézt állítsanak a megye zászlaja alá.

Az országgyűlés után a hon védelmének magasztos kötelessége leginkább egy főpapra nehezedett, ki önfeláldozó buzgalma és hősi halála által fényes he-

lyet biztosított magának hazánk történelmünek lapjain., Ez Tomory Pál.

Élete hányattott és viszontagságokban gazdag volt. Nemes családnak sarja, kora ifjúságától kezdve a katonai pályán működött. A pórlázadás idejében budai alvárnagy volt, és a lázadók elleni harezban kitüntette magát. Később a véghelyekre küldetett, és a török ellen harczolt. Azonban 1522-ben elhagyta a harezi tért, melyen már is babérokat szerzett magának. Ugyanis egymásután, rövid időközben, két jegyesét elragadta a halál, mielőtt őket az oltárhoz vezette volna. A vallásos szellemű férfiú e kettős csapásban a Gondviselés intő szózatát ismerte föl. Szent Ferencz rendjébe vétette föl magát. Újonzévét az esztergomi zárdában töltötte. A legpéldásabb önmegtágadással vetette magát alá az ujnezok alacsony foglalkozásainak és szigorú fegyelmének. És miként előbb vitézségének, most szent életének híre csakhamar betöltötte az országot. Midőn tehát 1523-ban a kalocsai érsek ség megüresedett, a rendek azon kéressel fordultak a királyhoz, hogy Tomoryt emelje e méltóságra, mely most egyházi és katonai tekintetben egyenlő fontossággal bírt; miután a kalocsai érsek volt hivatva dandárával az egyházmegyéjéhez tartozó alföld biztonsága fölött őrködni és védelméről gondoskodni. A király nem habozott engedni e kérelmeknek. Bornemissza Jánost Esztergomba küldötte, hogy a világtól elvonult, az áhitatnak élő szerzetest az előkelő egyházi javadalom elfogadására fölhívja. Ez azonban vonakodott elhagyni a zárda magányát; egyaránt idegenkedett a följánlott

méltóság fényétől és terheitől. Csak K a j e t á n bíbornok, pápai követ határozott parancsa előtt hajolt meg. A király ekkor az ország alsó részeinek főkapitányává nevezte, és teljhatalommal ruházta föl. a hivatalának körébe tartozó teendők keresztülvitelére.

Tomory megfelelt e bizalomnak. Nagy erélyvel és buzgósággal fogott az elhanyagolt honvédelmi ügy szervezéséhez; megerősítette a végvárat, zsoldosokat gyűjtött, és begyakorolta azokat. Személye körül lelkes férfiak csoportosának, kik már előbb is kitűntek hadi tetteik által, és az általánossá vált önzésnek közepette önfeláldozással munkálkodtak a haza megmentése érdekében. Ezek B á n f y Jakab, B o d ó F e r e n c z, K i s F e r e n c z, és a szerb eredetű R a d i c s B o s i c s. Tomory részint maga, részint hadvezérei is 1523-ban több, magyar területen pusztító török csapatot megsemmisítettek. F e r l i a d pasát is, ki 15,000-nyi haddal a Szerémségre tört, nagy veszteséggel űzték vissza. Ugyanekkor F r a n g e p á n K r i s t ó f és B a t t h á n y i F é r c n c z a török által ostromlott Jajczát fölmentették.

Míg a nemzet ekként az elbizakodott ellenséggel érezte meggyengült, de meg nem semmisült hatalmának súlyát; a külföldről is egy vigasztaló reménysugár kezdett világítani.

1523 végén V I T. Adorján pápa halála után, V I I. K e l e m e n foglalta el szent Péter székét. Átlatva magasztos állásának kötelességeitől, melegen karolta föl zaklatott hazánk érdekeit. 1521 elején

báró Burgio Antalt küldő követül a budai udvarhoz; oly férfiút, ki kitűnő államférfíui tulajdonsokkal hazánk iránt őszinte ragaszkodást egyesített. Azon harmadfél év tartama alatt, melyet hazánkban töltött, oly buzgalmat tanúsított, oly fontos szolgálásokat tett, hogy a történelem méltán kegyelettel őrizi emlékét. Levelei, melyeket részint a római kormányférfiakhoz Budáról sűrűen intézett, miként a szomorú eseményekre, melyek rohamos sebességgel egymást követték, úgy az ő személyére és a szentszéknek hazánkhoz való viszonyára is érdekes világot vetnek.

Burgio főleg avégett küldetett, hogy Lajosnak jelentékeny pénzsegélyt nyújtson, és őt a válságos időben tanácsaival támogassa. Mindkettőre nagymértékben szüksége volt.

1524 nyarán török hadak táborolták körül Szörényi, s azt ostromolni kezdték. Ká 11 ay János kapitány egyideig ellenállott. De segélyt sehonnan sem nyervén, földalta a fontos helyet. Ezalatt ahelyett, hogy a nemzet magát erősíteni, s előkészülni igyekezett volna, a legnagyobb elkeseredéssel folyt a pártviszály. Az udvar és Szapolyay János pártja mint ellenségek állottak egymással szemben; megragadva minden alkalmat egymás gyengítésére, habár ez a közhaza kárával történt is. A két párt már 1519-ben megmérkőzött, azon alkalommal, midőn Perényi Imre halála által a nádori méltóság megüresedett. Szapolyay vágyott azt elnyerni. De az udvari pártnak sikerült saját jelöltjét, B á thory Istvánt megválasztatni. Ez azonban nélkülözte a kellő képességeket és azon meleg hazafi-

ságot, melyekre szükség volt, hogy a pártviszályokat megszüntetve, a nemzetnek helyes irányt adjon.

A Szapolyay körül csoportosuló alsó nemesség tömegéből több kiváló alak emelkedik ki. Ilyenek Yerböczy István, ennek ipja Zoby Mihály, Artvány Pál, Glesany Miklós. Ezek azonban jó hazafiak, buzgó pártemberek, hatásos szónonokok lehetnek; de magasabb államférfiei erő bennök is, vezérükben is hiányzott.

A két párt vésteljes küzdelmei töltik be azon két esztendőt, melyek a mohácsi gyásnapot megelőzik. Azok nagyobb mérvekben először az 1524 szeptember 8-án Pesten megnyitott országgyűlésen indultak meg. A király fölhívta a rendeket, hogy az eddiginél nagyobb adót ajánljanak meg. Burgio is buzdítá őket erre; jelentvén, hogy a pápától hozott pénzt csak azon föltétel alatt ajánlja föl, ha a nemzet maga is megtesz minden lehetőt a hon védelmére.

Ezen előterjesztések hatástalanok maradtak. Yerböczy más irányt adott a tanácskozásoknak. Heves beszédben jellemezte az ország siralmas állapotát, a kormányférfiak gyengeségét, az urak önkényét. Ekesszólo előadása magával ragadta a gyülekezetét. Határozattá lón, hogy az elhatalmasodott bajok orvoslására a jövő év (1525) szent Iván napján külön országgyűlés fog tartatni; itt az urak és nemesek fejenkint, és pedig fegyveresen jelenjenek meg, hogy a tárgyalások befejezése után, azonnal a török ellen indítlhassanak. E gyűlésig ne az ország-tanács, hanem a király által hazafias szellemű főpapok- és főurakból választandó bizottmány vezesse

az ország ügyeit. A határszélek védelmére pedig, minden telek után egy forintnyi adó ajánlatott.

A király nem erősítette meg e határozatokat. És hogy a hatvani gyűlés megtartását akadályozza, maga május 7-kére a Rákosi-a hirdetett országgyűlést, melyre a nemesség szokott számmal, és fegyver nélkül jelenjék meg. A nemesség követte e meghívást. De tömegesen és fölfegyverkezve gyülekezett, zajongásaival betöltve Pest téréit és utczáit. Miután pedig a király késedclmeskedett a gyűlést megnyitni, a nemesség V e r b ő c z y királyi személynek elnöklete alatt átment Budára, és itt szent János templomában ülést tartott. Legelőbb a múlt évben alkotott törvények megerősítésének és végrehajtásának elmaradása miatt történtek szenvedélyes felszólalások. A nádort és Sz a l k a y L á s z l ó esztergomi érseket tették felelősekké. Szerencsés Imre zsidó eredetű kincstárnokot pedig a pénzügyi zavarokért okozták. Két nappal utóbb a nemesség egy hatvantagú küldöttséget menesztett a királyhoz, a következő követelésekkel: üt nap alatt bocsásson el udvarából minden idegent, különben a nemesség erőhatalommal fogja őket elűzni; a császár és a velencei köztársaság követeit távolítsa el az országból, miután amaz rász befolyást gyakorol a közügyekre, ez pedig a töröknek kéme; S z a l k a y cancellár és többi tanácsosai helyett másokat, hazafiasabb szelleműeket válasszon; Szerencsés Imrét foszsa meg hivatalától és vonja szigorú számadásra.

Lajos május 15-én fogadta a nemesség egy újabb, 120 tagból álló, küldöttségét, és válaszolt a fönnebbi

.kivánatokra. A német udvaroncok és a császári követ kiüzése eszélytelenség lenne, — mondá — mert ezáltal megsértetnék a császár, kitől segélyt vár a török ellen; a cancellár és kincstárnok ellen törvényes vizsgálatot rendel, s ha bűnösöknek bizonyítnak, kellő szigorral fogja őket büntetni. E válasz nem elégítette ki a nemességet, mely most zajosan követelte, hogy a király személyesen és pedig az urak nélkül jelenjék meg körükben. A király, bár környezetében sokan ellenezték, engedett. Május 18-án megjelent a Rákoson. Ismét **V e r b ő c z y** volt a nemesség tolmácsa. Szokott ékesszólásával rajzolta az ország helyzetét, és fölhívta a királyt, üzze el oldala mellől gonosz tanácsosait, kik minden szerencsétlenségnek okai, s vegye saját kezeibe az ország kormányzását; biztosította, hogy a nemesség kész őt támogatni. Ezután az előbbi kívánatokat ismételvén, azokhoz még néhány újat csatolt; hogy a királyi bányákat bérlő dúsgazdag **Fuggerek** kiüzessenek; hogy a silány pénz helyett jobb veretű hozassák forgalomba; hogy **Tahy János** fosztassék meg a horvátországi bánságtól stb. A király a nemesség sürgetései daczára, vonakodott rögtön közölni határozatait. Miután azonban a nemesség hasztalanul várta a királyi határozatokat, abban állapodott meg, hogy a jövő szent **Iván** napon **H a t v a n b a n** megtartja a múlt évben kihirdetett országgyűlést, s itt folytatni fogja tanácskozásait aziránt, mikép lehessen segíteni az ország bajain. Egyúttal határozattá lőn, hogy az **e g y h á z i t i z e d e k**, melyek a papságot illették,

ezentúl a végvárak megerősítésére fordíttassanak. A nemesség ezután május 21-én eloszlott.

A király az egyházi tizedekre vonatkozó határozattól megtagadta ugyan hozzájárulását; azonban több pontban engedményeket tett. Így késznek nyilatkozott német udvaronczeit elbocsátani, és a ^hatvani országgyűlésre személyesen megjelenni.

Június végső napjaiban nagy számban gyülekeztek az alsó nemesség tagjai Hatvanba. Mintegy tizennégyezeren lehettek. A tudósítást, hogy a király? megjelenik körükben, örömmel fogadták, és midőn július 8-án csakugyan megjelent, lelkesedéssel Üdvözölték; azonban a nemesség hangulata ingerült volt. És *V e r b ő c z y* kímélet nélkül adott annak kifejezést. Két óráig tartó beszédben élesen megtámadta a rossz tanácsosokat, kik a királyt tévútra vezetik, a törvények végrehajtását gátolják, az ország romlását okozzák. És ismételte a nemességnek a múlt évben előadott kérését, hogy a király rossz tanácsosait bocsássa el, és másokkal környezze magát.

A gyülekezet zajos helyeslése kísérte a beszédet. Majd nevek is hangzottak föl, azoknak nevei, kik leginkább magokra vonták a nemesség gyűlöletét: *S z a l k a y* érsek, *B á t h o r y* nádor, *S á r k á n y* Ambrus országbíró, és *T h u r z ó* Elek. Ezek most egymásután fölkeltek, és védelmezni igyekeztek magokat. Azonban szenvedélyes kiáltások szakították meg előadásukat. És szavaik hatás nélkül hangzottak el, vagy még inkább fölingerelték a tömeget. A király néma tanúja volt ezen szomorú jelenetnek.

Azon kijelentésre szorítkozott, hogy válaszát más nap fogja közölni. Mire eltávozott, és az ülést feloszlatta. A következő éjjel a nádor és az országbíró a nemesség kosztjától tartva, titkon elhagyták Hatvant.

Másnap július 4-én a két főúr megszökésének híre nagy örömet idézett elő a rendek körében. Haladéktalaní megfosztani kívánták őket méltóságuktól, s helyükbe másokat választani. A király ezt megakadályozni igyekezett. Megízente a nemességnek hogy szigorú vizsgálatot fog rendelni; várják be tehát ennek eredményét. Azonban a gyűlés hevesen sürgette a főhivataloknak hazafias szellemű urakkal való betöltését. Küldöttség bocsáttatott a királyhoz, mely őt fölkérte, ne ellenezze tovább új nádor választását. Lajos király meggyőződven, hogy további ellenszegülése által még inkább fölingerelné a nemességet, fölhatalmazta azt a nádor-választásra.

Ennek híre kitörő örömmel fogadtatott. A választás azonnal megtörtént. A megválasztandó személy körül nem merültek föl eltérő nézetek. »Kit tehetnének — így szólalt föl egy vezérszónok — jobbat, kegyelmesbet, igazbat és vigyázóbbat, kinek az ország romlása inkább fájna, ki inkább tudná az ország szabadságát és törvényét, mint V e r b 5 c z y uramat ő kegyelmét? Tálaszszunk valaha a mi tagunkból is, necsak mind az úrnemzetből nádorispánt, kinek fájjon a szegény nemes nép gyermeki nyomorúsága!« És erre határtalan lelkesedés között, egyhangúlag Verbóczy kiáltatott ki nádorrá. Ugyanakkor V á r d a y egri püspök cancellárrá. D r á g f y

János országbíróvá, Kanizsáy kincstárnokká választatott.

Lajos király készen nyilatkozott Verböczyt megerősíteni; de határozottan kijelenté, liogy miután a többi országos méltóságok adományozása a korona jogaihoz tartozik, a választásokat érvényteleneknek tekinti. Másnap (július 5-én) megjelent a nemesség körében. Itt Arthándy Pál intézte hozzá azon kérelmet, hogy Verböczyt megerősítse. Mire udvarmestere által felölvastatá a megerősítésről szóló okmányt. Ekkor Verböczy lépett a szószékre. Meghatva, könyek között kérte a királyt és a nemességet, ne kényszerítenék őt oly tiszt elfogadására, melyre magát elégtelennek erezi: »Nem akarjuk, nem akarjuk, egyebet sem ő felsége, sem az urak, sem az ország nem választ!« Ily fölkiáltások követték szavait. Kénytelen volt meghajolni a nemesség akarata előtt, mely viharos üdvkiáltások között emelte őt vállaira, és a király elé vitte, hol azonnal letette az esküt; mire Lajos király jobbján elfoglalta a helyet, mely az ország első méltóságát megilleti.

A nemesség most ki volt elégítve. És a tanácskozások ezután nyugalommal folytak. Számos törvény alkottatott, melyek célja volt a visszaéléseket megszüntetni, a közigazgatásban, a pénzügy és honvédelem terén rendet hozni be. Az országtanácsba nyolcz köznemes választatott. Az egyházi-és világi uraknak hivatalvesztés büntetése alatt, kötelességökké tétett, bandériumjaikat teljes számban kiállítani, és a véghelyekre küldeni. Azon urak pedig, kik 50 lovast

el nem tarthatnak, a köznemcsekkel együtt, jobbágyaik adóját a megye pénztárának tartoznak átengedni, hogy a begyülemdő pénzen zsoldosok fogadtassanak. Egyúttal ismét minden jobbágytelekre egy arany forintnyi adót vetettek ki. Végül a következő év szent György napjára új országgyűlés liirdetetett.

Miután a király a törvénycikkelyeket haladéktalanéit megerősítette, a nemesség július 6-án szét oszlott. Azon megnyugtató Öntudattal tért haza, hogy az ország sorsának jobbrafordulását biztosította és egy szebb jövő alapjait megvetette.

Azonban ez nagy csalódás volt, s csakhamar bekövetkezett a kínos kiábrándulás.

Sz a p o l y a y J á n o s fényes diadalt ült, mi dón leghatalmasabb elleneit megalázta, és párthívei közül a legbuzgóbbat emelte az ország első hivatalára. Azonban nem bírta a kivívt eredményeket állandósítani. V e r b ő c z y tevékeny pártvezér és jeles jogtudós volt ugyan, de képessége nem állott új helyzetének magaslatán. Ezt érezte ő is. És könyei, esdeklései, melyekkel eltávolítani kívánta magától a fényes, de terhes hivatal,, őszinték lehettek. 0 az egyszerű nemes, nem birt elég erővel és tekintélyvel, hogy magának a királyi udvarban kellő befolyást biztosítson, és ellensúlyozza a megalázott, de meg nem semmisített oligarchia ármányait.

B á t h o r y I s t v á n és á többi főurak nem nézték tétlenül a történetet. A hatvani gyűlés eloszlása után élénk tevékenységet fejtettek ki Verbőczy megbuktatására. Buzgón szervezték, és szaporított-

ták pártjokat. Ez annál könnyebb volt, mert hatalmas szövetségest bírtak a királynéban.

M a r i a, Miksa császárnak unokája, szép Fülöp spanyol királynak leánya, V. Károly császárnak és Ferdinánd ausztriai főhercegnek nővére volt. Ő már 1515-ben eljegyeztetett Lajosnak. De a házasság csak 1522-ben történt meg. Ezóta Budán tartóttá udvarát. Az ifjú királyné kiváló műveltséggel nagy lelki erőt és önállóságot egyesített. Döntő befolyást gyakorolt férjére, kinek gyengeségét és erélytelenségét ellensúlyozni igyekezett. Udvari papjának H e n c k e l J á n o s n a k egy nyilatkozata élénken jellemezi azon hatást, melyet föllépése előidézett. »Oh vajha — úgymond — lehetséges volna oly átalakulás, mely királylányá változtatná a királynét! Bizonyára jobban állanának ügyeink.«

A királyné a korona méltóságát megalázva látta a hatvani gyűlés határozatait és azon magatartás által, melyet ott Lajos tanúsított. Készségesen fölkarolta tehát azoknak célzatait, kik ama gyűlés eredményeit megsemmisíteni kívánták. Az ő közreműködésével az urak 1526 elején összeesküvést szerveztek Szapolyay és Verbóczi megbuktatására, s a király hozzájárulását is megnyerték. A pápai követ figyelmeztetése, hogy a királyhoz illetlen dolog összeesküvésekben részt venni, és veszélyes a pártviszályok tüzet újra fölszítani, hatástalan maradt. Az összeesküvés tagjai, kik magokat »kalandosok«-nak czimezték, mindegyre többeket nyertek meg terveiknek. Igéreték, megvesztegetések által az ellenpárt több előkelő tagját is magokhoz vonták. És midőn az

1526 ápril 24-ére hirdetett országgyűlés összejött teljesen el voltak készülve terveik végrehajtására.

A rendek egészen más hangulatban jelentek meg, mint egy évvel előbb Hatvanban. Verboczy ellen, ki akkor a nemzet bálványa volt, mindenfelől panaszok és heves kifakadások voltak hallhatók. Mert a vermes remények, melyeket nádorrá választatásához csatoltak, nem teljesültek, és az állapotokban lényeges változás, javulás nem volt észlelhető. Midőn tehát az ápril 25-ikén tartott ülésen az urak a nádori méltóságtól való megfosztását indítványozták, senki sem emelkedett föl védelmére. Verboczy sietett a királyhoz, és lemondott hivataláról. Majd attól tartván, hogy ellenségei életére is törnek, ipjával Zoby Mihálylyal titokban Erdélybe menekült. Másnap Bathory visszahelyeztetett nádori hivatalába, És ugyanazok, kik Hatvanban szitkok közt követelték letételét, most üdvkiáltásokkal fogadták visszahelyezését. Oly tény, mely legvilágosabban kitünteti az erkölcsi érzület hanyatlását.

A nemesség ezek után még csak néhány napig maradt együtt. Május 4-én szétoszlott, egy 100 tagból álló bizottságot választva, mely az urakkal a törvényeket megalkotta. A királyi kincstár körül tapasztalt rendetlenség és pazarlás megszüntetése végett többféle rendelkezések történtek. Megállapított, hogy a király ezentúl személyesen vezesse az országos hadat; az urak és nemesek lelkismeretesen feleljenek meg honvédelmi kötelezettségeiknek; a parasztok is készüljenek föl, és ötödöröszen, végszük-

ség esetében pedig fejenként keljenek föl a hon védelmére. Egyúttal a hatvani gyűlés több határozata most a törvénykönyvbe fölvetett.

Míg a magyar rendek belmozgalmak által gyengítették az országot, és veszély esetére az erők egyesítését, az öszhangzó működést előre lehetetlenné tették: Szolimán elérkezettnek látta az alkalmas időpontot, hogy félelmes hatalmát hazánkra zúdítsa. 1526 ápril 25-én, százezernél számosabb sereg élén hagyta el fővárosát, hogy azt Magyarország ellen vezesse.

Midőn ennek híre a királyi udvarba érkezett, az ország teljesen készületlen volt. A megmaradt végvárak csak csekély őrséggel és löszerekkel voltak ellátva. Tomory alig 1500 vitézzel rendelkezett. A kincstár állapota sem javult a hatvani és pesti országgyűlések óta. A nemzet áldozatkészségére hivatkozni már többször hiú kísérletnek bizonyítt. Az utolsó mentőszerhez nyúltak, az egyházak kincseihez. A pápa előleg kinyert jóváhagyásával, királyi rendelet ment az őrszág összes egyházaikhoz az arany és ezüst templomi szerek átszolgáltatására, hogy azokból pénz veretessék. A azonban ezen eljárás hosszabb időt igényelt. Most pedig haladéktalaní szükség volt pénzre.

Ily körülmények között Lajos király a legnagyobb hálával fogadta a segélyösszegeket, melyeket a pápai követ rendelkezésére helyezett. Burgio báró egyébként is fáradhatlan tevékenysége által megszenyénítette a magyar urakat, kik nagyrészt tétlenül néztek eléje a közeledő végveszélynek. Az országta-

nács csak június végső napjaiban határozta el a közfelkelés kihirdetését. Futárok küldettek a főispánokhoz, azon utasítással, hogy ősi -szokás szerint a kardot körülhordoztassák. A főpapok és urak fölhivattak, hogy mielőbb és minél nagyobb számban állítsák ki dandáraikat. A gyülekezés helyül Tolnát, időpontjáéi július második napját tűzték ki. Ugyanekkor követek mentek a szomszéd fejedelmekhez segílyt kérni, zsoldosokat fogadni, hadiszereket vásárolni.

Ezen rendelkezések nem foganatosítottak oly gyorsan és azon eredménnyel, mint a veszély közelsége és nagysága követelte. Mindenfelől leverő hírek érkeztek a készülletekről. A nemzeti sereg csak lassan gyülekezett. B á t h o r y nádornak több egyházi és világi' úr kíséretében a Drávához kellett volna mennie. Ehelyett Budára jött, s kijelenté, hogy miután azok, kiknek hozzá csatlakoznak kellett volna, elmaradtak, ő maga jelentéktelen dandárával mit sem tehet. Ez rősz előjel volt. És midőn július 2-ika elérkezett, az urak és megyék zászlóaljai közül még egyetlen egy sem volt Tolnán.

Nem csekély nehézségeket szült azon kérdésnek eldöntése is: kire kelljen a fővezérletet bízni? A n á d o r, kit e tiszt megilletett volna, járatlan volt a hadviselésben. S z a p o l y a y J á n o s erdélyi vajda személye iránt a kif ály és környezete könnyen magyarázható idegensé get és bizalmatlanságot táplált. A vitéz Frangepán Kristóf és Salm Miklós, ismervén a magyar viszonyakat, vonakodtak a fölajánlott tisztet elfogadni. T o m o r y érsek elkese-
rítve a kormány erőtlensége és az urak könnyelmű

sége által, az általa eddig viselt főkapitányságról is lemondani készült; csak Burgio báró kérelmeinek lehetett köszönni, hogy a válságos pillanatban nem vonta meg közreműködését a haza megmentésének munkájától.

Ezalatt Szoliman, aldunai tartományaiban szaporítva hadait, lassan haladt hazánk határai felé. Ibrahim nagyvezért előre küldötte. Ez átkelven a Száván, Zimonyt, Szént-Demetert, Szá-Iánke-mént megvívta, anélkül, hogy komoly ellenállással találkozott volna. Július közepén Péterváradot szállotta meg. E fontos hely közelében várta őt Tomory. Nyílt csatát kockáztatni csekély háddával vakmerőség leendett. Arra kelle szorítkozni, hogy a vár őrségét támogassa. Midőn azonban Ibrahim három napi ostrom után a város urává lőn, és az őrség a felső várba vonóit, Tomory ezt ezer gyaloggal szaporítván, maga kétezer lovassal Bácsra visszavonult. Innen eredmény nélkül kérte a királyt, küldjön le nagyobb hadat, melylyel Péterváradot fölmenthesse. A péterváradi őrség magára hagyatva, vitézül ellenállott a heves ostromnak, és két rohamot szerencsésen visszavert; azonban július 28-án az ellenség benyomult a réseken, és erőt vett a megfogyott őrségen, mely hősi viadalban elesett. Ennek hírére Szolimán, ki eddig Nándorfehérvárnál táborozott, átkelt a Száván, hogy roppant seregével az ország belsejébe nyomuljon.

Ekkor Lajos király már elhagyta volt a fővárost. Ugyanis a rendek, elhárítandók magoktól kötelességöket, azt hangsúlyozták, hogy miután a

király zászlai alatt tartoznak fölkelni, nem indulnak meg, míg a király személyesen nem áll élére a seregnek. Lajos július 20-án indult meg Budavárából, Szalokay László esztergomi érsek, és Brodaries István szerémi püspökcancellár kíséretében. Azonban a sereg, melyet vezetett, a királyné s a két főpap dandáraival együtt, alig haladta meg a liáromezeret. Lassan vonúlt a Duna mentében lefelé, bogy időt engedjen az uraknak és a megyéknek dandáruik összegyűjtésére. Több nap múlt el, anélkül, hogy a nádoron és Báthory Endrén kívül más csatlakozott volna hozzá. Ekkor gyors futárok küldettek Szapolyay János erdélyi vajdához és Ballayányi Ferencz horvátországi bánhoz, azon megtagyással, hogy hadaikat lehető legnagyobb gyorsasággal Tolnára vezessék. Lajos augusztus 5-én érkezett ide. A következő napokban megjelent néhány főpap és főúr. Zsoldos csapatok is jöttek. Hannibal 1300, a lengyel Gnojenszky Lénárd 1500 gyalogot fogadott, a pápa költségén.

Augusztus 14-én Szegszárdra, majd rövid megállapodás után Bátára, s innen Mohácsra vezette egész seregét. Az itt elterülő síkságon ütötte föl táborát, elhatározva lévén, bevárni az ellenséget. A főpapok és urak dandárai Mohács közelében táboroztak; Tomory mintegy hatezer emberrel, kik többnyire az alsó nemességhez tartoztak, két mérfölddel alább.

A király itt fogadta Szapolyay János követét. A vajda, ki mintegy 10,000 válogatott és begyakorlott vitézzel rendelkezett, júliusban, midőn

még a török Pétervárad alatt állott, azon utasítást vette az udvarból, hogy a havasalföldi vajdával egyesülve a szultánt hátulról támadja meg, s így Magyarországtól elvonja. Azonban már néhány nappal utóbb a terv kivihetlenné mutatkozott; minélfogva a vajda fölhivatott, hogy ő is Tolnára siessen, a királylyal egyesülendő. Szapolyay későn, augusztus elején vette a királyi parancsot, s nem érkezhett a kellő időben Tolnára. Most tehát megnyugtani igyekezett Lázost, biztosítván, hogy nagyszámú hadait sietve veveti táborába. Egyedül roszalását fejezte ki afölött, hogy a király elhagyta Budát, és oly közel jött az ellenséghez, s kérte őt, ne ütközzék meg az ő megérkezése előtt. Hasonló figyelmeztetés érkezett Fran-gepán Kristóftól, ki morva- és sziléziai zsoldosokat vezetett a királyi táborba.

A király környezetében is számosan találkoztak, kik Szapolyay nézeteiben osztoztak. Tomory és Brodarics még Tolnán tanácsolták Lajosnak, hogy, ha másként nem lehet, adófizetést ígérve, igyekezék békét eszközölni a töröktől. Most a mohácsi táborban tartott tanácskozmányokban is többféle emelkedtek komoly szózatok, melyek könnyelműségnek és vakmerőségnek bélyegezték azon szándékot, ily csekély sereggel megütközni a törökkel. Javasolták, hogy a király vonuljon vissza; mert csekélyebb baj lenne az, ha a török akár Pozsonyig elpusztítja az országot, mint ha egy csatában a király és az egész sereg elvész.

Ezen higgadt és józan nézetekkel ellentétben az alsó nemességet vésteljes harcizkedv szállotta

meg. Ennek soraiban gyáváknak, hazaárulóknak nyilvánították mindazokat, kik megütközni vonakodnak. Türelmetlenül vágytak megmérközni az ellenséggel, melyről meglepő kicsinyléssel, megvetéssel szólották. Hitelt adtak azon kósza híreknek, melyek szerint a török sereg legnagyobb része csöcselék népből állana, s alig minden tizedik, vagy épen huszadik ember volna fölfegyverezve; az ágyúk körül pedig keresztény tüzérek volnának alkalmazva, kik az ütközet alatt majd árulókká lesznek, és a törökökre irányozzák lövegeiket.

Tomory bizonyára ismerte ezen hírek alaptalanságát. De seregének harczias hangulata magával ragadta őt. Valószínűleg megemlékezett azon csatákról, melyekben Hunyadi János egykor oly fényes győzelmeket aratott a sokszorta nagyobb számú ellenségen. Az augusztus²³-ántartotttanácskozmányban ő is sürgette a megütközést. Szavainak súlyt kölcsönözött a nemesség küldöttsége, mely az urak előtt megjelenvén, szenvedélyes szavakban tiltakozott a visszavonulás ellen, és fenyegetőzött, hogy kardra hányják mindazokat, kik hozzájuk csatlakozni vonakodnak.

Most elnémult a higgadt belátás szava. Végleges határozattá emeltetett, hogy az ellenséget bevárják, és megütköznek vele. A magyar sereg mintegy 20,000 embert számított, s a következő napokban több főúr megérkezése folytán, 28,000-re szaporodott. Bécsből, Budáról pedig lőszerrel terhelt hajók jöttek. Mindamellett a magyar tábor alig rendelkezett 80 ágyúval.

Szolimán ezalatt Mohács közelébe érkezett» mielőtt Szapolyay és Frangepán a királylyal csatalkozhattak volna. Augusztus 26-án már annyira megközelítette a magyar tábor, hogy az előőrsök többször összecsaptak. Két nappal utóbb pedig mindkét táborban belátták, hogy az ütközet többé el nem kerülhető és el nem halasztható.

Augusztus 29-én, szép derült nyári nap reggelén, a magyar sereg csatarendbe állítottatott. Azon erdőtlen síkságot foglalta el, melyet a Dunának egy ága, a Karassó patak és a villányi szőlődombok szegélyeznek. A fővezérlet Tomory Pálra és Szapolyay Györgyre bízott. Ezek két hadtestre osztották a sereget. Az első gyalogságból állott és hosszú sorban volt fölállítva. Háta mögött, csekély távolságban állott a lovasság, melynek védelme alatt jelölték ki a király helyét. Jobbján az esztergomi érsek, a zágrábi, váradi, pécsi, nyitrai, szerémi és bosniai püspökök, a fehérvári prépost, a királyi titkárok és kamarások; balján a nádor, a győri és váczai püspökök, a világi zászlósok voltak elhelyezve. Közvetlen a király háta mögött Majláth, líorvát és a morva Czettricz lovászmesterek, egy-egy csapattal a király személyének védelmére rendeltettek. Végül ezer páncélos lovas állott, s középen Drágy János országbíró az orszá g zászlaját lobogtatta.

A király bejárta a sereg sorait. A nádor kísérté és lelkesítő szavakat intézett a vitézekhez. »íme — mondá — itt közöttünk van király ő felsége, kész velünk együtt meghalni a hazáért, Krisztus szent hitéért, hitveseitekért, gyermekeitekért. Emlékezzé-

tek meg ti is, hogy magyarok vagytok, unokái azon hősöknek, kik annyi fényes diadalt vívtak ki az el-lenségén, melylyel ma harcolni fogtok. A győzelmet a vitézség dönti el, nem a sokaság. Bízatok Istenben, ki nem hagyja el a szent vallásáért küzdőket. Kezeitekben van ma, nemcsak hazátoknak, hanem az egész kereszténységnek is sorsa.« Helyenkint a király is néhány szóval emelni igyekezett a vitézek hangulatát.

A napnak legnagyobb része türelmetlen vára-kozás között telt le. A török tábornok a villányi dom-bok földjére költözött. És így nem lehetett tudni, vajjon a török ütközetre készül-e, vagy tovább vonult. Sokan az utóbbit állították, és vissza akartak térni a tá-borba. Délután három óra volt már, midőn az ellen-ség első csapatai föltűntek.

Csakhamar követte ezeket az egész sereg, melyet a szultán, midőn a dombtetőkről a magyar sereget meg-pillantotta, azonnal harczrendbe állított föl. Ibr a him nagyvezér romániai és Behram pasa anatóliai (kisászsiai) hadai képezték az első osztályokat. Ezek mögött volt elhelyezve 400 ágyú, és általok földve, a jancsárok és testőrei által környezve, a szultán. Ugyanekkor Balibég szendrői pasa mintegy 50,000 emberrel parancsot vett, hogy a magyar sere-get megkerülni és hátulról megtámadni igyekezzék.

Tomory észrevette ezt. Ráskayt rögtön Balibég ellen küldötte, és jelt adott a támadásra. Az ellen-séges hadak összecsaptak. A magyarok roppant erő-vel intézték a rohamot Ibrahim hadtestére, mely csak kevés ideig tudta őket föltartóztatni; majd az

anatóliai hadra vetették magokat, és rövid küzdelem után ennek sorait is megingatták. »Fut az ellenség, mienk a győzelem!« E kiáltás hangzott föl a magyarok ajkairól és elhatott a királyig, ki a lovassággal várta a csata kifejlődését. Környezetének harcztárgya magával ragadta őt, és a csatába rohant. Azonban alig érkezett a küzdelem színhelyére, midőn a török sorok, adott jelre, megnyíltak, és a 400 ágyú az alig húsz lépésnyi távolban levő magyarokra irányozta gyilkoló tüzét. Erre a legnagyobb zavar áb lőtt be. Tomory nem volt képes többé fűntartani a rendet. Vezetésszava elhangzott az iszonyú zajban. Míg a magyarok némely csapatai a vitézségnek úgyszólván csodáit művelték, s keresztül törve a jancsárokon a szultán környezetéig hatoltak; mások a török ágyúk által megritkúlva futásnak eredtek. És midőn Balibégnek sikerült a magyar hadat megkerülni, ez két tűz közé szorítva, és az ellenség roppant tömege által elnyomatva, fölhagyott a harczzal.

Alig tartott másfél óráig az ütközet. A magyar sereg, mely oly lelkesedéssel nyitotta meg a csatát, megsemmisült. Közel húszezer magyar vitéz hullája földte a mohácsi mezőt. Közöttök Szalkay László esztergomi, Tomory kalocsai érsekek, őt püspök, Drágfy János országbíró, Szapolyay György, Bánfy Zsigmond, Battyányi János, Frangepán János és még számos főúr. A seregnek csak csekély részé hagyta el a csataterét. A törökök nem üldözték a futamodókat; csatarendben töltötték az éjt.

Úgy vélekedtek, hogy a magyar sereg sokkal jelentékenyebb, s őket maga után csalni és meglepni

készül. Csak másnap reggel győzödték meg aggodalmaik alaptalanságáról. Azt azonban, hogy mily súlyos csapást mértek az országra, ekkor még nem sejtették.

A magyarok nemcsak a csatát, hanem királyukat is elvesztették. Lajosnak sikerült kibontakozni a csatázók tömkelegéből; több udvarnoka által kísérvé, elszárguldott a harcztérről. A Budára vezető országúinak tartva, elértek a kis Csele patakhoz, mely a záportól megdagadt. Kísérői átugrattak rajta. Lajos is követni akarta példájokat. Azonban fáradt és sebesült lova nem bírta fölkapaszkodni a meredek túlpartra, hanyatt esett és magával temette a királyt a patak medrébe. Aczél István utána ugratott, hogy megmentse, de maga is oda veszett Kamarása Czettricz Ulrik, saját biztonságára gondolva, ott hagyta urának hulláját az iszapos sírban.

Több napok múltával halászok találták meg, és nem tudva, hogy a fényes fegyverzetű halott uralkodójuk volt, a patak közelében eltemették. Itt találták őt, midőn a török elvonulta után özvegye fölkerestette. Székesfehérvárra vitték, és a koronázási egyház sírboltjába helyezték örök nyugalomra a szerencsétlen királyt, ki alig húsz éves korában ily gyászos halállal éppen akkor múlt ki, midőn a nemzet is sírjának szélére hozatott, nem általa — mert őt csak csekély részben érheti a felelősség, — hanem önfiainak romlottsága folytán.

Szolimán ugyan nem tett ez alkalommal foglalatásokat hazánkban, és miután az országot szélteben elpusztította, sok ezeret legyilkoltatott, és lánczra

fűzött, október első felében kivezette seregét. Azonban az ország anyagi ereje annyira kimerült, az erkölcsi erőt pedig fiai annyira nélkülözték, hogy nemcsak a vérző sebek prvosolatlanok maradtak, hanem a nemzeti test szétdarabolása is bekövetkezett, testvérharczok kíséretében. Magyarország újra a kelet és nyugat hódítási vágyainak lón célpontjává, és csak az Isten gondviselése őrzött te, hogy nem lett «együttal zsákmányává.

XV.

A kath. egyház a XIV. és XV. században.

A magyarországi kath. egyház, történelmünk második korszakában, szintoly lényeges és üdvös hatást gyakorolt a nemzeti élet minden irányaira, mint az Árpád-házbeli királyok idejében. Nemcsak a valóság igazságainak hírnöke és malasztjainak kiszolgáltatója volt; az állami élet és a művelődés legfőbb tényezője gyanánt tűnik föl folytonosan.

Általánosan elismert tény, hogy a hazai kath. egyháznak és papságának irányzata és szelleme mindenkor nemzeti volt. A nemzet érdekei és törekvései mindig őszinte és lelkes támogatásra találtak körében. A történelem minden lapja tanúskodik erről. Láttuk az Árpádok alatt, hogy a kath. papság soha sem mulasztotta el szavát és karját emelni a nemzeti jogok és szabadságok védelmére. Bár vallásos és hazafiúi hivatásának tartotta a trón tekintélyét tiszteletben tartani és emelni: a királyok önkényének soha részese, gyakran bátor ostorozója, nem egyszer áldozata volt.

Az első szent király halála után Pétert és Aba Sámuel t nem igyekezik megvédeni a nemzet haragja ellen; sőt Gellert ennek merész tolmácsa. Majd E n d r é t buzdón karolja föl, és ennek halála után

készségesen csatlakozik a nemzet nagy tömegével B é l á h o z s f i a i h o z . A gyűlölt Salamon nem talál körében pártolókra. Egy századdal utóbb, III. István halála után, a kath. főpapság vonakodik elismerni a görög udvarban neveltetett III. B é l á t. mert a görög császár hűbérnökének tartja, és uralmában veszélyt lát a magyar korona függetlenségére; B á n f i L u k á c s esztergomi érseket a pápa parancsa sem tudta reábirai, hogy a szent koronát fejére tegye. Ez és társai csak akkor nyugodnak meg, midőn Béla aggodalmaikat eloszlatja, és nemcsak az országot, hanem a nemzet rokonszenvét is meghódítja.

II. E n d r e lelkismeretlen kormányzatával szemben a papság buzgón támogatja IV. Béla hazafias tevékenységét, és az esztergomi érsek nem habozott az egyház legélesebb fegyvereit venni igénybe Endre ellen.

IV. László uralkodása alatt a főpapok mindent megtettek, hogy őt az erkölcsiség és a törvény útjára visszavezessék; midőn pedig igyekezeteik eredménytelenek maradván, a főurak őrizet alá helyezték, ez jóváhagyásukkal történik. Ellenben utódját III E n d r é t , mint törvényes uralkodót a papság akkor sem hagyta el, midőn a szentszék a nápolyi ház igényeit karolta föl.

Az Árpádház kihalta után a papság legnagyobb része azon párthoz csatlakozott, mely a szabad királyválasztási jog és a nemzeti függetlenség megóvása mellett küzdött; az ellenkező párt csak három magyar főpapot számított soraiban. Utóbb a papság csak akkor nyugodott meg R o b e r t K á r o l y királyságában, midőn a nemzeti akarat mellette nyi-

latkozott. Ezen uralkodóval szemben sem mulasztotta el a nemzet érdekei fölött őrködni; ki midőn az ország ügyeit elhanyagolni kezdte, a püspökök 1318-ban egyházi átokkal fenyegetve, hívták föl országgyűlés tartására.

A nemzeti souverainitás nagy tényében, midőn Zsigmond király elfogott és letétele elhatározott, a főpapok is megegyeztek a fő urakkal. Majd Albert király halála után a gyermek V. László Iliiei között alig találunk egy-két főpapot; a nemzet nagy tömegével a papság, is a derék Ulászlóhoz csatlakozott. Azon cselszövények és ármányok, melyeket a tévútra vezetett V. László Hunyadi János és fia László ellen szőtt, a főpapok sorában nem találtak eszközöket, — áldozatokat igen. És azon tisztán nemzeti mozgalomnak, mely Mátyást az ország trónjára emelte, vajjon ellenségei voltak-e? Az oligarchák között, kik előtte a trónt elzárni igyekeztek, hiába keresnénk csak egy főpapot is.

Midőn pedig tizenöt évvel utóbb, amagyar főpapságaién Vitéz Jánossal, tevékeny részt vett azon összeesküvésben, mely Mátyás trónját megingatta, bizonyára inkább nemzeti, mint egyházi szempontok vezérelték. Lehet, tévedtek, vagy vétettek is; de föllépésükkel kétségtelenné tették, hogy a főpapság, midőn a trón és nemzet érdekeit összeütközni látja, ezekhez csatlakozik. Mátyás jól tudta ezt; vak eszközöket csak akkor talált a főpapi székeken, midőn azokra idegeneket ültetett.

Mátyás halála után a papság túlnyomó része János herczeg körül csoportosult; világi főúr volt

az, ki Ulászló trónraléptét eldöntötte. Es a nemzeti visszahatás nevezetes ténye, az 1505-ik évi országgyűlés végzése, mely Ulászló halála esetére nemzeti uralkodó választását határozta, a főpapság közreműködésével alkottatott meg. Azt pedig, hogy Bakacs Tamás a keresztes hadjárat által az ország romlására czélozott volna, ma már csak a vak elfogultság állíthatja.

A magyar főpapok honvédelmi kötelességüknek áldozatkészen feleltek meg minden időben; nemcsak dandáraikat kiállítva, hanem személyes vitézségük által is. Azok között, kik hősi halállal múltak ki a véres csatákban, az egyház számos jeles papja találtatott. Így például Róbert Károly alatt az oláhországi hadjáratban Endre alkancellár fehérvári, Mihály posegai és Miklós gyulafehérvári prépostok estek el. 1347-ben a nápolyi hadjáratban Miklós pécsi püspököt Aquila ostroma alkalmával érted a halál. Lépes György erdélyi püspök Hunyadi dános bajtársa, 1442-ben a szentimrei ütközetben esett el. És a mohácsi téren a magyar főpapság legnagyobb része találta sírját.

Kanizsai János esztergomi érsek, Rongonyi Simon és Hédervári László Egei püspökei, Beriszló Péter veszprémi püspök, Tomory Pál kalocsai érsek mint hadvezérek tüntették ki magukat. Thüz Ozvöld zágrábi püspök Zágráb megerősítésére tízezer, a magyar végvárakra harminczkétezer forintot rendelt Pruisz János nagyváradi püspök 1480 körül fölépíttette

székhelyének romokban heverő erődítményeit. E r-n u s z t pécsi püspök végrendeletében tizezer aranyat hagyományozott Szabács és Nándorfehérvár megerősítésére; S z a k m á r y G y ö r g y 'primás pedig a morva és ausztriai határszéli várak kiváltására hatvanezer forintot, mely összeg szintén a török elleni fegyverkezés költségeire fordítottatott.*)

A megnevezettekén kívül még a következő főpapok magaslanak ki társaik közül: T e l e g d i C s a n á d esztergomi érsek (1330—1349), ki Róbert Károly fiának István hercegnek keresztyja volt, és a Trencsényi Csák Máté által elfoglalt érseki javakat visszaszerezte, a sz. Györgyről címzett esztergomi társaskáptalant, mely a zavarteljes időkben fölbomlott, visszaállította, és nyolcz kanonoksággal szaporította; úgyszintén székesegyházát ragyogó fényben újból építtette. Utódja Monoszlói M i k l ó s {1350—1358) 1353-ban megyei zsinatot tartott Esztergomban. D e m e t e r (1379—1387) előbb zágrábi püspök Lajos király kiváló bizalmát bírta, s általa többféle diplomatai küldetésekre használtatott, különösen a Yelenczével folytatott alkudozásokban. 1380-ban Avignonba küldötte őt, hogy ott VII. Kele-ment a francia ellenpápát lemondásra bírja. Midőn ez nem sikerült, Rómába utazott, s a törvényes pápának VI. Orbánnak bemutatván a király hódolatát, Lajos és a királynének nevében értékes pápai tiarát (koronát) és 20,000 aranyat nyújtott át neki. Viszont

*) Azon tevékenységről, melyet az papság a iskolák körül az irodalom és művészet terén kifejtett, alább szólunk.

a pápa őt a bíbornoki méltósággal díszítette fel. Hazatérvén, érseki egyháza mellett az Oltáriszentség tiszteletére fényes kápolnát építtetett, s azt gazdag adománynyal látta el. **Kanizsai János** (1387 — 1418) a híres Osl nemzetségből, Zsigmondnak leg-hívebb tanácsosa; és midőn a külföldön távol volt, helytartója, Esztergomban a szent István vértanúról címzett társaskáptalant alapította és megalományszerűzte. **Széchi Dénes** (1440—1465) bíbornok, Olaszország főiskoláiban magas műveltséget, alapos tudományosságot sajátított el, és baráti viszonyba lépett Olaszország legkiválóbb tudósaival. 1443-ban országos zsinatot tartott; az esztergomi székesegyházat, az összes klérusnak és Hunyadi Jánosnak segítségével újra építtette, és nagyszerű művét 1453-ban fölszentelte. **Vitéz Jánosról** es utódairól történelmünk folyamában már megemlékeztünk.

Várdai Péter kalocsai érsek kitűnő műveltségű férfiú, Mátyásnak sokáig kedvelt tanácsosa volt. Utóbb azonban magára vonta haragját ellenzéki magatartása és nyilatkozatai miatt; minélfogva általa Árvavárában fogságra vettetett. Csak a nagy király halála után nyerte vissza szabadságát és érsekségét. **Miklós** egri püspök 1347-ben Eger közelében sz. Magdolna tiszteletére pálos monostort alapított. — **Rozgonyi Péter** egri püspök 1428-ban az egri székesegyház mellett a boldogságos Szűz tiszteletére prépostságot alapítván, ezt dús adománynyal látta el. **Geréb László** erdélyi püspököt, Mátyásnak rokonát azon kitüntetés érte, hogy a pápa által a szent

szék követének hatósága- és jogaival ruházott föl Magyarország területére. Miklós győri püspök 1311-ben Jénőn a pálosoknak, Kálmán szintén győri püspök 1360-ban Szombathelyen a ferenczieknek kolostort alapított. Dóczy Orbán győri püspök, Mátyás bizalmas tanácsosa és számos éveken át kincstárnoka, a tudományok és művészetek bőkezű pártfogója volt. Bálint pécsi püspök, Lajos király által Turinba küldetett a Yelenczével létrehozandó béketárgyalásainak vezetésére, s a bíborral diszített föl; ugyanő a ferenczieknek kolostort alapított. Endre váradi püspök 1346-ban Velence faluban akklarissza apáczáknak,, László váradi püspök székhelye mellett a pálosoknak alapított kolostort. Gazotto Ágoston zágrábi püspök, Róbert Károly korában a domonkosiaknak két kolostort és ezenkívül három kórházat emelt. Goblin erdélyi püspök 1348 körül alapítója a gyulafehérvári pálos kolostornak.

A magyarországi egyház külállapottai a második korszak tartama alatt általánosságban nem változtak. Az esztergomi érsekség, mely tényleg feje volt a magyarországi kath. egyháznak sz. István óta, egyházjogilag is azzá lett Régi időktől fogva nagyszámú prépostságok és apátságok mellett a Szepesség és az erdélyi szászok földje is az esztergomi érsek hatósága alá volt rendelve. IX. Bonifác pápa Kanizsai János érseket 1393-ban Magyarország primásává és a szentszék követévé nevezte, a mely kettős méltóságot V. Miklós 1452-ben örökösen összekapcsolta az esztergomi érsekséggel. A püspökségek régi határait megtartot-

ták. Új püspökség csak egy alapított Munkácsoson. Midőn nagy Lajos uralkodása alatt Koriatovics Tódor herceg vezérlete alatt oroszok telepedtek meg Munkács táján, itt a nemzötökhöz, tartozó görög szertartású szent Vazul szerzetnek kolostor alapított, melynek szerzetesei, az egri püspök főhatósága alatt gondoskodtak népek vallási szükségleteiről. Azonban a XV. század végén az orosz lakosok gyakran fordultak a szentszékhez azon kéréssel, hogy részökre külön püspökség szerveztessék. VIII. Incze pápa meghallgatta folyamodásaikat, és II. Ulászló megegyezésével, létrejött Munkácsra a görög püspökség, melynek első főpásztorává egy János nevű szerzetes szenteltetett föl. A magyar korona melléktartományaiban Oláhországban 1375-ben visszaállított a tatárpusztítás idejében elpusztult milkovi püspökség, melynek első főpapja Spalato Antalférfi szerzetes volt. Moldvában 1370-ben Latko vajda alapította a szerethi püspökséget.

A magyar királyok e korszakban sem szüntek meg gyakorolni azon apostoli jogokat, melyekkel Szilveszter pápa szent István királyt és utódait fölruházta. Azonban a XIV. században szokásba kezdett jönni, hogy a pápák számos egyházi javadalmak betöltését magoknak tartották fenn. Ez nagy zavarokat idézett elő, midőn az egyházban a nagy szakadás beállott (1378—1410). Ekkor az ellenpápák mindegyike igényt tartott az egyházi javadalmak adományozására, mi gyakran komoly zavarokra adott alkalmat.

Zsigmond király utasítva látta magát e bajoknak megszüntetéséről gondoskodni. Es midőn az egyik pápa. IX. Bonifác a trónkövetelő László nápolyi királyt Magyarország királyának elismervén, híveit ennek támogatására buzdította, erélyes rendszabályhoz nyúlt. 1404-ben rendeletet bocsátott ki, melyben szigorúan eltiltotta az egyháziaknak a pápától javadalmakat elfogadni, vagy pedig pápai levelet, a király jóváhagyása nélkül, kihirdetni. Utóbb pedig a constanzi egyetemes zsinattól, 1418 táján, kieszközölte a magyar királyok apostoli jogainak elismerését és megerősítését, az egyházi javadalmak adományozására nézve. Ezóta napjainkig a püspököket a királyok nevezik ki, a pápák megerősítik; a megerősítés elérkeztéig a püspökök »választottaknak« neveztek magokat.

Zsigmond utódai és a nemzet is féltékenyen örködtek a király ezen joga felett, és tiltakoztak annak minden megsértése ellen. Így 1450-ben Hunyadi János mint kormányzó a d ö m ö s i a p á t s á g o t István mesternek adományozta, a pápa pedig egy Bálint nevű olasz pálosnak, ki a török háború ügyében mint a szentszék biztosa tartózkodott hazánkban.

» A szent szék iránti tiszteletből — írja a kormányzó a pápának — s azért is, mert szeretem az embert, örömet nem elleneztem volna Bálint atya kívánságát ... de a nemzet akaratának ellenére, s az ország jogainak sérelmével, őt nem pártolhatom.« Az országtanács pedig a következő erőteljes nyilatkozatot küldötte Rómába: »Ha kérelmünk ismét elmellőztetnék, s ha a nevezett Bálint barát eddigi fegyvereire

fogna támaszkodni, főnhangon s érhetőleg mondjuk: miattunk ugyan megkísértheti; de vajjon elérheti-e, ha szabadságunkat megsérti, ha a királyi kegyúri jogon csorbát ejt, az más kérdés. Tisztelet, becsület az apostoli szék tekintélyének, de az kétségkívül tudomására leszen Bálint barátnak, hogy elhatározott szándékunk a mondott egyház kapuit inkább az ellenség, mint ilyen vendég előtt megnyitni, s addig, míg az ország fönn fog állani, addig szabadságát is meg fogjuk oltalmazni. Azért, ha szentséged hűnek és boldognak óhajtja Magyarországot, engedje meg szabadnak is lennie.«

Mátyás király midőn 1480-ban IV. Sixtus pápa a modrusi püspökséget maga kívánta eladományozni, az ellen nagy erélylyel lépett föl. »Mi a modrusi püspökséget illeti — írja a bíbornoki testületnek — nehezünkre esett, hogy ő szentsége jogunkat, mely országunk főpapjainak választására nézve királyi elődeinktől reánk szállott, sérteni akarja . . . Ilyesmit aligha fogna cselekedni, ha tudná, mi nagy fontosságot helyezünk mi magyarok ez ügyre. Ez kiviláglott a közelmúlt napokban, midőn ezen országrészek (Horvátország) rendéit egybegyűjtöttük, kik'oly hangosan szólaltak föl ellenünk, jogaink elhanyagolásáról vádolván bennünket, hogy bizony már lázadástól tartottunk. Tudja meg ő szentsége: a magyar nép ama kettős keresztet, mely országunk címere, kész inkább hármassá változtatni, mintsem abba beleegyezni, hogy a korona jogához tartozó egyházi javadalmak és főpapságok a szentszék által adományoztassanak.«

A szerzetes-rendek közül e korszakban csak a templomos lovagrend, mely a XIV. század elején VIII. Bonifác által eltöröltetett, szűnt meg.

Legnagyobb kedvezésben részesültek Remete szent Pál szerzetesei, kik szigorú erkölcsiségök, tudományosságuk és buzgalmuk által kitűnően, folytonosan hivatásuk magaslatán tudták magokat föntartani. Lajos király különösen kedvelte őket, és gyakran visszavonult kolostoraikba, hogy néhány napon át az áhitat gyakorlatainak éljen. Két kolostort alapított részökre. Az első visegrádi laka közelében, Mária Nostra bájós vidékén. Épülete jelenleg női fegyenczeknek szolgál lakhelyüi. A másikat Pozsony megyében Mária völgyén, mélyet a körülfekvő vidék népe napjainkig mint kegyhelyet látogat. Mindkét helyen fejedelmi fénnyel építette a templomokat, és bőkezű adományokkal látta el a kolostorokat. Példáját követték az ország főurai, kiknek vallásos áldozatkészsége által, az ő uralkodása alatt, tizenhét pálos kolostor jött létre. Legnagyobb jelentőségre a sz. Lőrinczről címzett zárda, a budai hegyekben, emelkedett. Itt helyeztetett el a rend védszentjének, Remete szent Pálnak teteme is, melyet Lajos király a velencei köztársaságtól ajándékol nyert. E zárda nemcsak szent ereklyéi tekintetéből ajtatos tömegek zarándoklásainak czélpontul szolgált, hanem élénk tudományos és művészeti munkásságnak színhelye volt. A XV. században Garai László P o r v á n, Szapolyay Imre To k a

jon Soprony városa V a n d o r f o n alapított pálos zárdákat.

Lajos királynak anyja a szent Ferencz rendnek volt kiváló pártfogója. Aradon, Beregszászon, Szászvároson, Szatmámémetin, Verőczen alapított kolostorokat. Z s i g m o n d királynak visegrádi kolostorukat köszönhették. Több püspök, a Berényiek, Cheródiak, Perényiek is létesítettek ferencz i kolostorokat. Midőn ezen szerzetes rend körében épen tagjainak roppant elszaporodása következtében a fegyelem hanyatlani kezdett, a XV. század közepe-táján Olaszországban buzgó tevékenységet fejtettek ki lelkes férfiak a régi szigor visszaállítására. Ezeknek hatása hazánk kolostoraira is kiterjedt.

A k a r t h a u z i a k szigorú rendje szintén dicsekedhetett Lajos király pártfogásával. A l ö v ő i d i zárdá benne tiszteli alapítóját. Főúri családok sarjai sem haboztak e rendbe lépni. Ilyen volt a Szepességben Bogomer grófnak fia Dénes, ki magával hozta jelentékeny örökségét a rendbe, s lehetővé tette, hogy más főrangú pártfogók segélyével az ország éjszaki részein két új kolostor emelkedett: L e e h n i c z e n é s D u n a j e c z e n .

A k a r m e l i t á k , kik Budán bírtak egy kolostort, a XIV. században Pécsen, Vilmos püspök bőkezűségéből nyertek egy másodikat; a XV. században Eperjes város is befogadta őket. 1320 körül T o l o m a e i J á n o s gazdag és híres sienai jogtudós Siena közelében az Oliveto hegyre visszavonulván, itt új szigorú szerzetesrendet alapított, melyet Z s i g m o n d király Magyarországra behozott,

átengedvén annak a d ö m ö s i prépostságot, melytől az elvilágiasodott premontreieket megfosztotta.

A d o m o n k o s i apáczáknak a nyulak szigeten létező kolostora, szent Margitnak egykor lakhelye, a nemzeti kegyeletnek kiváló tárgya volt. Számos főrangú hölgy élt falai között; a királynék és főurak elhalmozták adományaikkal; a nép tömegesen zarándokolt szentélyéhez. Szent Klára szüzeinek Báthory András nagyváradai püspök 1340-ben Nagyváradon létesített kolostort, s annak egyik biharmegyei birtokát adományozta. Nevezetesebb városainkban: Lőcsén, Bártfán, Kassán, Kolosvárott is alapítottak női zárdák, melyeknek ájtatos lakói a nőnevelés körül áldásos, és messzekiható munkásságot fejtettek ki.

A XV. század a szerzetes rendekre nézve kevésbé volt kedvező. Új kolostorok csak ritkán alapítottak, a régiek ritkán nyernek* új adományokat. Birtokaiknak erőszakos megtámadása, elfoglalása napirenden van. A szerzetesek hosszadalmas perekbe látják magokat bonyolítva, és fegyveres kézzel kénytelenek örködni jogaik, sőt kolostoraik biztonsága fölött. Nagy zavaroknak és veszélyeknek volt kútiorrása XIV. és XV. századbéli királyaink azon intézkedése, mely szerint gyakran világi uraknak adományoztak egyes kolostorok fölött kegyúri jogokat. Ezek pedig többnyire védelem és pártfogás helyett önző hírvágyukat igyekeztek a kolostorok rovására kielégíteni. Gyakori esetek voltak azok is, midőn királyaink világi papoknak adományozták a szerzetes apátságokat és prépostságokat, mi a fegyelemre hát-

rányos volt. XV. századbeli országgyűléseink ismételve elrendelték, hogy a kolostoroknak elfoglalt javai visszaadassanak, hogy ezentúl csak szerzetes férfiak állíttassanak azok élére. De mint más törvények, ezek is rendszerint eredménytelenek maradtak. Ezen állapotoknak részint oka, részint okozatja volt a szellemi és vallási élet süllyedése a szerzetes rendek körében. A XVI. század elején számos kolostor elenyészik. A szerzetesek elvesztik tekintélyüket és hatásukat, mielőtt a mohácsi vést követő események a magyarországi kolostorok legnagyobb részére enyészetet hoztak.

Magyarország lakosainak, e második korszak tartama alatt, nagy többsége a kath. egyházhoz tartozott. Jelentéktelen töredékek állottak azon kívül.

A szakadár görög egyház, mely a magyar korona melléktartományaiban uralkodó volt, és mint láttuk, Lajos király térítői buzgalmát teljes mértékben foglalkoztatta, a szoros értelemben vett Magyarország területén, a déli részeken is bírt hívekkel. Lajos király kényszerítette őket görög szertartású kath. lelkészek befogadására. Midőn néhány évvel utóbb ismét visszatértek a szakadáshoz, Lajos Krassó és Keve megyékben Demeter főispán által szigorú vizsgálatot rendelt, s a papokat, kik a római egyháztól eltérő tanokat hirdettek, az országból száműzte.

Azonban nagyobb számban találtak Erdélyben a keleti egyház hívei, az o l á-h o k, kik itt több, mint másfélezer plébániával bírtak. Ezek állhatatosan ra-

gaszkodtak egyházukhoz és szertartásaikhoz. Miután minden kísérlet őket a római egyházzal való egyesülésre bírái, megghiúsult, II. László király 1456-ban erőhatalommal lépett föl ellenük. De ezen eljárás nem vezetett eredményre. Az oláhok túlnyomó része ma is a keleti egyházhoz tartozik.

A szerbek (ráezok) megtelepedése által hazánkban új gyarapodást nyert a keleti egyház. Ezek a sophiai metropolitától, az erdélyi és magyarországi oláhok a moldvai és oláhországi érsekektől, az oroszok a kiewi érsektől, nyerték papjaikat. II. Ulászló alatt a magyarországi nem-egyesült szerbek részére a Szerémségben püspökség alapított.

Wikleffés Hussznak tanai, melyek a XY. század elején Csehországban az egyház megtisztítását, a római egyház gazdagságának és fényének megszüntetését, az Oltáriszentségnek két szín alatti kiszolgáltatását sürgették, de egyúttal az állami és egyházi tekintély megsemmisítésére vezető elveket hirdettek : hazánkban is elterjedtek. És pedig nemcsak azon cseh és morva hadfiak ragaszkodtak azokhoz, kik magokat hazánk felső részein megfészkeltek, pusztulást terjesztve környezetükben ; az alvidéken, a kalocsai és pécsi egyházmegyék területén is számosan csatlakoztak e felekezethez. Titokban, sűrű erdők közepett, sötét pinczékben, elszigetelve álló malmokban, tartották éjjeli gyülekezéseiket, hol papjaik heves kifakadásokkal prédikáltak az egyház romlottsága ellen, és az Oltáriszentséget a bor színében nyújtották híveiknek. 1436 körül »Jacobus de Monte Brandono« nevűferen-

c-zi szerzetes küldetett megtérítésökre. Elragadó szónoklatai, és még inkább szent erkölcsének, szigorít életének szemlélete visszavezették az eltévedetteket az egyház kebelébe,; csak kevesen ragaszkodtak makacsái felekezetökhöz, kik ellen a hatóságok az erők eszközeit sem haboztak igénybe venni.

Tovább tartotta fönn magát a hussziták felekeiete a felső vidéken. G i s k r a és társainak buzgó tevékenysége folytán számos községeket szerveztek. A magyar főpapoknak 1449-ben Rómába küldött panaszlevelökből tudjuk, hogy ekkor a Szepesség és Sárosmegye legtöbb plébániáiban két szín alatt áldoztak. Zólyom, Hont, Gömör, Nógrád, Zemplén, Ung s más megyékben is elterjedtek. A XVI. század második felében a protestantismushoz csatlakoztak. Számos templomaikon még ma is hirdeti a falaikra festett nagy kehely, hogy ott hajdan Hussz követői tartották isteni tiszteletüket

Sokkal nagyobb mérvű elterjedést, mélyebb vallási, politikai és kultúrai mozgalmat idézett elő hazánkban a p r o t e s t a n t i s m n s. Azonban a mohácsi vést megelőző évekre csak első megjelenése esik, megszilárdulása és hatalomra emelkedése későbbre.

L u t h e r M á r t o n, Ugostonrendíi szerzetes a wittenbergi egyetemnek hittanára 1518-ban kezdette szenvedélyes támadásainak célpontjává tenni a római egyházat, melytől 1520 végén, nyíltan és véglegesen elszakadt. Rőpiratai, melyekben az egyház tanait, intézményeit és főpapjait ostromolta, csakhamar elterjedtek hazánkban is. Németországban megfordult kereskedők és tanulók hozták azokat Budára, a

Szepességbe és az erdélyi szászok földjére. Hatások itt sem volt csekélyebb, mint Németországban.

Budán, hol a főiskola tanszékeit német tudósok foglalták el, hol a királyi udvarban Máriát német udvarnokok környezték, Luther tanai rokonszenves fogadtatásra találtak. Ortel Vid és Grynaeus Simon, tanárok lőnek első hirdetőivé; György könyvtáros pedig buzgón terjesztette Luther munkáit. Az erdélyi szászok között Peinpflinger Márk-királybíró volt az új tanok főpártfogója; a szebeni dékán és a lelkészek már 1522-ben kényszerítve látták magokat sokféle sérelmek miatt az esztergomi érsekhez fordulni panaszukkal.

A magyar főpapok az első jelekből fölismerték a veszély nagyságát, és nem késtek elhárítására mindent megtenni. Befolyásukkal alkottatott meg az 1523-iki 53-ik törvénycikk, mely a királyt fölhívja, hogy »a lutheránusokat, pártfogóikat és mindazokat, kik felekezetökhöz szítanak, mint nyilvános eretnekeket és a boldogságos szűz Mária ellenségeit fő- és jószágvesztéssel büntesse.« Az 1525-iki országgyűlés pedig negyedik cikkében elrendelte, hogy a »lutheránusok mind az országból kiirtassanak; bárhol találtak, nemcsak egyházi, hanem világi személyek által is szabadon elfogathassanak és elégettessenek.«

És .hogy a főpapságnak az új tanok irányában elfoglalt álláspontját osztotta az egész nemesség, bizonyítja azon körülmény, hogy a hatvani országgyűlés, melyen a főpapság semmi befolyással nem bírt, sőt heves megtámadásoknak volt kitéve, az utóbbi törvénycikket megerősítette, azon hozzáadással, hogy

a lutheránusok javai a királyi iiskusra, vagy a földesurakra szálljanak.

Ezen szigort, melyet országos törvényeink az új tanok követői irányában érvényre emelnek, megfejtí a kor szelleme, mely általán Európaszerte az »eretnekséget« polgári bűnténynek tekintette, és a halálbüntetés alkalmazására nézve távol állott napjaink humánus felfogásától. Így például Mátyás és Ulászló alatt halálbüntetést szabnak törvényeink azon egyháziakra is, kik a rendes bíróság mellőzésével Rómába viszik pereiket, s kik a rendes kegy urak mellőzésével Rómából nyernek magyar egyházi javadalmakat. Egyébkint alig találjuk nyomát, hogy az 1523 és 25-iki törvények alkalmaztattak volna. Csak György budai könyvárusról és a libetbányai iskolamesterről állítatik ez. A bányavárosok véres jeleneteknek voltak ugyan színhelyei, de itt a vallási mozgalom politikai jelleget vett föl. A selmeczi, körmöczi, besztérczebányai munkások Luthernek »az evangéliumi szabadságról« szóló tanait félreértvén, s izgatok által elcsábítatván, fegyvert ragadtak, munkájokat beszüntették, és a munkabér emelését igyekeztek kieroszakolni. Lajos király a zavarok lecsillapítására 1526tavaszán Yerböczy Istvánt és Ráskai Gáspár temesi főispánt küldötte ki. Ezek a főczinkosokat, kik kezeikbe kerültek, kivégeztették, a szökevények javait lefoglalták, a többieknek pedig bűnfeledést biztosítottak, miután fogadást tettek, hogy Luther újításairól lemondanak, és ezentúl az esztergomi érsek rendeleteinek meghódolnak.

Azonban ezalatt az erdélyi szászok között, a Szepességben, Sárosban és Zemplénben — a király

erélyes rendeletei és a főpapok buzgó tevékenysége daczára — az új tanok mindinkább elterjedtek, lelkes hirdöküket nyervén azon magyar ifjakban, kik Wittenbergben Luther és Melanckthon tanítványai voltak.

És így a mohácsi vész után a nemzetre nemcsak a politikai, hanem vallási szakadás zaklatásai is vára-koztak.

XVI.

Állami viszonyok a második korszakban.

A magyar állam e második korszakban megtartotta a korlátolt monarchia jellegét de megszűnt örökösödő monarchia lenni. A király hatalmkörét ezentúl is korlátolta az ország rendéinek közreműködése a törvényhozáásban. Emellett az ország rendei a szabad királyválasztás jogát is gyakorolták; mi által súlyuk természetesen lényegesen gyarapodott; annál inkább, mert érvényre emelkedett azon gyakorlat, hogy a megválasztott királynak nemcsak a nemzeti szabadságokat biztosító arany bullát megerősítenie, hanem az országgyűlés által eléje terjesztett külön föltételeket is elfogadnia kellett.

Mindazáltal a királyi hatalom nem gyengült; őt e korszak kezdetén szilárdít. Ennek okát egyrésztől Róbert Károly és Nagy Lajos személyes tulajdonaiban kell keresnünk, más részről azon körülményben, hogy hazánk kormányzatában is a régi római jog elvei kezdettek uralomra emelkedni, azok pedig nagy mértékben kedveztek a királyi hatalomnak. Országgyűlések mind ritkábban tartattak, és a kormányzás súlypontja az ország táncs körén belül esett, mely már az Árpádok

alatt is létezett, s az ország zászlósaiból, az előke-
őbb főpapok- és urakból volt összeállítva.

Habár Zsigmond, V. László, II. Ulászló és II. Lajos alatt a királyság tekintélye nem kevésbé alászállott, és az utóbbi két király alatt gyakran tartattak országgyűlések, az országtanács nem szűnt meg nagy jelentőséggel bírni; minélfogva az alsó nemesség is sürgette és keresztülvitte, hogy abban képviselve legyen.

Az országgyűlések hatáskörét, és összeállításának módját e korszakban még nem találjuk állandón szabályozva. A nemesség néha fejenként jelent meg, máskor csak követeket küldött megyénként. A XIV. század végén új elem kezdett az ország rendéinek sorában megjelenni. Zsigmond az 1397-iki temesvári országgyűlésre a királyi városokat is meghívta, s azoknak követei ezóta rendszeren megjelentek a főpapok, főurak és nemesek mellett. Az országgyűlések kihirdetése teljesen a királytól függött. 1447-ben az ország rendei elhatározták, hogy ezentúl évenként pünkösöd napján tartassék országgyűlés; a megjelenéstől csak azon nemesek mentettek föl, kik 20 jobbágyteleknél kevesebbet bírtak. Azonban e törvény csakhamar feledésbe ment. Csak Mátyás király halála után kezdettek az országgyűlések ismét sűrűbben, s úgyszólván, évenként megtartatni. Azt, vajjon az országgyűlés már e korszakban vált el két testületre (felsőház. alsóházra), nem határozhatni meg egész biztosággal.

A központi kormányzat élén a régi eredetű

méltóságok állottak. A király udvari cancellár i á i a, e korszakban már számos teendővel lévén elhalmozva, több egyént foglalkoztatott. Élőkön állott a főcancellár; ez többnyire vagy az esztergomi, vagy a kalocsai ^érsek volt. Azonban az ügyeket tulajdonképen az álcancellár vezette; e tisztet többnyire a székesfehérvári prépost viselte. Alatta állottak a királyi jegyzők és titkárok. A királyi udvarban kiállított okmányokat Mátyásig soha sem írták alá a királyok; ezentül is csak ritkán. Az okmányoknak hitelességet a király¹ pecsétetek kölcsönöztek.

A ná d o r i s p á n hatalma mindinkább gyarapodott; törvénykezési hatásköre mellett, a közigazgatás és honvédelem élén állott, és közbenjáróul, közvetítőül tekintetett király és nemzet között. Ennekfolytán Albert alatt az 1439-iki országgyűlés törvényt alkotott, mely szerint az ország nádorát a király a főpapok, országnagyok, és nemesek tanácsára választja. M á t y á s , alatt az — 1485-iki országgyűlés szorosán körülvonozta a nádor hatalomkörét. Eszerint, ha a király törvényes örökös nélkül hal el, a királyválasztásban a nádoré az első szavazat. Ha a korona örököse kiskorú, gyámja a nádor, ki ekkor az országot kormányozza. Királyválasztás végett és a király kiskorúsága alatt egyedül a nádor hirdethet országgyűlést. Ha a király s a nemzet között viszály támad, a nádor a közbenjáró. Ő az ország főkapitánya s az ország legfőbb bírása. A király távollétében, a melléje adandó tanácscsal, ő kormányozza az or-

szágot, és gyakorolja felségi jogokat, kivéve a kegyelmezést és jószágadományozást. Ő a kunok ispánja és bírása, kiktől 3000 arany évdíjt nyert. Ő Dalmáciának is bírása, miért némely szigetek jövedelmét élvezi.

A többi országnagyok: az országbíró, tárnokmester, és a főispánok ki névése a királyhoz tartozott. Hatáskörük e korszakban nem szenvedett lényeges változást.

A vármegyékben befejeztetett az előbbi korszak végén megkezdett átalakulás. A várkatonaságot képező várjobbágyi osztály, — melylyel az előbbi korszakban találkoztunk, — teljesen beolvadt a nemességbe, mely most a főispán hatósága alá került. Ez csak fontosabb ügyeiben, hol fővagy jószágvesztés forgott fönn, fordult egyenesen a királyhoz, vagy főtisztviselőihez; egyébkint a főispán és a megyei bírák Ítélték. A nemesség a főispán zászlaja alatt harczolt; csak a főurak és főpapok, — kik önálló csapatokat állítottak ki, — harczoltak a király zászlaja alatt. De viszont a nemesek ezentúl a megyei bíraskodásra és közigazgatásra befolyást gyakoroltak. Lassankint kifejlettek a megyei gyűlések is, miután a főispán fontosabb ügyekben köteles volt a nemességgel előlegesen tanácskozni. Előbb ritkán, utóbb határozott időszakokban hívtattak össze, és elevenséget hoztak be a nemzeti életbe.

A nemességnek a főispáni hatóság alá jutása az a l s ó nemesség és a f ő n e m e s s é g végleges különválását vonta maga után; azonban csak

századok múlva fejlődött ez odáig, hogy a főnemesség személyesen, az alsónemesség követek által vett részt a törvényhozásban.

Nem csekélyebb fontossággal bír egy más átalakulás, melyen a nemesség keresztül ment a XIV. században, akkor, midőn körében a hű b é r i s é g intézménye meghonosított.

A hűbériség egyik uralkodó eszméje volt a középkori Európa államrendszerének. Lényege azon fölfogás, hogy a uemes, a szabad birtokos hűbérura személye érdekében tett szolgálatok, és az irányában tanúsított hűség fejében nyerte birtokát, minélfogva, nem korlátlan ura birtokának, s ezt csak bizonyos kötelezettségek, mint további hűség és hadi segély, mellett bírja. Hazánkban ezen eszme ismeretlen volt. A magyar birtokosban élénk volt azon tudat, hogy ő birtokát, mint a honfoglaló nemzet szabad, önálló tagja bírja, azt senki kegyelmének, hanem egyedül ősei részvételének a honfoglalásban köszöni. Mind az alapszerződés, mind szent István király a nemességnek korlátlan rendelkezési jogot biztosított. Kálmán király korlátozta ezt ugyan, de csak is azon birtokokra nézve, melyeket a nemesek sz. István utódaitól nyertek adományul. És még ezt sem túrta a nemzet sokáig; mert az aranybulla egyik pontjában visszaállítja a sz. István alatti állapotot.

Azonban a XIII. század óta a királyi adományból származó birtokok mindinkább szaporodtak; míg azoknak száma, kik birtokolásuk alapját a haza földjének első megszállására vezethették vissza, mindinkább fogyott. Hozzájárult, hogy az

/utolsó Árpádok már bizonyos kötelezettségek terhe alatt kezdték adományaikat osztogatni. És így azon érzet kezdett a magyar birtokosnál érvényesülni, hogy ő nem korlátlan ura birtokának, hogy a főtulajdon az országnál, s az ezt képviselő szent koronánál van. Nagy Lajos ezen felfogást gyakorlatilag értékesíteni igyekezett; s a hűbéri elveket a régi magyar állami és társadalmi viszonyokkal öszhangzásba hozva, új állami és társadalmi szervezet alapját vetette meg az ő s i s é g intézményében.

Midőn ugyanis az 1351-iki országgyűlésen az aranybullát megerősítette, annak azon pontját, mely a nemeseknek birtokaikkal szabad rendelkezési jogot biztosított, módosította. »Az egyenes örökös nélkül elhaló nemesek örökbirtokaikat el ne ajándékozassák, el ne idegeníthessék, egyházaknak, vagy másoknak ne hagyományozassák, hanem azok egyszerűen minden ellenmondás nélkül, jog és törvény értelmében szálljanak a legközelebb álló fivérekre, és ezek nemzetségeire.« így hangzik a törvényhelyet alkotott. Ezzel kimondatott a birtok megkötöttsége a család irányában. És minthogy a végrendelkezési jog teljesen megszüntettetett, a család kihalása esetére a birtoknak a koronára való szállása is kimondatott.

Ez az ő s i s é g, melynek alakjában a hűbéri-ség elve a magyar birtokjogban uralomra jutott. Elnevezését onnan nyerte, mivel jellemző vonása a birtoknak szükségképi tovább szállása az ősökről az utódokra. Azonban Nagy Lajos a hűbéri elveket

egész szigorúságokban nem vitte keresztül. A birtok oszthatlanságát és az elsőszülött örökösödési jogát, — mely hűbéri szervezetű államokban uralkodó volt — nem állapította meg. Ezt ellenezte a magyar felfogás a szabadságról és a gyermekek jogegyenlőségéről. Ily korlátozott alakban állott fenn a hűbériség, vagyis az ősiség hazánkban egész 1848-ig.")

Nagy Lajost ezen intézmény megalapítására azon szándék vezette, hogy a nemességet megerősítse, elszegényedését gátolja, és képesítse arra, hogy honvédelmi kötelezettségét minél nagyobb mérvben teljesíthesse.

Ugyanis a XIV. század elején a honvédelmi rendszer is nagy változáson ment át. Az Árpádok alatt a honvédelem két elemre támaszkodott: a nemzeti derék hadra, mely a nemesség személyes fölkeléséből alakult, s a királyi hadra, mely a vár jobb ágy okból állott. Azonban ez utóbbi lassankint elenyészett, midőn a XIII. század végén a királyok könnyelmű pazarlásai folytán, a várjóságok legnagyobbbrészt az urak birtokába jutottak. Tehát ezekre szállott át a honvédelem kötelessége; azonban önzésük és féktelenségük következtében csak nehezen voltak ezen kötelesség teljesítésére bírhatók, mely alól minden módon kisiklani igyekeztek. Róbert Károly kiváltságok, kedvezések által hatott rájuk, hogy minél nagyobb csapatokat állítsanak ki; és megengedte

*) V. ö. H a j n i k I n i r e: Magyarország az Árpád-királyoktól az ősiség megalapításáig és a hűbéri Európa. — Pest, 1867.

azoknak, kik bizonyos meghatározott számú vitézeket fegyvereztek föl, hogy azokat saját zászlajok alatt, mint külön dandárokat vezethessék, melyek bandériumoknak nevezettek az olasz »kandiéra« (zászló) szótól. Egy ily bandérium rendszeren 400 vitézből állott. Ezeknek kiállítására első sorban az országos fő tisztviselők voltak kötelezve, kik költségeikre a királyi kamarától bizonyos mennyiségű sőt, annak árulási szabadalmával, utóbb készpénzt is nyertek. Továbbá a főpapok, tizedjövedelmeik arányában tartoztak vagy egész, vagy rész-bandériumot kiállítani. Hogy pedig a világi urak szintén indíttatva érezzék magokat ily bandériumok kiállítására, azok, kik ezt tették, lényeges kiváltságban részesültek: tagjaivá lettek az országtanácsnak, s így befolyást nyertek a kormányügyekre. A főispánok a vármegyei bandériumokat vezették, melyeknek alkatrészeit képezték a kisebb birtokú nemesek, s azoknak jobbágyaik; rendszeren 20 jobbágy után egy állíttatott ki, s ennek fölszerelésére a jobbágyok adóztak.

Róbert Károly és Nagy Lajos királyok nagy tekintélye, az általok fölébresztett liarczias szellem és dicsőségvágy a banderiális honvédelmi rendszer keresztülvitelét nagy mértékben megkönnyítette. A főpapok és urak készségesen állították ki bandériumjaikat, és örömmel követték uralkodójukat oly hadjáratokra is, melyeket nem az ország védelmének céljából viselt, anélkül, hogy kötelezettségeik szorosan, és törvény által megállapítva voltak volna. Azonban Nagy Lajos halála után, a korona gyen-

gesége és a belzavarok folytán a honvédelem ügye ismét a legnagyobb zavarba süllyedt. Zsigmond e bajon segítő, a honvédelem ügyét többször tette az országtanács, a megyék, és 1435-ben az országgyűlés tanácskozásainak tárgyává. A törvénykönyv, mely itt alkottatott, a királynak kötelességévé teszi az egész országot saját hadával védelmezni; ha nagyobb a veszély, kötelesek a főpapok, urak és megyék bandérimjaikkal a királyi zászlók alá gyülekezni. Közfelkelés alkalmával a jobbággyokkal bíró urak és nemesek 33 jobbágy után egy jól fölfegyverzett lovast állítsanak; a zászlós urak saját, a többiek a megye zászlai alá. A ki a táborozásból elmarad, jószágvesztéssel büntetetik.

A királyi dandár 7000 emberből áll. Oláh és Moldvaország 10,000, — Herzegovina 9000, — Szerbország 8000, — Bolgárország 4000 fegyverest állít ki. A székelyek és szászok 3000 vitézt fegyvereznek föl. Az esztergomi érsek, a kalocsai érsek, az egri püspök egyenkint 1000 lovast állítanak ki. Az összes haderő mintegy 120,000 emberre volt tehető. Azonban az ekként megállapított kötelezettségeknek tényleg soha sem feleltek meg, sem az urak, sem a megyék. Az oligarchia elhatalmasodván, gyakorlatba hozta a törvény kijátszásának minden kigondolható módjait. Az ezen korból fennmaradt törvények bizonyítják, hogy a bandériumok hanyagúl és hiányosan állítottak ki; hogy a köznemességből is sokan a zászlósok kiváltságát igénybe véve, vonakodtak jobbágaikat a megyei zászlók alá küldeni; hogy némelyek pénzen váltották meg tá-

borozási kötelességüket, míg mások kényök kedvük szerint idő előtt elhagyták a táborn. Általán a hon védelme körül eltűnt a buzgalom és áldozatkészség.

H u n y a d i J á n o s nagyszerű hadjárataiban már nem a bandériumokra támaszkodott; serege legnagyobb részt zsoldosokból állott, kiket részint a maga költségén, részint az országos adóból fogadott. Az 1454-iki országgyűlés közfölkelést parancsolt ugyan, és részletesen megállapította az egyesek kötelezettségét, a királytól kezdve a jobbágyokig; azonban e törvények papíron maradtak.

M á t y á s király alatt az 1459-iki szegedi országgyűlés még egyszer kísérletet tett a banderális szervezet föllevenítésére, megújítván csekély módosítással a Zsigmond által alkotott törvényeket. Fényes fejedelmi tulajdonai ismét fölébresztették a kiveszni látszott hadierényeket. Azonban az ő háborúi többnyire támadók' és nem nemzeti érdekek voltak, minélfogva a nemzeti derékhadat, mely csak védelmi háborúra volt hivatva, nem vehette igénybe. I g y történt, hogy ő a nemesség hadi szolgálatának adófizetéssel való megváltására* hatott. Neki pénz kellett, melyen egyedül tőlefüggő zsoldos hadat tarthatott. És e tekintetben kétsögg kívül nagy eredményeket létesített. Zsoldos hada az akkori Európában fegyelemre és vitézségre nézve az első volt; bár számra nézve nem volt nagy, mert vitézeinek száma sohasem haladta meg a 30,000-et. A lovasság részben nehéz vértés, pánczélos vitézekből, részint könnyű fegyverzetű huszárokból állott. A gyalogság ötödrészét tűzfegyverrel ellátott puskások képezték; a többiek há-

rom nemre osztottak: a pánczélos nehéz gyalogok az ütközetben erős fal gyanánt fogták föl az ellenség rohamait; a paizsosok egymás mellé állított nagy pajzsokkal mintegy várat képeztek, melynek védelme alatt a többi fáradt katonaság magát kipihen hété és rendezheté; a könnyű gyalogság szokta megkezdeni a csatát, intézni a támadást. E gyalogság neveztetett fekete seregek, mely Mátyás gondoskodásának kiváló tárgyát képezte, és jelentékeny zsoldot élvezett.

Azonban míg ekként a nemesség elszokott a személyes hadi szolgálattól: Mátyásnak gyáva utódai nem voltak képesek az általa alkotott sereget fontartani, a szükséges költségeket előteremteni. Ez csakhamar felbomlott, és a honvédelem ügye ismét legnagyobb zavarba sülyedt. A II. Ulászló és II. Lajos által sűrűn tartott országgyűlések szabályozni igyekeztek ugyan a honvédelem kötelességét. Rendeltetett, hogy a főpapokon, az ország zászlósain és az örökös grófokon kívül — kik 36 jobbágy telek után egy vitézt állítottak ki — minden más nemes a vármegyéhez állítson jobbágyai arányában fegyvereseket; az egytelkes [nemesek nagy veszély idejében fejenkint keljenek föl, egyébkint tízen egyet fegyverezzenek föl; az alsó papság honvédelmi kötelességét jövedelmének tizedrészével váltsa meg. De ezen és hasonló rendelkezések papíron maradtak.

Ennekfolytán két kísérlettel találkozunk e baj orvoslására. Az első Bakáctól származik, és a pórosztály tömegének fölfegyverzése által igyekezett megmenteni a hazát. A másik kísérlet 1521-ben tör-

tént, midőn a nemesség önmagát is megadóztatta, hogy nagy zsoldos had fogadását lehetővé tegye. Láttuk, mint hiúsultak meg ezen kísérletek, és mint vezette a honvédelem elhanyagolása a nemzetet Mohácsnál az enyészet szélére

A honvédelemmel legszorosabb összefüggésben áll a pénzüggy. Es ez osztozott amannak minden viszontagságaiban. Róbert Károly végtelen zavarban találta azt. Miután a várjóságok, a királyi kincstár legfőbb jövedelmi forrásai el voltak tékozolva, kormánya kezdetén kényszerítve látta magát a kamarai nyereség czélszerűtlen és veszélyes eszközt igénybe venni; a mely abban állott, hogy az ércpéncz évenként ujjal, folyó értékénél valamivel kevesebbet váltott föl, s az új pénz mindig roszzabb ércvegyüleből veretett. Ezen gyakorlat sokféle zavarokra és zaklatásokra adott alkalmat, valamint az ország hitelét is csökkentette. A király belátta ezt, és készségesen elfogadta 1323-ban az ország rendéinek azon javaslatát, hogy a jövőben verendő pénz jobb ércvegyüleből álljon, és állandón forgalomban maradjon; az ekként megszüntetendő kamarai nyereséget pedig közvetlen, egyenes adó pótolja. Ez akként állapított meg, hogy minden jobbágytelek, vagy jobbágykapu (porta) után, melyen át szénával vagy gabonával terhelt-kocsik ki és bejárhattak, tizenyolez dénárt kelle fizetni.

Előbb egy márka finom ezüsből két márkánnyi vagy egy gíránnyi dénár veretett, felét más érez tévé. Ezentúl egy márka finom ezüsből csak

másfél márkányi dénár (vagy fillér) veretett. Egy márká tiszta ezüst, budai mérték szerint, négy magyar vagy flórenczi aranyat tett. Ugyanis Róbert Károly arany pénzét a flórenczinek értékében és alakjára verette; innen neveztetett az aranypénz forintnak (órentinus). Egy aranyforint 15 ezüst garas, vagy 90 ezüst dénár értékkel birt, és mai pénzviszonyaink szerint mintegy hat ezüst forinttal egyértékű volt. Azonban a pénzverés és pénzérték tekintetében utóbb sokféle és gyakori változtatások történtek.

Róbert Károly abányákatis nagyobb gondal kezdé műveltetni, és így, valamint a kereskedés/ölvirágoztatása által az ország jövedelmeit emelte. Mind ő, mind Nagy Lajos rendesen telt kincstárral bírtak. Azonban már Zsigmond könnyelműsége és pazarlása folytán gyakran volt pénzzavarban, és kényszerítve látta magát az ország egyes részeit elzálogosítani.

Az adózás alapjául ezentúl is a jobbágytelek, vagy a kapu szolgált, azonban az adó mindinkább emelkedett, Zsigmond a 18 dénárt 30-ra, V. László többször egy aranyra emelte. Mátyás király is . kezdetben egy aranyat vetett ki. Az 1467-iki országgyűlés újra szabályozván az adó-ügyet, az adót 20 dénárra szállította le, de annak alávetette minden kivétel nélkül valamennyi telkes jobbágyokat; továbbá a jászok, kunok, ráczok s oláhok eddig adózástól ment szabad testületét. Mátyás király ezenkívül rendkívüli adókat is vetett ki, sőt a papságot is megadóztatta. II. Ulászló, II. Lajos alatt, mint láttuk, a

pénzügyek körében is a legnagyobb rendetlenség honos ült meg.

A királyi városok e korszakban mindinkább nagyobb jelentőségre emelkedtek. Róbert Károly alatt Sáros, Nagyszombat, Soprony, Bátli, Tapolcsán " Trencsin; Nagy Lajos alatt Túrócz-Szent-átárton, Libetbánya, Kaproncza; Zsigmond alatt Sátoraljaújhely, Sárospatak és Podolin emeltettek azok sorába. Mindhárom uralkodó hathatós támogatásban és többféle kiváltságokban részesítette azokat. Legtöbbet tett Zsigmond király. A gazdagság és műveltség magas fokán álló polgárság által ellensúlyozni kívánta a félelmes hatalomra jutott főnemesiséget. Emiatt a l k o t m á n y o s r e n d d é igyekezett azt fejleszteni. Már 1397-ben a temesvári országgyűlésre meghívta a királyi városokat. Az 1405-iki országgyűlés pedig majdnem kizárólag a városok rendi állásának és hatóságának szabályozásával foglalkozott. Minden város saját büntető és polgári hatósággal bír, melytől a tárnokmesterhez történik a főlebezés; miként a nemest, úgy a polgárt sem szabad ítélet nélkül elfogni; a város lakosai egyaránt viselik a közterheket; ezek a kiváltságlevelőkben megálapított közadóból és újévi ajándékból állanak; továbbá minden város a királyi ajtónállónak 6 forintot, a falai között megszálló királynak és királynénak egy dél- s estebédet ad, s ily alkalommal mindenik ezéh a k. főlovászmesternek saját iparczikkéből ajándékot nyújt át; végre a polgárok áruikat vámfizetés nélkül szállíthatják az országban. Azonban, bár ezóta a városok követői rendszeren részt vettek az ország-

gyűléseken, nagyobb befolyást sem ezeknek tárgyalásaira, sem általán az ország ügyeire nem voltak képesek kivívni. Ennek legfőbb oka az, hogy a polgárság általán német volt, és nyelvében, szellemében, intézményeiben — úgyszólván a legújabb időkig — idegenszerű állást foglalt el.

A jobbágyosztály helyzete és terhei mind súlyosabbak lettek e korszakban. Az egyenes adó behozatala által a közterhek viselésének legnagyobb része reá nehezedett. Nagy Lajos király 1351-ben behozta a kilenczed-adót. Ezóta a jobbágyok minden természetményeikből az egyháznak tizedet, földesuraiknak pedig kilenczedet tartoztak fizetni. Viszont azonban a szabad költözködés joga biztosított részökre, miáltal az urak önkényének némi gát emeltetett. Utóbb a honvédelem rendszerében is — mint láttuk — tényezőkké lettek a jobbágyok. Súlyos terheikhez a zaklatások járulván, melyeknek uraik részéről ki voltak téve, nem lehet csodálni, hogy 1511-ben fölhasználták a keresztes hadjárat hirdetése által adott alkalmat, és föllázadván, kielégíteni óhajtották soká elfojtott boszúvágyukat, melyet uraik ellen tápláltak; egyúttal kísérletet tettek felszabadulásukra. Leveretésök után még súlyosabb lett helyzetök. Megfosztalak a szabad költözködés jogától; terheiken nem csak könnyebbülés nem történt, hanem azok oly módon szabályoztalak, mely reájok nézve mindenekfölött kedvezőtlen volt.

Az igazságszolgáltatás körében a XIV. század lényeges újításokat és javításokat láttott meghonosulni. Az Anjouk és utódaik a nyugati

Európában uralkodóvá vált törvénykezési formákat hozták be, melyek a régi intézmények módosulását vonták magok után. Az istenítéletek (tíz- és vizpróba), melyeket IX. Gergely pápa már 1234-ben eltiltott, Róbert Károly uralkodása alatt teljesen megszűntek, és a rendes bizonyítási eljárás hozatott he. A törvényszéki bajvívás fentartotta magát továbbra is. Róbert Károly alatt még a püspökök is kényszerültek peres ügyekben magokat a bajvívásnak alávetni, a miért XII. Benedek pápánál panaszt emeltek. A percsfelek rendszerint nem személyesen vívtak meg egymással, hanem képviselőik. Mátyás király 1486-ban megállapította, hogy a bajvívásoknak csak oly esetekben legyen helye, midőn bizonyítékok teljesen hiányoznak, és akkor is nem az alárendelt törvényszékek előtt, hanem a királyi udvarban történjenek.

A törvényszékek különbözők voltak a néposztályok szerint, melyek azokat igénybe vették. A jobbágyok ügyeiben a község bírója, az idősebb lakosokkal ítelt; a főbbezés a földesürhoz, illetőleg az ennejc tiszteiből alakult úri székhez történt. A királyi városokb'an a bíró,hat vagy tizenkét esküdttel képezte a rendes, a tárnokmester a főbbezési törvényszéket. Már Róbert Károly és Nagy Lajos kezdett az uraknak jobbágyaik fölött pallósjogot engedni; Zsigmond azt úgyszólván a egész birtokos nemességre és a királyi városokra kiterjesztette; miáltal fölhaltalmaztattak a birtokaikon, illetőleg falaik között elkövetett oly bűnösöket, kiknek büntényeire a tör-

vény halálbüntetést szabott, kivégeztetni; ha csak a királytól kegyelmet nem nyertek.

A nemesek peres ügyeiket legelőbb az alispán elé vitték, ki azokban négy szolgabíróval Ítélt innen fölebbezhették a megye közgyűléséhez, mely időközönként a nádor vagy országbíró elnöklete alatt törvényszékké alakúit, végül a királyi udvarhoz. Az évenként, sz. István király napján Székesfehérvárott tartandó törvényt, melyet az aranybulla rendelt, 1352 óta ismét szokásba jött, és nem ugyan rendszeresen, de többször megtartatott.

Az ügyvédek (procuratores) e korszakban, már általánosan szerepelnek. A vizsgálatok eszközlése, tanúkihallgatások még mindig a káptalanok és hiteles helyi jelleggel bíró kolostorok teendőihez tartoznak. De Nagy Lajos alatt az egyházak megfosztalak a középkorban szokásos menedéktől, mely szor'nt a templomok és kolostorok falai, közé menekülő gonosztevők a törvény szigorát kikerülték. Továbbá az egyházi törvényszékek eltiltattak világi ügyeket hatóságuk körébe vonni.

Zsigmond alatt az igazságszolgáltatás menetének gyorsítására szokásba jöttek az úgynevezett kiáltott megyegyűlések (proclamatae congregationes). Ha valamely úr vagy nemes, rablás, vagy hatalmaskodás bűntényéről vádoltatott, a király meghagyta azon megye főispánjának, melynek területén a vádlott lakott, hogy a megye összes nemességét haladéktalanul összehívja, eskü alatt a tanúkat kihallgassa, a rablott jószág visszaadását, vagy az okozott kár pótlását rögtön elrendelje, és

a vádlottat a királyi udvarba küldje, hol a gyűlés jelentése alapján elítéltetett. Halasztásnak, fölebbzésnek, kegyelmezésnek ilyenkor nem volt helye.

Mátyás király alatt a törvénykezés legfontosabb teendői az úgynevezett nyolczadi törvény é n y székekre mentek át, melyek évenként négyszer tartattak. Elnevezésüket onnan vették, mert nagy ünnepek (Yizkereszt, sz. György, sz. István» sz. Mihály nyolczadai alatt) tartattak. Elnökei voltak az országnak rendes bírái; az 1486-ik évi törvénykönyv értelmében, a n á d o r, az o r s z á g bíró, végre a cancellár, vagy ha ez távol van, h e l y e t t e s e, ki a király bírói pecsétét őrizi. Mind-egyik ezen rendes bírák közül ítélőmesterchkel bírt. Miután szokás volt a pereket, főleg a birtokjogi ügyeket soká húzni halasztani, megállapították, hogy minden pernek legkésőbb a megindítását követő negyedik nyolczadi törvényszéken be kell fejeztetnie. Mivel nagyszámú urak és nemesek idők folytán azon kiváltságban részesültek, hogy egyedül a király ítéltetett fölöttük, ezen kiváltságok eltöröltettek, és egyedül az örökös grófokra szorítottak. Az ország rendes bírái, a király által melléjük rendelt főpapokkal és urakkal képezték az o r s z á g fő t ö r v é n y s z é k é t.

Ulászló király alatt ezen főtörvényszék összeállítása körül több nevezetes intézkedés történt. Az 1495-iki országgyűlés fölhívta a királyt, hogy az ország rendes bírái mellé három főpapot, három urat és tizenöt jóbirtokú, tisztességes nemest nevezzen, s

ezeknek illő fizetéséről gondoskodjék. Valószínűleg a kincstár szegényesége gátolta e törvény végrehajtását. Emiatt az 1498-iki országgyűlés akként módosította., hogy a király a főtörvényszék bíráivá két egyházi, két világi urat, és az ország mindegyik kerületéből négy, tehát összesen tizenhat nemes embert nevezzen: az urakat az urak, a nemeseket a nemesek fogván fizetni.

Mind a főtörvényszék tagjai, mind a többi bírák is hivatalos eljárásukban nem mindig támaszkodhattak világos törvényekre; ezek hiányosak, részben elavúltak valának, és nem hoztattak rendszerbe. Legtöbb esetben a régi szokásra, a gyakorlatra voltak utalva, mi sok bajnak és rendtelenségnek lőn kutforrásává. Ezen segíteni kívánt az 1498-iki országgyűlés, midőn a királyt fölhívta, hogy az érvénynyel bíró törvényeket és szokásos jogot rendszeresen összeállítaná. A törvénykönyv kidolgozásával a király Horváth Ádám ítélőmestert bizta meg. Azonban ez nem készítette el a rcábizott munkát. Az 1507-iki országgyűlés Verbőczy István országbírói ítélőmesterre ruházta e föladatot, ki azt hét éven át folytatott munka után, megoldotta. Az 1514-ben tartott országgyűlésnek előterjesztette »Magyarország szokásos jogának hármaskönyvé (Tripartitum Juris Consuetudinarii Regni Hungariae), mely mivel három részre volt osztva, röviden Hármaskönyvnek neveztetik. A király haladéktalanul megerősítette (1514 november 11-én), az országgyűlés pedig bizottságot küldött ki megvizsgálására. Miután pedig ez helyesnek találta és jóváhagyta,

1517-ben Bécsben kinyomatott. Ezután az országgyűlés által törvény erejére emeltetni és a hatóságoknak használat végett megküldetni kellett volna. Ez elmaradt. Mindazáltal tényleg országszerte elfogadtatott, s mint a magyar jogászok és bírák vezérkönyve 1848-ig használtatott.

XVII.

Ipar és kereskedelem.*)

A hazai ipar és kereskedés, mely az Árpádok alatt kezdetleges állapotban volt, és a XIII. század folyama alatt elhatalmasodott belzavarok idejében sokat szenvedett: európai jelentőségre emelkedik a XIV. században, midőn Magyarország Róbert Károly és Nagy Lajos által nem csak szorosabb Összeköttetésbe jő a külfölddel, hanem — mint láttuk — oly hatalommá lett, mely világrészünk alakulásaira lényeges befolyást gyakorolt.

Az ipar és kereskedés főtényezői a városok voltak. Ezeket az Anjouház királyai sokféle kedvezésekkel halmozták el. Polgáraik részére Németországban és Velenczében szabad járást-kelest, sőt némely előnyöket is biztosítottak. Viszont kedveztek a külföldi kereskedőknek is, kik hazánkban megjelentek. Róbert Károly és Nagy Lajos többféle kiváltságokat engedményezett a bécsi kereskedőknek, kik leginkább fűszereket, vasárukat, gyapjú- és vászonszöveteket hoztak be. Hasonló szabadalmakkal bírtak a prágai, nürnbergi, boroszlói kalmárok. Ezek leginkább posztót, drága bőröket szállítottak váro-

*) Horváth Mihály »Az ipar és kereskedés története stb.

sainkba, míg innen rezet, sót, keleti borsot és bort vittek ki. A lengyel kereskedőket Nagy Lajos 1354-ben fölhatalmazta, hogy a lengyel sót Sárosig és Liptóig szállíthassák. Ugyanezen király utóbb megállapította, hogy a lengyel és orosz kereskedők árúikat Kassán tartozzanak lerakni és eladni; miáltal a kassai polgároknak nagy előnyt biztosított. A velencei és dalmát kereskedők hozták hazánkba az indiai árúkat, az olasz selymet, az üveg gyártmányokat és a papírt. Több előkelő külföldi kereskedő család állandón megtelepedett hazánkban, így Esztergomban a Baldiniak, Galettiak, Negróniak sat. polgári jogokat nyertek. Magyarországból legelőbb a szepesi és erdélyi szász gyarmatok kalmárai jelentek meg a külföldön: Becs, Prága, Krakó, Velence, Bukarest piaczaiban. Olasz- és Németország erdélyi és kassai kereskedőitől szerezte be nagyrészt borszükségletét. Pozsonyiak, sopronyiak, kőszegiek a honi borokat szállították Németországba.

A heti vásárok nevezetesebb városainkban élénk kereskedelmi mozgalom színhelyei voltak. Nagy előny volt e tekintetben, hogy Nagy Lajos király a legtöbb várost azon szabadalommal ruházta föl, hogy a hetivásárait utazó hazai és külföldi kereskedők a vámoktól mentek legyenek.

A vámok és harminczadok nem voltak nyomasztók. Az orosz és lengyel kereskedők, kik egy lóval jöttek, drága bőreiktől fél márkát fizettek. A borkereskedők egy hordótól két ezüst garast. Kétezer menyébtörtől hat garast, ezer nyúlbtörtől öt

garast. Negyven vég festett posztótól vagy bársonytól egy márkát. Egy ökörtől, öt juhtól egy dénárt. Egy kocsi gabonától egy garast. Egy mázsa réztől vagy ólomtól egy dénárt, egy mázsa viasztól húsz dénárt. A német vászontól, az olasz sajtjói és gyümölcstől, cserépedénytől, lentől, kendertől s apró árúktól értékük századrészét fizették. A velencei kereskedők minden árúiktól az érték századrészét fizették. Az 1351-iki országgyűlés megszüntetett minden vámot szárazon és a folyók mentében, azon túl csak a hidakon, réveken, s a városok kapuinál volt az fizetendő.

A kézművesek körében a czéhrendszer általán uralomra emelkedett, és üdvös hatásúnak bizonyult. Minden czéli tartozott évenként két czéhmestert választani; ezek eskü alatt köteleztettek az igaz mérték föntartására ügyelni, a czéhet évenként négyszer a kántorböjtek táján összegyűjteni. Minden kézműves tartozott a czéhbe lépni, s ez alkalommal bizonyos díjt lefizetni; enélkül tiltva volt mesterséget űzni. Pénzbírság volt szabva azokra, kik több mesterséget űznek. A czéhadó különböző volt; például Szebenben a mészárosok tíz forintot, a sütők hatot, a kötelesek egyet fizettek s a t. Azokra, kik csalást követtek el, szigorú büntetések voltak szabva; a mészáros egy orzott marháért egy forintnyi bírságot fizetett, és négy héten át mestersége űzésétől fölfüggesztett; hasonló büntetés érte sütőt, ki a sütést önkényesen elmulasztotta; a tímároktól a roszul kidolgozott bőrt a czéhmester lefoglalta sat. A czéhek tagjai benső viszonyban állottak

egymással, kölcsönösen segélyezték egymást, és többnyire közösen vettek részt az isteni tiszteletben.

A mesterségek között legelterjedtebbek voltak a következők: A vászonszövés nagy szorgalommal és sikerrel gyakoroltatott; kender- és lencszöveteket nagy mennyiségben szállítottak kelet felé, Bukarestbe, Smyrnába sat. A gyapjúszövés csak az erdélyi városokban volt otthonos, s itt is csak durvább posztót készítettek, miután a finomabb szőrű juh faj kevéssé volt hazánkban elterjedve. A braszóiak, szatmáriak, szentgáliak, csepeliek a faddéli y e k esztergályozásában voltak ügyesek. Szébenben sokan foglalkoztak viaszöntéssel. A kocsigyártás is nagy tökélyre emelkedett; fodeles kocsikról is tesznek már említést okmányaink. Az erdélyi szászok között tücsináló k, üstművesek, sárga rézművesek nagy számban találtattak. Nem hiányoztak hazánkban arany- és ezüstművesek sem, kik főuraink fényüzési hajlamát és templomaink szükségleteit kielégíthették.

A földművelésre az urak önkénye inkább, mint a jobbágyokra nehezedő súlyos terhek, hátrányos befolyást gyakorolt. Legszorgalmasabbak voltak a szepesi és erdélyi szász földművesek, kiknél a kender- és lentermesztés is nagy sikerrel folyt. Ivesébbé üzték a földművelést az alföldön, hol még inkább a baromtenyésztésre fektettek súlyf. A szőlőművelés nagy virágzásnak kezdett indulni; bor annyi termett már, hogy az a kiviteli kereskedésnek egyik főcikkét képezte, és Német- s Lengyelországban kedvező piacczal bírt. Nevezete-

sek voltak mint bortermelő vidékek: Tokaj, Buda, Eger, Soprony, Kőszeg. A dévényi begyen ausztriai polgárok is szereztek szőlőket. Szabadszállási borok Nagy Lajos asztalára is jöttek.

A bányászatra Róbert. Károly nagy figyelmet fordított; de, valószínűleg alkalmas bányászok hiánya miatt, nem volt képes annak nagyobb lendületet adni.

Zsigmondnak belső kormányzata és külviszonyai nem voltak kedvezők a kereskedésnek és iparnak, bár ő maga azok érdekeit buzgón fölkarolta. 1405-iki törvénykönyve először foglalkozik tüzetesen a kereskedés és az ipar ügyével. Fontos rendelkezés volt a mérték egyenlőségének megállapítása az egész országra nézve.

Legszámosabban a boroszlói kereskedők látogatták hazánkat, posztót, bőröket hozva, s azokat részint készpénzen eladták, részint borért, rézért, vagy más czikkekkért becserélték. A lengyelek, mióta a só behozatala eltiltatott, gyéribben jöttek; a magyar bor, bors, réz stb. kivitelét Lengyelországba leginkább bártfai és eperjesi polgárok eszközölték. Az alvidéki városok nagymérvű baromkereskedést űztek. Egy francia utazó, ki ezidőben látogatta meg hazánkat, így ír: »Szedged nagy, nyílt város. Nagy számban találtak itti eladó szilaj lovak, melyeknek szelídítéséhez és idomításához jól értenek. Mondják, hogy itt három, vagy négy ezer ily lovat lehetne vásárolni. Oly csekély árúak, hogy tíz magyar forintért szép úti ló kapható. ... Pestnek is igen sok lókereskedői vannak, s ki kétezer jó lovat kívánna venni, itt találna. Istállónkéit adatnak el, egy istálló tíz lóval kétszáz forintért. Több lovat láttam, melyek közül kettő vagy három megéri ezen árat.«

A piaci árakra nézve tájékozást nyújt azon árjegyzék, mely. Zsigmond 1427-iki hadszabályozásában található. Egy mérő árpa, rozs, zab drága időben 31, olcsó időben 25 dénár; egynapi széna-adag egy lóra egy dénár; két adag kenyér egy dénár; egy malacz 5, egy bárány 8, egy tyúk 3, egy csibe 2, egy akó bor 10 dénár; egy mázsa só egy arany forint.

Ami az iparczikkeket illeti, megemlítendő, hogy a XV. század elején az üvegablakok már általános használatban voltak. A bártfai vásznasok nagy ügyességgel bírtak a kallózásban és fehéritésben. Az említett francia utazó dicsérettel említi a

magyar koczikat. »Gyakran láttam — úgymond — koczikat, melyeket Irat, vagy nyolcz ember foglalt el és egy ló vont. A bátsó kerekek sokkal nagyobbak az elsőknél. Födött koczik is találtnak, szépek, s oly könnyűek, bogy egy ember, mint látszik, kerekes-től együtt vállán elvihetné.« A kassai vargák, a brassói és csepelszigeti esztergályosok, a budai és szentfalvi kard csiszárok művei keresettek valónak a külföldön. 1438-ban Pozsonyban foglalkoztak taraczkok, ágyúk, tüzgolyók és löpor gyártásával. Ezen időben már szabók, vargák szűcsök, tímárok, ácsok, asztalosok, kővágók, kovácsok, nyergesek, szíjgyártók, fegyvercsiszárolc, üvegesek, ékszerészek, stb. cézeket bírtak.

Acseb rablók dúlásai, kik épen a felső vidék ivárosok közelében fészkeltek megmagokat, nagy mértékben ártalmára voltak az iparnak és kereskedésnek. Mátyás király kiirtotta ugyan őket, és élénk érdeklődéssel viseltetett a nemzeti jólét emelése iránt; de a folytonos háborúk, melyek uralkodását úgyszólván egészszefl betöltik, megghiúsították jószándékú igyekezeteit. A keleti kereskedés szárazföldi útját is, mely Magyar- és Erdélyországon át vezetett Konstantinápoly és Kaffa felé, a törökök elzárták; az erdélyi szászok, kik előbb Ázsiáig terjesztették ki kereskedésüket, ezentúl legfőlebb Moldvát s Oláhországot látogathatták meg. Mind Mátyás, mind elődei folytatták a városoknak kedvező régi politikát. A legtöbbet fölruházták az áru-megállítás jogával, vagy megerősítették ezt.

Kémet, cseh, lengyel és olasz kereskedők foly-

tonosan szoros összeköttetésben állottak hazánkkal. Midőn Mátyás a flórcnczi köztársasággal szövetségre lépett, ennek kereskedőit is kiváltságokban részesítette. Budán, Esztergomban, Kassán ezidőben több olasz kereskedő állandón megtelepedett. Városaink közül Pest, Pozsony, Mosony, Kassa, Esztergom, Szeben, Brassó, Besztercze polgárai voltak a legvállalkozóbb és leggazdagabb kereskedők.

Mátyás korában a fényűzés a viseletben és az asztalnál gyorsan terjedvén, a selyem, bársony, fűszerek körüli nagyobb kereslet mutatkozott.

A pápai követ, ki Budán tartózkodott, említi, hogy azon drágaságok, melyeket Mátyás palotájában látott, nem fértek volna el ötven társzekérben; kiemeli az arany és ezüst asztali szereket, lámpákat, fürdőkádakat stb. Egy drága kövekkel kirakott keresztnek értékét negyvenötezer aranyra tették. Az egyházi díszruhákat, melyeket Mátyás fia, János herceg az esztergomi egyháznak ajándékozott, hetvenötezer forintra becsülték. A főurak, a Szapolyayak, Ujlakyak versenyeztek uralkodójukkal a fényűzésben. A függő, ruganyos hintókat Mátyás király udvarában kezdték használni.

A bányaművelés nagy virágzásra emelkedett. V. László alatt a felsőmagyarországi bányákban oly nagy tevékenység uralkodott, hogy alig találtott elégséges ón a nemes érczek olvasztásához. A szász gyarmatok is szorgalmasan munkálták dús bányáikat. Mátyás király alatt Erdélyben arany-, ezüst-, réz-, ón- és sóaknákon kívül számos kőbányákat is zsákmányoltak ki, melyekből vörös és fehér márványt,

alabástromot és kristályt hoztak napvilágra. Erdély ekkor sok nemes bort és gyümölcsöt is termelt. Egy Mátyás király udvarában tartózkodott olasz püspök magasztalva említi az erdélyi szilvát, almát, körtét és cseresznyét. A szerémi bor és gyümölcs is figyelemre méltó volt. A kertművelésben Mátyás király ment elő példával; budai és visegrádi kertjei, melyeket olaszok által készíttetett, ízlés és pompa által egyaránt kitűntek. Maga is nagy gondot fordított új növényfajok behozatalára és meghonosítására.

Mátyás k'rály halála után miként a korona hatalma, úgy az ország anyagi jóléte is gyors hanyatlásnak indult. A közállapotok ziláltsága mellett a kereskedést csökkentették azon egyedárusági jogok is, melyeket Ulászló és II. Lajos egyes kereskedőknek adtak. Így a bányák úgyszólván teljesen a Thurzók és a Fuggerek kezeiben voltak, kik azokat a nemzeti érdekek hátrányára zsákmányolták ki. Minélfogva az 1524-diki országgyűlés sürgette, hogy »a Fuggerek és mindazon idegenek, kik a királyi kincseket kimerítik és kiviszik« száműzessenek.

XVII.

Iskolák. Irodalom. Művészet.

Az iskolákat e korszakban is az egyház kezei között találjuk. A népiskolák a plébániákkal voltak kapcsolatban. A középiskolák a kolostorok falai között és a székesegyházak mellett állottak fenn.

Az esztergomi székesegyházi vagy káptalani tanoda — miként ezt 1397-ben alkotott szabályai-ból tudjuk — az olvasó-kanonok igazgatása alatt állott, ki ha önmaga hivatalát teljesíteni képes, vagy hajlandó nem volt, alolvasót fogadott, kit fizetéssel ő, élelemmel pedig az érsek látott el. Ezen alolvasó (sublector) köteles volt naponkint, ünnepet és vasárnapot, úgyszintén az énektanítás napját kivéve, három előadást tartani, és ingyen oktatni a szegény tanonezokat s a kanonok rokonait. Az alénekes (subcantor) pénteken és szombaton az egyházi énekekre tanította a tanulókat. Tantárgyak voltak: a latin nyelv, a szónoklattan, költészetten és gondolkodás-tan.

Hasonló módon volt szervezve a nagyváradi káptalani iskola, mely mellett Péter kanonok

1446-ban egy épületet oly célra rendelt, hogy abban, a szegény tanulók lakást nyerjenek.

A v á c z i káptalani iskolát a virágzás magas fokára emelte Báthory Miklós püspök Mátyás király uralkodása alatt. A magas műveltségű főpap, királyának példáját követvén, udvarát tudósok gyűllyévé tette.

A kolostori iskolák között nevezetes helyet foglalt el az ágostoni szerzetesek esztergomi, hittudományi tanodája, melyben a szerzet külföldi növendékei is kiképeztetésüket nyerték. Ugyanezen szerzetnek s á r o s p a t a k i tanodája szintén kitűnően volt szervezve; 1488 táján Kisvárdai János mester vezetése mellett itt tanúit Szálkái László, a későbbi prímás, kinek az esztergomi könyvtárban fönmaradt iskolai irományai mutatják, hogy ott a latin nyelven kívül a görög is, továbbá a szónoklat- és költészet-tan, a számtan és csillagászat tanítatott. A d o m o n k o s i a k kolostorai általánosan ismeretesek voltak jeles tanodáikról.

A XV. század végén már több városi iskola is jelentőségre emelkedett. Így Pozsonyban, Kassán, Lőcsén, Bártfán, és Erdélyben: Kolozsvárt, Szebenben, Brassóban.

Az első főiskolát vagyis egyetemet hazánkban Nagy Lajos alapította Pécssett. V. Orbán pápa, a király kívánságára megerősítette, a szokásos szabadalmakkal fölruházta, s főigazgatójává a pécsi püspököt rendelte; de a hittudomány tanítását ezen főiskolában meg nem engedte. A tanárokat a király látta el fizetéssel, a püspök lakással és élelemmel.

Többen kanonoki javadalmakat nyertek. Külföldről is meghívtak tudós férfiak. Így 1370-ben a bolognai Galvano Bethini neveztetett jogtanárrá; fizetésül a püspök pénztárából 300 márka ezüstöt és azonkívül egy falu jövedelmét élvezte. Az egyetem aranykorát Csinge János pécsi püspök korában élte. A mohácsi ütközetet megelőző időkből tanítványainak száma megközelítette a kétezerét; ezek közül háromezren Mohácsnál estek el.

Zsigmond király 1388 táján Budán alapiott egyetemet, mely tőle Sigismundea-nak, vagy rövidítve »Sunda«-nak neveztetett. IX. Bonifác megerősítette, és a budai prépostot rendelte főigazgatójává. 1394-ben Horawi János bécsi tanár hivatott meg Budára. Mily nagy tekintéllyel birt ezen intézet, kitünteti azon tény, hogy a constanzi egyetemes zsinatra külön képviselőket küldött; és pedig Lambert ó-budai prépostot, Henrik budai prépostot s hittudóst, Biharói Miklós és Tadeus de Vito Mercatu jogtudósokat, Diernach Máté és Clostein Máté orvostudorokat. Azonban Zsigmond halála után ezen egyetem hanyatlásnak indult, ihajd teljesen elenyészett.

Mátyás király, a tudományoknak lelkes és bőkezű pártfogója, Vitéz János esztergomi érsek közreműködésével, Pozsonyban alapított egyetemet, mely »Academia Istropolitana« (dunavárosi főiskola) elnevezés alatt ismeretes. II. Pál pápa készségesen adta 1465-ben jóváhagyását, megengedte, hogy abban az összes tanulmányszakok taníttassanak, és az a bolognai egyetem mintájára rendeztessék. Mátyás a

pozsonyi prépostot, Schomburg Györgyöt rendelte az egyetem főigazgatójává, és külföldről jeles tanárokat hívott meg. Ilyenek voltak: a königsbergi Müller János (Joannes Regiomontanus) híres humanista és csillagász; továbbá Krumbach Lőrincz hittanár, Hittendorf Miklós, Schrikher Miklós, János hittudor, Márton a szabad művészetek, és Péter, a gyógytan tudora. Az egyetem 1469-ben nagy ünnepélyességgel nyitattott meg. De nem volt tartós életű. Mátyás halála után, azon háború alatt, melyet Miksa császár Ulászlóval folytatott, tanárai elszéledtek, az egyetem felhő mlott.

Mátyás király életének végső éveiben maga is elhanyagolta a pozsonyi egyetemet; mert ekkor székhelyén, Budán nyitott főiskolát. Igazgatójául Schwarz Péter híres dömést hívta meg Nürnbergből. A tanárok között külföldi tudósok, mint Brandolini Aurél, az erfurti Eidenreich János, a lengyel eredetű Ukusi Márton, budai lelkész és orvostudor, és Rorbeck Pongrácz mellett egy magyarral, Győri Pál dömés szerzetessel is találkozunk. Az iskolák ideiglenesen a dömések zárdájában voltak elhelyezve. Innen hatalmasabb palotába kelle átköltözniök. Budának éjszaki végén, a felső fürdők szomszédjában roppant épületet kezdett emelni. A terv szerint a két udvar egyikében három oldalról hétemeletes épület emelkedett volna lakhelyül negyvenezer tanulónak, kik itt királyi költségen nyernének ellátást, míg a negyedik oldalon a tanárok lakásai állanának. A másik udvart környező épületek kórház, gyógyszertár, élelemtárak számára voltak ren-

delve. Azonban az ausztriai háború kimerítvén Mátyás pénzerejét, kényszerítette, hogy az építkezéssel fölhagyjon. Halála után senki sem gondolt arra, hogy az óriási tervet fölkarolja. A XVI. században még láthatók voltak az alapfalak.

Egyébkint a budai főiskola még II. Lajos alatt is főnállóit. Grynaeus Simon és Winsheimius Vid német tudósokat ismerjük tanárai között. Csak a mohácsi vész hozott enyészetet Mátyás király ezen alkotására.

Mátyás király tervezett egyetemének nagyszerepességével öszhangzásban áll a könyvtár, melyet budai palotájában létesített. Két nagy, fényesen bútorozott és festett termet foglalt el az. Az elsőt görög, héber, syriai, arab, a másikat latin kéziratok töltötték meg. Ezeknek egy részét Görögország földulatása után nyugatra menekült görög tudósoktól szerezte, vagy Konstantinápoly és Kis-Azsia piacain vásároltatta. Másik részét Flórenczben és egyéb olasz városok könyvtáraiban másoltatta. Evenkint 33,000 aranyat fordított könyvek szerzésére. Életének vége felé állítólag ötvenötezer kötetnél többet számított a könyvtár. A legtöbb munka becsét ékes festmények és drága kötés emelte. Czedrusfából készült, aranyhímzésű függönyökkel fődött szekrényekben voltak elhelyezve. Háromszáz, részint régi, részint korabeli jeles művészek által készített szobrok díszítették a termeket; míg az előcsarnokban csillagászati eszközök valának fölállítva.

Mátyás király halála után Ulászló teljesen elhanyagolta a könyvtárt, mely európai nevezetesség-

gél bírt. A legbecsesebb munkákból számosakat elajándékozott külföldi vendégeinek, kik udvarában megfordultak; gyakran végszükség által kényszerítve, a drága, ezüst és aranytáblákba kötött példányokat elárúsította. A könyvtárnak azonban még jelentékeny maradványai léteztek, midőn a török Buda várát elfoglalta. Miksa király, majd Pázmány Péter, Bethlen Gábor és mások kísérletei azok megvásárlására, a török féltékenységén megghiúsultak. Yégre Konstantinápolyba szállítottak, hol a szultánok könyvtárában helyeztettek el. 1862-ben három hazai tudós Kubinyi Ferencz, Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre Konstantinápolyba utaztak, hogy Mátyás király könyvtárának ott őrzött példányait kinyomozzák. A könyvtárba hatolni, minden igyekezet és áldozat daczára, nem voltak képesek; mindamellert kivívtak annyit, hogy mintegy ötven kötet, melyek egykor a budai könyvtár kiegészítő részét képezték, nekik bemutatott. Ezek közül négyet 1869 végén a szultán Konstantinápolyban mulató királyunknak ajándékozott, ki azokat ismét a magyar nemzeti múzeumnak engedte át. Plautus vigjátékait, Polybius történeti művét, sz Ágostonnak egy munkáját és Trapesoncius rhetorikáját tartalmazzák. Mind a négy bársonyba van kötve, hártýára nagy gonddal írva és remek festményekkel ellátva.

Európa nevezetesebb könyvtárai is bírnak szórványosan egyes munkákat Mátyás király könyvtárából, melyek Corvin-codexeknek neveztetnek. A legfényesebbek egyike azon misekönyv, melyet II.

Lajos özvegye, Mária magával vitt Brüsszelbe, hol a királyi könyvtárban máig őriztetik. Hártýára festett művészi képein, A t t a v a n t i híres flórenczi festesz öt éven át dolgozott. Nemcsak a szöveg keretei és kezdőbetűi vannak fénynyel és Ízléssel kiállítva több lapját egészen képek foglalják el. Az egyikén Mátyás, Beatrix, János herczeg és több főúr arczképe látható. Majdnem hasonló diszszel vannak kiállítva a Rómában találtató Corvin-codexek, melyekből tíz lapot 1870-ben a zsinaton levő magyar püspökök lefényképeztettek.

Mátyás király uralkodásának korába esik az első nyomda fölállítása Magyarorszáiban. E tekintetben hazánkat csak Német-, Francia- és Olaszország elözték meg; Spanyolország, Belgium, Lengyelország s a t. követték. Anglia ugyanazon évben kezdette értékesíteni a sajtót, melyben hazánk. Geréb László budai prépost H e s s A n d r á s nyomdászt Olaszországból hívta meg Budára. Első műve egy magyar, krónika volt (a budai krónika), mely kis alakban, erős hártýához hasonló papíron, elég csinos betűkkel nyomatva, 1478. június 6-án készült el. E sajtónak egyéb termékei nem ismeretesek; valamint nem ismerünk más munkát, mely e században hazánkban nyomatott. Ez annál meglepőbb, mert a külföldön több magyar állított föl nyomdákat, és élénk tevékenységet fejtettek ki sajtóikkal. Így S z e b e n i Tamás Mantuában és Modenában (1472—81), B r a s s a i András Velenczében (1476—84), E r d é l y i Bernát Páduában (1478—90), M a g y a r o r s z á g i Péter Lyonban (1482—1501) s a t.

Mátyás király udvarában számos külföldi tudós nyert vendégszerető fogadtatást. Miként Olaszország fejedelmei, ő is büszkeségének tartotta művészek, írók által környezetem magát. Azokon kívül, kiket, mint a pozsonyi és budai egyetemek tanárait megneveztünk, említendők még könyvtárnokai: a narnii Galeotti Martius, a pármai Ugoletti Tádé, Raguzai Félix; udvari történésze Bonfinius Antal; a ferrárai C a r b o Lajos, a flórenczi Naldi Naldius, a modenai Cortese Sándor; Fra Filippo Lippi festész, Masaccio tanítványa, és más római, flórenczi, bolognai művészek tanítványai. Kitűnő zenészek és énekesek sem hiányoztak a budai udvarnál; mint ezt azonkori számadásokból és levelezésekből tudjuk. Olaszország legnevezetesebb tudósaival levelezésben állott; ilyenek: Francesco Bandini, Marsilio Ficini, Angelo Politiano, Antonio Torquato, Bartolomeus Fontius, kik közül többeket műveik kiadásában fejjdelmi bőkezűséggel segélyezett.

Azonban nemcsak külföldi tudósok tartózkodtak hazánkban, magyar ifjak is nagy számban keresték föl a k ü lföldegyetemeit. Különösen Bécs, Krakó, Bologna, Ferrara, Pádua, Róma, Páris egyetemeit látogatták előszeretettel. Bécsben több magyar választatott meg az egyetem rectorává és az egyes karok dékánjává. A tudorok és mesterek, kikkel emlékeinkben sűrűen találkozunk, a nevezett főiskolákon szerezték babérait. Azon ifjakat, kik egyházi pályára készültek, a főpápok készséges segélyezésben részesítették. Alapítvá-

nyok sem hiányoztak. Budai János esztergomi kanonok 1309 körül Budán létező négy házat ajánlotta föl, oly czélból, hogy jövedelmeiből szegény tanulók külföldi egyetemekre küldessenek. Karakóba a magyar tanulók 1492-ben társodát (bursát) alapítottak, melynek anyakönyve máig fönmaradt; ebben 1493-tól 1526-ig több mint hetedfélszáz magyar tanuló neve van jegyezve. Közös épületben laktak és a lengyel királyok által is segélyeztettek.

Bolognában a XIII. század óta szerepel a »magyar nemzet.« 1317-ben az egyetemnek egyik igazgatója Miklós nyitrai főesperes, egyik tanácsnoka Jakab mester nógrádi főesperes. A XV. században több magyart találunk a tanárok között; 1461-ben Magyarországi János (Giovanni d'Ungheria) az orvostudománynak, 1471-ben Dénes (Dyonisio d'Ungheria) a logikának, 1472-ben Gergely (Gregorio d'Ungheria) a csillagászatnak voltak tanárai. A XVI. század elején itt tanult Kés ser ü Mihály később bosniai püspök, ki Isokrates két beszédét görögből latinra lefordítván, 1512-ben Bolognában kinyomatta. Még 1526-ban is számos magyar ifjú tanult itt, kik csak a mohácsi vész hírére tértek vissza hazájokba.

Pádua egyeteme is több jeles főpapot és államférfiút képezett ki hazánknak. Itt tanultak Széchi Dénes, Vitéz János, Cesinge Jánosat. 1500-ban egy Abraam nevű magyar ifjú az egyetem igazgatójává választatott. 1521-ben három főrangú ifjú: Battyányi Orbán, Buzlay Farkas és László kalocsai és szepesi kanonok

érkezett ide. Mátyás király alatt a ferrárai főiskolában is tanultak magyar ifjak, kiket Beatrix királyné ajánló-levelekkel látott el

Párisban a hittudományi és orvosi szakban képezte ki magát több magyar ifjú. Wittenbergből csak e korszak végső éveiben kezdtek magyar ifjak járni, Luther és Melancthon híre által vonzotván. Azonban a mohácsi vészt megelőző években magyar tanítványaik száma igen csekély volt.

A tárgyalt korszak kezdetén a hazai irodalom leginkább vallási művekben gazdag. Az elszaporodott szerzetek tagjai voltak e téren kiválóan munkásak. Szent beszédek, elmélkedések, legendák, bibliafordítások, vallásos énekek képezték a magyar közönség körében jelentkező szükségletet, melynek kielégítését papjaitól várta.

A XIY. század elejéről maradtak már reánk töredékek magyar biblia-fordításokból, melyek a Ferencz-rendűeknek tulajdoníthatnak; a bécsi császári és a müncheni királyi könyvtárban, őriztetnek. Az 1456 körül elhalt Bátor Lászlónak tulajdonítják azon fordítást, mely az esztergomi érseki könyvtárban tartott fenn. Vallásos elmélkedések, tanítások és énekek nagyszámban maradtak reánk; sajnos, hogy szerzőiket nem ismerjük.

A XIV. századból szent Margit, szent Ferencz és szent Orsolya legendáit bírjuk. A XV. századból egész legendagyűjtemények és számos prédikációk ismeretesek; szerzőiket homály födi.

Latin nyelven írta meg a XIV. század végén Bálint pécsi püspök Remete szent Pál ereklyéinek

áthozatalát Magyarországba; Domokos János ragusai érsek, ki 1418-ban Budán halt meg, tudós magyarázatok írt Máté evangéliumához és szent Pálnak római leveléhez. Fekete Péter domonkosi szerzetes rendjének hittudományi rendszerét »Clypeus Thomistarum« cím alatt Yelenczében 1481-ben kinyomatta, s a munkát Mátyás királynak ajánlotta. Csánádi Albert, Szombathelyi Tamás és Dombrói Márk pálosszerzetesek a XY. század végén szintén szerkesztettek hittudományi műveket. Magyarországi Mihály mester (Michael d' Ungaria) 1494-ben Strassburgban egyházi beszédeinek két gyűjteményét nyomatta ki, melyek több kiadást értek, és a külföldön is nagy elterjedést nyertek. Legtermékenyebb hittudományi író e korszakban Temesvári Pelbart Osvald sz. ferenczi szerzetes, ki Mátyás alatt a budai zárdában hittanár volt. Több kötetnyi prédikációkat adott ki és egy terjedelmes hittudományi művet ily cím alatt: »S. Theologiae Rosarium, juxta quatuor sententiarum libros quadripartitum, et doctrina doctoris sublimis et d. Bonaventurae, atque aliorum sacrorum doctorum.« Miklósz kolozsvári születésű domonkosi szerzetes (Nicolaus de Mirabilibus) 1493 táján írt egy munkát a praedestinációról és az igazi boldogságról; Gyöngyösi Gergely cziszterczi szerzetes pedig a szerzetesek erényeiről és vétkeiről. Végre megemlítjük, hogy egy zsidó rabbi, Azarael Avi Azari 1420 táján Egerben héber szent dalokat szerzett; kézírata a bécsi császári könyvtárban őriztetik.

Hazai történelmi irodalmunk latin nyelven írt krónikákra szorítkozik. Ilyenek a pozsonyi krónika, melyet az Anjouk korában szerkesztettek; a legrégebb időtől 1330-ig terjed; tartalma sovány. A bécsi képes krónika, mely Márk nevű szent ferenczi szerzetesnek tulajdonították, 1358 táján íratott. A bécsi császári könyvtárban őriztetik és »képes«-nek neveztetik, mert becses képekkel van díszítve. E képekkel együtt, fényes kiállításban közrebocsátotta Toldy Ferencz. A rimesi krónika, mely gyenge versekben adja elő hazánk történetét, hihetőleg német pap műve Nagy Lajos korában; csak töredéke maradt fenn, mely a hunn és magyar történeteket Salamon királyig beszéli el. A budai krónikát Hess András budai nyomdász 1473-ban adta ki; többféle régebbi krónikákból van összeállítva, s a hunnok történetétől Mátyás királyig terjed. Ezeknél terjedelmére és történeti értékére nézve nagyobb jelentőséggel bír Thuróczi János krónikája. Szerzője, illetőleg összeállítója Mátyás király uralkodása alatt élt. Őt részre van osztva. Az első rész huszonnégy fejezetben a hunnok eredetét és magyarországi szereplését adja elő. A második rész kilenczven fejezetre van osztva, és a magyar nemzet történetét bevándorlásától Károly haláláig tartalmazza. E két rész a bécsi krónikának átdolgozása. Az ötvenöt fejezetből álló és Nagy Lajos király uralkodását tárgyaló rész egészen önálló munka, melyet Thuróczi változatlanul vett föl krónikájába. Szerzője János kükküllői főesperes, az esztergomi érseknek Erdélyben

helynöke. A negyedik és ötödik rész, mely Nagy Lajos halálától Mátyás királyig ér le, Thuróczinak saját műve. Thuróczi — mint Toldy Ferencz megjegyzi — »végzárköve a régi magyar történetírás, épületének, melyet kedélyes őszinteség, vallásos hit és nemzeti érzelem, a hagyomány, ének és hivatalos kútfők drága köveiből egyszerűen, minden mesterség nélkül rakott.« (Thuróczi munkája még a XV. század végén Velenczében, Brünnben és Augsburgban kinyomatott.)

A magyar történetírást a krónikáktól teljesen különböző modorban írták meg azon külföldiek, kik Mátyás udvarában tartózkodtak. A régi klasszikus mintákat utánozva, nagy súlyt helyeztek az alaki szépségre. Bonfin Antal Beatrixsal jött hazánkba, és mint ennek felolvasója, tartózkodott a királyi udvarban. Mátyás király előbb csak a hunnok utóbb pedig a magyar nemzet történetének megírását bízta rá. E célból az ország levéltáraiból összegyűjtötte a szükséges adatokat. Bonfin csak Ulászló alatt 1495-ben fejezte be munkáját, mely még ezen uralkodó első kormányéveinek történetét is tartalmazza. Banzan Péter, lucerai püspök, ki mint a nápolyi király követe jött Budára, rövidletben írta meg Magyarország történetét. Galeotto Martius Mátyás király könyvtárnoka, Mátyásnak életéből állított össze érdekes részleteket. — Carbo Lajos párbeszédet Mátyás tetteiről szerkesztett. Naldi Naldinus a budai könyvtárt írta le. Cortese Sándor Mátyás haditetteit hős-

költeményben dicsőítette. A toskánai Callimachus Fülöp I. Ulászló történetét írta meg.

A magyar történetirodalomhoz sorozhatjuk még Vitéz Jánosnak és Várdai Péter kalocsai érseknek leveleit, melyek összegyűjtve utóbb kiadattak, és ama korra érdekes világot vetnek.

Jogtudósok, orvosok, a bölcsészettudomány, a latin és görög klasszikai irodalommal foglalkozók számosan voltak hazánkban. Tudományukat kétségkívül nem mulasztották el irodalmi téren érvényesíteni. De munkáik nem maradtak korunkra, vagy legalább nem ismeretesek. A XV. század második feléből származik az »Ars notarialis«, mely hihetőleg egri pap műve. Verböczynek Hármaskönyve oly jogtudományi készültséget tüntet föl, mely szerzőjét korának legkiválóbb jogtudósai sorába emeli. Fönnmaradtak még tiszti irásminták gyűjteményei. Végre a pálos Gyöngösi Gergely egyházi magyarázatokat szerkesztett.

Janus Pannoniusról, (Cesinge János pécsi püspökről) mint Európaszerte dicsőített latin költőről már szólottunk. Epikumait és epigrammáit leginkább becsülik. Ugyanó magyar nyelvtant

is szerkesztett, melynek azonban már a XVI. században sem léteztek példányai. Követték őt a latin költészet terén B u d a i S i m o n, F o d o r K r i s tóf, Hagymás László, Istvánfy Pál, Szálkái László; végre a megyesi P i s o J a k a b, II. Lajos nevelője, kit I. Miksa császár megkoszorúzott.

A magyar nemzeti költészet a régi énekeket az újabb nevezetesebb események feldolgozásával szaporította. Ily költői tárgyakat szolgáltatott Zách Klára esete, Kis Károly veszedelme, a harminczkét nemes kivégeztetése Zsigmond által s a t. A Toldi- monda, Tar Lőrincz pokoljárata, Óriás Lóránt regéi regényes énekekben tárgyaltattak. Azonban mindezek valószínűleg csak szóbeli hagyományként szállottak korról korra. A legrégebb írott históriás ének, mely ránk maradt, Pannónia megvétele-ről szól; állítólag a XIV. század második feléből való. A XV. századból bírunk dicsérő és ke-sergő dalokat Mátyás király, Beriszló Péter, Bóth János felett, és történeti énekeket Nándorfehérvár megvétele-ről, Szabács diadaláról. A négy ezernél több versből álló Katalin legenda a XV. századbeli vallásos epikának egyetlen emléke. A g ú n y- költészetnek is csak egyetlen maradványát bírjuk Apáti Ferencz »Feddő énekében«, mely a társadalom romlottságát a Jagellók korában osto-rozza.

A közéletben és magánügyekben rendszerint a latin nyelv használtatván, magyar iratokkal csak kivételesen találkozunk. E tekintetben legrégebb magyar nyelvemlékünk egy tisztí eskü-

minta Nagy Lajos korából. Ezt követi Sajó-Szent-Péter város borárlási szabályzata 1403-ból, Hunyadi János kormányzói esküje 1446-ból. Magánlevelek az 1486—1526 közötti időszakból szintén csekély számban maradtak reánk. A magyar nyelv általánosabb használata csak a XVI. század közepe táján veszi kezdetét.

Ezen kor magyar nyelvemlékeit rövidség és tömörség jellemzi, mely sokszor nem nélkülöz irályi szépségét. A dunai nyelvjárás volt uralkodó. A helyesírás is rendszeres művelés alá vétetett a bibliafordítók által, kik a deák a. b. c-ben nem képviselt hangokat egyes jegyekkel fejezték ki, nem pedig kettős betűkkel, mint ez a régibb oklevelekben történt.

Az építészet terén hazánkban a XIV. században nagy fordulat állott be, Ekkor kezdett a román styl helyébe a góth styl lépni, mely nyugati Európában már a XIII. században uralkodóvá lőn. Ezt nem — mint a név után gyanítani lehetne — a góthnép találta föl. Ezen elnevezés az olaszoktól származik, kik óklassikai formákhoz ragaszkodván, az új építészeti műiránynyal nem tudtak megbarátkozni, minélfogva azt g ó t h n a k vagy barbárnak gúnyolták.

Gróth styl alatt jelenleg a csúcsíves építészeti formát értjük. Ennek jellemvonásai: a csúcsívesnek általános használata az egészben és részletekben; a boltozatoknak hevederek, gerinczek, tövek és kültámok által oly csontvázszerű szerkesztése, mely

a nagy faltömegeknek áttörését, felosztását lehetővé teszi; végre minden egyes résznek törekvése fölfelé, vagyis a függőleges vonalnak uralma. Nyugati Európában e stylnek számos remekei vannak elszórva. Páris, York, Cambridge, Strassburg, Köln, Freiburg, Bécs, Burgos dómjai a legkiválóbbak.

Hazánkban is, e styl szembetűnő előnyei és tökélye, meglepő magasztossága és csinja által elragadtatva, városaink vetélkedve siettek lerombolni román bazilikáikat, és helyökbe gótb-dómkat emelni, így létesültek Pozsony, Nyitra, Yác, Eger, Nagyszombat, Győr, Zágráb bazilikái. Mások legalább egyes részeket igyekeztek az új Ízlésben átalakítani; így történt az esztergomi, gyulafehérvári, pannonhalmi bazilikákkal, melyeknek csak szentélyeit építették újra; a szepesváraljainak részben hajóját is, a pécsinek boltozatát és ablakait is. E példát követték azután kisebb városaink és falvaink szerényebb templomaikon.

Azonban bár nagy számban emelkedtek hazánk minden vidékein góth szentegyházak; nagy és művészi műveket, oly világra szóló remekeket, minők az előbb fölemlített külföldi művek, nem találunk. Egyetlen kivételt a kassai dóm képez, melyet Köbért Károly király neje, a lengyel Erzsébet kezdetten építtetni, de csak Mátyás király fejezt be. Az alaptervezet egyöntetősége, a belső szerkezet helyesége és az egyes részek nemes ízlése Európa legszebb góth épületei között előkelő helyet biztosít e templomnak, mely egyébkint jól föntartva maradt reánk, és legújában fényesen restauráltott. Ettől

eltekintve, hazánkban a góth styl legtökéletesebb példányait kisebb kápolnáknál vagy szentélyekben találjuk, hol a csekélyebb terek teljes tagozása és áttörése kevesebb munkával és költséggel történhetett meg. Ily épületekben már teljesen átképzett és csupa támszűzásokból álló falakat, díszes és sűrű hosszú ablaksorokat találunk. Áll ez például a pozsonyi káptalani egyház, szentélyéről, az oltári szentség tiszteletére emelt szepesváraljai és szentgyörgyi kápolnákról, a szepescsütörtök-i sírkápolnáról és főleg a pozsonyi ferencziek egyházának szent János kápolnijáról. Emellett számos góth templom az alaptervezetekben és kivitelben mutatkozó, hiányok mellett, remek részletekkel bír; nagyszerű szentségházakkal, kapukkal sat. És, például, a pozsonyi ferencziek templomának tornya oly nagy műbecsű góth alkotmány, melyet a műértők a bécsi szent István és a freiburgi dóm tornyaival egy vonalba helyeznek.

Szegényebbek, mint góthszen tegyházakban, vagyunk a polgári építészet ezen korbéli maradványaiban. Az Anjouk, Mátyás király és Zsigmond fényes palotái az utolsó köig elpusztultak. Mátyás király alkotásairól érdekes részleteket olvashatunk Bonfin történeti művében. »Palotákat emeltetett — úgymond, — melyek a római fényűzéstől semmivel sem különböznek; tágas ebédlők, büszke csarnokok és termek, különféle aranyozott s a címerek sokaságával elborított boltozatok, festményekkel és föliratokkal ékített ajtók, melyek fölé négylovas kocsik és római címerek metszvék. Ke-

letről különféle termek és szobák állanak, melyekbe lépcsőkön és folyosókon át juthatni. Itt a tanács és az országgyűlés teremő. Ha tovább haladsz, magas boltozatokra domboruló különféle hajlékok, számos téli és nyári lakok, aranyozott pamlagokkal, ezüst nyoszolyákkal és karszékekkel. Nyugatról áll a régi, még ki nem javított épület; közepén egy régi folyosó által környezett tér kettős csarnokkal, melyeknek egyike, a tizenkét égi jegyzei díszítve,, bámulatra ragad. Mindenütt rakott koczás padolat; a szobák bátorai szőnyegekkel vannak borítva, melyek nemcsak a színezet szépségével, hanem különféle állatok képeivel is díszlenek. Az erkélyek homlokfalának tetején három gyalog fegyveres szoboi tűnik a belépő szeméibe, középett Mátyás király sisakosan ..... A csarnokok közepén rézből készült kút emelkedik, márványmedenczétől környezve, melynek közelében Pallas szobra áll sisakosán és fegyveresen. Ezen tér elején az első csarnokban, mely a többinél tágasabb, kétfelől mezítlen, paizszal, bárddal és karddal fölfegyverzett szobrok vannak fölállítva, a talapzatokon diadalmi jelekkel sat.« Budai és visegrádi építkezéseit A verulino Anta l flórenczi építész vezette.

A négyszázados viharokat túlélte néhány vár melyek között legszebb a vajdahunyadi, a Hunyadiak műve; Budavárában, Pozsonyban, Kassán, a szepesi és bányavárosokban több polgári ház. Fegyelemre méltó még két városhoz: a pozsonyinak remek kapucsarnoka a XIV. század elejéről való, a bártfa i, mely újabb, a XVI. század elején

épült, dús és meglepő faragványrészleteivel majdnem változatlanul jött reánk.

Szobrászati művekben góth templomaink nem oly gazdagok ugyan, mint a külföldiek, általában hiányoznak az ívtákokon és kapuzatokon a menyezetes fülkék vagy pedig szobrok nélkül üresen állanak; mindamellett nem nélkülözünk e tekintetben sem jelentékeny műveket. Első helyen kell említenünk a szászsebesi fényes góth egyház támfalainak szobor-sorát, mely nálunk ritka diszszel két rendben veszi körül az egyház külsejét. A Garan melletti szent-benedeki monostoregyház kapuzatán tornyos menyezetkék alatt az apostolok és evangélisták néhány szobra még fönmaradt. Jeles domborműkőfaragványokat találunk a kassai, kisszebeni, iglói, garanszentbenedeki, késmárki templomok kapuzatán.

Hazai góthkorszaki szobrászatunk legtöbbet és legjobbat a szárnyas szekrényoltárok faragványai benn alkotott.

Legnagyobb szerű a löcsei 60 lábnyi magas főoltár, mely nemcsak hazánkban, hanem általán egyike a legnagyobb és legdúsabb szárnyoltároknak. A középszekrényben szűz Máriának, sz. Jakab és sz. János apostoloknak szobrai az életnagyságot jóval túlhaladják, és mégis gyöngéd természetű alakzatok. A szárnyak négy képben domborfaragványokat állítanak elő. Az oltárormozat dús menyezetek, tornyocskák, csúcsok és tárnok nagyszerű szerkezetével bír; góth díszalkotványokból készült valóságos erdő ez, melyet ismét az apostoloknak toronykák és me-

nyezetek alá helyezett szobrai élénkítenek. — Lőcse körüi csoportosának díszes szárnyoltárok tekintetében Bártfa — melynek egyháza maga mintegy tizenkettőt bir, — Kassa, Szepesváralja, Kisszeben, Szepesszonjbat stb. Végre meg kell említenünk azon fafaragványú góth stylú szent sírt, mely a szent-benedeki egyházban őriztetik, és e nemben valószínűleg egyedül áll.

Egy más tér, melyen a középkori szobrászat sokat és jeleset alkotott, a sírkövek voltak. Hazánkban is a nemzeti vagy családi kegyelet számos fényes síremléket állított a haza jeles fiainak. Fájdalom, nagyrészüket a háborúk dúlásainak vagy az utódok gondatlanságának áldozatul esett. Királyaink székesfehérvári mausoleumjai nem léteznek többé; a Hunyadiak és Szapolyayak gyulafehérvári ravatalai megcsönkítva maradtak fön. Számos nagybecsű síremlékeinkről csak a történeti emlékek szólnak. így János nagyváradai püspök 1390-ben a nagyváradai székesegyház előtti téren szent Lászlónak érczből öntött colossális lovagszobrát állította föl, mely magas márványtalapzaton egészen megaranyozva ragyogott. A török ebből, valamint a többi királyoknak ott levő ércszobraiból ágyúkatöntetett. Mátyás budai palotájának homlokzatát Trawi Jakab remekei díszítették: Mátyás királynak sisakos, dzsidára és vétre támaszkodó szobra, atyja és testvére által környezve; ugyanazon művész készítette Herkules, Diana és Apollo bronzból öntött szobrait, melyeket Szulejmán a mohácsi vész után magával vitt Konstantinápolyba.

De fönmaradtak számos síremlékeink. Ilyenek a XIII. és XIV. századból több Hédervári a lébenyi templomban, A XV. századból Hunyadi Jánosnak, testvérének és fiának Lászlónak, bár sérült ravatalai a gyulafehérvári templomban. Múbecsre nézve fölülmúlja ezeket György bazini és szentgyörgyi grófnak márványravatala 1467-ből Szentgyörgyön. Esztergomban fönmaradtak Szécsi Dénes és Vitéz János, Újlakon Újlaki Miklós, Nagyvázsomban Kinizsi Pál, a szepesváraljai székesegyházban Szapolyay Imre és István nádorok síremlékei sat. Hazai szobrásaik közül csak kevésnek maradt ránk neve. Ezekhez tartozik a pálosok budai zárdájának két szerzetese Dénes (1484 körül) és Vincze (1512 körül.).

A középkori festészetnek emlékeit csak templomaink oltárain és falain találjuk. A szárnyoltárok szárnyai többnyire festett képekkel díszlenek. Ilyenek nagyszámban láthatók Felsőmagyarország góth egyházaiban. Legszebbek a kassaiak, melyek magyarországi szent Erzsébet életének jeleneteit ábrázolják, és a nürnbergi Wohlgemuth híres festésznek művei. Számos és eredeti fölfogást tanúsító falfestményekkel is bírunk Ezek az általános egyházi és vallási képköröket, a megváltás és a legendák jeleneteit ábrázolják rendszerint. Így Kassán az utolsó ítélettel, Tótlakon a passió teljes jeleneteivel, Lőcsén vértanúi cyclusok mellett erkölcsi példázatok érdekes sorozatával, Sopronyban, Ardón, Feketegyarmaton, Szigeten, Várkonybansat. legendái ábrákkal találkozunk. Királyaink is gyak-

ran szerepelnek e falfestményekben. Bártfán a, magyar szent királyok képei láthatók. A székesegyházban 1318-ból származó festményen a b. Szűz előtt térdelve Róbert Károly és Tamás esztergomi érsek alakjai tűnnek föl. A legújabbán fölfedezett XIV. századbeli turnicsei falfestményekben szent László történetének dús jelenetei között a cserhalmi ütközet ismeretes regényes epizódja feltűnő eredetiséggel vannak előállítva.

Hazai festészeink közül ismerjük P o z s o n y i G á s p á r t s L ő r i n c z e t; a benedekrendű J a k a b o t, ki 1500 körül a pécsi főegyházban dolgozott; L ő r i n c z p á l o s szerzetest, és a névtelen madoccai apátot.

Nem szabad hallgatással mellőznünk a m i n i a t u r e festészet remekait, melyeket székesegyházaink és monostoraink szertartási könyveinek hártyalapjaira ügyes szerzetesek teremtettek. Nemcsak egyes kezdőbetűk szeszélyesen alakítva, vagy a lapokat beszélő keretek találhatók, hanem azokban bibliai és legendái egész történetek és jelenetek vannak előállítva.

Hogy a k i s e b b művészetek is örvendetes virágzásnak indultak hazánk határai között e korokban, bizonyítják azon díszes templomi szerek, melyeket az esztergomi, pozsonyi, nagyszombati, győri egyházak szentségtartói-, kelyheiben bírnak, melyek ízlés és gazdagság tekintetében a külföld hasonló tárgyaival kiállják a versenyt.

Minél több az, mit a középkori művészet termékeiből már is elvesztettünk, annál fontosabb azon

kötelesség, hogy megőrizzük ránk maradt emlékeinket, összegyűjtsük maradványainkat, nehogy végre ezek is elveszvének, —, mint egy jeles műrégészünk intóleg mondja — ezáltal is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, és kétesebb a jövő.